De Nieuwe Taalgids.
Jaargang 20

bron
De Nieuwe Taalgids. Jaargang 20. J.B. Wolters, Groningen / Den Haag 1926

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/_taa008192601_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

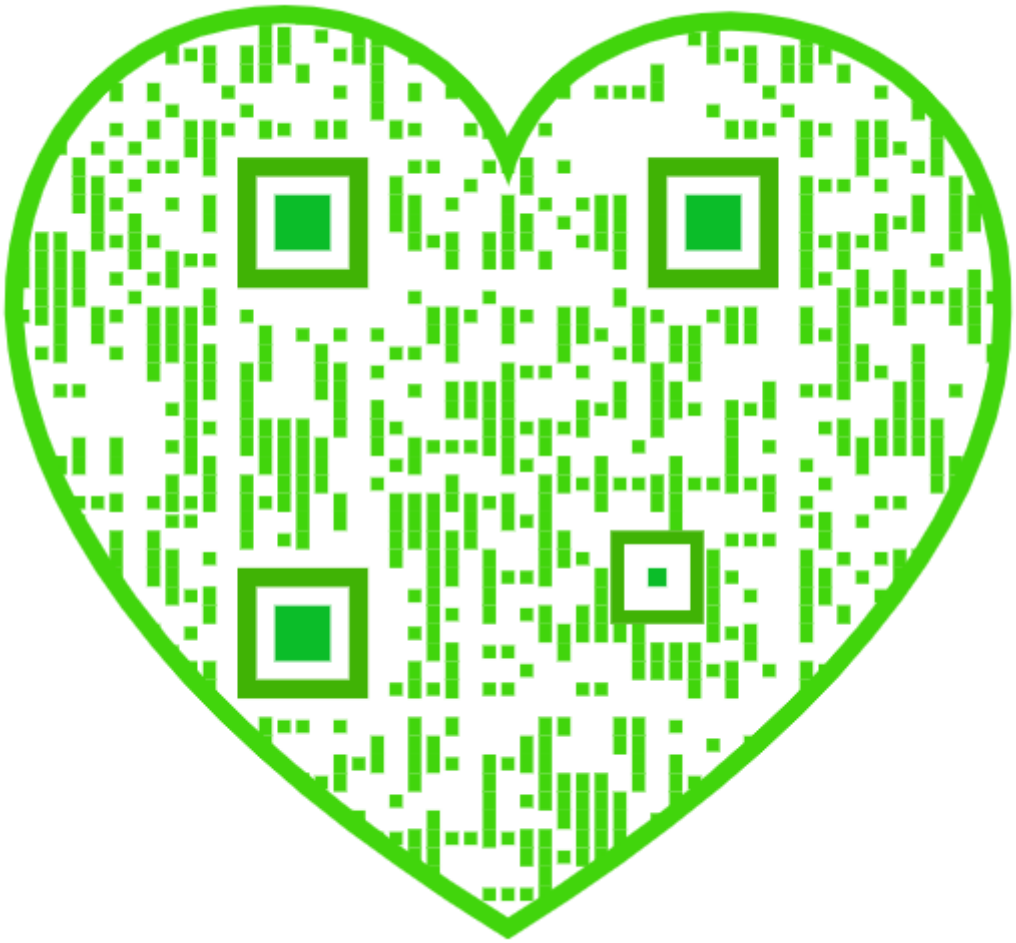

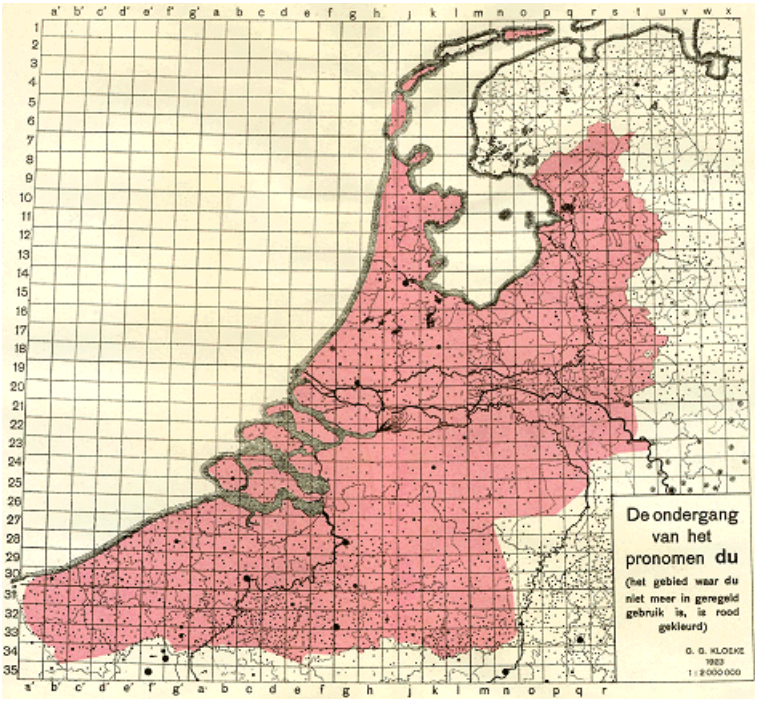
De ondergang van het pronomen du
(het gebied waar du niet meer in geregeld gebruik is, is rood gekleurd)
G. G. KLOEKE
1953
1 : 2 000 000

De ondergang van het pronomen *Du*. (Met een kaartje[1]).

Beschouwen we de dialectgeographie van de aanspreekgewoonte aan de hand van het kaartje, dat ongeveer gelijktijdig met dit opstel in *Teuthonista* II verschijnt[2] dan blijkt daaruit, dat - afgezien van het Friesche gebied - *doe* ten onzent alleen nog leeft in Groningen, Oostelijk Drente, Twente, Groenloo en de gemeente Winterswijk.

In Rijnland is volgens mijn waarnemingen het geregeld gebruik van het pronomen *du* nog onbekend in Anholt en Isselburg. Verder valt de grens tusschen het gebied mèt en dat zònder *du* te construeeren uit de combinatie der opgaven van Neuse en Hanenberg in *Deutsche Dialelctgeographie* VIII, blz. 149 en 250; de Oostelijkste (resp. Zuidelijkste) plaatsen waar *du*, is uitgestorven zijn Heldersloh, Wiltenhorst, Töwen, Bellinghoven, Haffen en links van den Rijn (aanmerkelijk Zuidelijker): Büderich, Gest, Ginderich, Perrich, Birten, Winnental, Sonsbeck, Achterhuck, Winnekendonk, Kevelaer, Wemb.

Voor Nederlandsch-Limburg en Brabant moeten we aannemen, dat het gebied zònder *doe* - wanneer men de omstreken van Venloo met de *dich*-vorm er ook nog buiten laat vallen -

1) Het vervaardigen, van nauwkeurige, voor ieder leesbare en daarbij niet al te kostbare dialectkaarten is een probleem op zich zelf, dat mij sinds jaren heeft bezig gehouden. Ik moet hier volstaan met te verwijzen naar de opmerkingen, die ik daarover maak in een *Handleiding bij het Noord- en Zuid-Nederlandsch dialectonderzoek* (van de hand van Dr. Grootaers en mij), die binnenkort het licht zal zien. In deze handleiding bevindt zich ook een door mij ontworpen kaart 1: 500 000 benevens een uitvoerig plaatsnamenregister, met behulp waarvan men zich gemakkelijk van plaats tot plaats zal kunnen orienteeren op alle kaartjes, die volgens mijn systeem zijn vervaardigd. Ik wil. dus op deze plaats het volledig opsommen der dorpen achterwege laten, temeer daar ik de taalgrenzen ten deele reeds in *Tijdschr.* XXXIX, blz. 255v. en in *Teuthonista* II, blz. 85 heb verantwoord.
2) Vgl. voor het Noordelijk gedeelte trouwens reeds de kaart in *Tijdschr.* XXXIX.

wordt afgebakend door de *mich / můj*-lijn[1]), welke lijn men getrokken vindt op het kaartje bij Schrijnen, *De isoglossen van Ramisch in Nederland*, blz. 36.

Het verder beloop der grens in Belgisch-Limburg vindt men in groote trekken weergegeven door Erings in *ZfdMaa.* 1919, blz. 117: tusschen Tongeren en Maastricht door, dan om Maeseijck, Leuth en Bree heen.[2]

Aldus hebben we het geheele gebied, waar het geregeld gebruik van *du* (*doe*) onbekend is - wat Frings dus 'Einheitsnumerus' noemt - afgebakend tegenover dat met dubbele aanspraak (Doppelnumerus)

In *ZfdMaa.* 1919. blz. 115 veronderstelt Frings, dat het gebied met de (Nederlandsche) enkele uitspraak - dus alleen *gi* - zich vroeger veel verder naar het Zuiden heeft uitgestrekt dan tegenwoordig, maar dat de Ripuarische dubbele aanspraak (*doe*-èn *gi*) het oude gebied ten deele weer terug veroverd heeft, m.a.w. de nivelleering tot één aanspreekvorm zou uit de Nederlanden geïmporteerd zijn en zou dan een tijdlang aan den Nederrijn nog tot Zuidelijk van de Ürdinger linie hebben geheerscht, om naderhand 'als der einheitsnumerus den reiz der mode-erscheinung verloren hatte' weer in zwang te komen.[3] Frings beroept zich daarbij op de bekende mededeeling van te Winkel, *Grundriß* I 2, blz. 855, waar echter terecht voor Noord-Nederland de nadruk wordt gelegd op de late consolideering dezer nieuwigheid. Immers, wel had men 'im 13. Jahrh. (in het Zuiden toch dunkt me) angefangen die Franzosen nachzuahmen, indem man die 2. P. Plur. als Höflichkeitsform gebrauchte, anstatt der 2. P. Sing.' maar 'dadurch wurde endlich im 16. Jahrh., vorzüglich unter dem Einflusz Datheens, die 2. P. Sing. gänzlich verdrängt.' Te W. vestigt er de aandacht op, dat Vondel, Marnix en Spiegel in zijn *Twespraack* het gebruik van den *du*-vorm nog kennen.

Terecht heeft men de woorden die Marnix in de voorrede van *Het Boeck der Psalmen* aan het gebruik van *du* en *ghij* wijdt,

1) Vgl. reeds Schrijnen, *Tijdschr.* XXVI, blz. 84 en Frings, *ZfdMaa.* 1919, blz. 118.
2) Frings voegt daar Niel aan toe, maar noemt daarbij zooveel factoren, die het materiaal disqualificeeren, dat men dunkt me veiliger kan aannemen, dat de *doe*-vorm hier niet in geregeld gebruik is.
3) Vgl. *Beitr.* XLII, blz. 186.

altijd zwaar laten wegen, wanneer men op de geschiedenis van den ondergang van *du* eenig licht wou laten vallen. Maar ten onrechte doet men het wel eens voorkomen of M. met het 'invoeren' van *du* een soort van revolutionnaire daad heeft verricht, die bijkans te vergelijken zou zijn met een soortgelijk 'ingrijpen' in de taalontwikkeling als in den nieuweren tijd bij enkele Vlamingen valt te constateeren. Ik geef toe, dat Marnix' woorden daartoe wel eenige aanleiding geven, immers hij zegt dat. hij ten opzichte van dit gebruik van *du* 'een weynich [heeft] afgetreden van de wijze van spreken / die nu heden ten daghe meest gebruyckelijck is in dese Nederlanden', maar ik geloof dat men deze woorden in de eerste plaats moet laten slaan op de taal der beschaafde Zuid-Nederlandsche stedelingen. In de Zuid-Nederlandsche dialecten leefde *du* blijkbaar nog wel, immers Marnix: zegt dat hij 'het onderscheydt tusschen de wijse van spreken diemen tot eenen persoon alleen gebruyct ende tusschen de ghene diemen gebruyckt tot velen' wil 'h o u d e n .' En wat het Noorden betreft, Marnix verzekert ons dat *du*, en *dy* 'nochtans oock nu in vele Provincien van herwaerts-over / als in *Gelderlandt*[1)] / Vrieslandt / *Overijsel*[1)] / ende lancx der Oostersche Zee henen tot aen Dantzick toe / Ja oock selve noch *in vele plaetsen van Hollandt ende Zeelandt*[1)] gebruyckelijck sijn.' Revolutionnair was Marnix dus in zooverre dat hij zich niet aan de aristocratische traditie der Zuid-Nederlandsche steden gebonden achtte, maar zich ook hier 'gevougd heeft-naar de wijse van spreken, die onder den gemeenen man in swang gaat.'[2)] Dat werd hem door zijn tijdgenooten kwalijk genomen; men mag aannemen dat de Hubert namens velen sprak, wanneer hij Marnix daarover critiseerde en wat meer 'deftige soetvloiendheyd, ende soetvloeiende deftigheijd' verlangde. Voor de Hubert bestonden er geen dialecten en het staat dus voor hem vast, dat *du* 'om de hardigheyd des gevolgs uyt de Nederduijtze tale t'eenemaal uijtgeroeid' is - een schromelijke overdrijving, zelfs wanneer we de mededeeling zouden laten slaan op het h u i d i g e Nederlandsche taalgebied. Volgens te Winkel, *Ontwikkelingsgang* III^2, blz. 377 was de Hubert advocaat te Zierikzee en geeft hij in zijn voorrede het bewijs 'van de zorg

1) Ik cursiveer. Men. vgl. den huidigen toestand op het kaartje.
1) Ik cursiveer. Men. vgl. den huidigen toestand op het kaartje.
1) Ik cursiveer. Men. vgl. den huidigen toestand op het kaartje.
2) de Hubert in zijn inleiding op *De Psalmen des Propheeten Davids* (Leyden 1624) blz. 3r.

door hem besteed aan het schrijven van keurig Nederlandsch'; men kan er aan toevoegen: en van een onbegrensd dédain (in die dagen trouwens heel gewoon) voor de autochthone tongvallen. In Zeeland zou *du* 'uijtgeroeid' zijn? En waar haalt Cats het dan vandaan? Men vgl. ook Marnix' verzekering van het tegendeel.

M.i. zullen we dan ook inderdaad moeten aannemen dat het pronomen *du* in de Noordelijke Nederlanden pas in den loop der 16e eeuw in onbruik begon te raken. Het uitstervingsproces werd vooral in het laatste kwart dier eeuw versneld door de nog steeds toenemende Zuidelijke invloeden, vooral door de vestiging van het groote aantal Zuid-Nederlandsche vluchtelingen. Evenals bij zoovele andere taalkundige ontwikkelingsprocessen van dezen tijd heb ik de overtuiging, dat ook hier de invloed der kerkelijke gebeurtenissen zeer groot geweest is (vgl. ook de bovenvermelde opmerking van te Winkel over Datheen). In het begin der 17e eeuw zien we hoe zich langzamerhand een sterk Zuid-Nederlandsch beïnvloed, nieuw-Noord-Nederlandsch, meer in 't bijzonder Hollandsch, Beschaafd begint te consolideeren. Dat het pronomen *du* daar toen niet meer toe behoorde, staat wel vast, maar evenzoo zeker is het, dat het in het toen ook nog bestaande 'oude' Hollandsch nog aanwezig was. Men vgl. van Heiten, *Vondel's Taal*, blz. VI en blz. 117, verder G.A. Nauta, *Taalkundige aanteekeningen naar aanleiding van de Werken van G.A. Bredero* (Diss. Gron. 1893), blz. 56 en 69. 'Men' - d.w.z. de aristocratisch-Zuid-Nederlandsch beïnvloede schrijvers en intellectueelen - kende het volkswoord *du* vrij zeker nog wel. Hoe is het anders te verklaren, dat een man als Christiaen van Heule, die in de eerste druk van *De Nederduytsche Grammatica ofte Spraec-konst* (Leyden 1626) voor het 'tot out gebruyk brengen' van *du* niet erg warm loopt en het liever 'buyten het gebruyk' laat, dat diezelfde van Heule in de tweede druk (Leyden 1633) bekeerd blijkt te zijn; vgl. blz. 72: 'In vorige tijden heeft-men *Du* in plaetse van *Gy* gebruykt / want *Gy* is zo veel als *Gy-lieden*, het onderscheyt van *Du* en *Gy* is onze Tale zeer dienstich / om dat de woorden kort zijn ende het onderscheyt groot is / wort van Aldegonde in zijne Psalmen / doorgaens ooc van Kats in den Zelfstrijt / en in het Houwelic / tot eenige plaetsen bequamelic ingevoert / zoude ooc lichtelic in het gemeyn gebruye grijpe:'

Zelfs voor een 17de-eeuwsch taalgeleerde zou het m.i. wat al te kras zijn, om hier aan te nemen dat *du* hem volslagen onbekend was en dat de term 'ingevoert' in de ruime letterlijke beteekenis

zou geïnterpreteerd moeten worden. M.i. heeft dit ‘invoeren’ betrekking op de deftige taal der aristocraten; de volksdialecten blijven als gewoonlijk buiten beschouwing.

Maar niettemin was de ondergang van *du* bezegeld. Voor het midden der 17de eeuw zullen we een toestand moeten aannemen, zooals Ampzing dien beschrijft[1]: Het afgeslete en uytgediende *du* wil ik gaerne buyten het gebruyk laten blijven / om de hardigheyd des gevolgs wille / die het in de by-gevoegde werkwoorden veroorsaekt: uytgenomen dat wy het sonder gemelde bygevoegde werk-woorden met eenige naem-woorden in 't quade genomen zomwijlen loffelijk gebruyken konden: als du bengel / du boos-wicht / du verrader / du verleyder / etc.

Wanneer Frings nu zegt: ‘Seit dem 13. Jh. gab das Niederländische und im Anschluß daran der deutsche Niederrhein den Doppelnumerus preis,’[2] dan kan vooral de term ‘das Niederländische’, wanneer hij wordt opgevat als naam voor één homogeen Nederlandsch gebied met één Nederlandsche taal, misleidend zijn. Nog afgezien van het feit, dat er een aristocratisch schrijftaal-Nederlandsch en een reeks van meer of minder beschaafde Nederlandsche dialecten bestonden, moeten we m.i. een duidelijk onderscheid maken tusschen Noord-Nederlandsch en Zuid-Nederlandschn. De expansie van het Zuid-Nederlandsch bereikt in de Middeleeuwen haar hoogtepunt, de - veel krachtiger - expansie van Noord-Nederland of eigenlijk Holland begint pas in de tweede helft der 16de eeuw. Nemen we nu het bijgaand kaartje, weergevende het uitstervingsgebied van *du*, ter hand, dan bemerken wij, dat de Z u i d -Nederlandsche invloed - in dit geval ten minste - zich nog niet tot in Nederlandsch-Limburg heeft doen gevoelen.

De N o o r d -Nederlandsche aanspreekgewoonte heeft echter - dank zij den steun van de rivieren Rijn, Waal en Maas - de grenzen van het gebied der oude Unie en in ons Limburg zelfs de grens van het nog zoo lang ‘Spaansch’ gebleven Overkwartier overschreden. Een blik op het kaartje leert ons, dat het uitsterven van *doe* aan den Nederrijn niet in d i r e c t e n samenhang kan worden gebracht met den Zuid-Nederlandschen, maar met den

1) Samuelis Ampzingii *Taelbericht der Nederlandsche Spellingé*. Door Christiaen vander Heulen oversien en verbeterd (Wormerveer 1649), blz. 74.
2) *ZfdMaa*. 1919, blz. 115.

Noord-Nederlandschen invloed, waarmede tevens is vastgelegd, dat deze Nederrijnsche ontwikkeling pas in de 16de, 17de en 18de eeuw haar beslag kan hebben gekregen.

In zijn bovengenoemd artikel *ZfdMaa*. 1919, blz. 148 heeft Frings met deze - m.i. juist zeer 'dikke' - Noord-Nederlandsche aanwas in het Rijnland niet voldoende rekening gehouden, wat tot een verwarring in de chronologie zijner 'Schichten' heeft geleid. Onduidelijk herkennen wij deze Noord-Nederlandsche laag in de 'niederfränkisch-deutsche Schicht', maar de diagnose wordt verkeerd gesteld, wanneer gezegd wordt: 'Vor Beginn der niederrheinischen Südnorderuption, die Niederfranken bis auf vereinzelte schwache Gegenstöße zur dauernden Passivität verurteilte, hat auch das Land zwischen Maas und Rhein eine aktive Zeit mit nordsüdlichen Bewegungen gekannt.' In tegendeel, deze 'nordsüdliche Bewegungen' zijn juist uitingen van den nieuweren tijd: de Hollandsche cultuur der 16de, 17de en 18de eeuw, wel verre van 'zur dauernden Passivität' veroordeeld te zijn, deed haar invloed over de geheele wereld gevoelen, hoe veel te meer in dit Nederrijnsche gebied, dat, in de 17de eeuw in duurzaam geestelijk en commercieel verkeer met de Republiek, haast als een Noord-Nederlandsch aanhangsel was te beschouwen: 'noch lange nachher und in viel ruhigern Zeiten hat die brandenburgische Staatskunst mit der Möglichkeit rechnen müssen, dasz Kleve sich den "Sieben Provinzen" als achte oder, wenn der Hochmuth der Hoch- und der Edelmögenden dies nicht zuließ, als "zugewandter Ort" zugesellen würde.'[1)]

Frings heeft trouwens zelf het bezwaar van een te oude dateering gevoeld, wanneer hij zegt: 'Man könnte daher geneigt sein, auch hier von einem ingwäonisch-deutschen Gegensatz zu sprechen, also C. zu A zu fügen; aber dann müßte man schon zwischen einem älteren und jüngeren ingwäonisch-deutschen Gegensatz scheiden; denn die Ingwäonismen von C sind jünger, zur Zeit, als sich die A-Schichten bildeten, noch nicht vorhanden und dazu in ihren zeitlichen und geographischen Entwicklungen von Dialekt zu Dialekt zur Stunde noch nicht klar zu überschauen.'

De term 'ingwäonisch', toegepast op taalkundige verschijnselen kan aanleiding geven tot ernstige misvattingen, omdat ze ons onwillekeurig naar Tacitus' tijd verplaatst en ons daardoor

1) Max Lehmann in *Publ. aus d. Preuss. Staatsarch.* I, blz. 29

een hoogen ouderdom der ontwikkeling suggereert. Ik geloof, dat bij het voortschrijden der Nederlandsche dialect-wetenschap een aantal van deze 'Ingwäonismen' aan den Nederrijn zich als 16de-, 17de- en 18de-eeuwsche Hollandsche ontleeningen zullen ontpoppen. Daarmede hangt natuurlijk samen, dat men een veel grooter invloed van het Hollandsch op de aangrenzende Nederduitsche dialecten zal moeten aannemen dan tot dusverre gebruikelijk was.

Trouwens wanneer men den term 'ingvaeoonsch' eenvoudig opvat als 'litoraal' zonder eenige bijgedachte aan nadere dateering, dan is hij nog niet heelemaal als onjuist te beschouwen, immers Holland wàs van ouds 'ingvaeoonsch' d.w.z. wàs litoraal en heeft zijn taal doen uitvloeien naar alle richtingen. Maar dan zou men toch van de oude primaire ingvaeonismen in allen gevalle de nieuwe, de indirecte of secundaire moeten 'afpellen' en ze tot hun 'haarden' moeten herleiden, vóór men verder met het ingvaeoonsche begrip ging opereeren.

De nieuwheid van het proces valt m.i. ook uit den toestand in de huidige dialecten af te leiden. Frings wijst blz. 125 voor verschillende plaatsen op het gebruik van *doe* als vocatief pronomen (doe lief kind, doe schälm). Ik kan daar voor Noord-Nederlandsche plaatsen nog de volgende uitdrukkingen aan toevoegen, waarbij ik de sprekers zooveel mogelijk zelf het voorbeeld liet vinden:

G e n e m u i d e n , toe[1)] lillek mispunt; K a m p e r v e e n , vut toe lillekerd; I t t e r s u m , vut toe (oetoe) lillekerd; Z w o l l e , oetoe lillekerd; M a r l e , toe lilleke bees; W e l s u m , toe aap, ik zal ow helpen; T e r w o l d e , pas op toe lillekerd; A p e l d o o r n , vot toe lilleke hond; V o o r s t , weg toe lillekerd; B r u m m e n , toe lillekerd; V e l p , pas op toe lillekerd; L a r e n , vot toe hond; L o c h e m , hut toe gauwdeef; V o r d e n , vot toe hond; B o r c u l o , doe lillekerd van een hond; N o o r d d i j k , doe lilleken hond; E i b e r g e n , gao weg toe lillekerd; R e k k e n , vot toe lilleken hond.

Al deze voorbeelden wijzen er dunkt mij op, dat *doe* in deze plaatsen nog betrekkelijk kort geleden in onbruik is geraakt. Voor Zuid-Nederland kan ik den ontwikkelingsgang niet ten volle beoordeelen, maar voor Noord-Nederland heb ik kunnen constateeren, dat deze relicten Westelijk van een lijn Kampen-

1) Uit de klemtoon in dit en de volgende voorbeelden blijkt, dat men hier inderdaad met het aanspreekpronomen te doen heeft.

Apeldoorn-Velp niet meer voorkomen, mijn herhaalde vragen daarnaar hebben in het Westen ten minste nooit eenig resultaat opgeleverd. Zoo zou men dus kunnen zeggen, dat deze relictengrens Kampen-Velp gemiddeld een 40 K.M. achter de eigenlijke *doe*-grem aansleept. Dat zou voor de 18de eeuw wellicht. de reconstructie wettigen, dat de *doe*-grens toen nog ongeveer bij den IJsel lag, en - indien men dezelfde paralleliteit tusschen toèn en nù veronderstelt - dan zou dus de relictengrens aanmerkelijk verder naar het Westen gelegen hebben. Dit nu wordt bevestigd door B. Hakvoord, die in zijn *Oprecht Onderwijs van de Letter-Konst* (Utrecht 1743) blz. 42 de volgende woorden aan het pronomen wijdt: *Dy, dyn* en *du*, zyn verouderde Duytsche Woorden, dewelken om datze een hard en onaangenaam geluyd. hebben nu niet meer worden gebruykt; dan alleen in toorn en gekyf; zeggende, Du Bengel, du Booswigt, du Verrader, Dyn Schelmstukken, Dat dy de Beul sla, enz.

Zoo komt dan van lieverlede aan het licht, dat er in onze-Noord-Nederlandsche dialecten een laag[1)] is te onderkennen, die nieuw is, in allen gevalle van nà de Middeleeuwen dateert. Hoe groot die aanwas is, is thans nog niet te overzien, maar het blijkt meer en meer, dat ze de middeleeuwsche isoglossenstructuur camoufleert op een wijze, die ons verhindert om tot een directe-reconstructie van den Middeleeuwschen taaltoestand te geraken. Eerst moet deze aanwas worden verwijderd en de oorspronkelijke plaats van herkomst der nieuwe verschijnselen zoo eng mogelijk gelocaliseerd worden. Als bron, van waaruit het nieuwe taalmateriaal over het oudere is uitgevloeid, zullen we in de eerste plaats het Hollandsche cultuurcentrum bij uitnemendheid: Amsterdam moeten beschouwen. Nemen we ons kaartje ter hand, dan zien we inderdaad, dat de lijn Haulerwijk-Wezel-Kevelaer-Soerendonk vrijwel overeenkomt met een cirkelboog waarvan Amsterdam het middelpunt is. Doch tevens blijkt duidelijk uit ons kaartje,

1) Het beeld is in dit geval niet geheel in. den haak. Immers er is. hier geen kwestie van aanwas, maar juist van afsterven. In principe komt het echter op hetzelfde neer. Wanneer we zien, dat de pronomina, der tweede persoon in ons Oosten langzaam aan over boord geworpen worden, dan is dat, omdat ze naar het gevoelen der bewoners ‘een hard en onaangenaam geluyd hebben’, omdat ze ‘verouderd’ zijn of bot, lomp of boersch klinken. In zooverre wordt dus de overgang tot het Hollandsche principe als een cultureele aanwinst beschouwd.

dat deze cirkelboog gesneden wordt door een Zuid-Nederlandsche, waarbij we onwillekeurig Antwerpen en Brussel als kern construeeren. Ik vermoed, dat de isoglossen, die zich om deze Zuidelijke cultuurcentra laten groepeeren over 't algemeen meer als uitvloeisels van Middeleeuwsche cultuurtoestanden zijn te beschouwen en dat men ze in allen gevalle veel minder zal behoeven te verschuiven om de Middeleeuwsche isoglossenstructuur te reconstrueeren.

Bij het beproeven eener reconstructie der Middeleeuwsche isoglossenstructuur in Noord-Nederland zullen we moeten uitgaan van de. veronderstelling dat de isoglossen, die zich in België om de Brusselsch-Antwerpsche kern groepeeren(-den) naar het Noorden een verlengde hebben gehad en dat ook Holland in de Middeleeuwen tot deze Zuid-Nederlandsche invloedssfeer behoord heeft - waarbij vermoedelijk de steden veelal pioniers geweest zijn, zoodat ze zich op de dialectkaarten als eilanden zouden voordoen. Deze Zuidelijke invloed heeft aangehouden tot in de zeventiende eeuw toe en heeft in onze huidige taal vooral een neerslag gevonden doordat de Amsterdamsche cultuur aan het einde der 16de eeuw sterk onder invloed der Zuid-Nederlandsche aristocraten kwam. Na dien tijd houdt de Zuid-Nederlandsche orienteering plotseling op. Onderwijl heeft zich reeds een krachtig Noord-Nederlandsch - zij het ook Zuidelijk beïnvloed - cultuurcentrum ontwikkeld, dat de heele omgeving onder zijn machtigen invloed brengt, wat tot een gedeeltelijke vernietiging der oude isoglossen-structuur in Holland heeft geleid.

Op deze wijze wordt het raadsel verklaard, dat talrijke verschijnselen, die stellig oorspronkelijk Zuid-Nederlandsch zijn, veel verder naar het Noorden en Noord-Oosten zijn uitgezwermd, dan men op grond van de historische overlevering zou verwachten. In vele gevallen zal men Amterdam dus als Zuid-Nederlandsch filiaal moeten beschouwen dat bij de verspreiding van zijn - ten deele vanuit het Zuiden verworven - cultuur en taal een veel grooter kracht aan den dag heeft gelegd, dan het Zuiden ooit heeft bezeten.

Voor de bestudeering der oudere taal valt m.i. uit ons kaartje en de daaraan vastgeknoopte interpretatie de les te trekken, dat men bij pogingen om de huidige dialecten te doen aansluiten bij de taal der oudere bronnen met de uiterste behoedzaamheid te werk dient te gaan, omdat men - nog daargelaten, dat men ook den dialectischen achtergrond der Middeleeuwsche schrijf-

taal niet kent - ten onzent met groote verschuivingen nà 1500 voortdurend rekening moet houden. Om deze reden geef ik voorloopig aan een zuiver locale benoeming der dialecten de voorkeur boven aanduidingen als ‘Frankisch’, ‘Saksisch’, ‘Ingvaeoonsch’, die allicht weer tot verwarring van ethnologische en linguistische begrippen kunnen leiden. Wel is het voortbrengen van onge-articuleerde klanken een lichamelijke functie, maar we moeten steeds, ook voor het verleden, den schijn vermijden, alsof we de wettender somatische anthropologie toepasselijk zouden willen verklaren op een zoo bij uitstek geestelijke uiting van den mensch als de taal.

Hamburg, October 1925.
G.G. KLOEKE.

Hoe twee vóórnamen ontstonden.

‘Soms zou alleen nasporing kunnen uitmaken of 'n naam vreemd is, of waaruit 'n stellig vreemde is ontstaan; ik weet b.v. niet, wat te denken van de voornamen van *Jerophus Phugijdru* (oorspr. geslachtsn.?) *Zeevat*', schreef ik op bl. 16 van *Het Oneigene*, 'n Paar dagen nadat dit werkje in de N. Taalg. was aangekondigd, zag ik hoe onjuist het was, na of vóór masporing het toeval niet te noemen. Want ik stootte in Nieuw Theologisch Ts. 14,300 op het volgende, vermeld door prof. U.H. Meyboom. Bij de overstroming van Febr. 1825 beviel 'n vluchteling in der Herv. Kerk van Scherpenzeel in Weststellingwerf; toen M. er predikant was, zag hij, dat z'n voorganger van destijds in 't doopboek had. geplaatst *Hiërophu phugidru* ‘in het heiligdom geboren, aan het water ontkomen’. De dubbele naam die ik uit het oosten van Groningen vermeld vond, moet, trots enkele wijzigingen in het schone Grieks, hiervan de voortzetter wezen.

Groningen.
W. DE VRIES.

Vorm, beteekenis en functie van woorden.

Een boek, dat in de laatste jaren veel besproken is en waarvan de 'waarde o.a. is gebleken uit het opmerkelijke feit, dat na twee jaren een herdruk noodig bleek, is '*Sprachkörper und Sprachfunktion*', van *Dr. Wilhelm Horn*[1]. De eerste druk is van. 1921, de tweede van 1923. In 1923 verschenen bovendien '*Gieszener Beiträge zur Erforschung der Sprache und Kultur Englands und Nordamerika's, Bd. I, Heft I*' over hetzelfde onderwerp van vier zijner leerlingen en hemzelf, terwijl in 1924 in de '*Festschrift für Otto Behaghel*'[2], door Horn uitgegeven, nogmaals een aanvulling' verscheen: 'Beobachtungen über Sprachkörper und Sprachfunktion.' De strekking van al dit werk heeft belang voor de onderscheiding van *beteekenis* en *functie*, waarover ik in N. Taalgids XIX, 182 vgl. iets heb opgemerkt; vooral in verband daarmede schijnt mij een vergelijkende critiek op de meeningen van Horn gewettigd.

Zijn bedoeling vinden we duidelijk geformuleerd in den 'Rückblick und Ausblick', blz. 135[3]: 'Die Entwicklung des Sprachkörpers ist abhängig von der ihm innewohnenden Funktion. Teile der Rede, die unter sonst gleichen Bedingungen stenen, können verschieden behandelt werden, wenn sie Funktionen von verschiedener Wichtigkeit haben. Die Funktion beeinfluszt die Lautentwicklung nicht etwa im Gegensatz zu den Lautgesetzen. Vielmehr sind die Lautgesetze, die die Funktion nicht berücksichtigen, unvollständig. 1. Werden Teile eines Wortes oder einer Wortverbindung *funktionslos*, so können sie abgeschwächt werden oder gar schwinden. 2. Werden Teile eines Wortes oder einer Wortverbindung *funktionsarm*, so können sie abgeschwächt werden.'

De voornaamste stelling 'Die Entwicklung des Sprachkörpers

1) Meyer & Müller, '23.
2) Carl Winter's Universitätsbuchhandlung, '24.
3) Ik haal de meeningen van den schrijver in extenso aan, om duidelijk te zijn voor lezers die het boek niet bezitten en om te vermijden, dat ik de zinnen 'uit het verband' zou rukken.

ist abhängig von der ihm innewohnenden Funktion' was door Horn uitgewerkt, 'unter Anknüpfung an Behaghels Vortrag auf der Marburger Philologenversammlung 1913'[1)], de bijkomstige conclusie 'die Lautgesetze die die Funktion nicht berücksichtigen, sind unvollständig,' leidde Horn tot een heftigen aanval op 'die Lehre vom ausnahmslos wirkenden Lautgesetz'. 'Ist es richtig, dasz funktionslos gewordene Teile der Rede schwinden, dann hat die Bedeutung, die Funktion, Einflusz auf die Lautentwicklung. Wie paszt dazu die Vorstellung von der "blinden Wirkung der Lautgesetze"? Das Verhältnis von Sprachkörper und Sprachfunktion berührt die innersten Fragen des Sprachlebens. Sollte es nicht möglich sein, durch Beachtung dieses Zusammenhangs alte Schwierigkeiten zu meistern, denen die Wissenschaft mit Lautgesetz und Analogie vergeblich beizukommen suchte?' (blz. 2 en 3).

Het is, gezien deze consequenties, niet verwonderlijk, dat Hoin, toen hij ging zoeken naar vroegere uitingen in dezen geest, zich in gezelschap vond van veel oudere taalgeleerden uit het midden van de vorige eeuw, 'die nicht ernstlich mit den strengen Lautgesetzen rechneten' (blz. 131). 'Schon der Begründer der allegemeinen Sprachwissenschaft, *Wilhelm von Humboldt*, hat diese Ansicht geäuszert.' Hij citeert uit diens 'Gesammelte Schriften': 'Die Lautumformung unterliegt einem zwiefachen, sich oft gegenseitig anterstützenden, allein auch in anderen Fällen einander entgegenkämpfenden Gesetze. Das eine ist ein *blosz organisches*, aus den Sprachwerkzeugen und ihrem Zusammenwirken entstehend - Das andere wird durch das *geistige Prinzip* der Sprache gegeben, hindert die Organe, sich ihrer bloszen Neigung oder Trägheit zu überlassen, und hält sie bei Lautverbindungen fest, die ihnen an sich nicht natürlich sein würden.' Bepaald verrast werd echter Horn door de uitvoerige uiteenzetting van het bedoelde beginsel bij Georg Curtius 'Zur Kritik der neuesten Sprachforschung' (1885) en vooral in diens opstel van het jaar 1870: 'Bemerkungen über die Tragweite der Lautgesetze.' Horn citeert van hem o.a. (zie blz. 134): 'Die Bequemlichkeit wird sich in solchen Silben und Wörtern am meisten geltend machen, die für die Bedeutung kein groszes Gewicht haben, in solchen aber am wenigsten, die am meisten von Bedeutung erfüllt sind. Natürlich beruht solche Verschiedenheit nicht auf Überlegung, sondern ist psychologisch,

1) Vgl. Behaghels Festschr.

das heiszt aus der Seele des Redenden zu erklären. Dieser wird unwillkürlich das für seinen Zweck, das heiszt für die Deutlichkeit der Rede Wichtigste mit grószerer Sorgfalt sprechen, die kleinen Wörter und Silben, die für die Deutlichkeit in zweiter Linie stehen, aber mit einer gewissen Lässigkeit intonieren, welche die lautliche Schwächung zur Folge hat'; en (zie blz. 124) 'Wohl niemand wird sich getrauen, durch lautlichen Übergang die Kürze (z.B. '*Ανδριχός* neben '*Ανδρώνιχός*) erklären zu wollen, aber auch wer auf Analogiebildung riete, hätte einen schweren Stand.'

Met grooten aandrang betoogt nu Horn verder, dat zijn ontdekking een ware omwenteling zal teweegbrengen in de verklaring van taalverschijnselen en de methode van het taalonderzoek in het algemeen. In dit opzicht maakt hij den indruk van een open deur in te trappen. Men zou in gemoede willen vragen: zijn er in de laatste vijftig jaar steeds nog maar 'Junggrammatiker', aanhangers van de 'klankwetten zonder uitzondering' en van, op z'n best, de 'Analogie' als panacee tegen alle mogelijke euvelen? En verder: vervalt *Horn* niet in nog grooter fout dan de befaamde 'Junggrammatiker', wanneer hij groepen van de meest uiteenloopende verschijnselen tracht te vangen onder zijn eene axioma: 'Formschwächung = Funktionsschwächung'? Het een is een gevolg van het ander: doordat Horn blijkbaar sceptischstaattegenover de resultaten van de veelzijdige taalverklaring der laatste kwarteeuw, is er in zijn eenzijdige verklaringswijze weinig dat overtuigt. Als verzameling van feiten der 'Kürzung' dwingt het boek van Horn grooten eerbied af; we bewonderen zijn breede en degelijke belezenheid evenzeer als zijn scherpzinnige verklaringen van velerlei gevallen in de Germaansche, Romaansche en andere talen. Een referaat ervan te geven, in den vorm van een bloemlezing, is niet wel mogelijk en ook niet noodig. Evenmin is de opsomming van mogelijke bezwaren tegen afzonderlijke etymologicën voor mijn doel van belang. Horn, in zijn 'Vorwort', der *tweede* uitgave, verklaart, tegenover zijn criticus K. Luick: 'Mir kommt es vor allem auf die Klärung des Grundsätzlichen an, darum ist mir auch Widerspruch sehr willkommen!'

Drie soorten van gevallen kunnen we in de ruim 100 bladzijden materiaal onderscheiden: 1° woordvorming en woordontleening (blz. 3-20); 2° flexievormen (blz. 21-54); 3° pronomina, numeralia en particula (blz. 55-116). Deze deeling in drieën

is niet van Horn; hij behandelt de gevallen sub 1° in een ‘Einleitung’, de gevallen sub. 2° en 3° als een soort ‘vormleer’. Zijn verdeeling is ietwat bevreemdend en van belang bij de beoordeeling van het ‘Grundsätzliche’. Hij zegt op blz. 21: ‘Auch für die Erkenntnis des Formenbaues sind unsere Sätze von Bedeutung. In den Formen, d.h. in den Gestaltungen in denen ein Wort erscheint *je nach seiner Funktion im Sàtz*, musz sich die Beziehung zwischen Funktion und Wortkörper deutlich bemerkbar machen.’ En dan volgt de groote massa van gevallen, ingedeeld naar de rededeelen, in blz. 21-116. Tusschen het grootste deel dezer ‘Formen’ en de gevallen van woordvorming en -ontleening in de ‘Einleitung’ is een groot verschil van waarde voor zijn principieel betoog, waarvan Horn zich verderop geen rekenschap geeft. Weliswaar spreekt hij in de ‘Einleitung’ niet van ‘*Funktions*schwächung’ maar meestal van ‘Abschwächung der *Bedeutung*’, terwijl op blz. 21 en vlg. het woord *Funktion* weer opduikt; maar bij den aanvang van zijn ‘Einleitung’, op blz. 3, zet hij uiteen, dat hij zal spreken over ‘das Verhältnis van Sprachkörper und Sprach*funktion*,’ termen van den titel van zijn boek trouwens. En nà de groote massa der voorbeelden, wanneer hij overgaat tot de formuleering van zijn theorie en het belang ervan voor de beoordeeling van klankwetten en methode der taalwetenschap in het algemeen, beroept hij zich niet weer op de gevallen der ‘Einleitung’. Zijn conclusies op blz. 135 formuleert hij met het woord ‘Funktion’, maar in de voorafgaande bespreking stelt hij die term op één lijn met ‘Bedeutung’ (men vgl. den aanhef van § 121 met het slot van § 123 o.a.). Een bewust onderscheid maakt Horn pas drie jaar later, in het opstel van ‘Behaghels Festschrift’ blz. 59: ‘Das Wort Funktion schränkt man am besten ein auf die syntaktische Beziehungsbedeutung. Von ihr ist die Begriffsbedeutung zu scheiden, die ich kurz “Bedeutung” nennen will.’ Bij deze mededeeling verwijst hij naar artikelen van E. Otto en C. Karstien. Het besef der onmisbaarheid van dit onderscheid voor de principes van zijn betoog schijnt door hun kritiek opgewekt, vooral omdat we op blz. 151 van zijn boek, in de ‘Nachträge’ van den tweeden druk, lezen: ‘Von dem Zusammenhang von Sprachkörper und Begriffsbedeutung ist schon im § 16 die Rede gewesen’ (dit is de plaats op blz. 21, slot der ‘Einleitung’, waar, gelijk ik zeide, Horn evenmin als op blz. 3 het verschillend karakter der gevallen duidelijk en streng had geformuleerd) en verder: ‘Der

Zusammenhang besteht *auch* zwischen Sprachkörper und *Syntaktischer Beziehungsbedeutung* oder *Funktion, rgl. dazu U. Otto, Archiv* u.s.w.' Het was verstandiger geweest, wanneer Horn zijn aanvankelijke miskenning van deze principieele onderscheiding niet had afgedaan met deze in de schaduw van, een 'Nachtrag' geloodste zinnetjes. Eigenlijk had hij bij behoud van den titel van zijn boek de gevallen der 'Einleitung' moeten weglaten en uit het volgend hoofdstuk der 'Formen' alle voorbeelden van 'Schwächung der *Wortbedeutung*'. Temeer klemt dit, omdat ik er nog niet gerust op ben, dat hij thans de onderscheiding geheel heeft doordacht. Immers Ave lezen op den bedoelden blz. 59 van 'Behaghels Festschrift' verder: 'In Bezug-auf den Grad der Stärke der Bedeutung *oder* der Funktion kann man verschiedene Stufen unterscheiden: Teile der Rede können bedeutungs- und funktions*wichtig*, bedeutungs- und funktions*arm*, bedeutungs- und funktions*los* sein.' Wanneer hier 'oder' werkelijk een tegenstellend verband uitdrukt, had Horn toch ook de gevallen moeten onderscheiden die 'bedeutungs*arm*' en en tegelijk 'funktions*wichtig*' zijn, waarbij ik o.a. pronomina, modale adverbia, hulp- en koppelwerkwoorden op 't oog heb, in het boek van Horn een belangrijk deel der gevallen op blz. 55-116 en blz. 46-50, alsmede 55-72. Het zijn de woorden, die in de talen, welke overgaan naar een analytisch systeem, de uitdrukking der syntactische functies overnemen, functioneele woorden. Vooral ook in dit belangrijk deel van zijn boek blijkt Horn biet overtuigd van het verschil, dat er voor zijn principieele *betoog* bestaat tusschen gevallen van 'Funktion' en van 'Wortbedeutung.' Ik bepaal mij tot één enkel voorbeeld uit de tallooze verwarringen. Op blz.76 vinden we besproken: 'Das Adverb got. *waila*, ahd. *wela* "wohl" betrachtet man als Kasus eines Substantivs. Nachdem dieser Kasus, der "auf passende Weise, auf Wunsch" bedeutet haben soll, die Bedeutung eines Adverbs angenommen hatte, konnte die Kasusendung als funktionslos schwinden: daher die Kürzung zu as. ae. *wel*.' Dit betoog is vrijwel overtuigend. Maar nu op dezelfde bladzijde: 'In den verschieden-sten Sprachen kann man beobachten, wie die verstärkenden Adverbia zunächst eine sinnliche. Bedeutung haben, die im Lauf der Zeit verblaszt: "*sehr*" bedeutete ursprünglich "schmerzlich", "*very*" "wahrhaft". Der Schwächung der Bedeutung folgt manchmal eine Schwächung der Form nach: in Ober-österreich ist *grôs* "sehr" zu "*grô*" geworden.' Wat deze laatste opmerking

betreft, verwijst Horn naar *Schiepek* (Satzbau der Egerl. Mundart). We merken op dat Schiepek het geval *grôs>grô* in het voorbijgaan noemt naar aanleiding van heel andere gevallen, als *i mou=muss*. Het getal dusdanige (niet-samengestelde) adverbia met verkorten vorm is blijkbaar niet zoo groot als het woord 'manchmal' zou doen vermoeden. We vinden op blz. 76 nog opgemerkt, dat 'Frz. *bien* seine lobende Bedeutung verliert und mehr und mehr herabsinkt zum einfachen Ausdruck der Zustimmung'; hiermede gaat dan in dialecten de verzwakking tot '*bẽe*' gepaard. Nu is het zeer de vraag of de vorm '*bẽ*' naar klank en accent zwakker is dan '*bien*': ik vrees dat Horn hier de *letter*teekens telt. In de tweede plaats is de *functioneele* beteekenis van een 'Ausdruck der Zustimmung' buitengemeen 'stérk'. Voor het overige beroept Horn zich op een 'allgemeine Beobachtung' van *Meillet*, uit het Slavisch, terwijl verder geen andere dan samengestelde adverbia deze 'Kürzung' blijken te ondergaan. De groote fout is, dat in gevallen als 'sehr', 'very', 'grô', 'bẽn', door den overgang naar de tegenwoordige adverbiale beteekenis weliswaar de 'Wortbedeutung' verloren gaat, maar de functioneele kracht van het woord wordt niet verzwakt, integendeel versterkt. Het krijgt een geheel nieuwe functie, nl. van index eener verhouding van graad of modaliteit. Wordt dus bij dien overgang de *vorm* verkort (grôs>grô), dan zou Horn hoogstens mogen beweren, dat die verzwakking het gevolg is van een *verlies* aan 'eigen beteekenis' (als de gevallen der 'Einleitung') en een *winst* aan 'functioneele kracht'. Die winst is absoluut, want de functie der aanduiding van 'graad' of 'modaliteit' is zonder twijfel 'sterker' dan het 'syntactisch' deel der 'beteekenis' van adverbia als 'schmerzlich', 'wahrhaft', 'grosz', 'goed'. Die winst is tevens relatief, want de *graadaanduidende* adverbia hebben alléen functioneele beteekenis en nauwelijks of géen 'eigen' beteekenis meer.

Mocht men liet met deze redeneering niet eens zijn, dan nog blijft bestaan, dat Horn ook op deze bladzijde zich geen rekenschap geeft van het verschil tusschen verlies aan 'Wortbedeutung' (*very, sehr, grôs, bien*) en verlies aan 'Funktion' (*waila*). Bovendien is bij *grôs>grô* het element 's', dat verdwijnt, niet de index der verdwijnende 'Bedeutung'; de *-a* van *waila* daarentegen wèl de index van den casus, de verdwijnende functie. Ten slotte merk ik op, dat de redeneering, als zou de verzwakking in vorm het gevolg zijn van de verandering in beteekenis, een al te lichtvaar-

dige toepassing is der spreuk ‘post hoc ergo propter hoc.’

Alvorens over dat veronderstelde causale verband, een gewichtig deel van he ‘grundsätzliche’ betoog, verder uit te weiden, richt ik de aandacht eerst op het andere deel van zijn boek, waar Horn heeft uiteengezet, dat samenstellingen en afleidingen, ontleende woorden en *slang*-uitdrukkingen worden afgekort, *omdat* hun *beteekenis* verzwakt (blz. 21): ‘1. In Wortgruppen, in denen die einzelnen Bestandteile eine Abschwächung ihrer Bedeutung erleiden, kann als Folge davon eine Abschwächung des Sprachkörpers eintreten. 2. Wo die Situation dem Sprechenden hilft, eine Mitteilung zu machen, kann er an Sprachlichen Mitteln sparen. Das gilt wie für die ganze Rede so auch für das einzelne Wort oder die einzelne Wortgruppe.’ Een deel der besproken gevallen was reeds door vroegere onderzoekers verzameld. Het belang van dit deel van het boek van Horn is dan ook vooral gelegen in de strekking. De beide conclusies, zooals ik ze hier heb geciteerd, kan men zonder veel bezwaar billijken. In het bijzonder worden zij aannemelijk doordat Horn niet zegt, dat die *deelen* der woorden, die hun beteekenis verliezen, of wier beteekenis wordt verzwakt, verdwijnen of worden verkort, maar dat ‘der Sprachkörper’ (het woord in z'n geheel genomen dus) de een of andere verkorting ondergaat. Dit is heel wat anders dan de vooropgestelde verklaring van blz. 2 en 3 dat ‘funktionslos gewordene *Teile* der Rede schwinden.’ Daarin ligt nl. in vollen omvang besloten, wat Horn dan (blz. 3) noemt: ‘das Verhältnis von Sprachkörper und Sprachfunktion.’ Dat ‘Verhältnis’ nl. blijkt in het verder deel van zijn betoog, gelijk ik reeds opmerkte, door hem beschouwd te worden als causaal. Die causaliteit zou inhouden, dat een ‘Teil der Rede’ verdwijnt of verzwakt wordt, wanneer de functie ervan teloor gaat. Deze voor de eindconclusies van Horn onmisbare interpretatie van de uitdrukking ‘funktionslos gewordene Teile der Rede schwinden’ gaat in vele opzichten verder dan de boven geciteerde twee conclusies van blz. 21 en is dan ook heel niet van toepassing op de verschillende typen van afkorting in deze ‘Einleitung’, waarvan ik als voorbeelden noem: ndl. *mes* (uit *matisaχsa), *Feldsee* (uit *Feld*berg*see*); *Auto* (uit *Auto*mobil); *pon* (uit ja*pon*); *Tag* (uit guten *Tag*) anderzijds: *guten* (óok uit *guten* Tag). Ik herhaal: wèl blijkt hier in de meeste gevallen dat verlies van eigen beteekenis kan samengaan met verzwakking van den phonetischen vorm.

We komen nu tot het laatste der drie deelen van het boek,

die ik heb onderscheiden, nl. blz. 21-40 en 51-54, voor zoover daarin het verval der flexieuitgangen wordt besproken. Twee der gevallen, die Horn direct in den aanvang bespreekt, en die hij, blijkens herhaalde verwijzing in het latere werk, als beslissend beschouwd, mogen gelden als type, (§ 18): In het Ags. vinden we naast *we bindaþ: binde wë*; naast *ge bindaþ*: *binde ge*; maar naast *hie bindaþ*: *bindaþ hie*. In de derde persoon 'hätte auch Abschwächung eintreten können, aber dieser Wortgruppen standen die Falle gegenüber, wo ein *Substantiv* Subjekt war.' Het pronomen is de loutere index van de functie; waar deze index *steeds* aanwezig is, (1ste en 2de pers.) daar verdwijnt de flexie-uitgang, die ook de functie kenmerkte.

In het Ags. verdwijnt na lange stamlettergreep de -*u*.-Maarmen vindt als 1 Sg. Praes. Ind. *bindu helpu*, niet **bind*, **help*. 'Ae. *bindu* hat das -*u* nicht untergehen lassen, weil diese Endung im Verbalsystem des Uraltenglischen eine ganz bestimmte *Funktion* hatte: sie bezeichnete die 1 Sg. Praes. Ind. Die *Funktion* war stärker als das Lautgesetz.' Deze en dergelijke bewijzen[1] op grond van flexievormen zijn overtuigend voor de bewering dat er een causaal verband *kan* bestaan tusschen 'Abschwächung der Flexionsendungen' en hun 'Funktionsverminderung.'[2] Maar uit deze en dergelijke gevallen blijkt nog niet de waarheid der formuleering als op blz. 118 'Die Abschwächung der Flexionsendungen ist eine Folge ihrer Funktionsverminderung', of blz. 119 'Ein Redeteil, der keine Funktion mehr hat, geht verloren,' of blz. 131 'Die Funktion beherrscht das Lautgesetz.'

In de twee andere, reeds besproken deelen van zijn boek vinden we het tegendeel van bewijs voor deze verregaande uitbreiding der conclusie. En ten slotte, de pogingen om alle andere, vroegere, en veelsoortige verklaringen van de inderdaad geheel verschillende gevallen van 'Kürzung' te ontzenuwen, die pogingen van

1) Er zijn ook twijfelachtige beweringen op dit gebied. Blz. 49 bespreekt Horn den overgang van 'er wirt *sprechende*' naar 'er wirt *sprechen*' 'Die Futurbedeutung war durch *wird* + ... *de* übercharakterisiert (hiermee bedoelt Horn twee formeele aanduidingen voor één funktie): *sprechende* wurde zu *sprechen* gekürzt.' Natuurlijk is -*nde* echter heel geen 'charakteristicum' van het futurum. Een somma van geheel verschillende oorzaken heeft deze 'Kürzung' bewerkt.

2) Dit is de vorm der conclusie op blz. 135 (door mij in den aanvang geciteerd).

Horn schijnen, mij niet overtuigend en zelfs onbillijk. Hierover thans.

De historische taalwetenschap heeft tot nu toe altijd met nadruk geconstateerd, dat ‘Kürzung’ bijna zonder uitzondering optreedt in zwak betoonde lettergrepen der woorden; dit blijkt zoowel bij de verklaring der flexievormen als bij die der woordvorming door samenstelling en afleiding, en het feit wordt ook door Horn bij herhaling geconstateerd. Nu zijn er zonder twijfel geleerden geweest, die beweren, dat de ‘Kürzung’ nà de accentverzwakking van de betrokken woorddeelen en dus ook tengevolge van die accentverzwakking is opgetreden. In het reeds genoemde theoretische slot van zijn boek trekt *Horn* in deze moeielijke kwestie als van volgt van leer: (blz. 117) ‘Diese Beobachtungen legen uns den Gedanken nahe, dasz überhaupt die Abschwächung der Flexionssilben nicht lediglich eine Folge ihrer schwachen Betonung, sondern in erster Linie eine Folge des Aufkommens der umschreibenden Formen ist. Die Funktion der alten Kasusformen wird im neueren Englischen und Französichen zum Ausdruck gebracht durch Umschreibungen und durch eine feste Wortstellung. Die *landläufige Ansicht* geht dahin, dasz der lautliche Zerfall der Flexionsendungen die Umschreibungen und die feste Wortstellung hervorgerufen haben. Nach dieser Ansicht hätte *die blinde, mechanische Wirkung der Lautgesetze* die Endsilben zerstört, und dafür hätte die Sprache sich notgedrungen einen Ersatz geschaffen. Dabei bleibt uns eines unklar: Suchte man den Ersatz erst, als die Flexion schon zerrüttet war? Dann musz einmal ein Zustand sprachlicher Anarchie vorhanden gewesen sein - - das wäre Revolution - - - Die alten Sprachforscher sehen die Sache anders an. *Diez* war der Meinung, der zunchmende Gebrauch präpositionaler Hilfswörter habe “die toten Buchstaben der Kasusendungen entbehrlich gemacht.” Diese alte Auffassung ist im Grunde richtig. Die Abschwächung der Flexionsendungen ist eine Folge ihrer Funktionsverminderung. Hätten die Endsilben noch eine Funktion gehabt, dann hätte kein noch so starker Akzent auf der Stammsilbe die Endungen versticken können. Die Akzentschwäche der Endungen ist eine Folge ihrer Funktions-schwäche. Die Umschreibungen waren in vielen Fällen schon da, ehe die Flexionsendungen zerrüttet waren.’

Men zal het eens zijn, dat *Horn* het zich bij zijn stormaanloop, door de ietwat fantastische voorstelling van de ‘landläufige

Ansicht' met haar 'blinde Wirkung der Lautgesetze,' met haar anarchisch vacuum als een nihilistisch intermezzo, wel zeer gemakkelijk maakt. En de vier nadrukkelijke slotzinnen zijn, vooral de eerste drie, niets meer dan hypothesen. Kalmer en duidelijker drukt hij zich uit (in de 'Nachträge' van 1923, blz. 146) in het debat met den lijfelijken tegenstander *Luick*: 'Während Luick glaubt, grundsätzliche Bedenken gegen die Auffassung, dasz bedeutungssohwache Bestandteile der Rede abgeschwächt werden, hegen zu müssen, kommt er dieser Ansicht doch - vielleicht ohne sich dessen bewuszt zu sein - weit entgegen wenn er in seinem Aufsatz den Gedanken äuszert, dasz die Abschwächung der Bedeutung eine Abschwächung des Akzents zur Folge habe. Die Abschwächung der Form sucht er dann als eine Folge der Abschwächung des Akzents zu erklären, während ich der Meinung bin, *dasz infolge der Abschwächung der Bedeutung der Wortkörper in seiner Gesamtheit Schwächung erleidet, also die Laute gleichzeitig mit dem Akzent* (1). Übrigens glaube ich ja nicht nur an eine *Schwächung* der Bedeutung, vielmehr geht nach meiner Meinung der Zusammenhang von Wortkörper und Bedeutung weiter (2).' Wat Horn in deze laatsten zin (2) bedoelt, is mij niet duidelijk; van een 'Schwund' der 'Bedeutung' is toch maar zelden sprake en principieel verschil maakt dat niet. En wat de gelijktijdigheid der verschijnselen betreft, hoe stelt Horn zich die voor, resp. bij flexieuitgangen, samengestelde woorden, en gevallen als *grós>gró*? In de germaansche, geflecteerde vormen bestaat toch reeds de eenzijdige accentuatie op de eerste lettergreep bij het begin van den litterairen tijd, terwijl de 'Kürzung' der volgende lettergrepen in veel gevallen pas later, en langzaam, haar beslag krijgt.

Een andere opvallende bewering in dit verband vinden we blz. 135 'Man musz sich jedoch hüten vor der Auffassung, dasz der starke Akzent auf einer Silbe des Wortes oder der Wortgruppe die Hauptursache der Abschwächung der Vor- und Nachtonsilben sei. Wenn eine schwachtonige Silbe eine wichtige Funktion hat, kann sie ein noch so starker Akzent auf einer anderen Silbe nicht dem Untergang zuführen (1). Auf der anderen Seite können sogar starktonige Wortteile verloren gehen, wenn sie funktionslos geworden sind (vgl. § 12, 29).' De bewering (1) is een herhaling van een der hypothesen van blz.117 (hierboven gecit.) De bewering die Volgt, is zakelijker door de verwijzing naar § 12 en § 29. In § 29 wordt besproken de afval van de reduplicatielettergreep in germ. praeterita 'wo sie nicht die Aufgabe hatte, Praesens und

Praeteritum zu unterscheiden, d.h. wo Praesens und Praeteritum denselben Stammvokal hatten.' Maar dit causaal verband is een onderstelling; Horn zegt zelf: 'Bethge spricht gelegentlich die Meinung aus, die Beseitigung der Reduplikation sei nur möglich gewesen, solange die Reduplikationssilbe unbetont war.' Ter bevestiging van zijn eigen opvatting in dit twijfelachtige geval verwijst hij (in § 29) naar § 12, waarvan hij hier zegt: 'die im § 13 (bedoeld § 12) besonders am neueren Englichen gemachten Beobachtungen zeigen uns doch, dasz auch betonte Silben schwinden können, wenn sie *wert*los geworden sind.' Die belangrijke gevallen van § 29 nu zijn de afkortingen als: phiz. = physiógnomy, (ómni)bus, (téle)phone, nhd. Auto(mobíl), exam(inátion), prep(arátion), acad(emícian), etc. Nu zegt *Horn* er wel bij, dat 'die bezeichnenden schwachtonigen Anfangssilben bewahrt, dagegen die für den Wortsinn unwesentlichen aber hochbetonten Ableitungssilben eingebüszt sind'; maar in de eerste plaats zijn er ook gevallen bij met onbetoonde eindlettergrepen (ómnibus, télephone), dus dáar beschouwt Horn de laatste lettergeep zeker als 'bezeichnend'? In de tweede plaats zijn de meeste dezer woorden, gelijk Horn voor 'Acad' zelf bevestigt, beperkt tot de *slang*-talen; bijgedachte aan schriftelijke afkorting speelt, bijv in de taal van scholieren, een groote rol.[1)] In de derde plaats voegt Horn er hier zelf aan toe: 'in einheimischen (Wörtern) trägt nicht der unwesentliche Teil den Hochton.' In de vierde plaats zijn dit gevallen, waar nog niet eens de 'Bedeutung' der woorden is 'verzwakt', laat staan de 'Funktion'.

Ten slotte wijs ik er op, dat Horn in zijn laatste bijdrage tot zijn theorie, nl. in '*Behaghels Festschrift*', (waar hij, in tegenstelling met zijn boek, een groote waarde toekent aan het 'Affekt' als taalvormenden factor), op blz. 68 tot de volgende mededeeling komt: '*Wenn der Akzent*, sei es der musikalische oder der dynamische, *charakterisieren hilft, kann an lautlichen Mitteln gespart werden*. Darum werden Wörter und Wortgruppen, die eine Frage, einen Befehl ausdrücken, gekürzt - - In Affekt wird die Silbe, der an sich schon ein starker dynamischer Akzent zukommt,

1) Leerlingen op school *spreken* van '*Nat. Hist.*' voor *Naturlijke Historie*. Zonder twijfel willen zij daarbij het zwaarwichtige, deftige, van den term vermijden, denken misschien vaag aan een woordspeling op de antithese 'Nat' en 'Droog', en eiteeren nu den korten vorm van agenda en lesrooster, die zij dagelijks inzien.

mit übermäszig starkem Druck gesprochen. Mit der Hervorhebung einer solchen Silbe ist die Vernachlässigung der überigen Silben verbunden etc. - - - *Die Kraft erschöpft sich an dem starken dynamischen Akzent, mit dem das Wichtige ausgestattet wird*; für alles andere bleibt nichts rnehr übrig.' Deze uitspraak zou ons, als geheel strijdig met zijn vroegere betoog in het boek en in de 'Nachträge' contra *Luick*, inderdaad verbluffen, wanneer Horn haar niet op de volgende treffende wijze mitigeerde (blz. 81 t.a.p.): 'Bei den Kürzungen in Interjektionen, Imperativen, Vokativen, emphatischen Pronomina und Adverbien spielt der dynamische Akzent eine Rolle. Aber er ist nicht *die* Ursache der Kürzung. Es ist auch nicht so, dasz überhaupt überall, wo Kürzungen eintreten, der dynamische Akzent entscheidend wäre. Es gibt viele Kürzungserscheinungen, die nicht durch starken dynamischen Akzent bedingt sind. In den Fällen, wo neben Funktionsschwäche, Situation und Gebärde, auch der Akzent seinen Einflusz ausübt, können *allerdings* besonders starke Kürzungen zustande kommen.' Ondanks de voorwaardelijke toon in dit citaat meen ik te mogen concludeeren, dat Horn, in 1924, was teruggekomen van zijn bestrijding van *Luick* en ook van een belangrijk deel der viervoudige hypothese uit 1921.[1)]

Er zijn nog andere verklaringen van 'Kürzungen' van ouderen datum, die door *Horn* worden bestreden, maar géen zoo herhaald en principieel als die van het accent als aanleiding. Zoo bestrijdt hij o.a. blz. 125 de theorie van Schuchardt (zie thans diens 'Brevier' blz. 66) dat de 'Haufigkeit des Gebrauchs' de afkorting ten gevolge zou hebben, bijv. in *Morgen* voor *Guten Morgen*. Het doet vreemd aan, dat Horn verder niets te zeggen heeft over het befaamde geschrift van den ouden strijder, dat (in 1885) verscheen

1) Als een voorbeeld van zijn zwenking noem ik de geheel verschillende termen die hij bezigt ter verklaring van het wegvallen der negatieve partikel '*ni*': (In zijn *boek*, blz. 89) 'Es wurde *ni-wiht* zugesetzt, wenn die Verneinung besonders nachdrücklich gemeint war ... Die Verneinung war nun übercharakterisiert: daher wurde erstens ahd. neowiht gekürzt; zweitens warde - der erste Bestandteil unterdrückt.' (In '*Behaghels Festschrift*' blz. 81): 'Da das urspr. verneinungswörtchen *ni* keinen übermäszig starken Akzent verträgt, wurde er auf das Füllwort der Verneinung gelegt. Das *half mit*, die Wörtchen *ni, ne* zu unterdrücken. Der nachdrucksvolle Akzent führte zu diesem Ergebnis *in Verbindung* mit der Übercharakterisierung ....'

onder den naam: ‘Über die Lautgesetze. Gegen die Junggrammatiker’ en dat een gedegen betoog richtte tegen de leer ‘der ausnahmslosen Wirkung der Lautgesetze.’ Wij willen gaarne erkennen dat in het boek van Horn, behalve de systematische bespreking van de gevallen van ‘Kürzung’ bij ‘Schwächung der Wortbedeutung’ (vooral wat betreft de woordafleiding), bovendien nog in het propagandistisch deel behartenswaardige dingen voorkomen. Zoo bijv. de opmerking, dat bij de behandeling der ‘Auslautsgesetze’ meer rekening moet worden gehouden met de functies van de verschillende woordsoorten in den zín. Ook de herhaalde nadruk waarmee hij betoogt, dat bijv. de leer der flexie van verbum en nomen alleen volledig zal zijn, wanneer zij parallel loopt aan een beschrijving van de nieuwe omschríjvende vormen der functies van die oude flexievormnen: ‘man kann die Geschichte der Flexion nicht verfolgen, ohne in die Syntax hinüberzugreifen’. Het zijn teekenen die er op wijzen, dat de schrijver besef heeft van de noodzakelijkheid, de taalverschijnselen steeds van vele punten uit concentrisch te belichten. En daarom juist is het zoo jammer, dat hij in zijn boek, strijdende tegen het verouderde denkbeeld der ‘blinden Lautgesetze’, een nieuwen ‘Grundsatz’ heeft opgesteld, die dwars door het organisme der taal dreigt heen te boren. Het is hier niet de plaats om aan te toonen, dat de beschrijving der ‘Kürzung’ van vorm in verband met de functie, tot mislukking is gedoemd, wanneer daar tegenover niet wordt geplaatst het verschijnsel der ‘vorm*verzwaring*’ in verhouding tot de functie. Liever wil ik eindigen met een samenvatting van algemeener strekking, ter formuleering van de bezwaren tegen Horn's eenzijdigheid:

Woordbeteekenis zoowel als functie worden uitgedrukt door een samenstel van formeele middelen, waarvan de phonetische vorm (klinkers en medeklinkers in lettergrepen) er één is; accent, melodie, tempo, schikking, zijn er viér andere. Men kan zeggen dat het samenstel van al deze formeele middelen het hoorbaar verschijnsel is, waarin zich de menschelijke gedachte en het menschelijk gevoel openbaart. De Wetenschap kan dit samenstel van formeele middelen zonder bezwaar ontleden; zij kan ook de gedachten en gevoelens, den inhoud dier vormen, ontleden en zal dan, als samenstellende elementen, kunnen onderscheiden, in de eerste plaats de woordbeteekenis en in de tweede plaats de functies, dat zijn schakeeringen van de woordbeteekenis door samenvoeging (‘syntaxis’) der woorden alsmede door inwerking van

het gevoel, welks wisseling weer van vele innerlijke en uiterlijke factoren afhankelijk is. De *etymologische* (= 'eigen') beteekenis van het woord is geheel afhankelijk van het samenstel dier 'vormen' die men *klanken* en *woord*accent noemt. De feitelijke beteekenis van het incidenteele woord wordt tevens bepaald door de functie (syntactische woordbeteekenis) en de gevoelsschakeering ('gevoelswaarde' van het woord). Er is dus aanleiding om te gelooven, dat er een *direct* verband is aan te wijzen tusschen etymologische (d.i. 'eigen') woord*beteekenis* en woord*vorm*, waarbij èchter onder woordvorm niet alleen klankvorm maar ook woordaccent moet worden begrepen. Door negatie van de werking van het accent is Horn in de deelen van zijn boek, waar hij het verband tusschen 'Kürzung' en 'Bedeutungsschwächung' bespreekt, onvolledig en daardoor eenzijdig in zijn gevolgtrekkingen.

Een verband tusschen *functie* en *klankvorm* van het woord bestaat ook, maar geen *direct* verband; alleen verband *via* de etymologische woordbeteekenis, *via* de syntactische schakeering der woordbeteekenis (gevolg van woordgroepeering en zinsacccent), en *via* de gevoelsschakeering. Het zal dus blijken een toevallige samenloop van vele omstandigheden te zijn, wanneer *nu en dan* 'Schwächung' of 'Schwund' van een klankelement (consonant of vocaal) correspondeert met 'Schwächung' of 'Schwund' der functie.

G.S. OVERDIEP.

De Nederlandse meervoudsvorm op *-S.*

Prof. E. Öhmann uit Helsingfors heeft, in een grondig en rijk gedocumenteerd betoog[1)], de moeielike vraag van de oorsprong der meervoudsvormen op *-s* in het Duits aan een nieuw onderzoek onderworpen en daarbij natuurlik ook de Middelnederlandse *-s* ter sprake gebracht. Hij komt tot het resultaat dat deze de voortzetting is van de Oudsaksiese pluralis op *-os, -as*; dit was reeds de mening van Van Helten, en Prof. Te Winkel en Prof. M.J. Van der Meer delen deze op-

1) Emil Öhmann, *Der s-plural im Deutschen* in *Annales Academiae-Scientiarum Fennicae*, Ser. B, Tom. XVIII, no. 1 (1924.)

vatting. In 1914 had ik in dit tijdschrift (VIII, 15) een andere verklaring voorgesteld, die ik evenwel hier niet opnieuw wil toelichten. Mijn bedoeling is veeleer erop te wijzen dat enkele bezwaren tegen de Ondsaksiese oorsprong door Öhmann niet zijn ontzenuwd, zodat, hoe bereid ik ook moge zijn mij van ongelijk te laten overtuigen, zijn bewij voering daartoe niet in staat is.

Dat het Middelnederlands niet de directe voortzetting is van het Oudsaksies, is de eerste steen die Öhmann uit de weg had te ruimen; op p. 25 erkent hij het: 'in den anfangen des mndd. und mndl. schrifttums dürfen wir keine direkte fortfsetzung des altsächs. erblicken,' en op p. 29 heet het: 'das mndl., das ja selbstverständlich nicht eine direkte fortfsetzung des al sächs. ist'; hij moest ons dus duidelik maken waaruit hij het recht put uit een Oudsaks, tot een Mnl. vorm te besluiten. Doch op dezelfde blz. 29 en ook als wij de 'Zusammenfassung' lezen, zien wij tot onze verwondering dat, in stede van de steen op zijde te schuiven, hij doet of hij hem niet ziet; immers op p. 123 heet het dat het Mnl. en het Oudsaksies op hetzelfde gebied werden gesproken[1)], en op p. 29 wordt het Mnl. een streek genoemd 'worauf früher ein *s*- plural bestanden hat'.

Een tweede, eveneens zwaar wegend argument tegen de identificering van de Oudsaksiese met de Middelnederlandse *-s*, is dat de laatste binnen enge gebruiksgrenzen was besloten, terwijl de eerste bij alle *a*-stammen voorkwam. De heer Öhmann vermeldt dit feit op p. 29 en op p. 49. Op deze laatste plaats stelt hij ook een verklaring ervan voor, die mij echter niet duidelik is: 'Das zurückgehen des *s*-plurals im mndl. dem altsächs. gegenüber erklärt sich aus dem charakter des mndl. als einer niederfränk.-niedersächs. mischsprache, indem diese bildungsweise dem niederfränk, fremd war'. Het verband tussen dit 'karakter' van het Mnl. en het feit dat aldaar oorspronkelik alleen de woorden op *-ere* een meervoud op *-s* hebben, ontgaat mij; naar mijn overtuiging verdient deze omstandigheid meer dan zulk een vage, weinigzeggende zin en behoort zij in het middelpunt der bewijsvoering te staan. Ik constateer ook dat de samenvatting aan het eind in tegenspraak is met het door de schrijver zelf

1) '.... das aussterben einer bildungsweise *auf einem gebiet* und ihre auferstehung *auf demselben gebiet*.'

vroeger (p. 29) erkende; immers daar heet dat de '*s*-plural dem mndl. von anfang an gang und gäbe' was.

Dat in onze Saksiese dialekten (het Gronings) de -*s* als meervoudsuitgang een veel grotere plaats inneemt dan in het Hollands, en dus in de algemene taal, zodat vormen als *raams* en *kwekelings* in Holland onbekend zijn, wordt door Öhmann terloops vermeld, zonder dat hij dit belangrijke feit in zijn betoog verwerkt. Mij dunkt dat vooral dit onderscheid de gelijkstelling van de Nederlandse met de Saksiese uitgang zeer bezwaarlik maakt; de Hollander voelt die Groningse vormen als geheel vreemd. De heer Van der Meer, die het in 1915, in Braune's *Beiträge* (XL, 525), vóór de Germaanse oorsprong van -*s* had opgenomen, zegt dan ook dat -*s* hem een Saksiese, -*en* meer een Nederfrankiese uitgang schijnt te zijn. Hoe hij daarmede de hypothese dat, ook in het Middelnederlands, -*s* een 'voortzetting is van Oudsaksies (of, voegt hij er bij, Angelsaksies) -*os* of -*as*,' in overeenstemming brengt weet ik niet. Enkele zinswendingen van zijn artikel zouden doen vermoeden dat hij aan een ontlening denkt of een navolging; zo lees ik 'Wenn nun die zweite endung die prototype der niederländischen endung gewesen wäre' en '*s* wurde als dialektisch betrachtet'. Vooral de laatste uitdrukking lijkt niet gelukkig. Door wie werd die *s* als dialekties beschouwd? Door de Hollanders zeker, maar dan moeten zij toch een reden daarvoor hebben gehad, en wat kan die anders zijn dan dat de *s* in *raams, kwekelings*, enz., niet tot hun eigenlike taal behoorde, zoals dat heden ten dage nog het geval is in deze woorden. Maar de *s* in *ridders* is door ons nooit 'als dialekties beschouwd' en wordt dus als Hollands gevoeld. De gevolgtrekking ligt voor de hand dat die twee uitgangen niet met elkander mogen worden vereenzelvigd. De heer Öhmann heeft moeite om te geloven dat, zó dicht bij elkaar, twee gelijke meervoudsuitgangen een verschillende oorsprong zouden hebben (p. 29), maar geeft hij niet zelf een afzonderlike verklaring voor de Hoogduitse *s* in *kerls*, en die in *kavaliers* (p. 110)?

Amsterdam.

J.J. SALVERDA DE GRAVE.

Potgieter en Busken Huet.

Met bekwame spoed heeft Prof. Verwey ons door de uitgave der *Brieven van Busken Huet aan Potgieter* (3 Delen, Tjeenk Willink en Zn., Haarlem 1925) verplicht. Een welkome aanvulling van die van Potgieter aan Busken Huet, welke ons door de zoon van deze zijn geschonken (3 Delen, aldaar 1901-2)[1]. B.H. heeft dit voorzien, toen hij in zijn brief aan P's zuster van 17 Julie 1875 (III, 223) schreef: 'Zoo gij mijne brieven aan hem niet vernietigd hebt, of hij zelf ze niet vernietigd heeft, bewaar ze dan s.v.p. voor mij, want in de zijne is veel, wat alleen verstaanbaar wordt, wanneer men ze nu eens als vragen, dan als antwoorden beschouwt.' Of hij echter ook de andere konklusie, die ieder onbevooroordeeld lezer er uit zal trekken, voorzien heeft? Voor zijn eigenliefde is dit niet te hopen. Eindelik na drieëntwintig jaar wachtens kunnen we de brieven nu zo lezen. Intussen is het niet altijd gemakkelik[2], vooral wanneer de

1) Zie Dr. C. de Vooys ia *de Nieuwe Taalgids* II, 48 vlg., wiens vermoeden, dat de brieven van Huet, in belangrijkheid verre zullen onderdoen voor die van Potgieter, door deze uitgave, juist is gebleken; ook Mr. S. Muller Fzn. in *Briefwisseling van Bakhuizen van den Brink met zijne vrienden* (1844-51) p. XXI.

2) De reden hiervan is ook, dat P. veel meer schrijft dan B.H., zodat klachten over niet beantwoorden meermalen voorkomen; zie o.a. br. v.B.H. van 17 Aug. 72 (III, 103.): 'Laatst waart gij utopist genoeg u te verheugen in het vooruitzigt, dat ten gevolge van mijne mindere nalatigheid in het schrijven, onze korrespondentie allengs in waarheid eene korrespondentie worden zou. Vindt gij, van achteren gezien, dat die verwachting vervuld is? Ik niet. Ronduit gezegd, las ik uwe monologen met oneindig meer genoegen dan uwe replieken, en ook gij moet van oordeel zijn, dat mijne schaarscher brieven van voorheen, hoe onbelangrijk ook, toch minder onbeduidend waren dan mijne vliegende blaadjes uit den laatsten tijd. Wat vooral komiek en oiseus schijnt, is dat wij elkander wederzijds vragen zitten te doen en aanmerkingen mede te deelen, waarop het antwoord sedert lang onderweg is vóór onze brieven de plaats hunner bestemming kunnen bereikt hebben.'

korrespondentie naar en van Indië wordt gevoerd[1)], maar de indruk van ieder, die het zo beproeft, moet wel zijn: een grote bewondering voor Potgieter, die niet ophoudt zijn vriend aan te sporen en het hem door zijn brieven en het zenden van allerlei nieuwe boeken en tijdschriften mogelik maakt op zo'n verre afstand (4000 mijlen, zegt B.H. meermalen) het geestelik leven van Europa mee te leven. En dit ondanks alle minder aangename bejegeningen van de zijde van B.H., die niet alleen P. van *de Gids* losscheurde, maar bij zijn vertrek naar Indië hem zo weinig in vertrouwen nam, dat P. geheel onbekend was met de opdracht, door B.H. aanvaard van de konservatieve minister Hasselman om verslag te geven over de middelen om de drukpersvrijheid in Indië te beperken, een opdracht, waarvoor B.H. vrije overtocht had bedongen[2)]. Over deze kwestie, door P. 't eerst aangeroerd in een brief van 14 Dec. 1869 (II, 319) raken de vrienden niet uitgepraat, maar hoe verschilt de toon door P. in zijn brieven aangenomen van die van B.H.![3)] B.H. tracht telkens de zaak te verklaren, evenals in zijn brief van 20 Okt. 1869 aan zijn zwager Dr. J.G. van. Deventer[4)] en aan Prof. Scholten[5)], waar hij zich over de geldkwestie openhartiger uitlaat. Misschien zouden we ook meer weten omtrent deze zaak, als we 't antwoord wisten op de vraag van B.H. in zijn brief van

1) Ook lijken me sommige brieven niet juist gedateerd: b.v. no. XLIII (I, 64) 15 Aug. '64 of nauwkeuriger te dateren: no. XXXI (I, 45) moet vóór 15 April geschreven zijn, CXIX (I, 201) vóór 8 Mrt, CXXIII (I, 207) vóór CIII van Potgieter(I, 197). CXXXVIII(I, 238) vóór 22 Dec. '67. Drukfouten zijn er weinig: I, 32 *kerkdagen* zal wel *kerstdagen* moeten zijn; ibid: Tegen het *eender* moet zijn *eerder*; ibid. 221: Eergisteren, o wonder zijn *zij* moet zijn *wij*; II, 88 *la prière* voor *la pièce*; ibid. III, *intusschen* moet zijn *tusschen*; ibid. 223 noot bl. 39 moet zijn 40.
2) Zie Prof. Colenbrander in *De Gids* van Aug. '25 en Dr. Tielrooy in *De Stem* van Okt. '25 (p. 718).
3) Iets dergelijks ook in P's konflilrt met Bakhuizen van den Brink; zie Mr. Muller, a.w.p. 113: Br. v.B.v.d. Br. van 16 Mei 1845: ‘Gij hebt de eer gehad de eerste stap te doen en ik wenschte uitdrukking-te vinden voor de innige hartelijke, blijdschap waarmede ik uwen brief heb ontvangen.’
4) Zie *Brieven van Cd. Busken Huet* uitgegeven door zijne vrouwen zijn zoon (Haarlem, Tjeenk Willink 1890) I, 226 vlg.
5) ald. II, 230 vlg.

4 Febr. 1868 (II, 4): ‘ik heb u thans eene andere vraag te doen; namelijk of en in hoe ver ik bij de financiële schikkingen, die ik dezer dagen zal moeten maken, hetzij op uwe hulp, hetzij op uwe voorspraak rekenen kan.’ Want ook in deze brieven evenals in die door zijn vrouw en zijn zoon uitgegeven[1] komen voortdurend toespelingen voor op de minder gunstige finantiële omstandigheden; zelfs, al dweept hij niet met de inrichting van ons Hoger onderwijs, zou een professoraat als het Groningse, hem als broodwinning, niet het minst met het oog op de jaarlijkse vakantie begeerlik voorkomen[2]. Hiertegenover staat ook een grote bereidwilligheid om andere auteurs finantiëel te steunen, b.v. Douwes Dekker[3] en Ds. Berman[4]; hiermede hangt ook samen B.H.'s plan om een vereniging van letterkundigen op te richten.[5]

Welk een edel mens toont P. zich ook in deze korrespondentie! Steeds ziet hij zich zelf voorbij; hij *wil* blijven geloven aan zijn vriend, van wie hij voor onze letterkunde zo veel verwacht. Vandaar P.'s herhaaldelik geuite vrees, dat in de journalist de letterkundige verloren zal gaan.[6]

G. Busken Huet heeft bij de uitgave der brieven van P. sommige gedeelten weggelaten of de namen door X. of een voorletter aangeduid, om het al te persoonlike; gelukkig heeft de uitgever der brieven van B.H. hem niet op deze weg gevolgd, zodat we nu ook deze uitlatingen in de eerste brieven tenminste gedeeltelik kunnen aanvullen. Alleen de weggelaten (of verloren?) brieven van P. zijn hierdoor nog niet onder ons bereik gekomen.[7] Waar zijn deze gebleven na 't overlijden van G.B.H.? Prof. Verwey schijnt sommige er van wel te hebben gezien (zie b.v. II, 44, waar in een noot de brief van 22 Okt. '68, door G.B.H. achtergehouden, afgedrukt is); is er niet meer en is uit deze ook niet wat te leren? En de brieven van Mevr. Huet, waarop telkens

1) Zie ald. I, 72, 75, 85, 107, 162, enz.
2) Br. aan P. van 16 Aug. '64 (I, 65).
3) *Brieven* I, 117, (aan Kneppelhout 14 Aug. '64). *Brieven aan Potg.* I, 66, (19 Aug. '64) en *Brieven* I, 163 aan Douwes Dekker 4 Julie '66); 164 (aan dezelfde 9 Julie '66) enz.
4) *Brieven* II, 38, 39, 41, 44, enz.
5) ald. II, 86, 90, 152, 243 vlg.
6) b.v. II, 51, 59 ‘Hercule! réveille-toi’, enz.
7) zie b.v. III, 161, 162.

gezinspeeld wordt, worden deze ook uitgegeven?[1] Vragen, die we zo gaarne in bevestigende zin zouden zien beantwoord, want al zijn we blij met deze, voldaan kunnen we ons niet noemen, daar we liefst alles zouden weten omtrent twee zulke belangrijke personen in onze letterkunde en hun onderlinge verhouding. Misschien zouden we van P.'s zuster, die gewoonlik met Mevr. Huet korrespondeerde[2], ook inlichtingen kunnen krijgen omtrent de reden, waarom de letterkundige nalatenschap van haar broer door haar deels aan ons onthouden werd tot 1925, deels toevertrouwd aan de zorgen van Joh. C. Zimmerman, over wie P. na zijn terugtreden uit de Gidsredactie zich niet altijd even gunstig uitlaat[3] en wiens werk door B.H. heftig wordt veroordeeld[4].

Onopgelost is ook de vraag, wat er eigenlik gebeurd is tussen de brieven van P. van 23 Mrt. en 11 Augs. 70 (III, 30, 33). Is het P. eindelik te machtig geworden te antwoorden op brieven van B.H. als van 19 April '70? (II, 242: 'Van uw brief van 8 Mrt. en van Van Vloten's brief aan mij in den *Levensbode* - te zamen ontvangen - heb ik dus nog slechts vluchtig inzage kunnen nemen. Van Vloten had de moeite kunnen sparen mij te antwoorden.... Wat U betreft, - gij schijnt steeds van oordeel te zijn, dat de korrespondentie van een vriend bestemd is om onaangenaamheden te zeggen en uit te lokken. Of het denkbeeld juist is, laat ik in het midden, doch origineel is het zeker.'[5]

1) De enige, die we hier vinden (I, 92) na de scheiding van *de Gids* begint: 'Veroorloof ook mij u met een enkel woordje mijn dank toe te brengen voor de vorstelijke trouw door u gehouden aan mijn man. Gij zijt de eerste en de eenige van wien, onder al hetgeen wij te zamen reeds doorleefden, het is gebleken dat er op u te bouwen valt als op een rots'.
2) zie b.v. II, 74: 'Mijne vrouw schrijft morgen aan Sofie: ontvangen wij derhalve met deze mail eenig partikulier berigt, hetwelk antwoord vordert, dan vindt gij dat antwoord in *haar* briefje, niet in het mijne'.
3) Zie *Brieven van Potgieter aan B.H.*, I, 141, 196, 337; II, 172, 261; III, 155, 251.
4) Zie *Brieven van B.H. aan P.* III, 219, *Brieven* I, 295 aan Mej. Francisca Gallé 15 Julie '75 en II, 214 (aan Zimmerman) naar aanl. van.de uitgave van P's *Liederen en Gedichten*.
5) Deze toon, door B.H. aangeslagen is wel enigszins te verklaren uit zijn overprikkelde toestand, een gevolg van zijn ingespannen werken, maar 't zelfde zien we ook al in een brief van 9 Oct. '67 (I, 227) uit Bloemendaal, als P. ongesteldis en geen bezoek wenst. Hoe anders is weer 't antwoord van P., dat nu voor 't eerst gepubliceerd is (I, 229: 'Sophie schreef u l.l. Vrijdag acht dagen dewijl ik tot een briefjenog geene opgewektheid gevoelde', enz.).

Toch meent B.H. dat hij op P.'s ‘harde beschuldigingen’ geen enkele maal vinnig geantwoord heeft[1)].

Op deze en een paar andere brieven van B.H. vinden we geen antwoord van P. in de uitgegeven brieven; zijn eerstvolgende van 11 Augs. 70 (III, 33) begint met een verontschuldiging over zijn onduidelik schrift, waarmee de Chinese zetters moeite hadden en bevat tevens een bijdrage voor B.H.'s blad, in de *Brieven van P.* III, 356, als *Aanhangsel* afgedrukt. Ook dit werd door B.H. weer weinig welwillend ontvangen: br. van 12 Oktober '70 (II. 248): ‘Gij kunt het niet euvel duiden, dat ik over dat onderwerp zoo uitvoerig ben. Plaats ik uwe anti-kritieken niet, ik wil ten minste toonen, dat ik uwe bedoeling waardeer. Hetzelfde geldt van uwe aanmerkingen op sommige mijner kleine novellen, of hoe gij ze noemen wilt. De scherpe lijn, die gij trekt tusschen het eene dier stukjes, waarbij ik aan Bosboom en Verhulst gedacht heb, en de andere is ongemotiveerd. *Al* die stukjes zijn zamengesteld met behulp van dezelfde souvenirs. *Adeline* is een Haarlemsche type, die ik alleen kwanswijs naar Zaandam verplaatst heb. *Gabrielle* was geheel voltooid, toen ik enkel en alleen *pour faire une fin* er die toespeling op freule Verschuer heb bijgevoegd. Dat gij den neus ophaalt voor het *Medaljon* is tot uwe dienst; maar houd mij ten goede, dat ik meer waarde hecht aan het oordeel van den Bataviaschen tokohouder, die mij vroeg “of er eene schilderij of een gravure bestond, waarbij ik dat verhaaltje geschreven had?”

Hoe heel anders weer P. in zijn brief van 15 Dec. (III, 37): “Ik geloof gaarne, dat mijne bijdrage volkomen ongeschikt was voor Uwe courant, - waar ik ooit voor hebbe gedeugd, zeker niet voor journalist. Hoe kon ik zoo onnoozel zijn, te verwachten dat een Redacteur, die dagelijks over allen en alles zijn gevoelen zegt, ook zou vergunnen, dat men het in zijn blad eens over hem deed! Ik weet nu beter, maar wat ik mij niet kan voorstellen, is, dat men door dergelijke betrekking zoozeer wordt omgeschapen, dat Gij mijn oordeel voor dat van den eersten den besten tokohouder laat achterstaan.”

De eerstvolgende brief van B.H. is van 20 Febr. Wat is daar tussen gebeurd? Geven de brieven van Mevr. Huet misschien antwoord?

Onbegrijpelik is het ook, dat Groenewegen de levensbeschrijving

1) *Brieven aan P.* II, 56; zie echter ook ald. 135.

van P. gaf, terwijl B.H. zeker daarvoor de aangewezen persoon was geweest. B.H. heeft zich nu moeten beperken tot de *Persoonlijlte Herinneringen*, waarin hij veel vraagtekens moest laten staan. Vlotte het misschien niet tussen B.H. en P.'s zuster? Heeft deze onbescheidenheden gevreesd zoals B.H. zich veroorloofde door particuliere brieven van P. in zijn krant af te drukken, waardoor haar broer in grotere moeilikheden kwam dan P. in zijn brieven laat uitkomen[1)]. Zie b.v. *Br. van P.* III, 303: "Gij hebt het in voce Claus Groth wat bont gemaakt, met mijn brief *mir nichts dir nichts* te doen drukken. Ik zag al een bezoek van Prof. Van Genus over de karnemelk, al eene uitdaging van Cosman met Van Duyl en Boissevain tot secondes te gemoet, maar - geen van beide zijn gekomen. *Transeat cum ceteris*" en III, 321: Wat ik U bidden mag, laat er Q.N.[*)] niet weder als bij Betsy Perk inloopen, door van vertrouwelijke uitboezemingen in Uw *Kunst- en Letterbode* gebruik te maken. *En petit Comité* is zoo iets geoorloofd, maar niet voor het publiek. En toch ik kan niet aan U schrijven als ik voorzigtig zijn moet.'

Dit blijkt ook uit de volgende brieven, maar dan komt vooraf een waarschuwing zoals bij de levensbeschrijving van de nieuwe redakteur van het *Bataviaasch Handelsblad*, Van Assen; br. van 18 Junie 74 (III, 348): 'wat ik over hem hoorde, wil ik U gaarne mededeelen, mits Ge er maar in geen kronijk, of welken vorm Gij kiezen mogt, in Uw blad gebruik van maakt.' B.H. heeft dit blijkbaar later ook ingezien; in een brief van 17 Julie '75 aan P.'s zuster zegt hij (III, 223): 'Ik bezit een groot aantal brieven van hem, waaronder zeer vertrouwelijke, maar zoo vertrouwelijk (in het oordeelen over menschen en dingen, bedoel ik), dat er voorshands geen gebruik van mag worden gemaakt.'[2)]

Ook doet hij moeite om zijn eigen brieven terug te. krijgen,

1) II, 27 (br. v. 26 Sept, '68) al: 'Was het indiskreet, dat ik W.D-s in E.J.P. veranderde? Dat kunt gij niet meenen. Bedenk toch, - dat ik met u pronken moet; en hoe *zal* ik met U pronken, indien ik niet uw naam voluit onder uwe stukken plaats? Welligt vergis ik mij doch ik zon eene weddenschap durven aangaan, dat, zonder die welsprekende kennisgeving, het onoplettend en vergeetachtig Indië verzuimd zou hebben zich te herinneren dat W. D-s. te Amsterdam op de Leliegracht woont'.

*) B.H. plaatste soms in het *Algemeen Dagblad* uittreksels uit P's brieven met de initialen Q.N. (noot van G.B.H.).

2) Zie ook *Br. v.B.H. aan P.* III, 30, 31.

br. van 5 Mei '75 (III, 218): ‘Uit een brief van Mevrouw Bosboom aan den jongen Bakhuizen maak ik op, dat Uw broeder geene beschikking gemaakt heelt omtrent zijne nagelaten papieren, brieven, enz. Onder de laatsten zullen zich, verbeeld ik mij, nog al eenige van mij bevinden; en daar die brieven voor U geene waarde zullen hebben, verzoek ik U, ze bij gelegenheid in een verzegeld paket aan den Heer Noordendorp te willen zenden, die ze dan wel voor mij zal bewaren of ze mij doen toekomen. Van Uw broeder bezit ik eene massa brieven uit de laatste zes à zeven jaren; en welligt kan ik daarvan, en van mijne antwoorden aan hem, naderhand gebruik maken tot zamenstelling van eene bijdrage niet zoo zeer tot zijne levensgeschiedenis als tot de kennis van zijne denkwijze’.

Deze jonge Bakhuizen, de oudste zoon van B.v.d. Brink woonde een tijd bij B.H. aan huis tot grote vreugde van P.; ook dit geeft echter weer aanleiding tot een minder prettige korrespondentie,[1)] maar hier wordt B.H. aangetast in de liefde voor zijn gezin, die we reeds leerden kennen uit de vroeger door zijn vrouw en zijn zoon uitgegeven brieven[2)] en die ook hier op zo menige plaats blijkt.[3)] De verering van P. voor Mevr. Huet en de liefde voor hun zoon, die op zo vele bladzijden hier blijken, hebben B.H. de mooiste gedeelten van zijn *Persoonlijke Herinneringen* doen schrijven; misschien heeft hij daardoor zich wel ‘zijn’ Potgieter gevormd, zoals hij 3 Sept. '77 aan Mevr. Bosboom schrijft (*Brieven* II, 31): Is het niet aardig? Verleden week ontving ik van mijn broeder te Paramaribo een brief, waarin hij met andere woorden juist hetzelfde oordeel over mijne karakterschets van Potgieter uitspreekt, als door U gedaan wordt. Ook hij, die bij Potgieter vaak aan huis kwam, heeft blijkbaar den indruk ontvangen, dat ik Potgieter uitsluitend van zijne beminnelijke zijde heb leeren kennen; zoodat mijn ‘Potgieter’ zooals U het uitdrukt, werkelijk geheel en al ‘mijn’ Potgieter is. Al het water van den Atlantischen Oceaan, die den Haag van Paramaribo scheidt, kan het feit niet wegspoelen dat ik geen anderen Potgieter gekend heb, dan den door mij geschilderde. Maar nu van twee zoo ver uiteen gelegen punten van den aardbodem diezelfde opmerking tot mij komt, behoort die zamentreffing mij tot nadenken te stemmen.

1) Zie Brief van 3 Junie '73 (III, 171).
2) Zie b.v. I, 92, 96, 100, 101, 141, 144, 148, 179, 207, 217, 218, 293, enz.
3) Zie, b.v. I. 18, 152; II, 24; III, 193, enz.; vooral III, 156.

In letterkundig opzicht heeft B.H. ontzaglik veel aan P. tedanken gehad[1] Het begint al in de 5e brief (9 Okt. 1860) I, 6: ‘Tevens ben ik besloten, overeenkomstig uw goeden raad, de indeeling in *vakken* geheel en al te laten varen en mij toe te leggen. op het zamenstellen van *groepen*,’ en verder blijkt telkens, dat P. boeken heeft gezonden[2] of antwoord heeft gegeven op vragen van B.H.[3] P's uitgegeven kritieken werken volgens B.H. zelfs belemmerend op zijn eigen werk: br. van 6 Julie '63 (I, 27): ‘Waarom ik over Staring een niet meer dan middelmatig stukje schreef?[*] Omdat uwe eigen aankondiging van voor 25 jaren[4] mij onder het schrijven voortdurend in den weg heeft gestaan. Wilde ik u niet naschrijven, dan moest ik zijpaden bewandelen; en de verpligting daartoe heeft mij in mijne bewegingen belemmerd. Nu hoop ik maar dat de onbevredigde lezer wijsselijk gebruik maken zal van. mijne verwijzing naar de jaargangen van '37 en '38.’ Ook is P. voortdurend in de weer om B.H. die niet alles alleen kan doen, te helpen aan stof voor zijn blad[5]. B.H. vraagt er zelfs herhaaldelik om[6], maar niet altijd is hij even dankbaar voor de hulp[7]. Voortdurend ook van B.H. verzoeken. om de korrespondentie ondanks de trage beantwoording niet te staken[8].

Ook met de kritiek van P. doet B.H. zijn voordeel[9]; als ze onafhankelik van elkaar tot dezelfde konklusie zijn gekomen, verheugt hij zich[10]. Gewoonlik vindt B.H.P's kritiek te zacht[11]; br. v. 4 Jan. '64 (I. 34): ‘Doch in ernst: hoe komen de menschen,

1) Hij erkent dit zelf ook; zie Brieven II, 13: ‘,Geef ik ooit mijne mémoires uit, dan zal daarin te lezen staan, dat Scholten en Potgieter-de twee Nederlanders zijn, aan wie ik voor mijne vorming het meest, te danken heb gehad’.
2) Zie I, 73: II, 20, 22, 70, 217; III, 18, 89, 110, 131, 170, 179.
3) Zie I, 9; II, 150; III, 124, 159.
*) In het Julinummer van de Gids, naar aanleiding van Beets Staring-uitgaaf (aant. van Prof. Verwey).
4) Potgieter *Kritische Studiën* I, 129 vlg.
5) Zie II, 55, 211; III, 10, 36, 168, 172.
6) Zie II, 27, 30, 127; III, 21, 24, 27, 54, 72, 139.
7) Zie b.v. II, 232, 246 (p. 31 hiervoor).
8) Zie II, 17, 25, 121, enz.
9) Zie I, 36, 79, 195, 209, 210; II, 7, 127, 143, 162, enz.
10) Zie III, 41.
11) Zie Prof. C. de Vooys, *Potgieter en Busken Huet als Critici* (*Letterk. Studieën* I, 224 vlg.).

er toch aan dat gij een onwelwillend beoordeelaar zijt, en is uwe kritiek niet de humaniteit in persoon? U lezende dacht ik tevens aan mijzelven, en het trof mij dat mijne eigen manier, in onderscheiding van de uwe, zoo in het geheel niet 17de-eeuwsch-nederlandsch is. Gij zijt veel guller, veel hartelijker dan ik. Mij komt - ik wil het wel weten - de. lof der gladheid toe; doch moet ik dezen roem niet deelen met eene glibberige vischsoort?' Ook br. v. Dec. '67 (I, 240): 'Van den *Gids* heb ik alleen nog maar het stukje van Gorter gelezen. Het is zeer beleefd vanU, daarmede ingenomen te zijn. Mij schijnt het toe, dat een tijdschrift, waarin volle drie-en-twintig jaren na het "Rijksmuseum te Amsterdam" zulk eene tentoonstelling-bespiegeling vergelijkenderwijs (en dat doet zij) een goed figuur maakt, moest ophouden te verschijnen[1],' een gevolg van de verschillende natuur[2] der schrijvers door B.H. met treffende juistheid beschreven in de brief van 26 Okt. '69 (II, 180): 'En zoo schijnt het voor mij weggelegd te zijn, aan beide zijden der linie de menschen boos te maken. Mijne vrouw beweert, dat dit komt, omdat ik van de menschen niet houd; iets dat ik, indien het waar is, als een ongeluk beschouw. En voor een groot gedeelte is het waar. Datgene wat mij interesseert (de keerzijde van algemeen aangenomen meeningen te bestuderen, die keerzijde in het licht te stellen, en aan den vorm, waarin ik dat doe, de meest mogelijke zorg te besteden), is eene liefhebberij, welke de meeste menschen koel moet laten en mij in verdenking van onhartelijkheid moet brengen. Doch ik troost mij met de gedachte, dat men ook op die wijze althans éénig nut kan stichten.'

Dit verschil komt ook duidelik uit bij de beoordeling van B.H.'s eigen werk; al in de korrespondentie over *Een Avond aan het Hof*, br. van Potgieter van 9-12-'64 (I. 85): 'Onze Koningin heeft velerlei kunst, heeft de *émaux* van Christine de Suède en van Larochefoucauld; waarom plaagt zij zichzelve niet met de eerste, ons met den laatsten? In ieder harer vertrekken is buiten een buste van Eugénie, een portret van 't jong gestorven Mauritsje - viel er geen *mot du coeur* aan te brengen?' Nog meer in de Lidewyde geschiedenis: P. schrijft 1 April '68 (I, 219): 'In

1) Zie ook II, 193.
2) B.H. zegt in een br. v. 22 Aug. 68 (II, 22): 'Er zal scheiding zijn tusschen het hoofd en het hart'. Potg. in een br. v. 5 Sept. '72 (III. 219), eist bij de geest gemoed, (naar aanleiding van de Balzae).

goeden ernst. Gij vreest geen o ogenblik dat *Lidewyde on*opgemerkt voorbij zal gaan, maar geloof mij dat ik het opregt meen, als ik U in bedenking geef, of Ge met Uw *Riardi* niet Uwe vijanden nieuwe wapenen tegen U in handen speelt?

Er zou niets boosaardigs zijn in eene kritiek die beweerde:

De auteur heeft blijkbaar pret gehad in de enormiteiten en de cruditeiten van den Dokter. Anders had hij Stephenson het woord ter wederlegging gegund, en zich André niet op een afwezige doen beroepen, enz, enz.

Maar bovendien als kunstenaar, beproef, bid ik U, dit blad wat om te werken, en dus tenminste billijk te zijn. Het is nu of Ge, heengaande, er genoegen in vindt ons nog even in het gezigt te slaan.

Dat kan Uw doel niet zijn - en is ook geen kunst.'

In de volgende brieven telkens berichten over beoordelingen van het boek, door B.H. zeker tengevolge van de drukte vóór zijn vertrek naar Indië niet beantwoord, maar van daar schrijft hij 26 Sept. (II. 28): 'Doch genoeg over *Lidewyde*. Dat boek *is* in vele opzichten middelmatig; en ofschoon mijne recensenten over het algemeen niet uitblinken door scherpzinnigheid, hebben toch zelfs de domsten onder hen in dit opzigt gelijk, dat zij mijn verhaal uit éénen mond eene teleurstelling noemen. Ik zal mijzelven dan ook niet voldaan hebben, zoo lang ik er niet in geslaagd zal zijn, iets anders en beters te leveren. En wie weet, of ik daartoe in mijn verblijf in Indië geene aanleiding vind? Ik ken de menschen hier nog slechts van de buitenzijde, en hunne binnenzijde (zegt men) is niet veel bijzonders. Doch zij *hebben* niettemin eene binnenzijde, en daar de minsten hier van hun hart een moordkuil maken, is men nog al dikwijls in de gelegenheid sommige waarnemingen te bewerkstelligen. Vóór ik het evenwel zoo ver breng, moet ik in de eerste plaats geheel en al ontgroend zijn.'

Opmerkelik is in dit verband de korrespondentie met Mevr. Bosboom over Montépin's *Koning der Eeuw*, door B.H. vertaald, in Hollandse couranten een openbare ergenis genoemd (*Brieven* II, 141), wat door B.H. (ald. II. 147) toegegeven wordt: 'Ik zie wel, dat ik omtrent den K.d.E. amende honorable zal moeten doen. Mij boeide het boek door de buitengewone kunstvaardigheid der zamenstelling. Het overbrengen in het hollandsch prikkelt *mijn* vaardigheid. De fransche zeden, daarenboven, nemen meer en meer een amerikaansch karakter aan, dat Montépin mij toeschijnt goed weergegeven te hebben. Doch het

is waar, dat er in den roman te weinig poëzie voorkomt. N'en parlons plus.'

Wederkerig heeft P. ook verplichtingen aan B.H.; over de uitgave van P's *Proza* vinden we de eerste mededelingen in een brief van 6 Julie '63 (I, 26): 'Bij mij in den gang staat een kistje van U, met boeken erin van U, mij toegezonden door Kruseman, die voor veertien dagen van kuis is. Het doen van eene keuze uit dien rijken voorraad is voorwaar niet gemakkelijk. Doch ik ben voornemens om aan K. te raden zich bij de samenstelling van het eerste deeltje te bepalen tot eene bloemlezing uit die stukken waarin het karakteristieke hand aan hand gaat met (hier zult gij mij uitlachen!) het populaire. Het publiek moet van u leeren; moet van u genieten; moet zijn voordeel met u doen. Doch hoe zullen zij gelooven, indien zij niet lezen? Er moet dus gezorgd worden voor een smakelijk eerste boekje. Aan den anderen kant evenwel mag de schare niet verwend worden, en zij mogen u niet aanzien voor een hunner. Daarom moet er ook reeds aanstonds in dat proefnummer of eerste deeltje het een en ander voorkomen, waarvan de lezing inspanning vordert, en in elk geval moet men ti daaruit voorloopig geheel kunnen leeren kennen. Dit is mijn ideaal. Wanneer K. van zijn uitstapje terug komt, hoop ik in staat te zullen zijn om hem een schema voor te leggen, waarover de eindbeslissing dan aan u zelven verblijve.' Ook het denkbeeld om de 'Poëzy' van P. uit te geven is uitgegaan van B.H. en 't eerste deel is door hem gekorrigeerd; br. v. 15 Jan. '72 (III, 38): 'En is het waarlijk waar, dat het 2de deel uwer "Poëzy" gaat verschijnen? Hoe spijt het mij, dat ik daarvan niet evenals van het eerste, de proeven korrigeren mag! En hoe bewonder ik u, dat gij jaar in, jaar uit, met A.C. Kruseman overweg kunt! Met dat al zal ik mij met hem verzoend gevoelen, als hij behalve uw "Proza" en uwe "Poëzy", ook een bundel "Kritieken" van u uitgeeft.'

Evenals P.B.H. voortdurend onderwerpen aanwijst[1)], wekt B.H. zijn vriend op tot werkzaamheid[2)], zelfs endosseert hij de hem aan de hand gedane onderwerpen soms aan den Heer

1) Zie b.v. *Br. v.P.* I, 231, 236, 298 enz.
2) II, 217: 'Ik dacht, dat het hoog tijd wordt voor U, ook eens aan het samenstellen van portraits contemporains te gaan,' enz.; ook II, 226; III, 1.

E.J.P. te Amsterdam[1]: na de scheiding van *de Gids* wil hij zelfs samen een tijdschrift oprichten[2].

Evenals P. met de pen in de hand[3] de proeven van B.H. leest, is dit omgekeerd het geva[4], maar na de opmerking in de brief van 21 Julie 1872 (III, 95): ‘Uw Landjonker vind ik een regt poëtisch beeldje, maar sommige versregels schijnen mij toe, Uw denkbeeld slechts half uit te drukken. Later noem ik man .en peerd’, wat op verzoek van P. (br. v. 3 Okt. '72: III, 233) nader wordt aangevuld in een brief van 16 Nov. '72 (III, 133) worden de zendingen van proefbladen gestaakt, hoewel B.H. er telkens om vraagt[5].

Merkwaardig is, dat B.H. niet heeft begrepen, dat P's landjonker een fiktie is; br. van 18 Febr. '75 (III, 210): ‘Sedert ik de Toelichting betreffende den Landjonker gelezen heb, ben ik die verzen (voor zoo ver ik ze reeds kende, want waarom weet ik niet, maar door het staken van de toezending der afgedrukte bladen, hebt gij het geheim van al de beste en fraaiste voor U zelven gehouden) uit een geheel ander oogpunt gaan beschouwen. Thans zie ik er een dichterlijkVoorjaarsboek in, deels beschamend door het edelaardig jongelings-karakter dat er in optreedt, deels verkwikkend door de liefelijke herinneringen die het wekt. Van Uw en zijn aandeel in de zamenstelling dier verzen maak ik mij nog geene duidelijke voorstelling: maar in elk geval hebt gij met de uitgave een kostelijk werk verrigt.’

Deze brief heeft P. niet meer gelezen. (P. overleed 3 Febr.). Zie ook een brief van 4 Junie '77 aan Mevr. Bosboom (II, 19): ‘Ik geloof niet aan eene mystifikatie in dezen van Potgieter's zijde; evenmin als ten aanzien van den Landjonker. Al in 1842 zweefde P. het denkbeeld voor den geest, verzen van zichzelven op rekening te stellen van een jonggestorven vriendje zijner jeugd; en van hetgeen hij toen deels gaf, deels achterhield, heeft hij in 1874 voor zijn aanteekeningen gebruik gemaakt. Maar de Landjonker heeft in de werkelijkheid even goed bestaan, als de jonge man van Soetendael.’

1) III, 109.
2) I, 135, 139.
3) *Br. van P.* I, 19, 28, 30, enz.
4) I, 225; II, 5, 7.
5) b.v. III, 189: ‘sedert ik kwaad van uwe verzen sprak, ontving ik geen enkel proefblad meer’; ook III, 211.

Ook bij 't jonge Nederland, waarvan B.H. geen hoog idee heeft[1)], is P. bemiddelaar; hij zendt werk van Honigh en Terwey, wie P. ƒ 10 per kolom mag aanbieden voor oorspronkelik werk (br. v. 29 Mei '73: III, 174), maar die later voor vertalingen ƒ 5 per kolom ontvangen (br. v. 30 Okt. '73: III, 182 en 31 Jan '74: III 190). Zou dit voor P. ook weer niet moeilikheden gegeven hebben en zou daarop slaan zijn uitlating in de brief van 8 Jan '74 (III, 330)?

Zelfs doet hij op verzoek van B.H. moeite om voor de Weense tentoonstelling een korrespondent voor het *Algemeen Dagblad van Nederlandsch-Indië* te vinden, maar ook dit loopt helaas weer verkeerd, daar de eindelik gevonden Mr. S. Brugmans zijn werk halverwege in de steek laat. (*Br. van B.H.* van 14 Sept. 1873: III, 177 en 11 Dec. '73: III, 184). Al deze teleurstellingen bederven de goede verstandhouding, maar ook in 't litteraire lopen de meningen meer en meer uiteen: heel sterk blijkt dit verschil van inzicht uit de beoordelingen van *Akbar* vanVan Limburg Brouwer en *Middlemarch* van G. Eliot:

26 Dec. '72 (III, 246) vraagt P.: ‘Hebt gij *Middlemarch* gelezen? Ik geloof niet, dat George Eliot trots al haar talent er in slagen zal van Dorothea eene heilige Theresa te maken, ik geloof dat het een misgreep is dit in onze maatschappij te beproeven,. maar die voorrede ter zijde gelegd, wat is het dan een heerlijk boek van *dissolving views* eener dorpswereld. Het slot van het vijfde boek doet mij vreezen voor een eind als dat van zoovele Engelsche romans, de eindelij ke erkenning van den wettigen erfgenaam in Ladislaw - doch ik houd haar die banaliteit ten goede om de fraaije fijngevoelde tegenstelling tusschen Dorothea en Celia, tusschen beider huwelijksleven, dat van de eerste, in zijne ziekelijlcheid zoo uitvoerig geschetst, dat van de laatste, in zijne gezondheid slechts door de geboorte van een jongske aangeduid - om de waarheid van de verscheiden liefde van Fred en Mary en van Lydgate en Rosamund.

Ik zou er de rijkste aderen eener mijn van studie voor Uw nieuw blad in willen begroeten, wanneer het niet tot mijne manie be-

1) III, 72: ‘Eigenlijk behoorde ik mij met mijne-bede tot het jonge Nederland te wenden, maar ik zie nergens, met uitzondering alleen van Honigh, een nieuw bloempje ontluiken, en van de andere bloempjes ben ik niet gediend’.

hoorde telkens mis te tasten in wat ik geloof dat U belang zal inboezemen'.

26 Febr. 1873 (III, 163) antwoordt B.H.: '*Middlemarch*!' Spoediger dan ik had durven hopen, zijn de 5 eerste afleveringen van Asher's Collection mij ter hand gekomen. Eene aardige vrouw, - Jufvr. Van der Plaats, nichtje van Mevr. Bosboom door de Toussaints - zond ze mij ter lezing, en in den laten avond van den tweeden dag had ik de 5e afl. uit. Aan dat verslinden kunt gij zien, dat het boek een diepen indruk op mij gemaakt heeft. Doch met dat doorvliegen kom ik er niet af, en vóór ik in staat ben, mijne meening onder woorden te brengen, moet ik alles nog eens rekapituleren. Verbeeld u, dat ik den derden dag *Akbar* moest lezen; - moest, want een vriend leende het mij uit zijn leesgezelschap, voor één dag! Dat boek van Limburg Brouwer is even kinderachtig en oppervlakkig, als *Middlemarch* diepzinnig en bestudeerd is. Mede-oprigter van den *Gids*, uwe progenituur doet u geene eer aan! Doch wat zeg ik? Méér dan gij, heeft de schrijver van het *Leesgezelschap van Diepenbeek* zich te beklagen, dat zelfs zoo vele jaren na zijnen dood, zijn zoon den moed had, in een verwant vak, iets zoo geesteloos te leveren.

10 April 1873 (III, 278) schrijft P.: 'Wat moet ik middelmatigheden als ten Brink en Hofdijk niet ten goede houden, wanneer Gij, verblind door partij - wat weet ik, vul het zelf aan, - dus *Akbar* met een paar pennestreken afscheept. Het boek, beweert Gij, is beneden *het Leesgezelschap van Diepenbeek*. Inderdaad? Ik heb het nooit mooi gevonden, mij boezemde het *would be* aardige slechts weerzin in. Intusschen, ik was maar leek. Doch legde het een gunstig getuigenis van den Dominé in U af, dat Gij U in die vaak beproefde, vaak valsch gebleken thesis, dat orthodoxie en sensualisme één zijn, zoo zeer verlustigdet? Schiept Gij in Esperanza behagen? verveelden U die proponenten niet? Dertig jaren later schrijft de zoon een werk, evenzeer tendenz-schrift als dat des vaders, maar hoe veel ruimer is de gezigtskring geworden, hoeveel billijker de waardeering, "kinderachtig" - "oppervlakkig" - ik buig mij voor de studie dier stelsels, welke uit Uwe beoordeeling zal blijken.

Ik gun U, ondanks al de schoonheden van detail, *Middlemarch* mits Ge mij *Romola* laat behouden.

Gaarne zie ik Uw cursus tegemoet, al geloof ik niet, dat Gij de figuur van Dorothea zult kunnen redden, noch goedmaken, dat

wij in Bulstrode's kwelduivel verzocht worden het gebied der *Sensation novels* in te gaan'.

3 Juni 73 (III, 173) komt B.H. daarop terug: Uwe verwijten naar aanleiding van mijn oordeel over "Akbar" hebben mij niet doen blozen of ontroeren. Niet ik ben partijdig in mijne meening-omtrent L.B., maar gij. Uit oude vriendschap tracht gij een boek mooi te vinden, dat naauwlijks uwe aandacht waardig is. Mijn oordeel daarentegen is dat van den geheel onpartijdigen vreemdeling. Werkelijk was L.B. een vreemdeling voor mij, als ik voor hem. Ternaauwernood kan ik mij herinneren, hem eene enkelemaal ontmoet te hebben. Van verbittering te zijnen aanzien kan mijnerzijds geene spraak zijn. Voor zoover ik weet, heeft hij mij nooit iets in den weg gelegd, en zijne denkbeelden waren niet oorspronkelijk genoeg om er aanstoot aan te nemen, afgescheiden van zijn persoon. Over het algemeen wil het mij ook nu nog niet helder worden, wat Gij met mijne verbittering bedoelt. Toen ik de brieven over den Bijbel had geschreven, heette het, dat ik de gemoederen, verbitterde; toen ik recensies schreef in den *Gids*, werden de brieven over den Bijbel als een model van zachtmoedigheid, aangehaald; thans, nu ik mijne eigen rigting kritiseer, wijst gij met welgevallen op mijne tedere recensies in den *Gids*, die o zoo veel nut stichtten! Uit die ondervinding leid ik af, - bemoedigende gedachte voor de toekomst! - dat eenmaal op de jaren van mijn verblijf in Indië zal gewezen worden, als het tijdperk van den hoogsten bloei mijner zachtzinnigheid.

Wel mocht P. met de woorden van *Byron* tot B.H. zeggen: With all your faults I love you still! (Br. v. 3 Okt. '72; III, 231).

Rotterdam.
G. ENGELS.

Geuzenliedboek II no. 179.

In de aantekening op blz. 125, vs. 103 houdt Dr. E.T. Kuiper ten onrechte *Candis* voor een drukfout. Bedoeld is Thomas Cavendish, blijkens de volgende plaats bij Van Meteren (1614), fol. 270: 'Een ander engels Edelman Thomas Candisch ghenoemt was in dezen tijd (1587) des Weererts Cloot rondtomme seylende.'

M.B.

Boekbeoordelingen.

J. Prinsen J. Lzn., *De roman in de 18e eeuw in West-Europa*. - (Wolters, Groningen-den Haag. 1925. - 540 blz. geb. ƒ 15,-).

Om maar met de deur in huis te vallen: het was met een gevoel van wrevel en teleurstelling, dat ik dit lijvige boek uit handen legde. Wrevel over de stijl, teleurstelling over de inhoud. De stijl is weinig verzorgd, slap, laag-bij-de-grond en gekunsteld. Dit is een ernstig verwijt en dus rust op mij de plicht van bewijzen. De stijl is weinig verzorgd: wat kan men anders zeggen van .zinnen als deze?

> ‘In Frankrijk begint dat wantrouwen tegen de Ouden al in 1687, als Perrault in de Académie de authenticiteit van Homerus *bestrijdt*, Homerus en Pindarus naar beneden *haalde* en betoogde, dat de modernen minstens even veel te beteekenen *hadden* als de Ouden, maar tot die modernen *behoorden* ook de Fransche classicisten zefl Perrault *gaat* door in die richting ....’ (p. 29; zie deze heele alinea).
> ‘Later *heeft* Madlle de Scudéry de zaak in de Rue de Beauce *voortgezet*. Hier *komen* de précieuses op, die spoedig ridicules *werden*. Aan haar Clélie *voegde* zij de bekende Carte du Tendre toe ... Onder deze gekunstelde dweperij *houdt* niets meer zijn eigen naam; tranen *heeten* les perles d'Iris. Baudeau *schreef* zijn Grand Dictionnaire des Prétieuses ....’ (p. 175).

De stijl is slap, getuige de talrijke overbodige pleonasmen en de overlading:

> ‘zuivere, klare zielsanalyse’ (p. 56); ‘knap, geniaal werk’ (p. 124); ‘er zit in het Engelsche volk een natuurlijke oerkracht’ (p. 134); ‘wij Hollanders zouden minstens precies even veel recht hebben’ (p. 141); ‘(dan) komt de algemeene omkeer, de volledige volte-face’ (p. 161); ‘leege, vage bombast’ (p. 179); hij gaf een schitterende uitbeelding van een idyllische, *zuiver sensueele liefde*, de idealiseering van *een puur zinnelijke passie* (p. 252); ‘De Romantiek is de revolutie, die zich heftig verzet tegen, met woeste gebaren aanvalt op al het futiele, duffe, leugenachtige in politiek, zeden, godsdienst, wetenschap, kunst, heel het maatschappelijk leven, maar ook, zoo noodig, het goede en eerlijke ontkent en veroordeelt, als er slechts kans is op de glorie eener paradoxale oorspronkelijkheid. Zij is passie en exaltatie, mateloosheid in denken, voelen en betoogen, de noodzakelijke wanorde, waaruit vastheid en orde moeten geboren worden’ (p. 155).

Dat de stijl laag-bij-de-grond is, blijkt uit tal van voorbeelden:

> ‘Young was, evenmin als onze Feith, in het gewone leven zoo'n sombere, diep ongelukkige huilebalk’ (p. 49); ‘het weeë gekwijl dezeroer-menschen’ (p. 69); ‘die goede sukkel van een Van Lelyveld’ (p. 147); in een roman van Prévost ‘is daar een heer, die zijn lief verloren heeft en van droefheid een jaar lang in een kamer met zwart behangen en verlicht door kaarsen zit te koekeloeren bij het portret en de kleeren'der geliefde’ (p. 248); van Richardson heet het: ‘dit drukkertje werd op zijn ouden dag een uiterst sensueel kereltje’ (p. 295); elders wordt hij vergeleken bij ‘een ritsige katechiseermeester’ (p. 311); ‘Lessing is toch maar de eerste grootmeester der West-Europeesche kritiek’ (p. 105); ‘als van Effen zijn sujetten laat klagen van hun minneleed, wat een slappe, lamlendige, dooie dienders komen er dan op de proppen’ (p. 58). Men kan hier nog bijrekenen de wijze waarop de inhoud vooral van de sentimentele romans wordt weergegeven.

Al de genoemde gebreken samen, benevens een hoge mate van gekunsteldheid, openbaren zich bij het misbruik van vreemde woorden. Ik bedoel bier nog niet eens uitdrukkingen als *adapteeren, visie, charme, ingenu gecoquetteer, realiteit* en *passie*, welke beide laatste de schrijver hartstochtelik bemint. Maar ik denk aan nederlands als het volgende, waarbij ik de vindplaats maar niet vermeld, omdat bijna elke bladzijde nieuwe voorbeelden verschaft:

> ‘revolt tegen alles, de revolte tegen de maatschappij, die revolte is een latere fase; Betje Wolff weet de pantheïstische Anklänge handig weg te werken; Voltaire was in het klare Engelsche betogen ingevoerd; als de Rausch en waan al te zeer boven alles uitgieren; een taal zoo helder als glas, sprudelnd van fijnen geest; het Christendom der Entsagung; Goethe in zijn antikisirende periode; Swifts leven is een verfehltes leven.’ Ook uit het frans worden woorden zomaar overgenomen, zonder dat de stijl het eist: ‘het oude epos, de schitterende phare, waartegen, zoovele gevleugelde zangers zich te pletter hebben gevlogen; de geest der oudheid heeft door heel het leven van Goethe gefermenteerd; Gil Blas komt eerst bij een chanoine; hij moet zich in het geheim débaucheeren; Lovelaces zucht naar débauche; ze roept de omstanders te hulp, maar niemand bougeert; hij wordt door alle vrouwen gedorloteerd; goed proza en allerpetillantste poëzie; Prévost is de groote révélateur der Engelsche cultuur; zijn opvoeding is à peu près die, welke Emile krijgen zal; Morillot ziet cynisme, luxure, egoïsme; Manon is in haar venale ontrouw (wat dat wel zijn mag?) geteekend; wezens in den meest abjecten toestand.’ Ook het engels levert woorden met huid en haar: ‘Mr. Spectator heeft zijn geest verrijkt met wetenschap, wit en humour van andere landen en tijden; in de Tatler komt

> nog veel social scandal, city gossip en buitenlandsch nieuws voor; Gulliver laat al de vorsten en derzelver ancestors de revue passeeren; als Clarissa, een maal undone, bij de familie Smith haar dood afwacht.'

Toen de corrector dit alles en nog veel meer gelezen had, raakte hij zijn onderscheidingsvermogen kwijt. Geheel in de war kwam hij door de volgende zinnen:

> 'Naarmate men sterker voelde de macht van den geest, werden de zielen te sterker *gehanteerd* door het eeuwige raadsel van dood en eeuwigheid' (p. 47); 'Winckelmann wordt huisleeraar bij een ritmeester, in wiens ontwikkelde en *humane* omgeving hij een tijd doorbrengt' (p. 98).

Welke taal was dat? en daardoor geschiedde het, dat hij 'Faust heeft zich afgetobd' veranderde in 'afgetobt', en dat hij meende dat een maangedicht van Miller moest heeten: 'An der Mond', want er zou wel iets van kussen in voorkomen, dacht hij. Of hij gemeend heeft, dat 'ongewisse plaatsen' (p. 174) het tegengestelde zijn van 'zekere plaatsen', is me niet bekend; ook niet, of hij in een woordenboek heeft gezocht naar 'heilige rythen' (p. 142).

Laten we er geen bittere grappen over maken. Zulk Nederlands kan niet door de beuge1, om twee redenen. Ben hoogleraar in de letteren moet bedenken, dat hij een wachter is op Sions poorten; wat hij schrijft heeft een officieel stempel. Hij behoeft geen kunsfrproza te schrijven; lyriek is in een werk als het onderhavige allicht de vijand van duidelikheid. Maar het is zijn plicht, duidelik en zuiver Nederlands te geven. 'Een woord te zijner tijd, geuit in zuivre taal, Een gouden appel is in eene zilvren schaal.' Wat baten ons, leraren, al onze pogingen om de jeugd goed te leren schrijven, wat baat Charivarius al zijn ijver, als ons werk ongedaan gemaakt wordt door de ambtelike dragers van het gezag? Wat moet een student wel denken, als hij ziet, dat zijn professor de taal het narrekleed aantrekt? Kunst wordt door arbeid verkregen; ook een goede stijl. Vondel, Potgieter, Huet, van Looy, zij allen hebben zich zonder ophouden geoefend; moet dan de leraar niet tonen, dat ook hij zijn stijl verzorgt? 'Laat Pluto 't haveloos kinhaar zitten, Apollo scheert zijn baard'; de heer Prinsen kent deze regels evengoed als ieder ander.

Maar er is een ernstiger zijde aan de zaak. Met het oog op dit boek zou Geel zijn woorden over de duistere stijl aldus kunnen wijzigen: 'Rekent het niet voor afgedaan, wanneer gij dezen stijl weinig verzorgd hebt genoemd. Weinig verzorgd zou hier, gelijk

in vele gevallen, een onjuiste, gebrekkige benaming zijn, een behulp der gemakkelijkheid, waarmede het *psychologisch* onderzoek der taal gestuit wordt.' Deze stijl is het symbool van het gehele boek; ook dat is weinig verzorgd, de beschouwingen gaan niet diep, de te behandelen stof is niet scherp omlijnd en verdeeld, niet diep indringend beschouwd. Voor wie is het boek eigenlik geschreven? Het is ontstaan uit colleges, bestemd voor studenten en belangstellenden, niet voor de deskundigen, zegt het Voorbericht; non coquis, sed convivis dus. Uitstekend, maar in een zo uitvoerig werk moet ook een deskundige veel kunnen leren, ook hij moet getroffen worden door nieuwe inzichten en verrassende overeenkomsten, ook voor hem moet het menig punt verhelderen. Is het voor studenten bestemd, dan moet het scherp de hoofdlijnen trekken. Qui bene distinguit bene docet; niet het aanbrengen van namen en feiten moet het doel zijn, maar het trekken van enkele vaste richtlijnen het hele boek door. Aan geen van beide eisen wordt voldaan. Na deze vele bladzijden te hebben doorgelezen, stelt de lezer nog menige vraag. Wat is romantiek? deze moeilikste aller vragen had allereerst moeten worden beantwoord. Wat is humor? Waarom verschijnt de romantiek juist in de 18e eeuw? Wat zijn de maatschappelike, economiese, politieke, individuele en algemeen menselike factoren, die samen haar veroorzaken? Men kan niet volstaan met de gesprekken tussen sentimentele gelieven 'wee gekwijl' te noemen en te vragen: 'Hoe kwam in godsnaam zoo'n brave, zoete professor (Gellert) aan die opeenstapeling van minstens allerzonderlingste trouwgevallen, die polygamie, bloedschande, vergiftiging enz., alles met de eerzame bedoeling het menschdom op het pad der deugd te drijven?' (p. 467). Zelfs is het niet voldoende als men hier en daar een waarderend woord invoegt of wijst op een nieuw element, dat een schrijver aan de roman toevoegt. De lezer moet de tijd zo voor zich zien, dat hij het klokgelui begrijpt, dat werd aangeheven, toen de smid in een dorpje bij zijn voorlezen aan het huwelik van Pamela was gekomen. Dit alles is niet gemakkelik, maar het is toch onvermijdelik. De schrijver voelde zelf dit tekort wel, want in het voorbericht schreef hij: 'Dit boek is ontstaan uit colleges, die ik een paar jaar geleden te Amsterdam gaf. Dit verklaart zijn karakter. Het is dus niet een synthetische beschouwing, die alleen waarde hebben kan voor hen, die de behandelde stof door eigen lectuur reeds zoo goed als geheel kennen.' Het is te begrijpen, dat een hoogleraar, als hij voor de eerste maal

een zo omvangrijk onderwerp behandelt, veel materiaal verzamelt en dat hem eerst gaandeweg het huis voor de geest komt te staan, dat hij daaruit kan opbouwen. Maar indien hij daarna een boek in het licht zendt, dan mag, neen, moet men verlangen, dat hij het gebouw van de fondamenten tot het dak voor ons optrekt. Mocht iemand dit niet begrijpen, laat hij dan eens vergelijken Huizinga's *Herfsttij der Middeleeuwen*. Ook deze schrijver heeft, enige jaren college gegeven en bouwstoffen verzameld, maar daarna schonk hij ons een boek, waarin hij met wijsgerige zin ons de tijd en de mensen toonde.

Het is mij niet mogelik, ik erken het graag, over al het in het boek behandelde tot in bizonderheden een deskundig oordeel uit te spreken; een aantal der werken zijn mij onbekend of staan me niet helder genoeg meer voor de geest. Waar ik echter een steekproef kan doen, blijkt het werk ook in de onderdelen niet vlekkeloos. Ik denk hier in de eerste plaats aan Defoe en de *Robinson Crusoe*. Terecht merkt de schrijver op, dat Defoe ‘heel wat meer voor de romankunst te beteekenen heeft, dan velen op grond van vage noties van den Robinson zullen vermoeden’; hij heeft zelfs zoveel te betekenen, dat er een steeds groeiende Defoe-litteratuur is ontstaan. Dit komt, omdat hij en de *Robinson* op het snijpunt van vier grote wegen in de literatuur liggen: de picareske roman, de reisbeschrijving, de moralisatie en de psychologiese roman. Maar wat de schrijver over hem en zijn werk meedeelt, blijft aan de oppervlakte. Wil hij een voorbeeld van diep indringende analyse, hij leze Ullrichs boekje *Defoes Robinson Crusoe*. Hierin wordt beknopt maar duidelik aangetoond, hoe Defoe geworden is die hij is, hoe de *Robinson* is ontstaan, wat dit boek bedoelt en wat het in de wereld-literatuur betekent. Prinsen zegt: ‘Het persoonlijkheidsidee van de eerste Renaissance krijgen we hier, bij den aanvang der nieuwe, in volle kracht terug. De zelfontleding, die in Petrarca opleeft, verdiept zich hier bij dezen eenling, die zich geheel tot zich zelf bepaald ziet en moet indringen in eigen zieleleven’ (p. 203); en: ‘De elementen, waaruit het sentimenteele van deze eeuw zal ontstaan, vinden we reeds in Robinson's zelfontleding, in dat voortdurend geconcentreerd zijn op zich zelf’ (p, 204). Het is wel een koene sprong, de *Robinson* te zien als een uiting van de renaissance en de sentimentaliteit. Bij dieper indringen in Defoe en zijn werk blijkt, dat hij zich een godsdienstig probleem heeft gesteld, dat de*Robinson* de eerste karakterroman is en dat hij

zijn vorm ontleent deels aan de picaroromans, deels aan de reisbeschrijvingen (dit laatste is, behalve bij Ullrich, ook elders-te vinden). Defoe noch zijn tijdgenoten zagen in de *Robinson* ietsnieuws, ze beschouwden hem als een gewone avonturiersroman. Als we hiervan uitgaan, krijgen we een veel beter overzicht over de gehele Robinson-literatuur.

De heer Prinsen noemt, terecht, Defoe's *True Relation of the Apparition of Mrs. Veal* een juweeltje van vertelkunst en realisme; maar m.i. beoordeelt hij de geest van het werk verkeerd. Volgens hem is Defoe een volkomen modern man, die niet aan geestverschijningen gelooft, maar zijn tijdgenoten met een strak gezicht 'besjoechelt' en uit hun geloof geld weet te slaan. Toevallig is die *True Relation* gemakkelik voor ons bereikbaar, doordat ik er in *Eigen Haard* van 20 Maart 1920 (46e jrg.) een vertaling van heb gegeven; men kan zich daardoor overtuigen, dat er geen felle satire en 'besjoechelarij' achter zit, vooral als men weet, dat Defoe wel degelik aan geesten geloofde en een ware gebeurtenis te boek stolde.

Hoewel de titel luidt: 'De roman in West-Europa', is het de bedoeling de letterkunde van de drie grote cultuurlanden te behandelen; dat er over Spanje of Denemarken zo goed als niets wordt gezegd, is te billiken. Wat moet het boek over ons land geven? Het geheel weglaten, is in beginsel best te verdedigen. Maar het bloed kruipt waar het niet gaan kan en daarom wijst de schrijver, en terecht, telkens op de roman in ons land. Tegen het einde geeft hij nog een hoofdstuk: 'De invloed der Engelsche en Fransche romankunst in Duitschland en Holland.' Ook dit hoofdstuk bewijst vluchtigheid van werken. In ons land gaapte 20 jaar geleden een kloof in onze kennis van de roman der 18e eeuw; tussen de *Vermakelijke Avanturier* en de *Sara Burgerhart* was zo goed als niets bekend. Om die kloof gedeeltelik te dempen, schreef ik toen mijn *Robinson Crusoe in Nederland*, waaruit bleek, welk een grote plaats de Robinsonades innamen. Aan het slot sprak ik de verwachting uit, dat een nader onderzoek zou aantonen, dat ook Lesage, Marivaux, Swift, Richardson en vooral Fielding hier druk zijn nagevolgd en vertaald. Dit onderzoek is totdusver niet ingesteld. Het is dus van de heer Prinsen niet te vergen, dat hij pionnierswerk zou verricht hebben en over dat deel onzer letterkunde nieuw licht doen opgaan. Maar wel had hij meer kunnen maken van de Robinsonades. Tans volstaat hij met in een noot in drie regels op te sommen het aantal navolgingen

en bewerkingen. Kennis van de vaderlandse Robinsonades verheldert het begrip van het gehele genre ten zeerste, omdat de ontwikkeling ervan in ons land vrijwel een afspiegeling is van de ontwikkeling elders. Wel echter wordt een gehele bladzijde gewijd aan het boek van Smeeks, *Krinke Kesmes*, dat in de laatste tijd nogal genoemd is als bron voor Defoe; dat dit hoogst onwaarschijnlik is, heb ik enige tijd geleden uiteengezet[1)].

Nog over een paar dingen zoute praten zijn. Tot dusver meenden we, dat de Romantiek begon omstreeks 1750 met Rousseau, al gaat de oorsprong ervan terug in de vorige eeuw. De heer Prinsen laat de Romantiek eerst beginnen tegen 1780; zie o.a. p. 163 en 473; ook p. 150: 'Zoo wordt dan aan het einde der eeuw uit de romantiek, uit de gevoelskunst, uit het sentimenteele, uit de robuste realiteit van een Fielding en Smollett, uit den drang naar de geweldige tegenstellingen geboren *de* Romantiek in beperkten zin, die felle overgangsperiode, die men in het bijzonder in de letterkundige geschiedenis gewoon is met Romantiek te bestempelen. En onder het daverend gedruisch, de slappe weeë troostelloosheid en onmacht, den hemelbestormenden hybris en tergenden vloek over het leven, blijft Goethe de Olympiër, die zijn romantischen drang harmonisch weet te beheerschen met zijn Apollinische klaarheid, zijn logisch architectonisch besef, zijn diepe wereldwijsheid.' Voorzover dit te begrijpen is, blijkt er uit, dat de heer Prinsen de sentimentaliteit niet rekent tot de Romantiek. Dit is waarschijnlik niet prakties en met juist. Als men de beginselen van de Romantiek zoekt, zal men zien, dat de sentimentaliteit een noodzakelik uitvloeisel ervan is. De Romantiek is niet zo maar een toevallig verschijnsel; ze schuilt diep in de menselike natuur, even goed als het klassicisme en het godsdienstige. Irving Babitt in zijn *Rousseau and Romanticism*[2)] geeft in dit opzicht een voorbeeld van een synthetiese beschouwing. Hij onderscheidt drieërlei mensen: de romantiese, de klassieke en de godsdienstige mens, en trekt nu drie grote lijnen door de hele wereldliteratuur. Men kan het daarmee oneens wezen, maar moet erkennen, dat hij het inzicht ten zeerste verheldert.

1) *N. Taalgids* XIX p. 16 vlgg. Dat in een noot (p. 207) allen die over *Krinke Kesmes* hebben geschreven, zonder nadere toelichting achter elkaar worden genoemd, doet de indruk ontstaan, alsof ook ik dat als een bron voor Defoe beschouw.
2) Zie *N. Taalgids* XVI p. 1 vlgg.

Wie nu de sentimentaliteit weer losmaakt van de romantiek, gaat de juist verworven eenheid verbrokkelen en daardoor het inzicht vertroebelen.

Voor de heer Prinsen schijnt het realisme de hoogste vorm van kunst te zijn. Herhaaldelik ontmoeten we uitingen als deze: ‘een gezond, krachtig realisme’ (p. 44); ‘gezond, smakelik realisme’ (p. 180); ‘Sara Burgerhart is een boek van prachtige, nuchtere realiteit’ (p. 506). Merkwaardig is ook deze zin: ‘Na Götz wendt Goethe zich af van de Gothiek en keert terug tot de Grieken en hun rust, hun klaarheid en vernuft, hun natuur en vrijheid; maar tot het hartstochtelijke, het kleurrijke, het realisme, dat ook in de Grieken leeft naast en door de edele Einfalt en stille Grösze heen, komt hij niet’ (p. 116). Ieder is vrij in zijn voorkeur en afkeer, maar hij, die het realisme zonder meer het hoogste acht (du gleichst dem Geist den du begreifst), is een eenzijdige gids op het letterkundig pad. Realisme is slechts één van de vormen, waarin de romantiese, de klassieke en de godsdienstige mens hun denkbeelden uiten. Uit deze voorkeur is waarschijnlik ook de volgende gedachte te verklaren (p. 48): ‘Hoe heeft in Engeland vooral het Puritanisme de levensvreugd en levensmoed vergiftigd van gansch een volk; hoe houdt de vrees voor dood en eeuwigheid hen gekneld in zijn luguberen klauw.’ Wie zo schrijft, miskent één van de belangrijkste roerselen der menselike natuur en beseft niet, hoe juist het puritanisme van zó groot belang is, dat Engeland zonder dit tans niet zou zijn wat het is.

Er zijn nog wel meer vragen te stellen. Waar blijft de pornografiese roman, die in Frankrijk zo'n grote plaats innam en ook in ons land wel te vinden zal zijn, zij het in verzwakte vorm? De schrijver noemt *Les liaisons dangereuses*, zonder er op in te gaan, hoe zo'n onbeschaamd werk juist toen moest ontstaan. Maar van dat tot de *Julie, ou les Délices du vice en Justine, ou les malheurs de la vertu* van de Markies de Sade is nog een ruim veld, waar heel wat vergiftige bloemen te plukken zijn. - Waar ook blijft de lijn-Winckelmann? De schrijver trekt die niet door en slaat dus ook geen brug naar Wyttenbach, die rondom 1800 in Leiden de vertegenwoordiger van de neo-humanistiese school was en wiens vrouw, Johanna Gallien, enige jaren later in 't frans een vijftal romans schreef, geheel in de neo-platoniese geest. -Waar blijft de toneelletterkunde, waarvan de schrijver ons in het Voorbericht versekerde, dat ze, ‘misschien’ aan de

orde komen zou? Er is niet veel van te vinden. Maar hij oordeelde waarschijnlik, dat het boek nu eenmaal dik genoeg was, en daarin had hij geen ongelijk.

Het spreekt vanzelf, dat er in het boek ook menige beschouwing voorkomt, die toejuiching verdient. De inhoud der-besproken werken is levendig verteld en zal menige lezer tot nadere kennismaking prikkelen. Duidelik wordt de invloed van Locke en Newton uiteengezet. Zeer goed op dreef ook is de-schrijver, als hij het sentimentele van de Werther-tijd behandelt; terecht zegt hij elders, dat niet de *Werther*, maar Müler de grootste invloed op Feith heeft geoefend. Zo is er meer. Maar alles tesamen schijnt toch de opzet van het boek te-weinig overwogen, te haastig, en daarom is het te betreuren, dat de schrijver, die over zoveel materiaal beschikt en deletteren een zo grote liefde toedraagt, de publicatie niet nog enige tijd heeft uitgesteld. Dat deze bespreking zo lang geworden is, komt, omdat ik meende, dit oordeel uitvoerig met redenen te moeten omkleden.

Deventer.

DR. W.H. STAVERMAN.

Den Spyeghel der salicheyt van Elckerlijc, uitgegeven door Dr. H.J.E. Endepols (Lyceum-herdrukken, Groningen-Den Haag, J.B. Wolters, 1925). Prijs *ƒ* 1,40.

De levendige belangstelling die voor dit sober-treffende Middeleeuwse spel in brede kring bestaat, wettigt een uitgave die-de tekst voor velen toegankelik maakt en door een smaakvol uiterlik aantrekt. Voor het laatste heeft de uitgever goed gezorgd: een aantal zeer geslaagde afbeeldingen naar de openlucht-uitvoering te Valkenburg en een facsimile van het titelblad der eerste uitgave, versieren de welverzorgde druk. Goed geslaagd, is ook de inleiding van Dr. Endepols (blz. III-XXIII) waarin, na een juiste karakteristiek van dit spel, de ‘literaire lotgevallen’ worden nagegaan: de omwerking tot de *Homulus* van Ischyrius, de *Hecastus* van Macropedius, *Der Sünden loin ist der Toid* van Jaspar von Gennep, dat weer in tweeërlei Nederlandse bewerkingen, in Katholieke en in Protestantse geest, naar Nederland terugkeerde. Dat ook de wijze van opvoering de aandacht van Endepols trok, is begrijpelik: boven de tekst geeft hij de Latijnse

toneelaanwijzingen van Ischyrius. Een bibliografie besluit deze leerzame inleiding.

De tekstverzorging was bij Dr. Endepols ook in goede handen. Zorgvuldig vergeleek hij de beste oude uitgaven, en noteerde de varianten. Zo leverde hij een volkomen betrouwbare tekst, die de filoloog op prijs zal stellen. Nu deze tekst evenwel op veel plaatsen blijkbaar jammerlik bedorven is, kan men de vraag stellen of voor een populaire uitgave een voorzichtig gezuiverde tekst (met vermelding van de oude overlevering) niet de voorkeur verdiend zou hebben. Waar het rijm bv. een verbetering buiten twijfel stelt, kan de uitgever verder gaan dan de vermelding van de betere lezing in de rand met de toevoeging 'misschien te lezen'[1)].

Minder lof hebben we voor de tekstverklaring. Hier heeft de uitgever te haastig of te vluchtig gewerkt: het geregeld raadplegen van het Middelnederlands Woordenboek had hem reeds voor verschillende misvattingen kunnen behoeden. In een tweede druk, die wel niet uit zal blijven, zal een degelike herziening noodzakelik zijn. Als bijdrage daartoe laat ik enige kanttekeningen volgen:

vs. 39. Voor *meenen* = toedenken, bestemmen, ontbreekt het bewijs. Verdam (IV, 1379) verklaart (met een vraagteken!): 'dat ik ze bemind had tot zulk een dure prijs'.

vs. 97. bloot is hier een versterkend woord (geheel en al). Ook in vs. 548 is *bloot* niet met *tonen* (= blootleggen) te verbinden. Vgl. *Homulus*, vs. 425: 'Och segt my bloot of my die Doctoor oock helpen can'. In rederijkerstaal is dit 'bloot' te vergelijken met *claer* (vs. 381, waar het ten onrechte met *suveren* verbonden wordt; vgl. 413, 434, 807 en vs. 169 *int claer*).

vs. 196. Een aardige parallelplaats gaf onlangs Amaat Joos, uit de Vlaamse volkstaal (*Versl. en Meded. K. Vl. Acad.* Julie 1925: 'Ge kunt den druk uit zijn oogen snijden'.

vs. 197. helpt is niet = helpe et, maar = hielp et (Van Helten, Mnl. Spr. § 140).

vs. 210. verdaecht kan moeielik de betekenis 'verheucht' hebben. Logeman wil, om het rijm, 'behaecht' lezen.

vs. 216. aenschijn is te verbinden met *doen* = doen blijken (Mnl. Wdb.).

1) Zie b.v. vs. 558, 564 (lees: *ontfaet*), 566 (lees: *blade*), 593, 694 (in te voegen *biechte* of *boete*) 815, 821. Trouwens in vs. 400, 762 zondig de schr. al tegen zijn streng beginsel.

vs. 225. bedachtich sijn houd ik voor een rederijkers-omschrijving van *hem bedenken* dat betekenen kan: een besluit nemen.

vs. 256. Hier lijkt mij Van Helten's verklaring (zie ed. De Raaf), hoewel onbewezen, nog het meest waarschijnlik: de betekenis ‘uitkleden, plunderen’ past hier beter dan uiteenscheuren (De Raaf-Verdam), die in het volgende vers uitgedrukt wordt.

vs. 294. sonder verlaet = zonder uitstel, dadelik, òf (van *verlaet* = kwijtschelding) zonder mankeren.

vs. 316. schillet. De emendatie van De Raaf (stillet numere) is overbodig, als men aan *scillen* de betekenis toekent: onenig zijn, kijven (Mnl. Wdb.).

vs. 317. ick heb een ander ghepeyst = ik heb *iets anders* bedacht.

vs. 329. In 't Mnl. Wdb. is *wi willen ons verblasen* juist verklaard als: op adem komen, uitrusten (vóór de tocht).

vs. 348. zoringe is niet ‘kletspraatjes’, maar: bedrog (van *soren, seuren*).

vs. 391. mits minen scouwen is niets anders dan: door mijn schuld (reeds door De Raaf goed verklaard!)

vs. 394. onbranlyc is onverklaard; *onwanclijc* rijmt niet op *strangelic*.

vs. 431. Dit vers is in de gegeven lezing onverklaarbaar.

vs. 472. De toevoeging ‘met 2de nv.’ is, evenals in vs. 582 en 590 bij dergelijke transitieve verba grammaties minder juist.

vs. 526. termijnen = ‘versterven’ is niet te bewijzen. Het Mnl. Wdb. tracht een betekenis ‘tuchtigen’ af te leiden van een subst. *termine* = plaag, lijden.

vs. 554. bi rade van kan ook betekenen: door toedoen van.

vs. 562. bestaet = ‘beslaet’ is mij raadselachtig. M.i. hebben we hier een vorm van *bestaden* = plaatsen, geven, voorzien.

vs. 598. te tyde is niet ‘nu’, maar: te rechter tijd.

vs. 662. bestieren zal hier als ‘besturen, leiding geven’ te verklaren zijn.

vs. 734. emmers is hier niet het moderne ‘immers’, maar = Mnl. *emmer*: in elk geval, stellig.

vs. 740. Een verdachte lezing, die wellicht te verbeteren is door in plaats van *dit* te lezen *des*.

vs. 772. Uit *ic scoer mijn scout* (een, blijkens het ontbreken van het rijm, bedorven lezing) is nooit te halen ‘ik smeer 'm’, door Endepols ontleend aan een hier niet vermelde emendatie van De Raaf.

vs. 795. Hier begaat Endepols een zonderlinge vergissing,

waarvoor het rijm (hoeft: gheloeft) hem had kunnen behoeden. Er staat: leg uw hoofd te ruste (vgl. Mnl. Wdb.: sijn hoeft, sine leden rusten).

vs. 838. Endepols laat het rondeel ten onrechte bij vs. 839' beginnen en geeft dan een geheel verkeerd rijmschema. Dat is immers bij dit rondeel *a*ba*a*ab*a*b, met gelijke 1ste, 4de en 7de regel. Het tweede rondeel begint dus bij vs. 846.

vs. 888. wilt u van hovardiën poghen. Ten onrechte geeft Endepols aan *poghen* onze moderne betekenis. *Hem pogen* = zich begeven, dus hier: zich verwijderen van, zich verre houden van.

C.G.N. DE VOOYS.

J. van Ham en Dr. S. Hofker, Een Nieuwe Nederlandsche Spraakkunst, Eerste deel (Groningen, Den Haag, J.B. Wolters, 1925). Prijs ƒ 1.50.

De auteurs van dit boek sloegen de hand aan het werk omdat ze onbevredigd waren door de bestaande spraakkunsten, die te zeer 'het oude paadje lopen'. 'Wij hebben getracht de oude indeling los te laten, veel futiliteiten te laten schieten, en hebben stof gekozen, die ons toelaat de blik te verruimen en het inzicht te verdiepen. Daardoor zal men in deze grammatika missen, wat lang voor onmisbaar gegolden heeft, en zal men aantreffen, wat men vroeger niet in de grammatikales of in het geheel niet behandelde.'

Er waait inderdaad een frisse wind door dit boek. De hoofdstukjes over Het gebaar, De klank, Het schrift, Accent, ritme, tempo, melodie, Interpunctie, zijn goed doordacht en helder geschreven. Men voelt hierachter een levend taalonderwijs, en waardeert het talent van mededeling. Sommige gedeelten zijn veeleer beknopt opgeschreven lessen, dan een leidraad. Dit heeft ook zijn schaduwzijde: het is m.i. niet de taak van een leerboek om de leerlingen toe te spreken: het leerboek mag zich niet in de plaats stellen van de docent, maar dient zakelike uitgangspunten te bieden en tevens, na de behandeling, een beknopte samenvatting. Menige paragraaf is ook van dit standpunt bezien, goed en helder neergeschreven[1)].

1) Een paar kanttekeningen van ondergeschikt belang geven we, voor een herdruk, in overweging. Blz. 24. De overgangsklanken die wèl geschreven zijn (Opm. 1) worden tech niet 'zwak gehoord'? - Zou de *h* (blz. 25) werkelik 'op de meest grillige wijze verdeeld worden'? - Blz. 40: De Vries en Te Winkel hebben het oude verschil tussen *e* en *ee, o* en *oo* niet 'hersteld', maar het achttiende-eeuwse gebruik, door Siegenbeek gehandhaafd, opnieuw *herzien*. - De paragraaf over de klankgroep (blz. 41) behoort in het vorige hoofdstuk te staan. - Blz. 42: in § 107 is de uitzondering *isch* = *ies* vergeten. - Blz. 45 § 115: De term 'onecht' kan slechts verwarring veroorzaken, ook al zet men er 'zgn.' voor. - Blz. 76: m.i. kan § 143 verdwijnen: Gotiese vormen zijn onverduwbare geleerdheid. Dat *zən* enklities gebruikt wordt in *Jan zijn hoed* (§ 144) is zonder nadere syntaktiese toelichting niet duidelik.

Tussen de tekst van deze spraakkunst vindt men ook oefeningen. Het zou, dunkt mij, aanbeveling verdienen, deze bij een herdruk gescheiden te houden: in de eerste plaats omdat menig docent zijn eigen oefeningen, met behulp van het leesboek, wil en kan vinden[1]; in de tweede plaats omdat dit boek ook gebruikers kan verwerven in kringen (b.v. van onderwijzers) die de oefeningen kunnen missen, en voor wie de drie delen mét oefeningen nu te duur worden.

Met belangstelling zien we de beide volgende deeltjes, waarvan de inhoud reeds aangekondigd is, tegemoet.

Publicaties der afdeeling Nederlandsch van het instituut nieuwe letteren aan de Nijmeegsche Universiteit, uitgegeven door Prof. Jac. van Ginneken S.J. Eerste deel (Nijmegen, Utrecht - N.V. Dekker en Van de Vegt en J.W. van Leeuwen, 1925).

Deze bundel bevat vijf uitvoerige opstellen, vier door leerlingen geschreven, één door Prof. Van Ginneken zelf, in samenwerking met een leerling. Mia van der Kallen bestudeerde *Het ritme van 'De Vrouw in het woud'*. Uitgaande van de waarheid 'dat elk gedicht zijn eigen ritme heeft', trachtte zij de verschillende ritme-typen vast te stellen. Zij besefte het gevaar van

1) Is het niet verkeerd gezien, de diktees als oefening te laten drukken, telkens met keuze van twee vormen, gelijk in wijlen Cosijn's oefeningen? Van de onjuiste woordbeelden kan een verkeerde suggestie uitgaan, die niet werkt in het gesproken woord van de dikterende leraar.

subjektiviteit: ‘men is als vanzelf geneigd zich zelven[1)] te misleiden, en als weergave van 's dichters bewogenheid te beschouwen, wat eigenlik slechts onze persoonlike gevoelens zijn’. Om die fout te vermijden, zegt de schrijfster, ‘en mij zoveel mogelik waarborgen te verschaffen, het juiste ritme van Mevr. Roland Holst te hebben achterhaald, verzekerde ik mij de medewerking van’ ... Mevr. Roland Holst, zal de lezer willen invullen, maar er volgt ‘van drie proefpersonen die denzelfden rompstand hebben als Mevr. Roland Holst.’ Al zou de kontrole van de levende dichteres in verschillende opzichten een leerzame aanvulling van dit onderzoek kunnen vormen, de zeer uitvoerige, statistiese studie toont dat de ritmen van dit werk met zorg beluisterd, bestudeerd en gerangschikt zijn.

Louise Veldhuis ontleedde *De vijfvoetige jambe van Kloos' Okeanos* door vers voor vers met begeleidend notenschrift ritmies te verdelen, en daarop haar ‘overzicht der versvormen naar categorieën en soorten’ te baseren.

Jo Wils behandelt de *Strophenbouw bij P.C. Boutens*: na een breed opgezet technies onderzoek wordt in de konklusie ook ‘Boutens' inhoud’ aan kritiek onderworpen.

Een interessant onderwerp is ook *De taaltechniek van Arij Prins*, waarvan J. Pollmann als ‘eerste deel’ de woordvorming naging: het archaïsme, het jambe-rythme, de samenkoppelingen, de composita, de splitsing, de decomposita en de afleidingen. Hier wordt dus een parallel geleverd van wat Van Ginneken voor de taal van Boutens ondernam.

Van Ginneken zelf besluit de reeks met een opstel over *Kwantiteitsverschijnselen in verzen na '80*. Op dezelfde wijze als in het tweede opstel worden van een aantal verzen van verschillende dichters de ‘ritmische kwantiteitsdeiningen’ in notenschrift vastgelegd. Er wordt slechts één medewerkster genoemd, maar - zegt de schrijver - ‘voor de constateeringen ben ik alleen zelf aansprakelijk.’ Is met ‘constateering’ hier zelf-waarneming bedoeld? m.a.w. geeft Van Ginneken hier *zijn* voordracht van deze verzen, en wordt deze als algemeen-geldend beschouwd?

1) De schrijfster gebruikt de vereenvoudigde spelling met gadeeltelik behoud van de buigings-n. In hoeverre zij daarbij de leiding van haar leermeester volgt, is mij niet duidelik. Op de eerste vier blz. leest men b.v. voor de*n* dichter; van eenzelfd*e* dichter; met verwant*e* inhoud; men begrijpt de*n* inhoud; hadden de*n* tijd; van middelbar*e* leeftijd. Zulke anarchie mag toch niet naar de school overgebracht worden?

Was het niet gewenst deze opvatting te toetsen aan die van anderen en in het biezonder van de dichters zelf? Om een enkel voorbeeld te noemen: ik ben er vrij zeker van, dat Verwey bij. *De Wever* (blz. 291) in de slotregel van de strofen niet een beginsilbe met de duur van een halve noot zou laten horen.

Intussen, de hoofdindruk is dat gedetailleerde onderzoekingen als in deze bundel, ons op de goede weg brengen om de taaltechniek grondig te leren kennen.

Van deze *Publicaties* maakte Van Ginneken tevens een per-soonlik orgaan, door in een slotrubriek (*Van onze leestafel*) een groot aantal taalkundige werken, buitenlandse en Nederlandse, die in de laatste jaren verschenen, te beoordelen of aan te kondigen.

C.D.V.

Aankondigingen en mededelingen.

Studie van de fonetiek. Wie aan het begin van zijn taalstudieën, de onontbeerlike inleiding in de phonetiek zoekt, vindt geen. ruime keus in Nederlandse handboeken, die hem hierbij van dienst kunnen zijn. Naast deze boeken zal men aan ieder, die tot wat diepere studie geraken wil, steeds een werk als dat van Jespersen ten gebruike moeten aanraden. Bij deze stand van zaken is het wellicht niet overbodig de aandacht te vestigen op *A Handbook of Present-Day English, Part I: English Sounds* van Dr. E. Kruisinga (4e druk, Utrecht 1925). Zoals de titel aangeeft, is dit boek berekend op Engels-studerenden. De eerste afdeling echter, ‘General Phonetics’, is een algemene inleiding tot de phonetiek, die het Nederlands als uitgangspunt neemt en voortdurend de toelichtende voorbeelden uit het Nederlands kiest. Als enige handleiding voor beginners kan het niet dienen: daarvoor is het niet elementair genoeg. Maar wie met andere hulpmiddelen enige vertrouwdheid met de stof en de behandeling daarvan heeft verkregen, vindt hier tal van verhelderende beschouwingen over algemene phonetiek, en vooral verscheiden interessante opmerkingen over phonetiese eigenaardigheden van het Nederlands, die men in de bestaande Nederlandse boeken mist.

C.B.v.H.

Handelingen en Levensberichten van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde. In de openingsrede stelt de voorzitter Ph. S. van Ronkel de vraag ‘wat in de Asiatische machtssferen en vestigingen der Nederlanders aan Nederlandsche litteratuur

werd gedaan' en geeft daarover aardige biezonderbeden. - De voordracht van Aug. Vermeylen over *Het wezen van de Romantiek* is in deze bundel geheel afgedrukt. - Onder de *Levensberichten* is er een van E.T. Kuiper, door J.W. Bierma, van Arij Prins, door Herman Robbers, van de Zeeuwse schrijver H.E. Beunke door H.C.M. Ghijsen en van H.F. Oberman door J.R. Callenbach.

Twee Zweedse studieën, van belang voor het Middelnederlands.

In 1925 verschenen in Zweden twee tekstuitgaven, die de aandacht verdienen van de beoefenaars van het Middelnederlands. De eerste geldt '*Eine Mittelniederfränkische Übertragung des-Bestiaire d'amour*, sprachlich untersucht und mit altfranzösischen Paralleltext herausgegeben' von John Holmberg[1]. Het handschrift, te Hannover bewaard, dagtekent uit het einde van de-13de eeuw. Op grond van een zeer uitvoerig en degelik onderzoek, waarbij de uitkomsten van de hedendaagse dialektgeografie goed te pas kwamen, toont de uitgever aan, dat het handschrift zeer waarschijnlik geschreven is in de omtrek van het tegenwoordige Duitse Geldern, dus dicht bij de Limburgse grens, al doet de orthografie aan Zuideliker streken denken. Eigenlik bestaat het handschrift uit twee stukken, die samengevoegd zijn: een spreukenverzameling (vertaling van *Moralium dogma* van Guillaume de Conches, waarschijnlik door bemiddeling van het Frans) en de *Bestiaire d'amour* van Richard de Fournival († ongeveer 1260). Terwijl in de Physiologus de dierverhalen meestal als symbolen van christelik geloof en levenswijsheid opgevat werden, geeft deze Franse geestelike een vaak gewrongen toepassing op het gebied van de liefde.

Van deze Bestiaire heeft een Vlaamse berijmde vertaling bestaan, waarvan Bormans in 1869 twee fragmenten terugvond en uitgaf[2]. Nu bezitten we dus een volledige Dietse prozavertaling uit de-dertiende eeuw. De konsekwente Limburgse taalvormen brachten Holmberg tot de gevolgtrekking, dat er geen sprake kan zijn van dialektmenging, en dat men evenmin te denken heeft aan 'einwirkung einer in anderer mundart abgefassten vorlage' (blz. 128). Deze stellige uitspraak heeft ons nog niet overtuigd. Zekerheid zon eerst te verkrijgen zijn, als de tekst ook woord-geografies onderzocht was. Door deze zeer nauwkeurige tekstuitgave,

1) Uitgegeven in Uppsala Universitets Årsskrift, 1925 (A.B. Lundequistska Bokhandeln.) Ook afzonderlik verkrijgbaar.
2) Nog eens uitgegeven door Nap. de Pauw in Versl. en Meded. der K. Vl. Acad., 1901.

parallel met de Franse tekst en gevolgd door een woordenlijst, biedt de uitgever het volledige materiaal voor een voortgezet onderzoek. Zijn beschrijving van het dialekt, die alle lof verdient, vult een leemte aan en heeft naast Edda Tille's grammatika van de Gelderse oorkondentaal blijvende waarde.

De tweede studie is eveneens de brede inleiding tot een tekstuitgave, nl. '*Dat boec van der ioncfrouscap*, sprachlich untersucht und lokalisiert' door Erik Bergkvist[1]. Het handschrift van deze tekst, afkomstig uit een zusterklooster te Schutterpe, is geen unicum: in Nederlandse bibliotheken (Den Haag en Deventer) worden nog vier andere bewaard. Het origineel is een dertiendeeeuws Latijns traktaat *Liber de sancta virginitate* van Hendrik van Gent of Hendrik Goethals. Dr. Bergkvist bepaalde zich tot de nauwkeurige uitgave van dit ene handschrift. Zijn doel was niet, vast te stellen waar de vertaler te zoeken is, maar alleen waar het afschrift gelokaliseerd kan worden. Daarbij paste hij de dialektgeografiese methode toe, met behulp van het materiaal, hem door de *Deutsche Sprachatlas* verschaft, en van 15de-eeuwse schriftelike bronnen uit dezelfde streek. Dit maakt zijn studie zeer belangwekkend, ook voor Neerlandici, omdat de bestudeerde taal onmiddellik grenst aan Twente en de Gelderse achterhoek. Aan zijn resultaat: dat het handschrift inderdaad in de Westelike streek van het Münster-gebied, dus dicht bij de tegenwoordige grens geschreven is, valt niet te twijfelen. Toch moet men voorzichtig zijn bij een dergelijk afschrift, waar de kans op mengtaal zo groot is: al is de taalvorm vrij konsekwent. aangepast aan het taalgebruik van de afschrijver, voor de woordvoorraad zal dit in veel mindere mate gelden. Het gaat dus niet aan, de taal van een dergelijke tekst kortweg voor Middelnederduits te houden. Deze fout begingen Schiller en Lübben, toen ze dit handschrift als bron voor hun *Mnd. Wörterbuch* gebruikten[2]. In elk geval ligt in deze studie van de Saksiese grensdialekten een aansporing om ook de vele handschriften uit Overijselse en Gelderse kloosters volgens dezelfde methode eens grondig te onderzoeken. Ge-

1) Göteborg, 1925. - Elanders Boktryckeri aktiebolag.
2) Datzelfde geldt voor de tweede vertaling van het Biënboec, die ik voor Nederduits gekleurd Middelnederlands hield en die door N. Otto Heinertz in zijn proefschrift (*Die Mittelniederdeutsche Version des Bienenbuches von Thomas von Chantimpré*, Lund, 1906) voor 'ein mittelniederdeutsches, aber mittelniederländisch gefärbtes Denkmal' beschouwd wordt. Ook hier zal wellicht een nauwkeuriger woord-geografies onderzoek meer licht geven omtrent de streek waar de vertaling ontstond.

makkelik is deze taak niet, omdat de verhouding tussen gesproken en geschreven taal, door litteraire invloeden en door de gemengde bevolking van kloosters, frater- en zusterhuizen, zeer ingewikkeld is, en voor de ontwarring kennis van de hedendaagse dialekten alleen niet voldoende zal blijken.

Studieboeken voor de hoofdakte. Van het reeds besproken boek *Enige belangrijke verschijnselen uit het leven der taal*, door P. Gertenbach en H. van Slooten Jr., verscheen een tweede druk. 'Het hoofdstuk *Veranderingen in de Klanken* is geheel omgewerkt', maar het voornaamste verschil met de eerste druk is de toevoeging van twee nieuwe hoofdstukken: *Groeptalen* en *Kindertaal*. In het eerste is in hoofdzaak Van Ginneken's *Handboek* gevolgd; het tweede is geschikt als aansporing tot eigen waarneming. De Literatuurlijst aan het slot is bijgewerkt.

De *Verschijnselen uit het Leven der Nederlandsche Taal* door M.F.J. Wolters (Rotterdam - Nijgh en Van Ditmar - 1925) omvatten zoveel stof, dat een degelike behandeling binnen de gewone studietijd vrijwel onmogelik wordt. Bovendien werkt de behandeling zelf ook een oppervlakkigheid in de hand, die slechts tot schijnkennis voeren kan. Op de eerste bladzijde treffen ons al zonderlinge definities als: 'onder taal verstaat men de woordenschat etc.' of 'beschouwt men een taal als jongere vorm van een oudere, dan noemt men die jongste vorm een dialect van de oudere taal'. Waarom zulke boeken geschreven, wanneer er reeds betere bestaan?

De *Taalverschijnselen* van E. Rijpma en F.G. Schuringa (Groningen - J.B. Wolters - 1925) zijn blijkens de titel en de inhoud voor hetzelfde doel bestemd, al worden ze slechts aangekondigd als 'Aanteekeningen en oefeningen bij de Nederlandsche spraakkunst.' De behandeling van de beperkter stof is degeliker dan in het vorige boek; de voorbeelden en oefeningen zijn met praktiese zin gekozen. Dat in deze drie boeken het spellingontwerp Kluyver-Muller, dat de regering ter zijde gelegd heeft, behandeld wordt, lijkt ons overbodig.

Of de hoofdaktestudie, in deze nieuwe banen geleid, levenwekkende kennis aan zal brengen, moet de toekomst leren. Wij herhalen onze waarschuwing, nu zich een zekere praktijk gaat vastzetten, om het niet te veel in de breedte te zoeken. Ging man langzamerhand vragen wat in *alle* handleidingen ter sprake komt, dan was dit gevaar verre van denkbeeldig.

C.D.V.

Uit de tijdschriften.
(November-Desember).

De Nieuwe Gids. Nov. Willem Kloos wijdt enige bladzijden aan de betekenis van *Jac. van Looy*.

Stemmen des tijds. Nov. J.E. Cantillon. besluit zijn opstel over *Willem de Clercq en het Nederlandsche Reveil*. - In het vervolg van zijn studie over *Het Natuurgevoel in de nieuwere Nederlandsche Literatuur* behandelt W. Kramer het natuurgevoel bij F. van Eeden, Guido Gezelle, Prosper van Langendonck, Boutens, Verwey en de jongere dichters. - De *Literaire Kroniek* van C. Tazelaar gaat over Poelhekke's *Lyriek* en Prinsen's studie *De Roman in de* 18*e eeuw in West-Europa*, die beide geprezen worden. Verder bespreekt bij *Eva's Jeugd* van N. van Suchtelen, en *Het Verloren Huis* van D. Th. Jaarsma.

Des. D.J. Westerhuis geeft een bijdrage: *De 'Arnhemsche Courant' contra Da Costa*. - Ph. Lansberg wijst - naar aanleiding van G. Brom's boekje over *De Dominee in onze Literatuur* - op 'de tekortkoming der christen-literatoren (feitelijk trouwens een leemte in den arbeid van het geheele corps geschiedvorschers der literatuur) tegenover de stichtelijke essay'. - W. Kramer besluit zijn bovengenoemde studie met een beschouwing over het natuurgevoel in het moderne proza, dus o.a. bij Van Deyssel, Arie Prins, Van Looy, Streuvels, Timmermans, Scharten-Antink, en Jaarsma. Zowel in onze moderne poëzie als in het nieuwere proza blijkt het natuurgevoel 'fijn en universeel' te zijn.

Groot-Nederland. Nov. J. Saks besluit zijn studie over *De verloftijd van Multatuli*. Uitvoerig gaat hij zijn lotgevallen en ontwikkeling in deze periode na, omdat daaruit voor een groot deel de Havelaar-catastrofe te verklaren is. - A. Defresne ontwikkelt zijn bezwaren tegen *Hedendaagsch Fetischisme*, het jongste werk van Carry van Bruggen, die daarin ook haar denkbeelden over taal en het ontstaan van taal tegenover die van Jespersen plaatst.

Des. In de reeks *Achttiende-eeuwers* behandelt J. Walch de toneelspeler *Marten Corver* als 'een van de herauten van het nieuwe' op toneelgebied.

De Beiaard. Des. De redaktie deelt mede dat dit -tijdschrift gestaakt wordt.

Opwaartsche Wegen. Nov. N. van der Laan bespreekt *Enkele zeventiende-eeuwsche uitingen tegen het 'slordige' in de literatuur*. Daarmee zijn niet alleen bedoeld de Calvinistiese protesten als die van Wittewrongel, maar ook uitingen van dichters als De Groot, Vondel, Camphuysen en Oudaen, die ondanks hun bewondering voor de oudheid, aan een kunstenaar, die zich Christen noemt, den eisch stelden, dat zijn kunstuitingen in reinen toon gestemd zouden zijn. In de rubriek *Boekbespreking* beschouwt Van Ham *Afrikaans proza* van twee vrouwelike auteurs en Poelhekke's *Lyriek*.

Roeping. Nov. Karel Albert (*Een Vlaamsche creatie*) laat zien hoe de stof van *Marieken van Nijmeghen* tot een opera-libretto verknoeid is.

Des. Een breedvoerige 'volkskauserie' van Karel van den Oever: *Rond wat men noemt Expressionisme* bevat een polemiek enerzijds tegen 'dekadente' Vlamingen als Brunclair en Van Ostaeyen, anderzijds tegen de meeste Noord-Nederlandse jongeren, zowel niet-Katholieke als de Bruning's. Alleen de 'Kristelijk-ethische' lamst van Wies Moens en Marnix: Gijsen wijst z.i, de goede weg. - G. Knuvelder, die *De Bloeiende Bongerd* om de inhond verwerpt, spreekt zijn verlangen uit naar een Katholieke bloemlezing op even hoog artistiek peil.

Den Gulden Winckel. Nov. G.H. Pannekoek publiceert een vraaggesprek met *J.H. Speenhoff*. In de *Kroniek van het Proza*, behandelt Gerard van Eckeren *Voorbijgangers* van Top Naeff. De *Kroniek der Poëzie*, door J, Greshoff, is gewijd aan de dichter Joh. Huyts.

Des. Het vraaggesprek in dit nummer geldt *Aart van der Leeuw*. In de *Kroniek van het Proza* wordt Jo van Ammers-Küller (*De Opstandigen*) besproken. Jan de Vries beoordeelt *Protestantsch-Christelijke Essayisten*, naar aanleiding van de bundel Christelijk Letterkundige Studiën, door M.J. Leendertse en C. Tazelaar, en de studie over De Kleine Johannes II en III, door Ph. A. Lansberg.

De Vlaamsche Gids. Nov. J. Vercoullie beoordeelt de 'geschiedkundige studie' van Kanunnik V. van der Velde over *De Gouden Week en het Paaschfeest*, en kondigt de nieuwe uitgave van het *Geuzenliekboek* aan.

Des. Jozef Peeters bespreekt een boek over *Volksspelen en Volksvermaken in Vlaamsch-België* door Maurits Sacré en Aimé De Cort.

Vlaamsche Arbeid. Nov. Paul van Ostayen beoordeelt in de kroniek over *Vlaamse poëzie* een bundel van Maurice Gilliams: *De Dichter en zijn schaduw* (1925), gevolgd door *Een jong reiziger* (1918-20). Ondanks enige slordigheid in de taalbehandeling is ‘aan zijne begaafdheid niet te twijfelen’.

Dietsche Warande en Belfort. Aug.-Sept. J. van Mierlo geeft een bijdrage over *Ruusbroec in Frankrijk*. - Aug. van Cauwelaert opent een *Letterkundige Kroniek*, waarin hij de jongere dichtkunst bespreekt, nl. de *Nieuwe Geluiden* van Dirk Coster en verzen van Jan Prins, M. Nijhoff en. H. Bruning.

Okt-Nov. Maurits Sabbre wijdt een opstel aan de *Antwerpsche vriendenkring van Anna Roemers Visscher*. - Aug. van Cauwelaert behandelt in zijn *Letterkundig Overzicht* proza van E. Claes, C. en M. Scharten-Antink en Kees Meekel.

Studiën. Tijdschrift voor godsdienst, wetenschap en letteren.

Nov. Onder het opschrift *De Kaukasustalen en de wieg van menschelijk geslacht* wijst J. van Ginneken op het belang van de studie der Kaukasustalen. in het biezonder onder leiding van de Russiese geleerde Nikolaus Marr voortgezet. Deze studie zal, naar zijn mening, de eindbeslissing brengen omtrent de verwantschap van tot nu toe gescheiden taalgroepen en dus de weg wijzen naar ‘de wieg van het menselik geslacht’.

Tijdschrift voor Ned. taal- en letterkunde XLIV, afl. 4. Bijna deze gehele aflevering is gewijd aan Bredero's *Spaansche Brabander*. A.A. Verdenius wijst op de noodzakelikheid om de oude drukken zorgvuldig te bestuderen: daaruit komen soms merkwaardige, later ten onrechte verworpen lezingen voor den dag, terwijl zelfs spellingsverschillen voor het vaststellen van de juiste taalvorm van belang kunnen zijn. Ren lange reeks aantekeningen met aanvullingen en verbeteringen van de bestaande uitgaven besluit zijn artikel. - J.A.N. Knuttel verdedigt zijn wijze van tekst-uitgeven in een artikeltje *Bredero voor den vakman*. Hij meent dat Verdenius vaak te veel belang hecht aan afwijkende lezingen, die bij een willekeurige spelling als die van Bredero uit slordigheid kunnen voortkomen. - J.W. Muller (*Nog een en ander over Bredero's Spaensche Brabander*) deelt deze mening. In het biezonder toont hij aan, hoe slordig in de gedrukte

teksten met de namen, omgesprongen is. In verscheiden namen meent hij zinspelingen op gelijknamige tijdgenoten te mogen zoeken. Ook deze schrijver geeft een reeks leerzame aantekeningen bij de tekst. - A.A. Verdenius behandelt verder *De vorm kyn(t)s bij Bredero*, volgens hem een vokatief-vorm van *kynt*, waarachter zich een spiranties geluid ontwikkeld had. - C. Bake bespreekt *Angeniet* vs. 1125-1128; J. Vercoullie geelt twee etymologiese mededelingen (*estaminet* en *lijkwade*).

Tijdschrift voor Taal en Letteren. Nov. Gerard Brom voltooit zijn opstel de *Opkomst van de Middelnederlandse studie*, waarin hij in biezonderheden nagaat, hoe sedert Jonckbloet de studie der Mnl. letteren geleidelik tot waardering geraakte. - Jac. van Ginneken beoordeelt Mansion's *Oud-Gentsche Naamkunde*: zijn grief tegen dit overigens verdienstelike boek luidt, dat de schrijver ‘veel te would-be-puristisch’ is, door het feit weg te cijferen dat Gent reeds in de Oud-Nederlandse periode een bemiddelende positie ingenomen zal hebben tussen Nederlands en Frans.

Verslagen en Mededeelingen der Kon. Vlaamsche Academie. Aug. Na de lijst der uitgeschreven prijsvragen volgt de voortzetting van .J. Jacobs' artikel over *De Regeering der Voortzetsels in de Mnl. dialecten*. Zijn uitkomst is dat er drieerlei gebieden te onderscheiden zijn: het kustgebied, het middelgebied (Brabant, Antwerpen, N. Brabant) en een oostelik gebied, met eigenaardig duidelik afwijkend naamsvalsgebruik. - J. Salsman beantwoordt de vraag *Of Vondel onbekend Wijven mag aan ons Volk*? **Sept.** Een voordracht van Maurits Sabbe heeft als opschrift *Hoe stond Benedictus Arias Montanus tegenover de leerlingen van Hendrik Jansen Barrevelt (Hiël)*? Hij toont aan dat Plantijn ten onrechte van huichelarij beschuldigd is, op grond van zijn sympathie, voor Hiël, nu gebleken is dat ook de Katholieke Spaanse theoloog Montanus in Hiël's geschriften niets onrechtzinnigs vond. - Gustaaf Segers behandelt het *Taal- en Letterkundig Onderwijs in de Volksschool en de Middelbare School. Lezen en Opstellen*.

Volkskunde XXX, afl. 3. Jules Frère schrijft over de Limburgse ‘wierel’, die elders ‘godspenning’ heet. - Victor de Meyere vervolgt zijn *Vlaamsche Sprookjes* (XLII-L) - P.J. Meertens vertelt van het Zeeuwse *Smeltsteken*, o.a. bekend uit Bellamy's *Roosje* en Betje Wolff's *Walcheren*. Behalve een

Klinkdicht van Gargon over dit onderwerp, deelt hij nog een *Nieuw Lied voor de Smeltvangers* mee.

Neopilologus XI, afl. 1. Leopold Brandl vergelijkt nog eens *Krinke Kermes und Defoes Robinson*, en komt tot dezelfde konklusie als B. Ulrich: hij ontkent 'jeden äuszeren Zusammenhang der beiden Werke'. - A. Abas bespreekt Panconcelli-Calzia's boek Die Experimentelle Phonetik in ihrer Anwendung -auf die Sprachwissenschaft en J. Forchhammer's *Die Grundlage der Phonetik*.

Germanisch-Romanische Monatsschrift. Sept-Okt. V. Michels herdenkt *Wilhelm Streitberg*. - Hubert Grimme besluit zijn studie over *Neuhochdentsche Sprachmelodik als Grundlage der Syntax*.

Tijdskrif vir Wetenskap en Kuns. Nov. B. Eybers vervolgt zijn studie over *Opvoeding en onderwijs in Suid-Afrika*. - S.J. du Toit beoordeelt Malherbe's proefschrift *Humor in die algemeen en sy uiting in die Afrikaanse letterkunde*. - A.C. Bouman bespreekt de *Afrikaanse Spreekwoorde en Verwante Vorme* deur D.F. Malherbe, en de uitgave van Hadewijch's *Visioenen II* door J. van Mierlo.

Paedagogische Studiën. Des. In zijn opstel *Over Litteratuuronderwijs* behandelt W.L.M.E. van Leeuwen *De Leermiddelen* Hij stelt zich ten doel 'algemene beginselen vast te stellen, waaraan de leermiddelen dienen te voldoen en enkele bestaande bloemlezingen en litteratuur-overzichten daaraan te toetsen.' Na de overzichten beschouwt hij ook de voornaamste bloemlezingen en de daaraan te stellen eisen, om te eindigen met Poelhekke's werken en de bestaande serie-uitgaven.

Boekzaal der geheele wereld. Des. H. van der Mark geeft een In Memoriam M.A.P.C. Poelhekke. - G. Knuvelder schrijft een beknopt artikel over *Henriette Roland Holst*, naar aanleiding van de bundel *Over leven en schoonheid*.

Museum. Nov. Herman Poort beoordeelt Poelhekke's *Lyriek*, waarin hij meer een 'beredeneerde bloemlezing' ziet dan een uiteenzetting van 'het wezen der dichtkunst zelf'. Intussen prijst hij dit werk, omdat de schrijver 'beter aanvoeler van poëzie is dan zijn theorie zou doen vermoeden'.

C.d.V.

Metrum en rythme.

Altijd weer komt men er toe bij de beschouwing van den versbouw twee elementen te onderscheiden en gewoonlijk zijn het de oude termen *metrum* en *rythme* die als aanduiding daarvoor worden, gebruikt. De waardeering van het verschil en de verhouding tusschen die beide zaken doorloopt vele schakeeringen. Metrum staat dan tegenover rythme: als de regelmatige orde tegenover de afwijking, als het correcte tegenover het slordige, maar ook bij anderen: als het schoolmeesterachtige tegenover het artistieke, het plichtmatige tegenover het emotioneele. Dat deze wisselvallige onderscheiding belangrijk of noodig is voor een juist begrip van den versbouw beweer ik niet. Integendeel; zij dient er toe om de stof in tweeën te splitsen, en dat is al te vaak maar een aanloop om zich van een der beide helften af te maken.

Er is een tijd geweest dat *metrum* en *rhythmus* aanduidingen waren voor elementen van versbouw, die helder tegenover elkaar stonden. In de middeleeuwen, onderscheidde men daardoor twee soorten latijnsche verzen: de metrische, waarin men naar klassieke metra werkte en zich aan de overgeleverde kwantiteiten hield; daarnaast de rythmische, waarin men naar het gehoor, wat men dan pleegt te noemen volgens de accenten, werkte. Dus niet twee eigenschappen van *het* vers, doch twee in hun maaksel verschillende soorten van latijnsche verzen: hexameters of metra van Horatius, tegenover verzen als van het ‘Dies irae’ of het ‘Stabat mater’, die dan bovendien gewoonlijk rijmden. Wat in de volkstalen gedicht werd waren uit den aard der zaak nooit *metra* doch altijd *rhythmi*; immers van kwantiteiten was daarbij geen sprake. Een dergelijk gezegde uit een of ander latijnsch leerboek doet een man als Coornbert van ons dichtgebruik beweren: ‘‘t is nog geen vers (d.w.z. metrum) maar rijm’. De volkstaal kende slechts rhythmi; en het woord rhythmus werd de oorsprong van het woord rijm. Maar wat niet was kon worden; hadden de klassieken een metrum dan moesten ook wij op de ‘maat’ gaan letten. En toen onze klassicisten erin geslaagd waien de maat geheel te regelen, meenden zij ook het klassieke

metrum in onze taal te hebben teruggevonden. Immers nu wist men dat de nieuwe talen voor de oude in geen opzicht behoeven onder te doen. Nadat men van deze vreugde wat bekomen was, volgden de gewetensbezwaren. Men ontdekte dat onze maten, hoe fraai ook, toch eigenlijk meer overeenkomen met wat dan in het middeleeuwsche latijn rhythmi heetten; en men ontdeed zich hiermee van de toch lastig vol te houden stelling dat onze verzen op een verschil van lettergreepslengte zouden berusten. Dat werd een strijd van meeningen, en zoo werd het metrum een meer dogmatisch, het rythme een meer liberaal element in de redeneering.

Maar het is ons thans niet om geschiedenis, doch om de versleer zelve te doen.

Wij verwachten van de versleer dat zij ons een begrip zal geven van den versbouw. Eenige inspanning zal men voor het verwerven van elk begrip moeten over hebben, maar men mag eischen dan ook met een begrip verrijkt te worden en niet alleen met een meer of minder sluitende theorie. De versleer moet aan vele kanten op haar hoede zijn.

De oudere grammatici leerden ons slechts lengten of klemtonen aan te streepen en te tellen. Daarvan maken wij ons gemakkelijk los. Immers wij weten dat de dichter niet telde en dat ook wij zelf dat niet hoeven te doen als wij verzen lezen. Men kan meenen dat de dichter en de lezer dit bij intuïtie doen. Het zij zoo; maar laat ons dan die intuïtie nader bezien.

Het tegenovergestelde uiterste is de aesthetische veneratie. Men zal vernemen ‘dat de bewogenheid van den scheppenden, kunstenaar aan zijn uiting vanzelf den rythmischen gang geeft.’ Dat is zonder twijfel waar, en wie daarmee tevreden is, blijve erbij. Hij verbeelde zich dan echter niet eenig begrip te hebben opgedaan.

Wil men om die bewogenheid van den rythmischen gang te beluisteren bij den voordrachtskunstenaar in de leer gaan, dan dreigt het gevaar dat de kunstmiddelen van die nabootsingskunst naar voren zullen springen. Maar dat is de praktijk van den voordrager en wij laten aldus dezen, met zijn opvatting en zijn bewuste poging om ons die te doen waardeeren, tusschen ons en den dichter treden. Wij zullen dan ook bemerken, dat de voordrager zich dikwijls niet gelijk blijft of dat wij het niet met hem eens zijn.

Dat dus noch van de oude grammatici, noch van eenzijdige schoonheidstheoretici, noch ook van de voordrachtskunstenaars een volledig en afdoende inzicht in den versbouw te leer en valt, is betrekkelijk gemakkelijk te begrijpen. Moeilijker is het een houding te vinden tegenover de grondige nieuwere theorieën, die sinds het laatste kwart der vorige eeuw aan invloed winnen.

De groote vernieuwing begon met de opkomst van juister begrippen omtrent de grieksche verstheorie en de muziekleer, waarmee zij in verband stond of die zij in haar oorsprong eigenlijk zelve was. In de lettergreepskwantiteiten der versvoeten leerde men lengtewaarden van muzikale maten herkennen. En men vond dat de muzikale maatleer der Grieken met die der modernen meer dan toevallige overeenkomst had. De beteekenis van de uitwerking dezer inzichten vooral in de talrijke geschriften van Rudolph Westphal is niet te onderschatten; een nieuwe leer van het rythme begon de oude spraakkunstige versbeschouwing te verdringen. Het rythme, dus nu het uit de muziekleer bekende begrip der maatverdeeling, wordt ook voor de versleer maatstaf en onderwerp van beschouwing; er ontstaat een geheele nieuwe literatuur. Men had behoefte de muzikale maatleer in alle bijzonderheden uit te werken, alle grieksche versvoeten en andere termen uit de metriek na te sporen en in muzikale begrippen over te brengen; er was ontzaggelijk veel recht te zetten. Men moest de taalklanken opnieuw gaan beluisteren, de wisseling der lettergrepen in het woord, den zinsgang, kortom alles wat rythme heeft of rythme vormt, om zich geheel overnieuw te orienteeren. Kenschetsend is de titel van het boek van Paul Pierson ‘Métrique naturelle du langage’ (Paris 1884), dat op in menig opzicht oorspronkelijke wijze deze richting in Frankrijk inleidde. Hij verklaart uitvoerig waarom hij niet rythmique doch métrique als titel koos: de muzikale rythmiek is bedoeld, dat is de tijdverdeeling, de maatleer. Intusschen was buiten den kring der philologen Ernst Brücke opgetreden met zijn ‘Die physiologischen Grundlagen der neuhochdeutschen Verskunst’ (Wien 1871), om de stelling van maten met gelijke tijdsduur nog te versterken. Op dezen bodem groeien dan uitgewerkte theorieën als van Eduard Sievers ‘Metrische Studien’ (I, 1er Teil Untersuchungen, Leipzig 1901) en Franz Saran ‘Der Rhythmus des Französischen Verses’ (Halle 1904) en ‘Deutsche Verslehre’ (München 1907). Daar vindt men dat alles in een systeem vereenigd: de muzikale rythmiek met haar

mogelijkheden van verdeeling en onderverdeelingen, de taal met haar eigenschappen om rythme te scheppen van kleiner tot grooter verband, van lettergrepen tot voeten, phrasen, perioden; er is een algemeene theorie, een volledige leer opgebouwd. Het zal nauwelijks noodig zijn te zeggen dat de werken van zulke geleerden vol staan van treffende en fijne opmerkingen, dat zij tot oefening en tot ontwikkeling van kritiek het bestudeeren overwaard zijn. Maar wij zien met spijt dat zij in hun veeleischendheid al te velen zullen afschrikken, en verwachten met angst wat van dit alles zal terecht komen als het eens pasklaar zal worden gemaakt voor een breeder kring of voor het schoolonderwijs. Dan vragen wij ons af: is het wel noodig al die abstrakte kennis van rythmische mogelijkheden vooraf te verwerven, de geheele nieuwe terminologie van Saran te leeren hanteeren, om bv. het rythme van den Reinaerd of van een gedicht van Boutens te verstaan? Is het wel zeker, dat op zulken theoretischen grondslag een volledige schets van de mogelijkheden der rythmiek te geven is, ook al betrekt men nog zoo vele denkbaarheden in zijn systeem, - en zelfs geheel afgezien van de vraag of onze tegenwoordige muziek werkelijk wel zoozeer overeenkomt met die van de Grieken of nog andere volken? Is het ook wel zoo zeker dat de rythmische vermogens van de taal, haar metrische eigenschappen, haar accenten, enz. in hun verhouding tot de algemeene rythmiek eenigszins volledig onder regels te brengen zijn?

Al deze vragen doen onzen twijfel kennen; wij hopen dat die twijfel gerechtvaardigd is. Een levend beginsel als het rythme, telkens opnieuw naar verschil van taal, tijd en persoon tot verschijning komend, en steeds weer bestaande slechts in beweging en een oneindig aantal schakeeringen toelatend, zulk een beginsel kan niet door een alomvattende, elke bijzonderheid voorziende leer worden begrepen. De leer kan slechts hoofdlijnen aangeven, en naar mate men bespiegelend is aangelegd zal men lust hebben om meerder of minder mogelijkheden in abstracto te overdenken. Men kan echter ook onmiddellijk tot de verschijningsvormen zelf overgaan. Zeer kenmerkend lijkt mij, dat juist Sievers er toe gekomen is ook de in een algemeene theorie niet tot haar recht komende menschelijke individualiteit weer in een systematische verdeeling te begrijpen, door zijn zich steeds verder verbijzonderende opvatting van rompstandtypen.

Als algemeene winst van deze geheele ontwikkeling mogen

wij in elk geval aanmerken: dat men heeft leeren uitgaan van een algemeen begrip van het ryhtme als een intuïtieve verdeeling van den tijd, en dat de stelling van maten met gelijken duur even vanzelfsprekend gaat worden als de wisseling van korte en lange of beklemde en onbeklemde lettergrepen langen tijd zijn geweest.

En wat is er nu van het verschil tusschen metrum en rythme geworden? Men is het rythme gaan zoeken; men vond dit weer in de muzikale maatverdeeling en zoo werd de tijdsduur, dus het eigenlijk metrische element, de voornaamste factor van rythme.

Als wij thans onzen eigen weg mogen gaan, willen wij dien algemeen menschelijken rythmischen zin nader beschouwen, als een regelende functie in ons waarnemingsvermogen bij de waardeering van den tijd, als een bron van leven en beweging - liever dan ons te verdiepen in een wijsgeerig, tenslotte mathematisch stelsel van abstrakte metrische mogelijkheden. Dan willen wij nagaan hoe ons rythmisch gevoel zich in een gegeven geval met den gang van een rede verdraagt - liever dan de taalklanken en hun verbindingen analytisch te onderzoeken om hun metrisch gehalte te bepalen. Een nader uiteenzetting van definities en beginselen omtrent het rythmisch gevoel en zijn werking zou hier te ver voeren; het zou ook slechts een herharing kunnen zijn van de hoofdstukken daarover in mijn proefschrift. De praktische strekking van dat inzicht dient hier echter naar voren gebracht. Uit de woorden van het vers ontstaat het rythme niet; het rythme was in den dichter en heeft zich bij de schikking zijner rede doen gelden; het rythme is in ons als wij zijn gedicht herlezen; de woorden der verzen met hun schikking, hun samenhang, hun accenten, moeten ons in dezelfde rythmische beweging brengen,waarin de dichter was toen hij die woorden vond. Daartoe is noodig dat wij tot diezelfde rythmische beweging bekwaam zijn en dat deze bij ons met soortgelijke gevoelens gepaard gaat als bij den dichter. Anders zullen wij zijn rythme niet kunnen waardeeren, of het bij de bedoelde stemmig niet passend vinden.

Wij moeten dus bij de versbeschouwing het persoonlijke element zoo spoedig mogelijk inschakelen en ons steeds bewust zijn dat de theoretische formule der maatverdeeling van een of andere verssoort slechts een zeer groote algemeenheid kan be-

vatten. Immers geen twee dichters zijn gelijk en ook geen twee verzen van denzelfden dichter zijn gelijk. Om den dichter in zijn rythmische persoonlijkheid te leeren begrijpen moeten wij ons in zijn rythme leeren bewegen. Dat kunnen wij slechts bereiken door zijn verzen; en daartoe moeten wij dus geoefend zijn of worden. Dat wil zeggen wij moeten, behalve de onmisbare intuïtie, met kennis van verschillenden aard zijn toegerust. Wij moeten vooreerst de bedoeling der verzen volkomen begrijpen en wij moeten een algemeene ervaring bezitten van de wijzen waarop het rythme zich voordoet als het bekleed is met de materie der taalklanken. Tot deze ervaring kan het experimenteel onderzoek ongetwijfeld nog veel bijdragen[1)].

1) In mijn proefschrift over 'Nederlandsch versrythme' is een geheel hoofdstuk aan de resultaten der proefondervindelijke onderzoekingen over de nederlandsche taal gewijd. Bij de daar besproken literatuur is intusschen nog gekomen een opstel van E. B l a n c q u a e r t 'Een paar lengtemetingen' in het Tijdschr. v. Ned. taal- en letterk. 42 (1923) 1-19, dat opnieuw kan bevestigen hoe weinig vastheid er bestaat in de vroeger algemeen veronderstelde verhoudingen van lange en korte lettergrepen, en het amsterdamsche proefschrift van A. A b a s 'Recherches de phonétique expérimentale sur l'accentuation syllabique et phraséologique' (1925). Het laatste geschrift, ook verschenen in deel X der Archives de physiologie, en blijkbaar nog slechts het eerste gedeelte van een grootere studio, bespreekt het aandeel der consonanten bij de vorming van het lettergreepsaccent in het Nederlandsch. Hierin wordt, voorzoover mij bekend is voor het eerst bij nederlandsche proeven, ook gebruik gemaakt van kinematografische afbeelding der spreekorganen gedurende het voortbrengen van bepaalde klanken. Dit vastleggen van het zichtbare gebeuren bij de uitspraak is een nieuw controlemiddel bij de reeds vroeger toegepaste, nml. het registreeren van bepaalde bewegingen der spraakorganen door meetapparaten en het vasthouden van den geluidsstroom zelf op de grammofoonplaat. Van een gecombineerde toepassing dezer verschillende werkwijzen meen ik belangrijke resultaten te mogen verwachten voor de versleer, omdat daaruit te leeren zal zijn: wat de sprekende mensch in bijzonderheden doet als hij een bepaalde rythmische reeks van woorden uitspreekt, hoe de verhoudingen van duur en klemtoon daarbij exact zijn, welke indruk op het gehoor daarbij wordt gemaakt, en hoe hetgeen wij meenen te doen en te hooren zich verhoudt tot hetgeen de registreerende instrumenten laten zien. Uit dergelijke proeven zouden algemeene gevolgtrekkingen zijn te maken over wat ons gehoor eischt om een aesthetisch bevredigen den indruk te ontvangen (men vergelijke hierover vooral blz. 165 van mijn proefschrift). Om den tijd en de gelegenheid voor het ondernemen van zulke proefnemingen op voldoende toeeden grondslag te kunnen vinden, is helaas zeer veel meer noodig dan alleen de overtuiging dat zij nuttig zouden zijn. Wellicht zullen de vervolgen van het werk van Dr. Abas, die misschien juist nader op de zinsaccenten ingaan, een bijdrage leveren meer in het bijzonder belangrijk voor de leer van liet rythme.

Hoezeer wij intusschen de individueele verschillendheid van den dichter en van het gedicht op den voorgrond brengen, wij mogen toch nooit uit het oog verliezen dat dit alles de verschijningsvormen zijn van een zekere algemeene gelijkheid. Wij mogen niet vergeten dat het juist iets gemeenschappelijks is, waardoor wij in staat zijn den dichter na te voelen en dat er toch een zekere gelijkheid bestaat waardoor ten slotte de verzen, ondanks alle schakeeringen en varieteiten, verzen zijn. Hoe vanzelfsprekend dit laatste lijkt, het gevaar dat men het over het hoofd ziet is niet denkbeeldig. Een onderzoek dat zich bepaaldelijk richt op de uiterlijke kunstmiddelen in de afzonderlijke verzen kan tot veronachtzaming van dit gemeenschappelijk element leiden. Bij zeer vele theorieën van het fransche vers, die goeddeels terecht ook op het onze worden toegepast, vindt men in dit opzicht een leemte. Het spreekt voor de schrijvers wel vanzelf dat het aantal der lettergrepen gelijk blijft, maar bij hun bijzondere beschouwingen wordt vaak met den dieperen zin en den invloed dezer blijvende gelijkheid weinig rekening gehouden; een sterk voorbeeld hiervan is het zoo verfijnde onderzoek van Maurice Grammont ‘Le vers français, ses moyens d'expression, son armonie’ (Paris 1904). De voordrachtskunst, die aan deze wijze van beschouwen niet vreemd is, zal er in het algemeen steeds op uit zijn het individueele der verzen op te sporen, de verschillen in verband met den inhoud der woorden naar voren te brengen en deze door accenten, vertraging, versnelling en buiging der stem met een zekere mate van gestyleerde overdrijving weer te geven. Zoo zijn wij dan weer tot een onderscheiding gekomen tusschen de kenmerken van algemeene gelijkheid en van individueel verschil, waarbij de eerste vaak als een bijna te verwaarloozen ondergrondsch element, het tweede als de eigenlijk wezenlijke verschijning van het vers wordt voorgesteld. Opnieuw dus ‘metrum en rythme’ als onderscheiden elementen tegenover elkaar! De gevoelswaarde van die twee woorden is zeker niet heel ongeschikt voor deze onderscheiding. Het is de onderscheiding zelf, waartegen ik op grond van al

het gezegde bezwaar moet hebben. Hierdoor toch wordt het gelijkblijvende, dat door zijn dieper liggend verband met den rythmischen gevoelsgrond in ons de waardeering als vers mogelijk maakt, ter zijde gesteld als een meer of minder doctrinair schema, terwijl aan het toevallige alle aandacht wordt geschonken; en het verband tusschen die beide, dat eigenlijk juist het vraagstuk is, wordt buiten beschouwing gelaten[1)].

1) Hierbij is te wijzen op het niet ten onrechte geprezen boekje van B a l t h a z a r V e r h a g e n 'Prosodie der voordrachtskunst' (1924) en de opmerkingen die dit heeft uitgelokt van de zijde van A. J o l l e s in 'de Gids' van Nov. 1924, en van H. D u u r k e n s in 'Studiën' van Dec. 1924. V e r h a g e n heeft, naar hij verklaart door de ervaringen bij het onderwijs, sedert zijn eerste 'Prosodie' van 1918 leeren inzien, dat de opvattingen van Kinker niet geheel afdoende zijn. Tengevolge daarvan voelt hij zich thans bij het geven zijner aanwijzingen voor de juiste voordracht geheel vrij van wat men dan als vanouds de prosodie zou kunnen noemen, het lang en kort of sterk en zwak. In zijn 'rhythmische analysen en periphrasen' geeft hij het schema in ouden zin gewoonlijk op met de teekens - en ⏑ en de gebruikelijke aanwijzing van versvoeten, als het 'onderliggend metrum' of 'onderliggend metrisch systeem'. De voordrachtsteekens houden zich in het algemeen heel weinig aan dat systeem, bij oudere dichters echter iets meer dan bij de jongere. Voor het onderwijs in de voordrachtskunst is dit wellicht heel geschikt; men verwarre dat echter niet met het wetenschappelijk onderzoek van versrythme. De leerlingen worden er zoodoende op gewezen welke regelmaat den dichter als schema van den gekozen versvorm in het geheugen gelegen heeft, en daarnaast door welke kunstmiddelen de voordrager den zin der verzen op de treffendste wijze tot zijn recht doet komen. In hoeverre er tusschen die beide nog eenig dieper verband bestaat zal den leerling echter niet duidelijk worden, wat voor het doel dan ook niet steeds noodig is. - A. J o l l e s spreekt naar aanleiding hiervan over het 'dualisme van het metrische schema en de bewegingsfiguur in het vers in de nieuwere letterkunde' en meent dat de aankomende voordrager, al naar zijn aanleg kan beginnen met het schema, dan wel met de bewegingsfiguren tot punt van uitgang te nemen. Als hij zich goed ontwikkelt, zal de leerling der eerste soort er vanzelf toe komen zich van den dwang van het schema vrij te maken, die der tweede soort zal ten slotte het vaste schema gaan voelen onder de vrijere figuren. Elk talent zou gevormd moeten worden beginnende met datgene, waartoe zijn aanleg hem het eerst brengt. - H. D u u r k e n s merkt daartegen op, dat die twee wegen voor de vorming van den voordrager niet tot een en denzelfden uitslag moeten leiden. Er zijn naar zijn meening niet alleen twee soorten van leerling, maar twee soorten dichter, twee soorten voordrager en twee soorten voordracht, die soortsgewijze bijeengevoegd elk een harmonische trits vormen. Het zeggen van verzen waarin het moderne 'klankenschoon' hoofdbestanddeel is mag niet worden vereenzelvigd met het deolameeren of reciteeren van een ballade van Hofdijk. - Zoo ziet men in een reeks van op zich zelf juiste opmerkingen het bewuste dualisme weer geheel overheerschend worden. Verhagen heeft het verdekt opgesteld, Jolles roept het voor het front om er ieder op zijn wijze mee zalig te laten worden en Duurkens verdeelt er de heele dicht- en voordrachtskunst weer mee in twee kampen.

Die metrisch-schematische voorstellingen van de struktuur van het vers trachten dus de gelijkheid der verzen in beeld te brengen en zijn dan ook wel een poging om de algemeene rythmische verdeeling te doen zien. Maar zij zijn in meer dan een opzicht misleidend. In plaats van den indruk te geven van een voortgaande beweging, vertoonen die schema's zich in de eerste plaats als een reeks van ongelijksoortige eenheden. De geleding van een rythmischen gang bestaat echter niet per se uit eenheden; zij is een organisch geheel, geen reeks; en de ongelijksoortigheid der eenheden kan daarbij zeker niet a priori als maatstaf dienst doen. Men weet dat ook wel en hecht daarom aan die schema's niet zoo veel. Als men er een soort maatverdeeling bij aangeeft zoodat de bekende ‘versvoeten’ in het oog springen, ziet men daardoor het vers als een aaneenschakeling van vaste rythmische figuren. Die figuren vertegenwoordigen op zich zelf wel iets dat werkelijkheid heeft. Uit Karl Bücher's ‘Arbeit und Rhythmus’ (Leipzig 1896) en dergelijke studies kent men de verrassende parallelen tusschen de bewuste en onbewuste, opzettelijke en onopzettelijke rythmiek van allerlei menschelijke bewegingen. Maar al zulke rythmisch geregelde bezigheden ontsluieren nog niet den gevoelsgrond van de rythmische beweging; en een bloote herhaling van die rythmische figuren is ook nog geen poëtische kunstvorm.

Hiermee naderen wij den kern van de moeilijkheid. De literair geworden dichtvormen, de geijkte door velen gebruikte versschema's komen niet ongerept tot den dichter; zij zijn niet onbesmet en onbesproken, maar zij hebben een verleden. De herhaling van rythmische figuren, die zij in zekeren zin misschien eenmaal geweest zijn, of de bepaalde rythmische tijdgeleding, die zij misschien oorspronkelijk vertegenwoordigden, hebben niet zonder meer hun gevoelswaarde behouden. Met de vaste

gewoonten slijten de prikkels. Het rythme van een zeer gebruikelijke verssoort kan ons zoo door en door vertrouwd worden, dat wij in staat zijn tallooze soms zeer vergaande afwijkingen te waardeeren, zonder het gevoel der eenheid te verliezen; dergelijke afwijkingen zouden ons bij een minder geijkt vers verband verwarren en de orde verbreken. Maar wat hebben wij dan nog aan het schema, daar toch onze nederlandsche dichtkunst zeker sedert drie eetiwen een doorloopende literaire ontwikkeling bezit? Wat zegt ons het schema van zes iamben voor onzen zoogenaamden alexandrijn? Zonder twijfel zijn er nederlandsche verzen gedicht die uit zes iamben bestaan, maar er zijn tal van alexandrijnen die minstens zoo goed aan een ander schema beantwoorden, b.v. vier anapaesten. Die verschillende vormen worden zelfs op allerlei wijze dooreen gebruikt. Maar toch hebben zij nog een gemeenschappelijk rythme; immers wij hooren toch steeds onmiddellijk of het vers volledig is. Dat is dan te verklaren door de buitengewoon ontwikkelde gevoeligheid voor alle variaties die het rythme hier maar eenigszins kan toelaten; een opeenhooping van gewoonten dus, die tot iets zeer ingewikkelds leidt, waarvan slechts door historisch onderzoek een werkelijk begrip te verkrijgen is. Ongetwijfeld is in dit opzicht de alexandrijn wel een uiterst merkwaardig voorbeeld, maar juist voor de nederlandsche versleer is hij allerminst een academisch geval. Hij is bijna haar voornaamste probleem.

De zes iamben, zes keer om en om kort en lang of onbeklemd en beklemd, zijn dan dus slechts een dor schema; zij geven niet een rythmische beweging doch slechts een zeer sterk en eenzijdig genormalizeerden uitingsvorm van het rythme. Die mag misschien de oorspronkelijke zijn, voor elk afzonderlijk geval dienen wij dan toch met den stand van de ontwikkeling rekening te houden. Het schema kan soms nuttig zijn om ons het rythme te suggereeren, maar toch alleen in zooverre het dit ook aan den dichter heeft gedaan. Men kan nu wel trachten het schema minder volstrekt te maken, door mogelijke variaties te beredeneeren; men rekent dan met omdraaiïngen, verplaatsingen en oplossingen. Maar het is de vraag of dit wel minder dorre theorie is. Wat stelt men zich voor bij zoo'n versvoet, die uit het gelid wordt genomen en omgedraaid en dan weer met zijn rug naar voren er tusschen gepast? Een oud en merkwaardig voorbeeld van zulk omdraaien van één of twee versvoeten toont Hooft, als hij in zijn jongeren tijd zich eens rekenschap wil geven van enkele

veel voorkomende verschillen, die hij bij anderen opmerkt en die ook zijn eigen versgevoel bevredigen. Hij durft de afwijking van het iambenschema aan, maar acht zich toch gebonden aan het vaste aantal lange en korte lettergrepen dat elke voet vereischt. Als wij nu echter in de zes iamben slechts een genormalizeerden uitingsvorm zien, vertegenwoordigt elke afwijking natuurlijk voor ons een anderen verschijningsvorm van het rythme, en er is niet de minste noodzaak om a priori aan te nemen dat één dier vormen eigenlijk de juiste uitdrukking der rythmische beweging zou zijn. Of een hunner recht heeft als de meest normale beschouwd te worden zal in elk afzonderlijk geval moeten blijken, daarin zal de eene dichter van den anderen, het eene gedicht van het andere, kunnen verschillen. En ook kan dan eerst blijken welke rythmische beweging of verdeeling als gemeenschappelijk verband aan de verschillende verschijningsvormen ten grondslag ligt. Dit zal b.v. in vele alexandrijnen niet een phrase van zes maten in walstempo, doch een adagio van vier maten in vier-kwart blijken te zijn.

Zoo komen wij dan vanzelf tot de gebruikelijke notatie met muzieknoten. Natuurlijk zijn die teekens slechts een praktisch middel. Aan hun schijnbare mathematische zekerheid is het versrythme niet te onderwerpen. Maar ook in de muziek moeten zij alle soorten van rythmiek kunnen uitdrukken. Al hebben wij deze notatie verkregen door een eenzijdige verfijning der muziek tot volstrekte mathematische maatverdeeling, nu wij haar eenmaal bezitten weten wij haar te gebruiken ook voor rythmen die heelemaal niet zoo wiskunstig gecadenceerd zijn. Met een enkele in de muziek geijkte aanwijzing, zooals adagio naast allegro, valt dat aan te geven. Boven de teekens - en ⏑ of / en × hebben de muzieknoten al dadelijk het voordeel dat zij niet den schijn wekken bij voorbaat over den aard en de ongelijksoortigheid der klanken in te lichten, maar dat zij. hun beteekenis geheel ontleenen aan de plaats die zij in het maatgeheel innemen. Daarin kunnen ook de rusten de hun toekomende plaats vinden; en ook de rythmische gemeenschap van een aantal maten spreekt op een ons uit de muziek vertrouwde wijze dadelijk tot ons gevoel. Men zou het een nadeel kunnen achten, dat niet ieder met deze schrijfwijze inderdaad zoo vertrouwd zal blijken. Het is de vraag of dit nadeel heel groot is. Immers voor dezen zal zij niet minder hoeven te zeggen dan de oude teekens; waar in het grof de klemtonen vallen kan men ook hieruit wel aflezen;

doch wie het fijnere erbij niet kan navoelen zal dit zeker uit de ouderwetsche schema's ook niet weten te lezen.

Zoo laten wij dus het schematische metrum weer in het rythmisch verband opgaan. Dat wil zeggen: wij offeren niet het rythme aan het metrum op, doch wij zoeken de eenheid van beiden. De vrijheid van beweging staat niet meer als een vijandig element tegenover het regelmaat eischende metrum. Doch uit en door het rythme, zooals dat zich voordoet, benaderen wij de eenheid die erin verscholen ligt. Den rythmischen gang geven wij weer in een schrijfwijze, die door haar maatverdeeling of door de gelijkheid van gezamenlijken duur, de metrische overeenkomst der verzen tevens uitdrukt.

Het doel der versleer is den bouw der verzen te doen begrijpen of te verklaren. Zij heeft zich bezig te houden niet met denkbeeldige versvormen maar in de eerste plaats met werkelijke bestaande verzen. Zij moet vermijden haar onderwerp zoo aan te vatten dat het gesplitst wordt en men dus op zijn best bij gedeelten begrijpt wat toch werkelijk een ondeelbare realiteit is. Die realiteit is: een bepaald vers gelezen en gehoord op de juiste wijze. Wij zoeken daarin dan de harmonische verdeeling van den tijd, of liever wij trachten ons die bewust te maken, en wij beperken ons daarbij niet tot één versregel maar zoeken het rythmisch verband ook verder in de groepeering van verzen, naar mate die geschapen is. Zoowel Sievers als Saran stellen ook als eerste eisch dat men van de juiste voordracht uitgaat. Maar Sievers waagt zich dan aan de oud-hebreeuwsche dichtvormen, waarvan hij die juiste wijze toch vanzelf niet kende. En Saran die het duitsche vers beschouwt, laat op den eisch van juiste voordracht onmiddellijk volgen, dat men verzen zooals ieder weet, eigenlijk nooit goed hoort voordragen. Dit lijkt niet heel bemoedigend. Maar toch, afgezien, ervan dat de onderneming van Sievers zeer veel gevaarlijker is dan die van Saran, hebben beiden volkomen gelijk. Men kan niet anders doen; de juiste voordracht is degene die men zelf als zoodanig voelt. Het is dan natuurlijk niet geheel onverschillig wie men is; wat Sievers aan mag durven zou men iemand anders niet kunnen toestaan. Maar in onze eigen taal, in een letterkunde waarvan wij de geschiedenis kennen, kunnen wij tamelijk zeker zijn. Wat wij voelen en wat wij weten vult daar elkander aan. De aard van het onderwerp, de gedachtegang, het karakter van den dichter, de tijd waarin hij leefde, wat er

vóór hem en wat er na hem -was, de opvattingen of toelichtingen die hij zelf wellicht over zijn versbouw gegeven heeft, dat alles draagt bij, om ons in de juiste richting te wijzen; maar wij mogen ook niets daarvan verwaarloozen.

De voordrachtskunstenaar heeft een ander doel. Ook hij zal trachten in den geest van den dichter te komen; maar hij moet vooral iets bevredigends, iets moois tot stand brengen. En hij mag zich daarbij dan ook beperken tot wat hem aanstaat.

De versleer moet niet alleen het begrip van schoonheid geven, zij moet ook verklaren wat minder aantrekkelijk en minder gelukkig is. Zij behoort tot de aesthetische kritiek en is met deze een deel van de letterkundige geschiedenis. Zij moet geen leer willen zijn in zich zelve, maar behoort tot den historischen commentaar. Zij dient zoo min mogelijk leerstellingen te huldigen, maar zij heeft des te meer behoefte aan methode.

Naschrift.

Behalve de twee noten onder blz. 70 en 72 is het bovenstaande de ongewijzigde tekst van een voordracht gehouden op het elfde Nederlandsche Philologencongres te Groningen. Nu de druk daartoe gelegenheid biedt, zou ik hieraan nog een kleine uitweiding willen toevoegen. De literatuur over versbouw en versleer breidt zich in alle landen geregeld uit. Voor zoover het mij mogelijk is geweest die uitbreiding te volgen, meen ik te men dat de ontwikkeling der inzichten in verschillende landen zekere kenmerkende overeenkomst heeft: men zoekt naar de psychologische gronden voor de aesthetische bevrediging van het rythme, en tracht hierbij veelal van de resultaten der exacte proefnemingen gebruik te maken. Een tweetal boeken noem ik hier althans: Egerton Smith, The principles of english metre (Oxford 1923), Alfred Schmitt, Untersuchungen zur allgemeinen Akzentlehre (Heidelberg 1924). In het algemeen zij nog opgemerkt dat in de hier afgedrukte voordracht geen melding is gemaakt van de oudere binnen- en buitenlandsche literatuur die ik voor mijn proefschrift bewerkte.

Ter aanvulling van hetgeen in de noot op blz. 70 in het kort is herhaald over de van experimenteel onderzoek voor de versleer te verwachten uitkomsten, dient er hier nog eens afzonderlijk op gewezen, dat men zich daarvan geen overdreven voorstelling mag maken. Exacte proeven en berekeningen zullen nooit on-

middellijk uitsluitsel kunnen geven over de eenige en mathematisch juiste verhoudingen van duur en klemtoon der syllaben in bepaalde verzen. Zulke afdoende vast te stellen verhoudingen bestaan in den versbouw niet. Een geschoold onderzoeker, een volmaakt voordrager en de dichter zelf zullen misschien elk op een in zekeren zin goede en bevredigende wijze dezelfde verzen opvatten, terwijl de exacte nameting van hun drie zegswijzen belangrijke verschillen zal doen zien. Dit moet ons echter niet ontmoedigen; juist de aard dier verschillen en het nasporen van hun oorzaken maken het onderzoek vruchtbaar. Daaruit kan men tot besluiten komen over de persoonlijke elementen, die het vers in dit geval blijkt toe te laten, en daarnaast over de gemeenschappelijke tendensen in die voordrachten, waartoe het inhaerente rythme der verzen blijkt te dwingen. Men zal nooit in een eenvoudige formule kunnen samenvatten hoe het nu eigenlijk *is* zonder meer, doch slechts: welke rythrnische gang aan verschillende als mogelijk te erkennen wijzen van voordragen gemeen is en dus aan het vers door den dichter blijkt te zijn ingeschapen.

In aansluiting bij de noot op blz. 72 en tot nader verduidelijking van veel van het voorgaande, volge hier een enkel voorbeeld in bijzonderheden. Ik kies een van de moeilijkste stukken uit Verhagen's leerboek: ‘Holland’ door Henriette Roland Holst. Dit sonnet bestaat geheel uit verzen van elf lettergrepen met slepende rijmen. Toch geeft Verhagen hier geen ‘onderliggend metrisch systeem’ op, misschien uit vrees dat een leerling hem zoukunnen beschamen, door daarvan nog eens een vijf voetige pijnbank te maken. De teekens en aanwijzingen die hij erbij plaatst lijken mij de voordrachtswijze die hij bedoelt uitstekend weer te geven en ik erken ook die voordrachtswijze als zeer goed. Het volgende bevat dus geen kritiek op Verhagen of zijn opvatting van deze verzen. Die teekens echter doen niets van regelmaat, niets van een rythmische overeenkomst tusschen de verzen zien; het schijnt proza, zij het breed golvend proza, van tijd tot tijd door rijmen opgehoogd. Het *zijn* echter verzen, zooals gezegd regelmatig van elf syllaben elk, wat men dan noemt iambische vijfvoeters. Dat is geen toeval; en ook zal men de dichteres niet kunnen verdenken van een kleinburgerlijke benauwdheid om bij al haar vrije onstuimigheid toch de geijkte regelen der kunst in acht te nemen. Dus voor de versleer zit hier meer achter, dan alleen,de heerlijkheid der vrije golving, en zeker iets anders, dan de schoolsche

abstractie van een kort-lang-schema. Dat geheim is de maatgang, de groote rythmische opbouw van den tijd, waarop al die vrije figuren zijn geborduurd. En die maatgang is bij deze breede elflettergrepige verzen er een van drie groote maten in adagio. Dit kader bindt alle mogelijkheden die zich voordoen samen; daarbinnen vinden alle figuraties die Verhagen voorschrijft hun plaats; daardoor voelde de dichteres het aantal harer lettergrepen; dat dus geeft het grondrythme dezer verzen weer. Om mij nu aan één mogelijkheid van opvatting te houden breng ik Verhagen's voordracht hier thans over in den door mij bedoelden maatbouw.
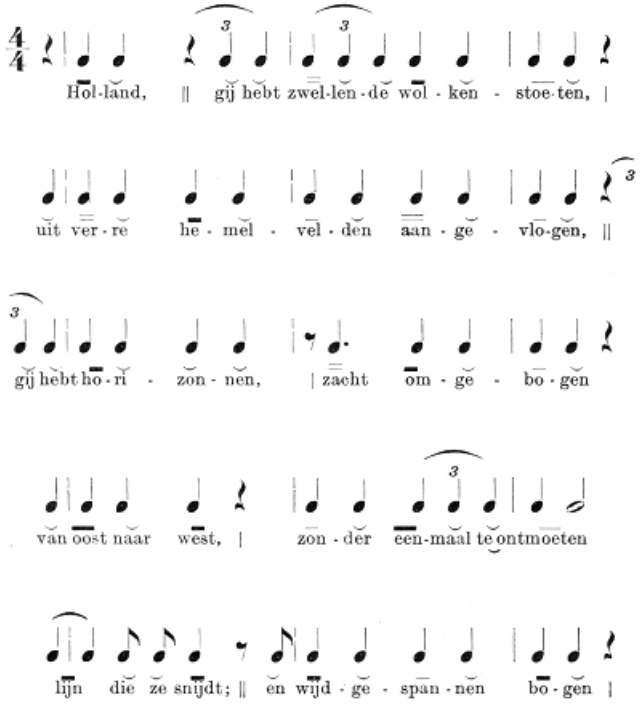
Hol-land, || gij hebt zwel-len-de wol - ken - stoe-ten, |
uit ver - re he - mel - vel - den aan - ge - vlo-gen, ||
gij hebt ho - ri - zon - nen, | zacht om - ge - bo - gen
van oost naar west, | zon - der een-maal te ontmoeten
lijn die ze snijdt; || en wijd - ge - span - nen bo - gen |
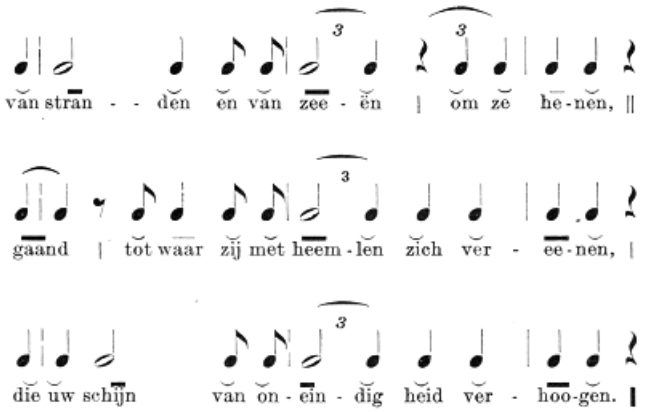
van stran - - den en van zee - en | om ze he - nen, ||
gaand | tot waar zij met heem - len zich ver - ee - nen, |
die uw schijn van on - ein - dig heid ver - hoo - gen. |

De teekens boven en tusschen de woorden zijn dus van Verhagen; de regels met muzieknoten alleen zijn door mij toegevoegd. Deze twee kwatrijnen zullen voldoende zijn om zonder verdere toevoeging de bedoeling te doen zien.

F. KOSSMANN.

Bedrijvende en lijdende vorm.

Tegen het misbruik dat van den lijdenden vorm vaak gemaakt wordt, is meermalen gewaarschuwd. En te recht. Kan de lijdende vorm echter wel altijd in de plaats treden van den bedrijvenden? Tusschen Mr. Van Lennep en Prof. Van Assen bestond indertijd daarover verschil van meening. De Grondwet van 1840 bepaalde in art. 48: ‘Wanneer de Prins van Oranje zijn achttiende jaar niet heeft vervuld, “gelijk mede in de gevallen bij art. 26 en 43 voorzien, wordt het ”Koninklijk gezag uitgeoefend door den Raad van State’ (enz.). Van Lennep wenschte, in zijne *Proeve eener verduitsching der grondwet van het Koningrijk der Nederland* (Amsterdam, P. Meyer Warnars, 1844 bk. 26), de laatst aangehaalde woorden aldus gelezen te hebben: ‘oefent de Raad van State het Koninklijk gezag uit.’ Dit lijkt eene verbetering, maar Van Assen schreef in zijn geschrift *De taal der Grondwet en eenige aanteekeningen* (Leiden, H.W. Hazenberg & Comp., 1048 I blz. 60): ‘*De Verduitsching* luidt: *Oefent de Raad van State het “gezag uit*. Waartoe dit? In het bedrijvende werkwoord ligt eene besten- ”digheid en voortduring, die niet in het lijdelijke ligt, dat slechts de “daad uitdrukt, die wegens plaats hebbende, omstandigheden moet ”verrigt worden.’ Wie van beide taalkenners had gelijk?

Mr. C. BAKE.

Bijdragen tot de geschiedenis onzer Nieuwnederlandsche aanspreekvormen.

Het belangrijk opstel van Dr. Verdenins over ‘De ontwikkelingsgang der Hollandse voornaamwoorden *je* en *jij*’[1] en de mededeelingen van Prof. Brom en Dr. Engels over de aanspreekvormen in het midden der 19de eeuw[2] hebben mij aanleiding gegeven om eenige verspreide bewijsplaatsen voor en getuigenissen over onze aanspreekvormen na de middeleeuwen uit het stof op te rakelen. Ze zijn in den loop des tijds verzameld, vooral ten behoeve van het door den auteur voorgenomen en door zijne lezers gehoopt, maar tot dusverre uitgebleven vervolg en slot van Dr. Vor der Hake's proefschrift ‘De aanspreekvormen in 't Nederlandsch. I. De Middeleeuwen’ (1909); en zij worden thans, nu deze voortzetting wel voorgoed opgegeven schijnt, door eenige opzettelijke, schoon op verre na niet volledige, op- en onderzoekingen uitgebreid, hier gemeengemaakt. Terwijl ik elders het betoog van Dr. Verdenius tracht te weerleggen en de oudere opvatting der onderlinge betrekking tusschen *jij, je* en *gij, ge* te handhaven[3], geef ik hier eenige losse bouwsteenen, die mogen dienen bij het aantrekkelijk werk der voltooiing van het gebouw, waarvan Dr. Vor der Hake op zoo verdienstelijke wijze de grondslagen gelegd en den beganen grond opgetrokken heeft. Dat vervolg zal de uitkomsten van een onderzoek, der onderscheiden Zuid- en Noordnederlandsche dialecten in verband moeten brengen met de gegevens der oudere en der hedendaagsche schrijftaal; tot welke laatste ik mij hier in 't algemeen bepaal.

I. *Du* en *Gij*.

Voor de zestiende eeuw[4] is reeds lang geleden door P. Leen-

1) Tschr. v. Ned. taal- en letterk. XLIII 81-104.
2) De nieuwe Taalgids XIX 123-4, 203-4.
3) Tschr. v. Ned. taal- en letterk. XLV.
4) Voor de middeleeuwen nog slechts een paar aanvullingen: *du* bij het aanspreken van zich zelf (V.d.H. 230): De Voecht, Narratio de inchoat. domus cleric, in Zwollis, ed. Schoengen, 188 (‘du grove lantkerle’); *du* = *men* (verg. nnl. *je*) in een exempel, Tschr. XXV 106 vlgg.; en *du* naast gi in de Gesta Romanorum (Leendertz, in a.w.)

dertz Wz.[1], later door Meert[2] en door Van Halteren[3], eindelijk door Vor der Hake[4] een nog meer ingekrompen gebruik van *du* in de schrijftaal aangetoond dan laatstgenoemde in het 'Slotoverzicht' zijner dissertatie, blz. 223-35, voor het eind der middeleeuwen heeft vastgesteld. Van een gebruik, 'waar van stemming sprake is' of 'bij standverschil' (beide 'denkelijk afspiegeling der levende taal', V.d.H. 227) zijn in de literatuur der 16de eeuw nog slechts enkele sporen te vinden; waarbij trouwens voorshands alleen de zuidwestelijke, 'Nederlandsche' taal in 't oog is gevat, de noordoostelijke, 'Oostersche' nog buiten beschouwing blijft[5]. Eenige beteekenis heeft alleen nog het 'uitsluitend literair gebruik in bijbelsche en in moraliseerende geschriften', dus in verheven of plechtigen stijl, bij het aanroepen in den gebede van God (Vader of Zoon), ook wel eens van Maria, en in stichtelijke of zedekundige, vermanende toespraken tot zondaren, leerlingen, jongeren enz. Dit gebruik trouwens meestal nog bepaald, beperkt tot dat van het bezitt. vnw. *dijn* en den dat.-acc. *dij*, waarnaast zelden de gen. *dijns, dijnre* of *dijner*, en nog zeldener de nom. *du* voorkomt. Dit laatste werd denkelijk niet zoozeer om 'z'n ongewone vocaal *u*' (die toch ook in den dat.-acc. van *ghi* gehoord werd) 'tusschen al die *i*-pron.'[6], veeleer wegens 'de geïsoleerdheid en lastigheid van de werkwoordsvormen'[7] met *-s(t)*, en wellicht ook toch uit een psychologisch begrijpelijken schroom voor dit in de rechtstreeksche aanspraak minst gewone (a.h.w. zwaarst over de tong komende), 't eerst en 't meest geschuwd; terwijl vooral *dij* zeker mede gesteund werd door een even begrijpelijk (schoon historisch onjuist) heel of half bewust gevoel

1) De Navorscher VII (1857) 41*b*-5*b*: gelijk alles van dezen te weinig gewaardeerden, althans geëerden, bekwamen, taal- en letterkundige, voortreffelijk, methodisch, degelijk en nauwkeurig werk.
2) Het voornaamwoord *Du* (1890), 69-73.
3) Het Pronomen in het Nederlandsch der zestiende eeuw (1906) 3-9, 31-2.
4) De Ondergang van het voornaamwoord *Du*, in De Nieuwe Taalgids IX 241-9, 296-7.
5) A.w. IX 247, noot 3.
6) Verdenius, Tschr. XLIII 99, noot 3.
7) Verg. Kern, in De nieuwe Taalgids V 132, over het *thee* der Kwakers iplv. *thou*.

van verband met net encl. -*(d)i (-dij)* naast *g(h)ij*[1]. En eindelijk dit *dij* enz. ook zelden stelselmatig, meestal slechts nu en dan, hier en daar gebruikt, zeer dikwijls in (en kennelijk om) 't rijm, en stijlloos verbonden of ondermengd met *gij* en *u(w)*. Slechts zeer enkele schrijvers houden stijf en strak aan het uitsluitend gebruik van *du* (voor het enkelv.) vast. Blijkbaar zijn *dijn* en *dij*, en in nog meerdere mate *du*, reeds in de 16de eeuw literaire antiquiteiten geworden, alleen nog uit de lezing van oudere schrijvers of bij overlevering bekend, niet meer uit de levende volkstaal - althans der steden in de zuidwestelijke streken, waar allengs toch reeds een begin eener algemeene beschaafde spreektaal ontstaan zal zijn -, en door sommige schrijvers uit eerbied voor die overlevering of als archaïstisch sieraad gebruikt.

Ter aanvulling, uitbreiding of nadere bepaling dezer algemeene uitkomst meen ik nu nog wel een en ander te kunnen bijdragen.

Vooreerst wat betreft het onderscheiden gedrag der verschillende auteurs te dezen aanzien. Uit het statistisch overzicht bij Van Halteren, blz. 3 en 4 (verg. 5-9)[2] blijkt dat niet alleen de nom. *du* en de gen. *dijns* enz., maar ook de dat.-acc. *dij* en het poss. *dijn* zelden of nooit zijn aangetroffen bij schrijvers als De Roovere, Anna Bijns, Colijn van Rijssele (Spiegel der Minnen), Castelein, Van Vaernewijck, Houwaert, Coornhert (Beccacio), Roemer Visscher, of in geschriften als: Tregement der ghesontheyt, Tscep vol wonders, Gentsche Refereinen en Spelen van Sinne (1539), Comedie van den bekeerden Coopman, Dboeck der Amourensheyt, Conste der Minnen, Handel der Amoureusheyt, Delftsche Refereinen (1581). Meert vermeldt (68, 73-4), behalve enkele reeds genoemde, nog een enkel *du* bij Van Mander (als voc.) en Spieghel (in de moraliseerende toespraak); en zoo zal er hier en daar, b.v. bij op dit punt nog niet onderzochte auteurs als De Heere en Van der Noot, misschien nog wel een kleine nalezing te houden zijn[3]. Maar in 't algemeen is hieruit wel reeds voldoende

1) Zie reeds Ned. Wdb. IV 2336; Verdenius, in Tschr. XLIII 99, noot 3; en ben., blz. 89, 94, 101.
2) Verg. ook Lubach, Ov. de verbuiging v.h. werkwoord in het Nederl. der l6de eeuw (1891) § 63-5.
3) Zie een plaats uit Van der Noot in het Ned. Wdb. III^2 2611; verder b.v. Visscher, Brabb. 119: *dy* (:); Spel v. 't Goren (in Trou m. blycken) 770, 1127 (:) *dijn*, beide malen = *dij*, (verg. holl. *mijn= mij*).

gebleken dat verreweg de meeste Zuid- en Noordnederlandsche ‘wereldsche’ dichters en prozaïsten der 16de eeuw, zoowel de ouderwetsche rederijkers als de mannen van den nieuwen tijd, van de Renaissance, uitsluitend of doorgaans *gij* (‘ghy’) en u(*w*) bezigen; slechts nu en dan, bij hooge uitzondering, waar het bij de hoogere stemming, of wel alleen in 't rijm, past, of ook slechts ter afwisseling, *dijn* en *dij*, zeer zelden *dijns* en *du* daartusschen mengende.

Wat de rederijkersspelen betreft, heeft Vor der Hake (Aansprv. 178-82) reeds hetgeen ons van het vijftiendeeuwsch geestelijk drama rest besproken[1)]; noch hier noch bij Van Halteren vermeld is Cornelis Everaert. Deze Bruggeling bezigt nog enkele malen *dy* en *dyn*; b.v. I (Maria Hoedeken, zijn oudste en meest ouderwetsche spel, ao. 1509) 407, 485, 622 (Inwendighe Wroughynghe en Duechdelic Onderwysen tot den berouwhebbenden zondaar), IX (1523) 99-111, 119-31, 139-51 (drie lyrische aanspraken, ook door bijzonder rijmschema onderscheiden, van Brugghe tot Clergye), XVI (1530) 619 (tot God); maar telkens naast veelvuldig, ja geregeld gebruik van *ghy* en *(h)u* in dezelfde verzen. Van anderen aard daarentegen schijnt het *du* in XI (1526), waar Troostich Confoort, ‘een zeeman sprekende Zeeusche tale’ herhaaldelijk (135-83: 7 maal) *dy*, zelfs een paar maal (151, 172) *du* en ééns (148) *dhebst* - ééns *bestge* 134 - zegt, doch daarnaast schier even vaak *ghy* en *(h)u* (182-6, 229, 433-47). Hier is blijkbaar geen literaire repristinatie van een verouderd woord der schrijftaal bedoeld, doch veeleer een eerste, nog niet strak volgehouden poging[2)] om een naburig, verwant, maar toch afwijkend (en denkelijk boersch geacht) dialect min of meer getrouw - hier onjuist?[3)] - weer te geven; verg. beneden.

Bij deze ‘wereldsche’ dichters nu sluiten zich sommige

1) Voor Elckerlijc nog bij te voegen: *dorfstu* 390, ook in de oudste bewaarde, Noordnederlandsche(Delftsche) uitgave (c. 1495), waar anders, niet alleen in 556, maar ook in 479 de *du*-vormen zijn weggewerkt, (terwijl zij in de jongere, Zuidnederlandsche, Antwerpsche uitgaven immers niet ingebracht, noch hersteld, maar uit eene oudere, thans verloren, dichtst bij den archetypus staande uitgave bewaard zullen zijn).
2) Verg. Tschr. XLIV 280; en over de beteekenis van dit ‘Zeeusch’ mijne Aant. op C. Everaert, blz. 588.
3) Of mag men mede hieruit afleiden dat *du* toen in Zeeland inderdaad nog leefde, gelijk één of meer eeuwen later nog in de oostelijker gewesten?

P s a l m b e r i j m e r s aan; vooreerst Van Zuylen van Nyevelt (Souterliedekens, 1540); vooral de befaamde Petrus Dathenus, niet minder goed Calvinist dan wie ook, doch wiens doorloopend *ghy*-gebruik[1], gelijk men weet, mede oorzaak is geweest van de meerdere bekend- en geliefdheid, boven die van Marnix, van de eindelijke heerschappij gedurende twee eeuwen zijner berijming, en zoodoende krachtig het algeheele verdwijnen van *du* en *dijn* ook uit de kerktaal in de hand heeft gewerkt.

Krachtige, stelselmatige bescherming, uit tweeërlei, taalkundig en godsdienstig' beginsel, vond - niet het behoud, maar - de wederinvoering van *du* c.a. alleen bij enkele andere stoere en steile Calvinisten als Micron (de Cleyne) in zijn Kleyne Catechismus[2] (1561), Utenhove en Gerobulus (Oudraad) in hunne Psalmberijmingen (1561 en 1596[3]). Bovenal, naar men weet, bij Marnix; die met de hem, als Calvinist, eigene, ijzeren logische consequentie, evenals op andere, gewichtiger stukken, het Christelijk geloof rakende, het oude, oorspronkelijke, door jonger onkruid overwoekerde weer aan den dag en tot eere wilde brengen.

'De ondergang van het vnw. *du*' in de B ijb e l v e r t a l i n g e n is reeds door Vor der Hake in bovengenoemd opstel (N. Tg. V 241-9, 296-7) omstandig beschreven; voor dit gedeelte kan ik dus volstaan met eene samenvatting en enkele toevoegsels.

De eerste Delftsche Bijbel (1477) heeft nog regelmatig *du* en *ghi*, naar het *tu* en *vos* van den Latijnschen Vulgaat-tekst. Maar de talrijke zestiendeeuwsche vertalingen van het Nieuwe Testament of den geheelen Bijbel, schoon meerendeels meer of minder rechtstreeksche en getrouwe Nederlandsche bewerkingen naar Luther's Bijbel, veranderen diens *du* in *ghi* (in sommige hier en daar stijl- en stelselloos afgewisseld met *du*): het N.T. van Adr. van Berghen (1523), de Bijbel van Liesvelt (1526), van Biestkens (1560). De Katholieke Bijbel van 1548 daarentegen heeft uitsluitend *ghi*. Alleen Utenhove's N.T. (1556) handhaaft of herstelt *du*. Evenzoo de eerste druk, door G. van Wingen, van den zgn. Deus-Aes-Bijbel (1562), ondanks Datheen's

1) *Dijner* en *dij* alleen hier en daar in den prozatekst aan den rand, nergens in zijne eigene berijming.
2) In zijne Christel. Ordinanciën der Nederl. Gemeynten (1560) daarentegen - op haar verlangen? - *ghij*.
3) Terwijl eene hierin opgenomene o u d e r e vertaling *ghij* heeft.

waarschuwing aan den uitgever tegen deze z.i. onnutte, ja gevaarlijke nieuwigheid, die evenwel in het voorbericht[1] is aangekondigd als ‘wat n i e u w s , tot des neerstighen Lesers nut, behulp ende voordeel, grootelicks dienende’; reeds toen was dus althans de oude nom. *du* voor de meeste lezers ‘nieuw’ en vreemd. Doch de ‘neerstighe Leser’ blijkt in deze nieuwigheid geen smaak te hebben gevonden. Nadat een nadrukker ‘de vreemde Hoogduytsche of Oostersche termen en manieren van spreeken, als *du bist, du salst, du en sulst*’ verwijderd en denkelijk daardoor aan zijne exemplaren grooteren aftrek verschaft had, heeft de oorspronkelijke uitgever aan den wensch en de stichting der gemeente (en zeker ook wel aan zijn eigen wensch tot stijving zijner kas!) den voorrang toegekend boven de archaïseerende liefhebberij van Utenhove: het arme *du* is in.zijn herdruk van 1565 daaraan ten offer gebracht. Maar zijn aanhang, *dij* en *dijn*, mochten nog blijven. Stellig heeft hun behoud in dezen tot aan de Statenoverzetting van 1637 meest gebruikten Bijbel hun leven, althans op het papier der literatuur, tot diep in het midden der 17de literatuur, krachtig gesteund, ja alleen mogelijk gemaakt.

Wij zien hier het begin van den welbewusten strijd over het behoud van *dij* en *dijn*, maar vooral *du*, die gedurende meer dan een halve eeuw althans in kerkelijke kringen - en die omvatten toen een veel grooter deel des volks dan nu! - belangstelling gewekt heeft. Het was een telkens weer opduikend ‘vraagstuk’.

Marnix, gelijk bekend later de voornaamste voorvechter van het behoud (of herstel) ook zelfs van *du*, schijnt in zijn Biëncorf (1569) nog meestal (altoos in de aanspraak van God) *gij*, slechts af en toe ook *du* gebruikt, denzelfden bijbeltekst eens met *u* en *u(w)*, eens met *dij* en *dijn* geschreven te hebben.[2] Doch op den duur kon deze stijl- en stelselloosheid een ook op 't stuk der taal als der leer stellig man als Marnix niet voldoen[3]: reeds in de voorrede van den eersten druk zijner Psalmberijming (1580), blz. VI*a*, verklaart hij ‘dat onse voorouders voor tsestich ofte tseven-

1) Zie het geheel afgedrukt in Ned. Wdb. IV 2334.
2) Zie Leendertz, in a.w. VII 43; doch ook V. Halteren, blz. 4.
3) Marnix' purisme is zeker wel te verklaren als een zijner humanistische trekken. De onvervalschte Calvinisten waren later althans heelemaal niet afkeerig van vreemde woorden als *religie, reformatie, doleantie, conscientie* enz., die zij, op voorgang van Dr. A. Kuyper, tot den huidigen dag zelfs bij voorkeur gebruiken.

tichi iaeren niet anders en nebben ghesproken noch gheschreven (insonderheit sprekende God aen) dan du. hebst, du bist, du salst of salt ende dierghelijcken, ghelijck als alle de oude boecken niet der handt geschreuen, so ia Vlaenderen, als in Brabandt ende elders wel duydelijck te kennen gheuen. Ooc ... hebben de nacomelingen ... hare gebreckelijckheyt genoech te kennen gegeuen, als sy niet en hebben kunnen onderscheyden *enz*.' Dat deze boude bewering van Marnix althans wat de geschrsven taal betreft stellig onjuist is, is uit het bovenstaande wel afdoende gebleken. In de voorrede van den tweeden druk (1591) is dit dan uitgebreid tot het bekende vertoog[1)], waarin hij het behoud van het logisch alleen juiste enkelvoud, in voornaamwoord en werkwoordsvorm, bepleit met een beroep op het vaste gebruik in alle kinderschoolleerboeken tot vóór 30 of 40 jaren[2)], in de Vlaamsche vertaling van Boëthius[3)], in St. Franciscus Wijngaert[4)] en in al de in Brabant, Vlaanderen, Holland en Friesland gedurende de laatste 40 à 50 jaar gedrukte Bijbelvertalingen, o.a. die van Liesvelt van 1532, en ook de Delftsche van 1477[5)], maar bovendien op godsdienstigen grond alleen deze enkelvoudige vormen geoorloofd acht om Gods 'heylige eenicheyt' uit te drukken.

Dat hij hierbij zoo niet alle, toch vele Gereformeerden op zijne hand had blijkt wel uit Coornhert's iets jonger, tusschen 1580 en 1590 geschreven 'Waarachtighe Aflaat van Zonden, ghespraken' tusschen 'G(ereformeerde)' en 'C(oornhert)',[6)] waarin deze genen vraagt 'waarom ghy (die een Brabander ende gheen Vries en zijt, so my u sprake meldet) dat woort *du*

1) Zie zijne Godsd. en kerkel. Geschriften, ed. Van Toorenenbergen I 198-201; ook geheel of ten deele afgedrukt bij Meert, a.w. 69-70 en Van Halteren, a.w. 1-2 (en daarom hier niet nogmaals herdrukt).
2) Dit kan zeer wel juist zijn: Mer hebben wij te doen met het vanouds in didactische geschriften gebruikelijke moraliseerende *du* (V.d.H., Aansprv. 228).
3) Denkelijk is de vertaling van -den Bruggeling Jacob Vilt bedoeld .(1462-6).
4) Waarin echter, volgens V. Halteren, 3, *gij* regel, *du* uitzondering is.
5) Ook Mer heeft M.' wensch en ijver hem de waarheid doen kleuren: alleen voor den Delftschen Bijbel zal dit juist zijn (V.d.H. 108); zie verder boven, blz. 85.
6) Werken, ed. 1630, I 255; ten deele ook afgedrukt bij Moorrees, D. Vz. Coornhert 213.

in de plaatse van *ghy* gebruyckt'.[1] *G.* 'Gaerne, tis om onse sprake, by velen nu bedorven zijnde, soo veel moghelijck is te helpen beteren'. *C.* 'Maar dat woort *du* luydt hardt ende verachtelijck'. *G.* 'Mach 't een mensch van een mensch tot verachtinghe ghedyen, dwelck menschen tot Gode doen sonder verachtinghe?' *C.* 'Neen'. *G.* 'Wy beden nyet tot Gode, u rijck toecome, u wille gheschiede, maar dijn rijck, dijn wille toekome ende gheschiede'. *C.* 'Nochtans meyn ick u onverborgen hoe qualijck de Hooghduytschen dat *du, dijn* etc. nemen'. *G.* 'Seer wel. Maar tis misbruyek'. Hetgeen G. dan nader betoogt: wanneer men dit onderscheid onzer taal, door onze ouders in acht genomen, wegneemt, 'wat doetmen anders dan datmen onse tale die rijck is arm, ende die onderscheydelijck is, verwart maackt'; daarom heeft hij, zelf reeds van die meening, en daarin versterkt door Marnix' Psalmvertaling (1ste dr. 1580), dit voorbeeld gevolgd en 'begonnen tot een eensame persoon *dy* of *du* niet *ghy* te segghen'. Hij vraagt C. ('die oock een rijmer zijt'), welke Psalmen hem beter dunken, die van Marnix of die van Datheen? C. 'So vele dat woordt *du* aangaet, heb ick oock ghesien in Aldegundi Psalmen, ende dat met een welbehagen, dat[2] hem die beteringe onser moederlijcker sprake ooc ter herten gaat. Ic dorste het eerst, om dat het nu al uyt de gewoonte was, nyet alsoo ghebruyeken, maar dencke hem allencxkens hier inne na te volgen. So voldoen my oock het rijmen ende singhen beter als d' oversettinge Datheni, so dat ick mocht lijden dat dees noyt, ende Aldegondens eerst ghedruckt waren gheweest'. Wij herkennen hier den Coornhert van de Voorrede der Amsterdamsche Twespraack - en van de 'Taelkunste'?[3] -: denzelfden logischen, beknopten redeneertrant, dezelfde objectiviteit, maar ook de daarvan onafscheidelijke weifeling - van een voorlooper der Remonstranten, tusschen

1) Merkwaardig, maar niet onnatuurlijk, dat C. als type van een goed Gereformeerde een Brabander neemt; immers de om den geloove uitgewekenen hebben, zooals bekend is, hier de gelederen der felle Calvinisten versterkt. - Dat die Brabanders toen aan hunne spraak voor Hollanders even kennelijk waren als de Friezen (en deze o.a. aan hun *du*, t.w. *doe, dou*) is evenmin verwonderlijk, maar wordt hier wel opmerkelijk scherp en duidelijk gezegd. Zie ook Tschr. XLV.
2) Aldus door mij geïnterpungeerd; er staat gedrukt: 'welbehagen. Dat'.
3) Zie Tschr. XXXVIII 1-20.

twee Calvinisten! -, dezelfde denkbeelden over de verbetering onzer zoo rijke en onderscheidelijke taal; dat hij daarbij nog niet het verschil voelt tusschen het bloot literair geworden, stichtelijk en zedekundig *du* der Nederlandsche schrijftaal en het 'stemmings-*du*' der Overlandsche spreektaal, mogen wij hem niet euvel duiden. Voor 't overige herkennen wij ook zonder moeite deze beschouwing van Coornhert (zelfs hier en daar woordelijk) in de bekende plaats uit de Twespraack over dit onderwerp, blz. 85-6.

Inderdaad bezigt *G*(ereformeerde) zelf in deze 'ghesprake' voor het enkelvoud doorgaans *du* en *dij*, met de werkwoordsvormen op -*ste*, en de enclitische op -*stu*; doch daarnevens ook de enclitische vormen met -*dij*, dat ook hij kennelijk voor een of anderen bijvorm van *du* aanziet op grond der onjuiste, reeds in de middeleeuwen bekende opvatting[1]. (*C*)oornhert gebruikt, voor enkel- en meervoud beide, *ghy* en *u*; doch nevens het eerste eveneens het enclitische -*dij*. Van zijn voornemen om 'allencxkens' Marnix' voorbeeld na te volgen en *du* enz. te gaan gebruiken, is, voorzoover mij (en ook Moorrees: zie t.a.p.) bekend is, weinig of niets gekomen: vóór en na M.' Psalmberijming schrijft hij doorgaans *gij (-dij)* en *u(w)*.

Marnix zelf gaf echter geen kamp, zelfs niet aanstonds tegenover de kerkelijke autoriteit. Wanneer later, ten aanzien der hem door de Staten opgedragen vertaling van den geheelen Bijbel, door de Gedeputeerden der Particuliere Synode van Zuid-Holland in 1595 'is naer lange deliberatie, geaduiseert dat men blijven sal by dat woort Ghy, alsoo vele oordeelen dat het de gemeente, emmers den eenuoudigen beter behagen sal, gelijck sy uyt eenighe exempelen bewesen hebben; als onder andere, dat de Bybels, die Du ofte Dy hebben[2], by velen ongecocht blijven, ende die Gillis van der Erven gedruckt heeft[3], na de genieene tale, by velen, ia den meesten deele gesocht wordt'[4], verklaart M., ten antwoord hierop (1596), 'niet te connen wijcken in de oversettinge des Bybels van seeckere maniere van spreken, ... te vreden zijnde nochtans, dat de kercken daarinne doen

1) Zie boven blz. 83, en Franck, Mnl. Gramm.^{2}, § 209; Vor der Hake, Aansprv. 214.
2) Zulke waren er dus toch nog, buiten die van Utenhove; of zijn alleen deze bedoeld?
3) D.i. de Deus-Aes Bijbel; maar dan de latere drukken (zie boven).
4) Marnix, a.w. III 227.

soo deselve goet vinden sullen, wanneer 'twerek met Godts hulpe ten eynde sal wesen gebracht'; waarop 'dese Synodus te vreden (is) aengaende dit differente, dat de voornoemde heere daerinne voortvare, midts dat op 't eynde van 't werck de vrije decisie daervan in 't oordeel der kercken gelaten worde.'[1] Men ziet hoe de persoonlijke, wetenschappelijke en godsdienstige overtuiging van den Calvinist-Humanist aangaande hetgeen hij op taalkundige en godgeleerde gronden alleen juist acht niet buigt voor, zich alleen noode schikt naar het ten slotte door hem erkende gezag der 'kerken' ook in deze zaken.

Reeds toen was te voorzien wat 22 jaar later stond te gebeuren: het bekende besluit, in de 12de sessie der Dordtsche Synode, 24 Nov. 1618, met meerderheid van stemmen[2] genomen om in de voorgenomen nieuwe S t a t e n o v e r z e t t i n g alleen *ghy* te bezigen. Aan *du* (en ook aan *dij* en *dijn*) werd de toegang tot den Statenbijbel ontzegd, en daarmede het voortleven, zij het ook alleen in den Bijbel, in het gebed en in bijbelsche taal - gelijk in 't Engelsch *thou, thee* en *thine* - belet: op dien dag stierven die woorden een niet geheel natuurlijken, een min of meer gewelddadigen, dood.[3]

1) A.w. 228.
2) 'De Remonstranten schrijven, dat het op weinig stemmen acnquam' meldt Brandt echter, Hist. d. Reform. III 50-1.
3) Hoewel reeds herhaaldelijk (niet altijd nauwkeurig) elders herdrukt, moge hier, wegens het bijzondere gewicht, het betrokken besluit nog eens in zijn geheel volgen (Acta 27*a*): 'Sijn eenige vragen voorgestelt geweest, gehoorende tot de translatie des Bybels. Waer van d' eerste was, of in alle die plaatsen, in dewelcke van God ghesproken wort, in de tweede persone int getal van een, naert exempel van andere natien sal moeten uytgedruct worden doort Nederlantsche woordeken *du*, ende desgelijcx de Nederlandtsche woorden (d.i. lat. *verba, werkwoordsvormen*) van de tweede persone int ghetal als van een, daer op slaende: dan of het beter soude zijn datmen de aengenomene maniere van spreken behoude. Van weder syden verscheyden argumenten bygebrocht zijnde, is met meerderheyt van stemmen geoordeelt beter te zijn, dat in die plaetsen het woordeken *Ghy* nu ghebruyckelick, behouden worde, dewijle dat selvige nu nochtans (d.i.: *alsnog*?) by alle de Nederlanders door een oude ghewoonte int getal van een gebruyckt wort, ende voornemelic om dat de Nederlantsche woorden des tweeden persoons (*wederom de werkwoordsvormen op* -st), int getal van een die op het woordeken *dy (sic)* responderen, nu over lanc buyten gebruyck geraeckt zijn, ende een rouwe, onaengename ende ongewone geluyt den Nederlantschen ooren gheven.'

Immers dat althans *dij* en *dijn* (niet *du*) toen nog wel degelijk althans in het gebed gebruikt, dus gehoord werden blijkt uit de gebeden en ook dikwijls uit de bijbelteksten, vervat en aangehaald in de ‘oratiën,’ ‘predicatiën’, ‘vermaningen’ en andere aanspraken, in diezelfde Dordtsche Synode uitgesproken door Nederlandsche en uitheemsche theologen: overal vindt men daar bij het aanroepen van God *dijn* en *dij* (slechts een enkele maal iplv. dit laatste *u*, kennelijk bij vergissing, tegen de gewoonte of het voornemen in); doch altijd *gij*, nooit (zoover ik gezien heb) *du*[1]. Dat al deze aanspraken in de Synode in 't Latijn gehouden en hier alleen in Nederlandsche vertaling gedrukt zijn doet niet ter zake. Men mag, dunkt mij, uit deze gedrukte taal wel besluiten dat alle of vele predikanten toen nog gewoon waren inderdaad bij alle aanspraak tot God, in het gebed en in bijbelteksten, *dijn* en *dij*, maar *gij* (niet *du*) te bezigen; hetgeen trouwens strookt met het straks te vermelden gebruik in de literaire schrijftaal van vele auteurs uit de eerste helft der 17de eeuw. Zonder twijfel echter heeft het doodvonnis, door de Synode over *du* in de Statenoverzetting uitgesproken, binnen korter of langer tijd ook aan dit gebruik op den kansel een einde gemaakt: het was een ‘overleefsel’, dat voor zijn (schijn)leven den krachtigen ruggesteun van het ‘Woord’ wel zeer behoefde en daarzonder spoedig bezweek. In allen gevalle blijkt uit de bewoording van het besluit opnieuw 1° dat in de gewone gesproken taal de vorm *gij* (hoe ook ‘uitgesproken’) reeds lang *du* geheel had vervangen; en 2° dat men vooral bezwaar had tegen den ‘harden’ werkwoordsvorm op *-st*, den eigenlijken, ‘steen des aanstoots’, en tegen den nom. *du*, meer dan tegen het poss. *dijn* en den dat.-acc. *dij*. In hoofdzaak waren het dezelfde gronden als een kwarteeuw vroeger gebruikt waren tegen Marnix, wiens berijmde Psalmen bepaaldelijk wegens zijn *du* ‘hactenus populo ingrati, et in usum Ecclesiae induci non potuerunt’. Nadrukkelijk werd uitgegesproken: ‘ministros vocibus pluralis numeri assuevissse, ut desuescere nullo modo possint. Indecorum autem fore si alius esset stylus in praelectione sacri contextus, alius in concione’[2]

1) Acta Synodi Nationalis (Dordr. 1621), 2-5, 141-51, 197-207, 371-2; zie ook 278*a*.
2) Kaajan, De Pro-Acta der Dordtsche Synode in 1618, blz. 117, noot. - Onjuist, althans twijfelachtig lijkt mij K.'s vertaling, in zijn eigen tekst, met: ‘Zelfs in Emden en in Westfalen kon men deze gewoonte niet invoeren’, van de in de noot aangehaalde woorden: ‘Emdani Westphali non potuerunt hunc morem etiam introducere’. Is hier niet veeleer bedoeld dat de (naar men weet vrij talrijke) uit E. en W. afkomstige predikanten het hun waarschijnlijk uit hunne Oostersche of Overlandsche landstaal gemeenzame *du* in de (meer westelijke) gemeenten der Republiek niet a l s n o g , niet m e e r konden invoeren?

(dus niet-overeenstemming der taal van den Bijbel met die van gebed en preek).

Reeds meermalen is de aandacht gevestigd op de kenmerkend gewestelijke schakeering der voor- en tegenstemmers bij dit besluit[1]. Vóór het behoud van *du* enz. verklaarden zich, behalve de Engelschen - die, naar onze hedendaagsche zienswijze zeker ten onrechte, evenals de andere, Waalsche, Fransche en Hoogduitsche afgevaardigden, over al wat de Nederlandsche Bijbelvertaling betrof mede gesproken en gestemd schijnen te hebben, en die zeker wel de volstrekte analogie van hun *thou, thee* en *thine* in het gebed zullen hebben aangevoerd - slechts enkele Nederlandsche afgevaardigden: Sibrandus Lubbartus, geboren Westof Oostfries en hoogleeraar te Franeker, en één Hollander, wiens naam niet genoemd wordt, wellicht ook uit West-Friesland (Noord-Holland), waar *du* toen nog, evenals thans in de prov. Friesland, leefde, afkomstig. Maar Bogerman, eveneens van Friesche herkomst, geboorte en standplaats, was voor *gij* (als voorzitter met de meerderheid meegaande?). Eveneens Gomarus, geb. te Brugge 1565, doch sedert 1587 in Noord-Nederland woonachtig (of in den vreemde zwervende); Polyander, uit een Gentsch geslacht in 1568 geboren, maar in zijn jeugd buitenslands en sedert 1591 in-Noord-Nederland; Thysius, geb. te Antwerpen 1565, en Walaeus, geb. te Gent 1573, beiden sedert 1580 en 1584 in Noord-Nederland of in den vreemde. Derhalve voor *gij*: één Bruggeling, twee Gentenaars, één Antwerpenaar, doch allen na hunne eerste jeugd of jongelingsjaren naar het Noorden, verhuisd; voorts de Hollanders (op één na), en de (alle?) Zeeuwen, Stichtenaars en Gelderschen. Een getuigenis omtrent het gevoelen der noordoostelijke, Overijselsche, Drentsche, Groningsche (en verdere ‘Oostersche’, Oostfriesche e.a.?) afgevaardigden

1) Zie voor het volgende Kaajan, a.w. 115-9 en 151 (ook door Vor der Hake N.T. IX 296-7, reeds gebruikt), waar de gevoelens der verschillende leden in 't Ned. samengevat en, in de noten, in het oorspr. Lat. afgedrukt staan; ook Brandt, Hist. d. Ref. III 50-1, in Ned. Wdb. IV 2335 aangehaald.

ontbreekt, jammer genoeg: onder hen zullen denkelijk vele voorstanders van *du* geweest zijn.[1] Maar hetgeen wèl vermeld wordt strookt althans geheel met wat zoowel in 't algemeen, naar hetgeen wij reeds van 't beloop van zaken wisten, als in 't bijzonder, naar Coornhert's tegenstelling tusschen Friezen en Brabanders, te verwachten viel: *du* nog beschermd door de Friezen en één (Noord-?)Hollander (benevens de 'Oosterlingen' in den ruimsten zin?), bij wie het in de volkstaal nog leefde; maar verworpen door de Zuidnederlanders en de meeste Noordnederlanders: denkelijk weer de gewone tegenstelling in de geschiedenis onzer cultuur: zuidwest tegen noordoost[2], of wel rouwweg: Frankisch tegen Friesch-Sassisch.

Toch zal deze gewestelijk-taalkundige tegenstelling eene andere, godgeleerde naast zich gehad hebben, misschien er door gekruist, maar ten slotte niet door overstemd zijn. Immers ook toen zullen er onder de orthodoxe Calvinisten, zelfs onder de Brabantsche uitgewekenen, allicht ettelijken of enkelen geweest zijn, die 't in dezen liever met Marnix dan met Datheen hielden. Althans uit Brandt's verhaal van het geval[3] krijgt men den indruk, dat 't vooral ook de Remonstranten (trouwens meerendeels Zuidhollanders en Stichtenaars?) waren, die zich het ouder-wetsche *du* niet wilden laten opdringen, dat voor hen, de 'modernen' van dien tijd, blijkbaar ook een 'orthodoxe', Calvinistische kleur en geur had. *Gij* was dus ook het woord van den 'vooruitgang'; *du* behoorde tot 'de tale. Kanaäns', de taal der 'dompers' (om een negentiendeeuwschen term te gebruiken). En het had bovendien daarnaast ook nog een 'Oosterschen' of Friesch-Sassischen, Drentsch-Twentschen of 'Achterhoekschen', d.i. achterlijken bijsmaak. Zoo zullen gewestelijk-taalkundige, godgeleerde en ook 'cultureele' onderscheidingen en overwegingen elkander ten deele gekruist, ten deele gesteund hebben.

Voor velen onzer - geneigd om dit taalkundig vraagstuk ten minste even belangrijk te achten als andere op de Synode behandelde, niet zelden spitsvondige godgeleerde haarklooverijen, waarbij 't vaak ook over één enkel 'woord' liep - is het ten slotte

1) Verg. beneden, blz. 96, over het *doe* der Drenten, Twenten enz.
2) Zie De nieuwe Taalgids XV 165-71.
3) T.a.p.; verg. ook de Epistolica Narratio, een Remonstrantschgekleurd verslag der Synode, bij Kaajan, t.a.p. (verg. 7).

opmerkelijk hoe geringe waarde er aan het behoud of verlies van *du* gehecht werd, hoe de diepere beteekenis van het geschilpunt velen nog geheel ontging, zoodat de geheele redewisseling aan de leden, evenals aan de toehoorders, onbelangrijk, onbeduidend, ja lachwekkend voorkwam.[1)]

Dat echter, naast het literaire gebruik in de bijbelsche taal van den kanselstijl, ook dat van *du* als u i t i n g v a n v e r a c h t i n g in de 16de eeuw, althans in de literatuur, nog niet overal geheel was uitgestorven kan, behalve uit Kiliaan's getuigenis (a^{o}. 1574),[2)] ook b.v. blijken uit een pamflet, getiteld 'De clachten van Santan over Clementem Puteanum aen den Roomschen Paus .... Met eenen Brief aen den selven Vader van de Jesu-wijters' (a^{o}. 1598),[3)] een stuk, waarin de schrijver, kwansuis een Katholiek, Puteanus eerbiedig met *U.A.* en *ghij* toespreekt, maar zijn 'wederpreker' (den woordvoerder der ketters) verachtelijk met *dij*, en zelfs met *du*, kennelijk hoonend, bejegent. En dit behoeft zeker niet alleen op literaire traditie te berusten, maar kan zeer wel nog aan de toenmalige levende volkstaal ontleend zijn; evenals thans nog *doe, dou* of *du* in verschillende oostelijke en ook zuidelijke streken van ons taalgebied, hetzij ter uitdrukking van minachting,

1) 'Fuit haec jueunda nugatio; multi inter auditores mecum ridebant, quod tanta cum gravitate et reverentia loquerentur de vocibus *du* et *ghij*' (Epist. Narratio). Ook de Geldersche Raadsheer Gregorius achtte: 'In re tam nullius momenti non opus esse orationibus tam laciniosis'. Volgens een ander, eveneens Remonstrantsch, Histor. Verhael (blijkbaar tegen *du* gekant) echter is 'dese saecke heftelick met grooten ernst ter wedersijden gedebatteert'. Zie dit alles bij Kaajan, a.w. 118-9, noten.
2) Zie ook eene aanhaling van Van Hasselt uit het protocol der secretarissen van Antwerpen, a^{o}. 1571 (zonder nadere aanduiding te vinden bij Molema op *Die*): 'Een koopman, die veel knechten heeft, die sal aen den principaelsten ende liefsten scriven ende noemen hem met *ghi*; maar dengenen, dien hij minst acht, off die meer tot sinen ghebode of bedwang staet, dien zal hi met *dij* noemen'. Maar hier wordt alweer niet het rechtcstreeksche *du*, maar de objectief *dij* genoemd; waarbij 't bovendien onzeker is of niet eigenlijk weer het enclitische -*dij* als een zelfstandig dij, op een of andere wijze verwant met *du*, is opgevat.
3) Bij Fredericq, Het Nederl. Proza in de zestiendeeuwsche pamfl. 327-31.

vóór een scheldwoord, hetzij omgekeerd als een vriendelijkgemeenzarae aanspreekvorm gebruikt wordt.[1)]

Vor der Hake besluit zijn opstel over ‘De ondergang van het vnw. *du*’ met de woorden: ‘Het eind van 't bijbelse *du* is 't eind van 't hele *du*’; en rekent dan verder ‘wat deze of gene psalmberijmer, deze of gene auteur van geestelijk dicht of proza, deze of gene schrijver van een schoolboek ... in de 16de eeuw en later nog doet tot behoud van 't enkelvoudspronomen ... tot die liefhebberijen op taalgebied, ... die voor de onderzoeker geene andere waarde hebben dan die van: liefhebberijen’. Deze verwaarloozing schijnt mij te eenzijdig de waarde der literaire schrijftaal te miskennen. Ook zulke pogingen tot behoud of herop wekking tut den doode van een verdwenen of verdwijnenden aanspreekvorm, niet door één, maar door vele, door een heel geslacht van schrijvers, is toch m.i. wel een beschouwing en beschrijving waard, ook al acht men zulk een pogen van den aanvang af tot mislukking gedoemd, of zelfs in beginsel verkeerd, ja misdadig. Ik wil althans trachten uit de hier en daar verspreide gegevens omtrent het gebruik, dat eenige onzer voornaamste schrijvers in de eerste helft der 17de eeuw nog van *du* gemaakt hebben een overzicht samen te stellen en zoo de laatste stuiptrekkingen van het woord in onze literaire schrijftaal te beschrijven.

Wij zagen reeds dat in 1618, tijdens de Dordtsche Synode, *dij* en *dijn* nog geenszins uit het gebed van den kansel verdwenen waren. Terzelfder tijd waren deze beide vormen ook in de literatuur nog vrij algemeen bekend; te hunnen aanzien mag men eigenlijk ook niet, gelijk wèl met *du* 't geval is geweest, spreken van eene poging om ze te doen herleven: immers zij zijn, altoos in de geschreven en gesproken schrijftaal, steeds blijven ‘leven’.

Daarbij valt eigenlijk drie- of zelfs vierdorlei gebruik van (*du* en) *dij, dijn* te onderscheiden. I. Een kerkelijk gebruik van *dij* en *dijn*, in bijbelsche taal, bij het aanspreken of aanroepen van God in het gebed. II. Een ruimer gebruik van *dij* en *dijn* in dichterlijken of plechtstatigen stijl, bij het aanspreken van vorsten, edelen, of anderszins verheven, werkelijke of abstracte personen: godheden, allegorieën, helden, geliefden enz. Meer en meer komt

1) Zie Meert, a.w. 78; Kloeke, in Tschr. XXXIX 238-73; voorts b.v. Versl. VI. Acad. 1907, 176, en de dialectgrammatica's en -woordenboeken.

bovendien hierbij het rijm, de behoefte aan een goed rijmwoord in 't spel. En altijd worden de woorden, zonder eenig onderscheid, naast (*gij*), *u* en *uw* gebezigd. III. Daarnaast staat echter soms nog, uit een heel anderen taalkring afkomstig, in verband met het hier en daar waarschijnlijk in de volkstaal nog voortlevend gebruik in minachtenden zin, voornamelijk de vocatief *du*, gevolgd door een schimpend znw. of bnw. IV. En eindelijk de vorm *doe* of *dou*, veelal (doch niet alleen) als voc, in de karakteriseerende ‘Oostersche’ of ‘Overlandsche’ taal, den ‘plompen Drenten, Twenten, Knoeten, Moffen, Poepen’ (d.i. Rijnlanders?, Westfalingen, Oostfriezen, maar ook wel degelijk den bewoners onzer noordoostelijke provinciën) door Hollandsche zeven- en achttiendeeuwsche kluchten en pamfletten in den mond gelegd. Hier wordt het woord of althans ds vorm dus reeds als vreemd, onnederlandsch gevoeld.

Ik ga hier nu het gebruik van enkele schrijvers uit de eerste helft der 17de eeuw na, zooals dat uit monographieën, grammatica's, woordenboeken en hier en daar verspreide aanteekeningen van anderen en mij zelf valt op te maken; zonder eenige aanspraak derhalve op volledigheid of volstrektheid, al zou een langduriger onderzoek misschien niet heel veel meer of anders voor den dag brengen.

Ik begin met de Amsterdammers. Vooreerst C o s t e r . Deze schijnt bijna alleen het hierboven, sub IV vermelde gebruik (*doe*?) te kennen. In Teeuwis de Boer heeft de Overlandsche Ioncker Barent van Grevelinckhuysen telkens *du* (soms *dou*), *dij* en *dijn* in den mond; tot zijn knecht of de meid Bely: *du bist* 1487, 1505, *segstu* 293, *hatstu* 309, *hatstou* 313; *du* als voc, alleenstaand of vóór een schimpnaam: 294, 299, 305, 308, 315, 1451, 1454; *dy* dat.-acc. 314, 390, maar vaker in dezelfde functies *dyn* (verg. holl. *mijn* = *mij*) 298, 302, 303, 384, 387, 494, 1458; *dyn* poss. 297, 383, 385, 390, 474, 1468, 1469. Doch daarnaast tot dezelfde ondergeschikten ook, op zijn Sassisch: encl. en procl. -*i* of -*y* of -*ij* nom. 305, 309, 315, 388, 480, 481, 494, 1457, 1458, 1469, 1487; of wel, op zijn Hollandsch, encl. en procl. *je* nom. 314, 404, 470, 475, 1506 (en, hierbij (?) *ji* 384, 386); of eindelijk, op zijn Brabantsen, encl. -*dy* nom. 383! Tot zijn vrouw zegt hij *yi* encl. 405, naast *dyn* acc. 406, poss. 439. Eenparigheid van taal is hier ver te zoeken! - In Isabella spreekt de dokter naast het gewone ‘potjeslatijn’ ook een mondvol Overlandsch: *dou*

kerel 960, *dou meeren ryer* 963, *dou hasekop* 1611 (ed. 1627; ed. 1644: *du*, maar ed. 1619: *den*), *dyn* dat. 1612. - Ook Tysken van der Schilden, denkelijk niet als Hollander gedacht[1], zegt een enkele maal (1217): *du knoprock*. - Zie verder ook de geheel in 't Overlandsch vervatte klucht van Meyster Berendt (206-13).

Bij H o o f t , die in zijne Waernemingen (achter L. Ten Kate's Aenleiding 1 gedrukt) LXVI nog de volledige verbuiging van *du* (= *gij*) opgeeft, komt althans *dy*, volgens het Uitlegk. Wdb. van het Instituut, 'dikwijls voor'; het geeft echter slechts één plaats op, Ned. Hist. 723, waar de (te Breda geboren) bevelhebber van Steenwijk, Kornput, een slager aldaar 'dy, booswicht' noemt; vermoedelijk dus tot IV te rekenen. Uit zijne gedichten (ed. Stoett) heb ik een twaalftal plaatsen aamengelezen, alle onder II te rangschikken: Lofsang aen Pallas I, 49 ('Lof dij godinne rain *enz.*'); Brief van Menelaus aen Helena 354; Ach. en Pol. 1171 (A. tot P., hier 'goddin' genoemd, in 't rijm); Gran. 244, 1096 (Dorilea en Granida tot Daifilo), 1328, 1390 (in lyrische partijen), alle vier in 't rijm; G.v. Velsen 481 (H.v. Woerden tob Floris V, in gramschap, doch naast *gij* en *uw*); War. 49 (Giericheydt tot het 'schoone gelt', in middenrijm); Baeto 557 (in een gebed tot de godin des vuurs), 1107 (in een brief van Medea aan Penta). Alle in verheven stijl, en zeven van de twaalf maal in 't rijm; en alle in de latere uitgaven (1636), voor zoover daarin voorkomende, behouden. Alleen de plaats uit G.v.V. herinnert nog eenigszins aan het 'stemmings-*du*' van den hartstocht uit de middeleeuwen.[2]

B r e d e r o gebruikt *du* nog enkele malen, als voc, vóór een scheldwoord (III): III 287: 'O du Toversche Kol', of in de aanspraak tot zichzelf: III 532-3: *raestu, klampstu, derfstu, wilstu*, maar ook *du bist* (:), 550: *maeckstu, boutstu, waenstu*; hoe weinig leven er echter in *du* zat blijkt uit het gebruik als smadelijke voc. vóór m e e r v o u d i g e woorden, a.h.w. een bloot tusschenwerpsel (I 55: 'Her, her, du Moorders her! her, her du valsche Gasten!'). -*dij* dat.-acc. I 65,121(:), 141(:), 351; III 54(:), 466(:) (helden en heldinnen of gelieven uit Roddrick, Griane, Lucelle of liederen, tot elkander sprekende). - Evenzoo *dijn*, poss.; zie bij

1) Zie Tschr. XXIX 108, noot, 2,
2) Zonderling is 't gebruik van dit literaire *dy* naast holl. *je* in Quintijn, Holl. Liis en Brab. Bely 10: 'hoe dervje dy verkoenen'; elders, 65: '*Dy*, Leser, is 't bekent' naast *gy* en *u*.

Nauta, Taalk. Aant. § 90 een dertigtal plaatsen, alle uit de romantische spelen of de minne- en bruiloftsliederen[1], in den hoogdravenden stijl van pathetische aanspraken tot goden, vorsten, prinsessen, vereerde of geliefde vrouwen, of tot bruidegom of bruid; III 507, 509-10, tot zichzelf; 64, 541, 563, tot meervoudige personen[2]; III 532: *dijn selven* = *u selven*, hier als overal naast *gij, u(w)* en *-dij*. - Daarnaast een heel ander *doe* I 110 (*doe Dayvels dier*), II 220: *doe dogest* en ook *sich voor dich*: kennelijk ter kenschetsing van Oostersche of Overlandsche spraak.[3] Een dergelijke smadelijke bejegening, als van een vreemdeling, is blijkbaar ook bedoeld, wanneer (III 334) Apollo Cupido met *douw Hoeren-soon* aanspreekt.

Ook R o d e n b u r g h bezigt, nog in 1638 en 1639, een paar maal *dijn*: Vrou Jacoba 101 (Jacoba in 't gebed), Jal. Stud. 1, Ecce Homo 21(:), en ééns, heel vreemd, naar 't schijnt geringschattend of hooghartig, *du* na *gij* ('Wat oordeeldt ghy doch, du van d' Heer van Borslens staet?' Vrou Jacoba 77, gezegd door een graaf tot een 'kamerling'). - Ook bij Starter vond ik *dy* een paar maal, in minneliederen: (ed. V. Vloten) 59, 100 (beide:). - En bij K r u l , Pamp. Wer. (ed. 1644), 155 (tot God).

Uit V o n d e l heeft Van Helten, Vondel's Taal § 109 een paar dozijn plaatsen opgeteekend voor du, *dij* en *dijn*; *du* alleen in de oudere periode vóór 1625: Guld. Winck. XXVIII 7, LXXII 20 (beide voc, door of tot een tiran gezegd), XXXIX 9 (verachtelijk tot een schat), Hier. Verw. 864 (minachtend tot eene vrouw). *Dij* ook nog wel eens in de jongere periode; dus niet alleen in eerstgenoemd werk, Pascha, War. d. Dieren, Amst. Hec. enz., maar ook zelfs nog vijfmaal in Elektra (a°. 1638), dan in de opdracht der Maeghden (a°. 1639) aan Agrippine, waar Vondel het blijkbaar een sieraad vond, passende bij den 'hoogdravenden treurspeltoon' van het antieke drama en den statigen stijl eener opdracht aan zijne 'geboortstad'[4], en nog

1) Uit de klucht- of blijspelen alleen II 27, waar Moyael een schieman, heftige taal sprekende in voert.

2) Verg. Ned. Wdb. III^2 612 en V. Halteren, blz. 5.

3) Zie Tschr. XLIV 297.

4) Van Lennep verklaart het weder ophalen van 'dit sedert lang door hem ter zijde gezette vnw.' aldus: 'doch hij spreekt er, evenals, hij vijftig jaar vroeger deed, zijn moeder mede aan.'

ééns, in 1662, in de Batav. Gebr. 1442, denkelijk wel met de bedoeling ‘er de kracht der dreigende taal ... mede te verhoogen’ (V. Lennep IX 706).[1] Niet onopgemerkt blijve trouwens dat 3 van de 5 plaatsen uit Elektra in 't rijm staan! *Dijn* is door V.H. alleen uit de o.p. opgeteekend, maar zal wellicht ook later nog wel hier of daar voorkomen. Ook bij V. worden de woorden meestal gebruikt in de aanspraak tot God, vorsten, helden en heldinnen; maar daarnaast staan enkele gevallen van een gebruik in veraohtelijken of in medelijdenden zin: Henr. de Gr. 200, Pascha 933, 1286, Guld. Winck. CXIV 14, War. d.D.I proza, XCVII proza, CVI 15; CXIII 9 is nog een voorbeeld van het oude gebruik in het moraliseerend epimythium der fabelen[2] (of op dit gebruik in laatstgenoemd werk V. 's Fransch voorbeeld van invloed geweest is?[3].

C a t s gebruikt *du, dij* en *dijn* nog enkele malen, in het gebed tot God of Jezus; maar op twee plaatsen, in het Ned. Wdb. uit de ed. 1657 vau het Houwelick aangehaald, is het in de latere edd. (althans die van 1726) veranderd in *gij* en *uw* (I 373 *b*, 374 *a*), terwijl 't op eene andere (I 35) is gebleven. Verder verachtelijk, b.v. I 183 *b*, 585*b*: beide uit de oudere ed. behouden. Eindelijk *'t dijn* tegenover *'t mijn* (I 498 *e*): het eenige thans nog levende, spreekwoordelijk gebruik.

Van H u y g e n s is het bekend dat hij althans aanvankelijk, als goed, streng Calvinist, zeker wel desbewust, Marnix' voetspoor drukkende, in het gebed tot God regelmatig *dij, dijn*, en ook *du* gebruikt heeft. Zoo in de Bid-daghs-bede (ed. 1672, I 1-8). Maar in Des Heeren Twee Gebods-tafelen uitgebreydt (I 14-26), waarin God dus tot den mensch spreekt, komen alleen *gij* en *u(w)* voor. In de in D' uytlandige Herder inge-laschte berijming van Ps. 79 alleen *du, dij, dijn*. En in de overige (jongere?) stichtelijke gedichten, die het 1ste Boek: ‘Bibel-stof en Gods-dienst’ vullen (I 43-72), is het, zooveel ik zie, veelal

1) Immers men zal hier toch wel niet mogen denken aan een poging om - alleen op deze ééne plaats! - aan de taal dor moeder van ‘Nicolaes Burgorhart’ een Oudgermaansch tintje te geven?
2) Zie Vor der Hake, Aanaprv. 97, 228.
3) Zie ook in twee Calvinistische hatelijke antwoorden op de prijsvraag der Duitsche Academic, in Vondel, ed. V. Lennep, III 43 (vs. 84), 47 (vs. 15): *dijn* poss., beide betrekking hebbende op meer dan één persoon (naast 45, vs. 145 vlgg.: -*dy*).

Dijn, ook wel eens *Dij* (steeds aldus, met hoofdletter; maar nooit meer *Du*, steeds *glhij* en *u(w)* (niet met hoofdletter). Blijkbaar waren *Dij* en *Dijn* voor Huygens a.h.w. heilige woorden geworden, ook door den druk, evenals b.v. HEERE in den Staten-bijbel, te onderscheiden van *gij* en *u(w)*, zelfs wanneer deze laatste toch ook op God betrekking hadden. Evenzoo b.v. in hot slotcouplet van Voor-hout (I 112); voorts I 82 (ook *slacst du*), 84 (Costelick Mal), 452 (ook *sulstu*, Aen de vrye Nederlanden, a^{o} 1621), 192-7 (Dagh-werck, a^{o} 1638), 522 (a^{o} 1658); later, naar 't schijnt, niet meer met hoofdletter. Maar, bedrieg ik mij niet, uitsluitend in toepassing op God, dus anders dan Hooft, Vondel e.a.: kenmerkend voor den strengen Calvinist?

In het Wed. Wdb. zijn verder nog eenige andere voorbeelden van het gebruik in de 16de en 17de eeuw uit andere dan de bovengenoemde auteurs te vinden: van *du* uit Gnapheus, D. Heinsius en V.d. Goes; van *dij* uit Suffridus Sixtinus' G.v. Velsen, Camp-huyzen, Revius, Westerbaen, De Decker; van *dijn* uit V.d. Putte, V.d. ÏToot, uit de door P. Eredericq uitgegeven zestiendeeuwscke pamfletten en uit den Zeeuschen Nachtegael. Ook elders zal zeker nog een en ander schuilen. Enkele oude teksten zijn, afzonderlijk of in verzamelingen, nog lang in hun ouden vorm herdrukt. Zoo vond ik in een laten herdruk van 't Groot Hoorns, Enkhuyzer, Alkmaarder en Purmerender Liede-boek, volgens Scheurleer's Nederlandsche Liedeboeken 186*a* omstreeks 1769 gedrukt, nog een berijmde ‘Gratias Ofte Dankzegginge’ (I 70-1), waarin nog steeds als vanouds *dijner* en *dij*, maar daarnaast *gij* (o.a. met den zuiver Hoogduitschen werkwoordvorm *hast: gast*!) voorkomen.[1)] Maar dit waren toen natuurlijk nog veel meer dan in de 17de eeuw antiquiteiten. En wanneer wij twaalf jaren na dit laatste voorbeeld in Wolff en Deken's Sara Burgerhart 409 lezen: ‘Dou lompen. Kaerel!’, heeft dit met het onmiddellijk voorafgaande, niets te maken; dit *dou* kenschetst den spreker (den ‘Heer E.’, belager van Saartjes onschuld!) alleen als een onbeschoften ‘kaerel’ (een Overlandschen landjonker?).

Want zeker mag men aannemen dat het gebruik ook van *dij* en *dijn* in het gebed op den kansel, dat in 1618 nog gewoon was, na de uitgave in 1637 en de verspreiding van den Statenbijbel (die echter, naar men weet, aanvankelijk op veel tegenstand

1) Zie ook nog een Vlaamsen voorbeeld (c. 1700) van *dijn* (van Van Maele, met betrekking tot Vlaanderen) bij Meert, a.w. 77.

gestuit is), zijn grootsten steun verloren liad, uit zijn laatsten, kerkelijken schuilhoek verjaagd was, en derhalve na de eerste helft der 17de eeuw snel achteruitgegaan en spoedig verdwenen is. Het is dan ook zeker geen toeval dat slechts zéér enkele der tot dusverre gevonden citaten van na 1650 dagteekenen.[1)]

Deze laatste rest van het aloude voornaamwoord, dit kerkelijk gebruik is thans natuurlijk geheel en al vergeten. En zoo pleegt of placht men, volgons Driemaandel. Bladen VI 117, in Groningen om de onbeschaafdheid der hannekemaaiers uit te drukken, te zeggen: ‘Dai komt oet 't land, waor ze teeg'n ons laiv'n (H)eer zègg'n van *dou*’ (naar de om de 14 dagen voor deze menschen gehouden Luthersche preeken).[2)]

De pogingen, bij het herleven van taal en letteren in Z u i d - N e d e r l a n d in de eerste helft der 19de eeuw door romantische dichters en letterkundigen als Vleeschouwer, Conscience, Prudens van Duyse, Van Beers, Heremans, vooral Dautzenberg, en later nog door Pol de Mont hernieuwd, om het in enkele zuidoostelijke dialecten nog voortbestaande *du* ook in dicht en ondicht - en wellicht ook in de spreektaal? - weer tot eere en nieuw leven te brengen, en de tegenstand van Snellaert, Van Kerck-hoven e.a. tegen dit drijven: dit alles ligt buiten mijn bestek; een overzicht dezer ‘liefhebberijen’ geeft Meert, a.w. 78-90.[3)] Natuurlijk zijn die pogingen vergeefsch gebleven: wat in de literatuur - van de spreektaal is hier zelfs geen sprake - nóg wel eens mogelijk is gebleken ten aanzien van enkele, door veelgelezen schrijvers opgerakelde en druk gebruikte woorden, archaïsmen of purismen, is stellig onmogelijk, waar het iets geldt van zoo algemeen, dagelijksch gebruik, maar ook van

1) Uit dezen tijd is wel denkelijk ook Den Grooten en Nieuwen Reinart die Vosa (in Veral. d. VI. Acad. 1919, blz, 417): *du* vóór een scheldwoord (naast -*dij* 411 en *je* 419).
2) Verg. beneden over *je* in 't gebed.
3) Pro memorie vermeld ik hier ook slechts het wonderlijk misbruik van oen nomin. *dij* door Drost in zijn Pestilentie te Katwijk (1830), en na en naar Drost, naar ik meen, ook door Potgieter; zeker bedoeld als herstel van (een vreemden bijvorm van) *du*, maar inderdaad slechts de voortzetting, a.h.w. de uiterste consequentie, van het oude mis verstand der vormen met mnl. onbeklemd, enol. -*di* naast beklemd *ghi*, (zie boven, blz. 83).

zoo teederen, teeren aard als de aanspreekvorm. Daar heerscht ook in de schrijftaal alleen het algemeen gebruik, geenszins onveranderlijk, integendeel in den loop des tijds telkens wisselend, afhankelijk van allerlei maatschappelijke invloeden, 'cultureele stroomingen', en ook van den grilligsten factor, de 'mode', maar niet van de romantische wenschen van 'taal- en letterkundige' dichters en geleerden.[1)]

'De ondergang van het voornaamwoord *du*' is telkens weer betreurd; begrijpelijk en te recht, zoowel om den klank als om de gevoelswaarde van het woord. Het is ons eerste en zwaarste verlies op dit gebied; ware het blijven leven, wij zouden nu misschien niet bij spreken en schrijven in verlegenheid zitten, zoowel in onze algemeene beschaafde spreektaal als in de schrijftaal.

Minder algemeen zal wellicht dit verlies als betreurenswaard beschouwd worden, waar 't alleen geldt het prijsgeven van het hier besproken *du* in de kanseltaal. Velen zullen 't jammer vinden dat *du, dij, dijn* niet, gelijk eng. *thou, thee, thine*, althans voor de hoogere, plechtige of dichterlijke schrijftaal behouden zijn gebleven; zij zullen den laatsten strijd daarover in de Dordtsche Synode gevoerd, geenszins lachwekkend vinden, maar alleen den uitslag er van, het over *du* gestreken doodvonnis, betreuren, dat een voortleven althans in de poëzie en in het gebed op den kansel, als in 't Engelsch, onmogelijk gemaakt heeft. Anderen echter zullen het verlies van zulk een uitsluitend dichterlijk of plechtig *du*, zulk een 'taaloudheid', allerminst bejammeren, integendeel goedkeuren, en betwisten dat *du* voor de zeventiend-eeuwers - laat staan voor ons - nog 'het teedere, het heilige intieme *du*' was gebleven, dat Dr. A. Kuyper er nog in hoorde en voelde of wilde hooren en voelen.[2)] En weer anderen zullen zich over het verlies niet warm maken, nu dit bijbelsche en dichterlijk verheven *du* het veld heeft moeten ruimen voor . . . . *gij*, dat voor ons, Noordnederlanders boven de rivieren, evenzeer een vreemd boekenwoord is.

(*Wordt vervolgd*).

J.W. MULLER.

1) Kaajan, a.w. 151.
2) Vor der Hake, in De nieuwe Taalgids IX 249.

Naschrift.

Het bovenstaande was reeds geschreven en bij de Redactie ingezonden, toen ik kennis kreeg van het opstel van Dr. Kloeke (hierboven, 1-10): een heuglijk sament: effen, zonder botsing of verdringing, immers een aanvatten van hetzelfde onderwerp van verschillende zijden en op verschillende wijzen, die elkaar op gelukkige wijze aanvullen. Een paar opmerkingen slechts, naar aanleiding van K.'s betoog.

Uit hetgeen Te Winkel, Gesch. d. Ned. taal 121, § 39, zegt over Vondel's gebruik en Marnix' en Spieghel's getuigenissen mogen wij m.i. niet afleiden - en leidt T.W. zelf ook niet af; integendeel zegt hij zelf: ‘toen echter leefde de 2de p. sing niet meer’ - dat zij *du* nog uit de levende volkstaal kenden; althans niet voor Spieghel en Vondel. Wat Marnix betreft, behalve in de oostelijke gewesten zijn *du* en *dy*, volgens hem, ‘ja oock selve noch in vele plaetsen van Hollandt ende Zee-landt gebruyckelijck’: een getuigenis dat stellig aandacht verdient. Wanneer wij echter zien hoe hij - gelijk ik meen hierboven (blz. 85-90) te hebben aangetoond - geneigd is de feiten lichtelijk te verwringen ter wille van zijne godgeleerde en taalkundige beginselen, voor hem de cenige richtsnoeren, dan behooren wij zijne mededeelingen met zekere voorzichtigheid te aanvaarden. Hem voor te stellen als een ‘revolution-nair . . ., in zooverre dat hij zich niet aan de aristocratische traditie der Zuid-Nederlandsche steden gebonden achtte’ (Kloeke, blz. 3), dus als een democratisch en voorstander der plattelands-volkstaal, gaat m.i. niet aan. De Calvinist in hem moge soms democratisch gezind zijn geweest, als Humanist zal hij, althans op 't stuk der spraakkunst, allicht eer aristocratische denkbeelden gehad hebben en niet ongaarne, puristisch en archaïstisch, het oude *du*, vooral naar 't voorbeeld der vroegere schrijvers, in de schrijftaal hersteld hebben; vooral wanneer, zooals hier, een allesbeheerschend godgeleerd of godsdienstig beginsel dit eischte. Waarom zou hij anders, zoo 't hem om de volkstaal te doen was, in zijn Biëncorf, waar deze Brus-selache edelman van Savooischen huize zeker getoond heeft de (Brabantsche) volkstaal verwonderlijk goed te kennen, aan *du* zoo'n kleine plaats hebben gegund?

Dat voor 't overige *du* in de 16de, en zelfs in de 17de eeu'w

op 't platteland van Zeeland en (Noord-?)Holland nog veler-wegen leefde, acht ook ik wel mogelijk, en niet in strijd met mijne gegevens uit de literaire schrijftaal (zie boven, blz. 83, 84, 88, 92, en verg. Roemer Visscher's bekend getuigenis omtrent Waterland, Sinnep. 158); al wil ik wel bekennen soms ietwat ‘schichtig’ te worden bij K.'s boude verzekeringen dienaangaande.

Zoo zou ik op zijne vraag: ‘En waar haalt Cats het dan vandaan?’ (blz. 4) niet met vertrouwen durven antwoorden: ‘uit de Zeeuwsche volkstaal’. Van Heule's aldaar aangehaalde stellige verzekering dat Cats *du* ‘doorgaens’ in zijn Selfstrijt en ‘tot eenige plaetsen.’ in zijn Houwelick ‘ingevoert’ (NB.) heeft, gaf mij aanleiding om beide werken, in de oudste edities, onderscheidenlijk van 1620 en 1625 (die Van Heule in 1633 onder de oogen zal hebben gehad), een paar maal door te zien - geheel doorlezen ware wat veel gevergd -, op zoek naar *du's* en *dij's*, En ik vond . . . overal *gij* en *u(w)*, behalve in Selfstrijt éénmaal (blz. 63) *dyn* (Joseph tot Sephyra), en een paar maal *du, dij* en *dijn* (95-6, 106, beide malen in het gebed tot God); alle in de latere edd. van Alle de Wercken (1658 en 1726), evenals elders, gemoderniseerd tot *gij* en *u(w)*. Al zal ook in het grootere Houwelick wellicht nog enkele malen, hier en daar, *dijn, dij*, en ook *du* te vinden zijn, ik durf gerust verzekeren, dat Van Heule's bewering omtrent Cats' gebruik onjuist is. Dit maakt op mij geen anderen indruk dan dat zijner Hol-landsche tijdgenooten: *du*, en ook *dij* en *dijn* zijn voor hem literaire ‘rariteiten’, woorden uit de oudere schrijftaal, geschikt voor plechtige gelegenheden; van een invloed der Zeeuwsche volkstaal blijkt bij hem niets. En Van Heule's bewering is een zwakke grond voor K.'s meening: ‘men . . . kende het volkswoord (ik spatiëer) *du* vrij zeker nog wel’ (blz. 4).

Dat ik ten slotte van harte instem met K.'s uiteenzetting (blz. 5-10) der Hollandsche, inzonderheid Amsterdamsche ‘taalexpansie’ naar het Oosten en het Zuiden, die ook den invloed der zuidelijke, deftiger geachte Brabantsche taal tegenwerkte en vaak te niet deed, behoef ik, na hetgeen ik daar-over vroeger en later geschreven heb, wel niet te verzekeren.

O., Febr. 1926.
J.W.M.

Een rei van Vondel in het Platduitsch.

In het *Album plattdeutscher Gedichte*, hrsg. v.H. Eschenhagen (Berlin, 1860, p. 282) trof mij het volgende, dat blijkbaar berust op de eerste vijf strophen van Vondel'a beroemde rei:

Dat ehliche Glück.

Wo ward uprichtg're Tro
As twuschen Manu un Fro
Up disser Welt gefuuden?
Twe Seelen, an enander fögt
Un fest gekittet un verbunnen
Durch Leevd un Dögd.

Dat Band, dat 't Harte bind't
Der Moder an ehr Kind,
Geboren unner Smarten,
An ehrer Brust sük drinkend rod,
So lang gedragen unner'm Harten
Verbind't dat Blod.

Noch starter bind't dat Band
Von 't Paar, dat Hand an Hand
En godet Leben fehret,
Un dat nu Jahre lang gepaart,
Dem aischen[1)] Ehedüwel wehret
Ganz glik van Art.

Wil so de Leevde vel,
So hett se't ok nich hel
Dat Hart an Hart' schall puckern;[1)]
De Leovd is starker as de Dod,
Un will nich wiken noch fluckern,
In giner Not.

Gin Water lescht dit Für,
Dat edelste, dat hier
De Harten snell dörgleiet,
Dit is de beste, schönsto Glut,
De sük de Minsch hier weihet
Un geit nich ut.

Noch de naam van Vondel, noch die van zijn navolger wordt er bij vermeld.

Amsterdam.
A. BORGELD.

1) Glossarium: *aisch* = böse, schlimm; - *puckern* = schlagen, klopfen.
1) Glossarium: *aisch* = böse, schlimm; - *puckern* = schlagen, klopfen.

Boekbeoordelingen.

Alfons Moortgat: *Germanismen in het Nederlandsch*. Door de Kon. Vlaamsche Academie met goud bekroond (Gent, Vanderpoorten en Co., 1925).

Om dit bekroonde antwoord op de prijsvraag der 'Vlaamsche Academie' billik te beoordelen moet men in aanmerking nemen: 1°. dat bedoeld werd een 'proeve van taalzuivering' in de trant van De Vreese's *Gallicismen* 2°. dat de beperking tot het Nederlands sedert 1880 een historiese beschouwing uitsloot. Reeds in 1909 wezen wij er op[1)], dat o.i. deze vraag het onderzoek in een verkeerde richting stuurde, als men zich op taal-wetenschap-pelik standpunt plaatst. Daarmee is niet gezegd dat de 'distellezing' die de Academie beoogde, voor de taalpraktijk geen nut zou kunnen stichten. Er bestaat een misbruik van on-Nederlandse woorden en wendingen, uit onkunde of slordigheid, dat aangewezen en bestreden dient te worden. Daartoe zal de onderzoeker het misbruik bij de tijdgenoten met de stukken moeten aantonen en de taalmiddelen ter vervanging dienen aan te wijzan. Die ondankbare taak vervulde De Vreese voor de welig woekerende Gallicismen; zijn voetspoor volgde Moortgat voor de germanismen. Daarbij nam hij de gehele opzet van De Vreese over: achtereenvolgens besprak hij de *Germanismen in den Woordenschat, in de Vormleer en de Woordvorming, in de Constructie* (blz.. 1-198). Een *Bijvoegsel* behandelt de *Woorden en uitdrükkingen* en de *Contructies* die 'ten onrechte gewraakt of door het gebruik min of meer gewettigd' zijn.

Met grote vlijt en goed onderscheidingsvermogen zijn in deze rubrieken tal van voorbeelden bijeengebracht, geput uit een reeks schrijvers van Zuid- en Noord-Nederland. Volledigheid was natuurlik niet te bereiken. Aanbeveling zou het verdiend hebben, bij de grote omvang van het materiaal, eerst alleen

1) *De Nieuwe Taalgids* III, 830, noot 1.

Zuid-Nederland te beschouwen, gelijk ook De Vreese deed. Het Noorden komt er nu te gunstig af, doordat de schrijver slechts enkele toevallige grepen deed[1]. Bovendien levert liet bestuderen van het levende taalgebruik in Noord-Nederland voor de Vlaming, die niet of zelden in deze gewesten vertoefde, eigenaardige moeielikheden op. Moortgat b.v. heeft een zonderlinge voorstelling van de Duitse invloed in ons land: ‘Bijna zooals in Zuid-Nederland het Fransch is het Duitsch in Holland de taal, welke de hoogere standen, de geleerden, journalisten, letterkundigen en kooplieden bij voorkeur spreken, lezen en schrijven’ (blz. XI). Was dat waar, dan zou een boek over Nederlandse germanismen er anders uitzien! Dat het schrikwekkend uiterlik van lange alfabetiese lijsten gelukkig grotendeels schijn is, hebben wij vroeger uitvoerig betoogd. Een vergelijking van Siegenbeek's lijst (1847) met die van Moortgat werkt geruststellend: de meeste papieren monsters uit de eerste helft van de 19de eeuw zijn reeds verdwenen; vele uit de 20ste eeuw zullen diezelfde weg gaan. Zolang er geen Nederlands-Duitse tweetaligheid bestaat, zal de inburgering van een aantal Duitse woorden liet taalkarakter niet licht aantasten.

De studie van Moortgat lijdt aan een zekere tweeslachtigheid. Hij hield zich begrijpelikerwijze aan de puristiese opzet, en gebruikt beeldspraak als ‘wieden’ (XXIV) ‘leurgoed’ (XXVII) ‘gevaarlijke landloopers’ (XXXIII), maar verder is de gehele *Inleiding* doordrongen van moderne denkbeelden. Hij ziet in, dat de studie van germanismen een stuk kultuurgeschiedenis zou moeten zijn, op een onmisbaar-historiese grondslag: ‘gaarne zouden wij de lotgevallen der germanismen *in verband met hun gebruiksfeer* nagegaan en aldus de klip van het ontijdig genera-liseeren ontzeild hebben’ (XVIII); hij begrijpt dat de speciale of techniese germanismen een ander karakter hebben dan de ‘boek-germanismen’; hij voelt de waarde van uitheems taalmateriaal dat voor woordkunst óf een aanwinst of zelfs onmisbaar

1) Wie onze dagblad-germanismen, waarvan ik de laatste jaren vele tientallen aantekende, in Moortgat's register naslaat, zal meermalen vergeefs zoeken. Ik noem b.v. aanstrenging, beplannen, begaving, uitrotten, samenbreken, volstandig, schriftstuk, onomgankelik, iemand maatregelen, een ingaande beschouwing, steekpenningen, met terug-zicht op, veelmaals, milderen, verbloeden, ombouwen, uitbouwen, weerzinnig, psychologie drijven, enz.

kan zijn: bij Qezelle ‘staat het gewraakte zoo vast-Maar en mooi-harmoniens in zijn meesterlijk vers gegriffeld, dat men het, hoe onnederlandsch ook, voor geen geld ter wereld,in het verband zou willen missen’ (XXVI); hij is overtuigd dat niet de puristiese taalgeleerde, maar ‘het gebruik eindelijk de eenige rechter zal zijn’ (XXVII).

Des te meer is het te betreuren dat de formulering van de prijsvraag hem niet de gelegenheid bood om bij de opzet van zijn werk zijn eigen inzichten te volgen, en op het onderscheiden gebied van wetenschap en techniek, van muziek en toneel, van litteratuur en journalistiek zijn materiaal te verzamelen en te rangschikken. De Keurraad van de Academie naderde tot dit inzicht door de wenk om ook ‘een paar wetenschappelijke boeken en vaktijdschriften’ te onderzoeken (XXIV), al waren de uitkomsten daarvan in het eenmaal vastgestelde kader ten dele misplaatst.

Een gcdachtenwisseling over biezonderheden zou ons in deze rubriek te ver voeren. Bij een breder opgevat onderzoek van de lotgevallen der Duitse woorden in het Nederlands zal het rijke materiaal van deze vlijtige studie ongetwijfeld goede diensten kunnen bewijzen.

C.G.N. DE VOOYS.

Uit de tijdschbiften. (Januarie-Februarie).

De Gids. Jan. Frans Erens schrijft *Over Van Deyssel's ‘Men Liefde’*, waarvan het tweede gedeelte hem minder bevredigt dan het eerste: ‘de auteur heeft zich geleidelik te veel laten gaan en is de dupe geworden van. zijn virtuositeit’. Ook de stijl begint dan aan overlading te lijden.

Febr. N. van Wijk geeft een Herinnering aan W.G.O. Bijvanck. - M. Nijhoff is in een uitvoerig artikel *Peinzende over* ‘*Kleine Inez*’.

De Nieuwe Gids. Febr. In deze aflevering zijn een vijftal brieven van *Potgieter aan Kneppelhout* (1838 en 1844) opgenomen.

Groot-Nederland. Jan. In een opstel *Zuster Bertken en de Noord-Nederlandsche renaissance* maakt D. Th. Enklaar bezwaar tegen het kontrast dat gezocht wordt tussen het M.-E. ascetisme van zuster Bertken en de opkomende renaissance-beschaving. Zij is van één geest met de moderne devotie en dient z.i. ‘eerder gerekend te worden tot de voorloopers van den nieuwen dan tot de heksluiters van den ouden tijd.’ - F.H. Fischer schrijft over *Aïlarrl Pierson*, naar aanleiding van Boersema's proefschrift, dat hij weinig waardeert.

Febr. P.N. van Eyck opent in dit tijdschrift zijn rubriek *Dichters en Gedichten* met een uitvoerige beschouwing over J.C. Bloem.

De Stem. Febr. In de rubriek Nederlandsche Litteratuur bespreekt Urbain van de Voorde *Nijhoff's Vormen*. - H. Marsman schrijft *Over Marnix Gijsen*.

Stemmen des tijds. Jan. In een opstel over *Multatuli en de koloniale politiële* stelt P.A. Diepenhorst de vraag: ‘Was Multatuli een der wegbereiders voor recht en gerechtigheid?’ Zijn besluit is ‘weigert eer aan het genie, dat misbruik maakt van zijne gaven!’ -

Febr. De Literaire Kroniek van C. Tazelaar brengt bespreking en aankondiging van een lange reeks werken op litterair-histories en belletristies gebied.

Roeping. Jan. Henri Bruning begint een opstel over *Kunst en Kunstenaar*, waarin hij wil aantonen dat ‘de renaissance-ideologie de geesten hoeft en houdt vertroebeld’ en in strijd is met ‘een katholieke levenshouding’. - In de rubriek *Geestelike ervaringen* verkondigt M. Molenaar de lof van *Frederïlc van Meden*, naar aanleiding van van jongste uitgave *Langs den Weg*.

Febr. Henri Bruning vervolgt zijn breed opgezet artikel over *Kunst en Kunstenaar*.

Studiën. Tijdschrift voor godsdienst, wetenschap en letteren. Jan. Bern. van Meurs verdedigt in een artikel *Spellen en stellen* de nieuwere taalbeschouwing en de vereenvoudigde spelling, waarvan sommigen ten onrechte stijlontaarding verwachten, ‘want de waarde van den stijl ligt niet in den uitwendigen vorm van het schrift, maar in de diepte en bewogenheid van den geest.’

Opwaartsche Wegen en Opgang. Febr. W. ten Kate Jzn. wijdt een artikel aan *C.S. Adama van Scheltema en 'De Tors'*, waarin hij aantoont hoe 'Liefde en Schoonheid, daad en droom, de elementen die in zijn leven immer strijdend aanwezig waren, zich in "De Tors" tot een laatsten strijd scherp tegenover elkaar stelden, elkander afstootend en toch hakend naar vereeniging.'

Den Gulden Winckel. Jan. Een uitvoerig vraaggesprek van G.H. Pannekoek met *Wies Moens* bevat veel merkwaardigs over de dichter zelf en over moderne Vlaamse poëzie. - De *Kroniek van het Proza*, door Gerard van Eckeren, behandelt *De Ajspraak*, van A. Roland Holst; de *Kroniek der Poëzie*, door Henrik Scholte, is gewijd aan *Marnix Gijsen*.

Febr. Pannekoek's vraaggesprek is gericht tot *Johan Koning* en betreft de *Koloniale Literatuur*. - Wybo Meyer bespreekt *Troelstra als Friesch Dichter*. - Jan de Vries kondigt *Nieuwe hoehen over Folklore* aan, n.l. een Stamboek der Saksische bevolking en Pierre Kemp's *Limburgs Sagenboek*. In de *Kroniek der Poëzie* bespreekt Henrik Scholte Henri Bruning.

Volkslunde XXX, afl. 4-6. Jan de Vries wijdt een bespreking aan *Het Oost-Indische sprookje van den Gulzigaard*. - Als proeve van grove volkshumor geeft P. de Keyser de tekst van *Het kluchtig Sermoen van Bacelms*, naar een druk uit het midden van de 19de eeuw. - Maurits de Meyer maakt kritiese aantekeningen • bij een studie van Lutz Mackensen over het sprookjesmotief van *Janneken en Mieken*, waarin hij de theorie van de Finse school bestrijdt. Victor Meyere vervolg; de *Vlaamsche Sprookjes* (LI-LXII). - Jozef Cornelissen deelt varianten mee van het woord 'wierel' (godspenning). - Victor de Meyere huldigt *Isidoor Teirlinck* als folklorist.

Leuvensche Bijdragen XVII, all. 3-4. A. Carnoy behandelt *Le sapin dans la toponomie belge*. - A. Burssens deelt een twintigtal kleine exempelen mede uit *Dboec der voorsienicheyt*, waarvan hij twee handschriften raadpleegde. - J. van de Wijer geeft een overzicht van het *Wetenschappelijk onderzoek der Vlaamsche plaatsnamen*, waarin hij de organisatie van het onderzoek en de behaalde uitkomsten beschrijft. - J. Mansion etymologiseert in een *Naamkundig Overzicht* de naam *Goossens* en de plaatsnaam *Driesch*.

Bijblad. Afl. 3-4. L. Grootaers doet mededelingen over de vorderingen van liet *Zuidnederlandshi Dialect-onderzoek*, met aanwijzingen voor de medewerkers. Aan de Dialectbibliotheek wordt ijverig gewerkt. - J. Van de Wijer geeft dergelijke wenken voor *Ons Toponymisch Onderzoek*. Verder bevat deze aflevering een reeks boekbeoordelingen.

De Vlaamsche Gids. Jan. H.N. van Kalken deelt een en ander mede *Over Leesboeken van vroeger eeuwen*, met aardige voorbeelden uit de vaak zeer onkinderlike versjes. - In de *Vlaamsche Kroniek* bespreekt Lode Monteyne de *Moderne poëzie* van jonge Vlamingen, waarvan hij de buitensporigheden verwerpt.

Vlaamsche Arbeid. Jan. V.J. Brunclair prijst het boek van Karel van den Oever: *De Hollandsche Natie voor een Vlaamschen spiegel*, omdat hij daarin 'om beurten vernuftig en in een prettigen hekelstijl de wederzijdse tekortkomingen voor de complete herrijzenis van Dietsland konterfeit.'

Febr. V.J. Brunclair bespreekt *Tijl*, een 'Gekke historie in vier kapittels' door Anton van de Velde; W. Meyboom beoordeelt de *Geestelijke Peilingen* van Karel van den Oever.

Dietsche Warande en Bolfort. Jan. Dit jubileum-nummer - het tijdschrift bestaat 25 jaar - bevat een groot aantal bijdragen, grotendeels gewijd aan de geschiedenis van de Warande en de leidster Mej. M.E. Belpaire. - A. Boon wijst op de betekenis die *Dr. Jules Persijn* voor het tijdschrift gehad heeft. - H. Linnebank schrijft over *De werkzaamheid van Pastor öuppens*. - Een bijdrage *Voor de geschiedenis van Jan van Iiuusbroec* gaat over de vraag of Euusbroec Joachimiet was; de daarvoor aangevoerde bewijzen worden door de schrijver weerlegd.

Verslagen on Mededeelingen der Kon. Vlaamsche Academie. Oct. Karel de Flou publiceert na enige algemene opmerkingen, een rijke voorraad materiaal van *Toponiemen uit de provinciën Antwerpen en Brabant*, geput uit de archieven. - Twee belangrijke studies van Maurits Sabbe geven menige nieuwe biezonderheid over de betrekkingen tussen Noord- en Zuid-Nederland in de zeventiende eeuw. De eerste is getiteld: *De Antwerpsche Vriendenkring van Anna Roemers Visscher*, de tweede: *Constantijn Huygens en Zuid-Nederland*. In de laatste toont hij o.a. aan, dat Huygens de grondgedachte van zijn *Ooghentroost* ontleende aan een dergelijke Latijnse troostverhandeling van Puteanus. -

In de *Lexicographische Sprokkelingen* bespreekt Leonard Willems de verhouding van Mnl. *veele* en *veede*. Hij toont aan dat het oude *vede* zich in Brabant en Limburg gehandhaafd heeft, Holland weifelt tussen de twee, maar in Vlaanderen was de jongere vorm *vete* inheems sinds de 13de eeuw. Voor de tekstkritiek en de lokalisering van teksten is dit van belang. De *Lucidaris* b.v. blijkt - ook op grond van andere rijmen - Vlaams, evenals de *Lancelot* uit Velthem's compilatie. Omgekeerd blijken de *Lorreinen* en de *Borchgravinne van Vergi* Brabants.

Nov. L. Willems geeft aanvullingen en aantekeningen bij het artikel *Een teruggevonden handschrift* van Fred Lyna (Ts. Lett. 43), omtrent *Gedichten van A. de Roovere, van Hamme, van Frans Oisstoc, van Anna Bijns enz*. - Gustaaf Segers publiceert zijn voordracht over *Bilderdijk Pedagoog*.

Neophilologus XI, afl. 2. A. Borgeld publiceert het cerste gedeelte van een studie over de *Verbreiding en verbinding van eenige anecdoten en vertellingen*. Uitgaande van een anekdote bij Fritz Reuter volgt hij het motief in allerlei tijden en streken.

Germanisch-Romanische Monatsschrift. Nov.-Des. De voordracht van W. Stammler over *Die Bedeutung der mittelniederdeut-schen Literatur in der deutschen Geistesgeschichte*, met zeer uitvoerige bibliogratiese noten, zal wegens de vele aanrakingspunten van deze letterkunde met het Middelnederlands, ook voor de Nederlandse studie van belang kunnen zijn.

Het Boek. Des. M.E. Kronenberg beschrijft een interessant en zeldzaam boekje: De *loose vossen der werelt*, in 1517 te Brussel gedrukt. Het blijkt een vertaling te zijn van Jean Bouchet: *Les Regnards iraversans les périlleuses voics des folies fiances du monde*. Van dit satiries geschrift bestaat ook een Duitse bewerking, die naar de Nederlandse bewerkt moet zijn. Misschien is de drukker Thomas van der Noot, een geletterd man, zelf de vertaler geweest.

Museum. Jan. J.W. Muller bespreekt uitvoerig J. te Winkel's Ontwikkelingsgang der Noderlandsche Letterkunde, 2de druk, deel III-V.

Boekzaal dor geheele wereld. Febr. Onder het opschrift *Katholieke Epiek in Nederland* bespreekt H. van der Mark *Het droeve Raadsel* van Cor Hermus.

C.D.V.

Bijdragen tot de geschiedenis onzer Nieuwnederlandsche aanspreekvormen.

II. *Gij, Jij* en *U*.

Hoewel de geschiedenis dezer aanspreekvormen meerendeels in een jonger, naderbij gelegen tijdperk valt dan die van het vroeger behandelde *du*, ligt zij echter meer in 't duister en geeft zij meer zwarigheid. Daar gold het - voor wie de middeleeuwen behandeld mocht achten en afzag van het voortleven in heden-daagsche gewestelijke taal, zich dus bepaalde tot de schrijftaal en de in oorsprong Hollandsche spreektaal - slechts het zwakke naspel op 't papier van een in de Noord- en Zuidnederlandsche (zuidwestelijke) s p r e c k talen reeds sedert lang of kort voldongen strijd: het in de 16de en 17de eeuw allengs geheel uitstervend, bloot schriftelijk, literair, en bovendien weldra slechts tot, ééne toepassing beperkte gebruik van *du*, d.i. het min of meer stijf en strak gehandbaafd behoud - of liever: herstel - in de schrijftaal van een verouderend woord, met de onvermijdelijke terug-werking daartegen. Hier daarentegen geldt het een oogenschijnlijk zeer vaak ongeregeld, onstelselmatig, stijlloos, verward en verwarrend naast elkaar en dooreen gebruiken, in de schrijftaal sedert de 16de ccuw tot heden, van oudere en jongere vormen, waaronder of waarachter wij zoo gaarne de levende volksspreektaal zouden waarnemen, hooren, ‘ontdekken’ en blootleggen. De moeilijkheid is ook vooral gelegen in de omstandigheid, dat wij hier te doen hebben met allerlei onderscheid en wisseling, niet alleen van tijd en van plaats (gewest), maar ook van leeftijd, van stand of kring, maatschappelijken toestand en onderlinge betrekking, van aanvaarden, vasten stijl en oogenblikkelijke, persoonlijke stemming, te rekenen hebben met overlevering en gewoonte, maar ook met wisselende mode. Die onderlinge betrekkingen tusschen leeftijden on standen zijn in vroegere tijden, en ook nog heden bij andere volken, zelfs in onze eigene gewesten[1)],

1) Ik denk o.a. aan de door Kloeke, in Tschr. XXXIX 238-73, bexchreven toestanden in onze drie noordelijke provinciën.

vaak zoo verschillend van die in onze tegenwoordige beschaafde maatschappij; hoe moeilijk is 't niet soms het beloop der geschiedenis van het ‘duzen, ihrzen, erzen’ en ‘siezen’ in het Duitsch, van het ‘tutoyer’ en ‘voussoyer’ in het Fransch - het wisselend gebruik b.v. van *tu* en *nous* tusschen echtgenoot-en in een hedendaagschen Franschen roman -• juist te beseffen en op zijn rechte waarde te schatten[1]. Bovendien wordt hier misschien meer dan ergens elders, ook in onze eigen taal, het juiste inzicht telkens vertroebeld, doordat vanouds spreektaal en schrijftaal door een Idool! van elkaar gescheiden zijn geweest, en ten slotte ook nog - wat niet hetzelfde iB •- spraak en schrift elkaar niet of slechts onvolkomen dekken.

Ik stel mij dan ook niet voor hier meer of anders te zullen geven dan een uiteraard zéér onvolledige, fragmentarische - immers grootendeels op toevallig nu en dan gevonden en opge-teekende gegevens, niet op stelselmatige doorvorsohing der geheele literatuur berustende -• b i ijd r a g e n tot een overzicht van den staat en het beloop van zaken in d e s c h r i j f taal (soms: het schrift) der llide tot 20ste eeuw. Altoos voornamelijk in de provinciën, vanouds het hart en het hoofd van 't land: Holland, Zeeland en Utrecht, waaruit immers de meeste literaire gegevens afkomstig zijn; terwijl zij, althans voor de oudere tijden, voor de noordoostelijke gewesten vrij wel ontbreken, althans schaarsch zijna[2], en uit de zuidelijke gewesten in den loop des tijds schaarscher worden, in allen gevalle geen van beide categorieën door mij onderzocht zijn. Moge een ander liet werk, ook door Dr. Verdenius met zooveel vernuft en ijver aangevat, eens tot een goed eind brengen.

Dankbaar dient erkend dat de hoofdzaken uit de geschiedenis dezer aanspreekvormen reeds vastgesteld en met voorbeelden gestaafd zijn in het Ned. Wdb. i.v. *Gij* en *Jij* (IV 2332-7, VII 300-5) on in het helder en bondig opstel van Prof. J.H. Kern in De nieuwe Taalgids V 121-33; zoodat ik op vele punten kan volstaan met eene samenvatting, aanvulling of uitbreiding van hetgeen daar te lezen staat (waarbij ik uiteraard vaak allerlei welbekende, vanzelfsprekende dingen zal moeten vermelden).

Voor het vraagstuk, in hoeverre de levende, gesproken spreektaal

1) Zie Vor dev Hake, Aansprv. 10-56.
2) Zie nu Verdenius in Tschr. XLV 23-32.

door de geschreven schrijftaal of spreektaal altijd juist is weergegeven, met name welke waarde wij aan een geschreven *gij* hebben te hechten, verwijs ik naar een ander opstel van mijne hand in het Tschr. v. Ned. Taal- en Letterk. XLV 81 vlgg.

A.

Gij, in de middeleeuwen vanouds meest met ‘gh’ en ‘i’, later ook met ‘g’ en met ‘y’ of ‘ij’ gespeld: ‘ghi, gi, ghy, gy, ghij, gij’[1)], eigenlijk het meervoudig voornaamwoord en dus, nog zeer lang ook in den imperatief, vergezeld van den meervoudigen werkwoordsvorm op *-t* (< *-d* < *-ð*), met de bijbehoorende objectieve vormen *u* en *uwer* of *uws* en het bezitt. vnw. *uw*, krijgt, naar gelang *du* in de 13de tot 17de eeuw allengs geheel uit de schrijftaal verdwijnt, de overhand, ja weldra de alleenheerschappij. Het wordt sedert de 16de tot diep in de 19de eeuw in de algemeene schrijftaal overal en altijd, in alle gewesten en in alle gevallen, geschreven; het is de gewone ‘vorm waarmede iemand wordt aangesproken, wien men noch met minachting, noch met uitdrukkelijk eerbetoon wenscht te bejegenen’ (Ned. Wdb. IV 2333): het gewone woord derhalve in lyrische, dramatische en epische poëzie, en in verhalend en betoogend proza. Wat de brieven betreft, uit den ouderen tijd, tot aan of in de 17de eeuw, hebben wij betrekkelijk weinig gemeenzame, vertrouwelijke brieven over (zij waren trouwens zonder twijfel ook nog zeldzamer dan later in de l8de en 19de eeuw); en die zeldzame specimina geven zeker nog zeldener de werkelijke natuurlijke spreektaal van het dagelijksch leven weer, maar richten zich, van verre of nabij, meest altijd toch min of meer naar de modellen der officieele brieven van vorsten, regeeringspersonen en ambtenaren, vervat in den nog zéér cere-

1) Uit welke laatste spellingen met ‘y’ of ‘ij’ men geenszins aanstonds een ‘uitspraak’ met een tweeklank *èi* mag afleiden: met ‘y’ of ‘ij’ kan nog langen tijd zeer wel de enkelvoudige klank *í* (ie) bodoeld zijn, misschien ook soms omgekeerd met ‘i’ reeds de klank *èi*. Ik spel hier, buiten aanhalingen, overal *gij*, zonder daarmede omtrent de klankwaarde van den klinker en den medeklinker te beslissen. - Over eene mogelijk onderscheiden beteekenis van spellingen met ‘gh’ on ‘g’, alsmede over spellingen als ‘.jey’ en ‘gey’ in de 17de eeuw, zie Tschr. XLIII 94-6, XLV 102-3.

monieelen kanselarijstijl dier dagen. Het briefschrijven, de epistolographie, was een kunst, die als zoodanig beschouwd, geëerd en beoefend werd, met tal van voorschriften in bijzondere handboeken vervat (zie ben., blz. 126). Geen wonder derhalve dat ook in de meer persoonlijke brieven uit de 17de eeuw, zoo nauwlettend op onderscheiden in rang en stand, de titulatuur, van *Uwe Majesteit* af tot *mijn Heer* toe, nog haast gewoner is dan het enkele bloote *gij* (zie ben., blz. 136), dat dus beperkt werd tot die betrekkelijk zeldzame gevallen, waar titulatuur, zelfs *Uwe Edelheid (UE.)* toch geacht werd te deftig te klinken, of liever - want het is hier meer een zaak van het gezicht dan van het gehoor - te staan; *je* werd in brieven zeer zelden, - *jij* en *jon* zoogoed als nooit geschreven (zie ben., blz. 119 vlgg).

Zoo is 't begrijpelijk dat, gelijk in 't Ned. Wdb. IV 2333 reeds is opgemerkt, *gij* in den briefstijl, tot gelijken of zelfs tot meerderen, eerst, later, in de 18de eeuw, wanneer er in het ritueel der ceremoniën reeds eenige vereenvoudiging komt, meer algemeen begint te worden. In de 17de eeuw vindt men het echter nog vooral in brieven aan minderen in rang of ook in leeftijd. Hooft b.v. bezigt het in brieven aan zijn zoon, zijn gewezen dienstbode, pachters, boeren, ook aan lagere schouten en andere ambtenaren (Burgemeester, Schout en Regeerders der dorpen van Gooiland, zijn stedehouder-baljuw enz.), in de laatste gevallen trouwens niet zelden afgewisseld met *U(we) L(iefde)* (zie ben., blz. 137); kortom overal waar hij te bevelen heeft. Doch soms wisselt in brieven aan zijne gelijken of vertrouwde vrienden, als zijn zwager Baak of Tesselschade (niet aan zijne meerderen!), *gij* het ceremonieele *U E.* wel eens af. Min of meer geregeld wordt *gij* ook gebruikt in de brieven van Huygens' moeder aan haren zoon; bij uitsluiting in de niet (zelden straffe) brieven van Maria van Reigersbergen aan hare zoons Cornelis, Pieter en Dirk, ook soms, naast *U.E.*, in die aan haren man Hugo. In die van Jan de Witt daarentegen, doorgaans in officieelen kanselarijstijl, vindt men *gij* zéér zelden, naast *Uw Ed., Ul.* enz., b.v. aan zijne nog jonge dochter Anna (III 505). Voor den hedendaagschen briefstijl zie ben., blz. 139.

Deze alleenheerschappij, deze alomtegenwoordigheid en algenoegzaamheid van *gij* in alle ‘middelbare’ gevallen moge ook strekken om, a l t h a n s t e n d e e l e - er is misschien ook nog i e t s a n d e r s i n 't s p e l [1] -, te verklaren, hoe het komt dat

1) Zie Tschr. XLV 94 vlgg.

wij vanouds niet alleen in alle officieele stukken, maar ook daar waar de taal van den meer gemeenzamen omgang schijnt weergegeven, lang, zéér lang alleen *gij* aantreffen, waar wij geenszins dit, maar veeleer *je, jij* en *jou* zouden verwachten. Zie enkele sprekende gevallen uit de 17de eeuw aangehaald in Ned. Wdb. IV 2335 en bij Verdenius in Tschr. XLIII: voorbeelden, die men aanstonds naar believen kan vermeerderen uit allerlei kluchten, romans, brieven, verslagen van gesprekken, waarin toch de natuurlijke omgangstaal oogenschijnlijk min of meer zuiver is uitgedrukt, zie ook ben., blz. 126 vlgg. Ik wil hier slechts een paar oude, zestiendeeuwsche voorbeelden bijvoegen. Een berijmd, gelijktijdig verhaal van het beleg van IJselstein in 1511[1)], waarin de rouwe, vrij sterk gewestelijk gekleurde volkstaal zeer getrouw weergegeven schijnt, en het relaas eener vergadering der Staten van Utrecht over een hoogloopenden twist tusschen twee leden der Stichtsche ridderschap in 1536[2)], waarbij het heftig toegaat en de in drift geuite scheldwoorden niet gespaard worden, waarin men dus inderdaad de werkelijk gesproken, levende taal meent te hooren te krijgen, schijnen beide geene andere aanspreekvormen dan *gij* on *u(w)* te kennen.

Hetzij hier al dan niet nog een andere factor in 't spel is, in allen gevalle staat vast dat *gij* eeuwenlang de gewone g e s c h r e v e n aanspreekvorm is geweest.

Naast het beklemde *gij* heeft sedert de middeleeuwen h e t e n c l i t i s c h e *-i* gestaan[3)], dat, volgende op de oorspronkelijke - hier, in het woord- of klankcomplex, niet tot *-t* verharde - (slot) *-d*, (< *-ð-*), met die *d* verbonden werd, zoodat *-d-i*, samengevoegd, als een achter den werkwoordsstam geplaatst enclitisch vnw. *-di* beschouwd, als zoodanig ook dikwijls, reeds in 't Mnl., afzonderlijk, los van het ww. geschreven, en ten slotte, geheel ten onrechte, herhaaldelijk voor een (zonderlingen) met den dat.-ace. *di* gelijkluidenden nom., nevens *du*, aangezien is[4)]. In de 16de en het begin der 17de eeuw is dit *-dy* niet alleen in Vlaanderen en Brabant, maar ook in Holland en Zeeland

1) Uitgeg. door S. Muller Fz. on J.H. Galléc in Bijdr. on Meded. V.h. Hist. Gen. IV fiO6-703.
2) Uitgeg. door S. Muller Fz. in a.w. X 153-8.
3) Ook voorkomende bij de Bruggelingen De Roovore en De Dene, maar niet bij hun stadgonoot Everaert (Verdenius, Tschr. XLIII 09).
4) Verg. boven, blz. 82, 89, 94, 101.

in g e s c h r i f t e nog gewoon, althans lang niet zeldzaam, ook in de stukken der Hollandsche rederijkers, bij Coornhert, B. Visscher enz.; en nog later niet slechts bij Vondel, die deze vormen zeker in zijne Autwerpsche 'moedertaal' als levend gekend heeft (zie Ked. Wdb. IV 2336, Van Heiten, Vondei's Taal § 52, en nog b.v. ed. V. Lennep I 21, 53; II 104, 105[1)], maar ook bij geboren Amsterdammers als Hooft en Bredero (zie voor den laatste ïfauta § 112). Een nader onderzoek zou, naar ik vermoed, uitwijzen dat deze vormen in Holland en Zeeland alleen in de eerste helft der 17de eeuw voorkomen, bij herdrukken meestal door die met 't ww. op *-t + gij* vervangen[2)], en niet meer opnieuw gebruikt worden, zoodat men zeer waarschijnlijk mag aannemen dat 'het Hollandsch' (d.i. de in Holland gesproken taal) niet, gelijk Van Heiten t.a.p. meende, 'nog een *sijdy, mooglidy* enz. kende', maar dat al deze vormen bij Hollandsche (en Zeeuwsche) schrijvers niets dan modieuso, literaire schrijftaalvormen, zijn, in Holland sedert de ME. Brabant en Vlaanderen n a g e s c h r e v e n (maar niet n a g e s p r o k e n)[3)].

Daarnevens komen nu echter bij Bredero e.e. ook vormen voor, waarin de niet-enclitische vorm *gij* a c h t e r werkwoordsvormen z o n d e r *-t* geplaatst wordt: *spreeók, rooek, dronck, gebruyck, raeck, krijch, kreeg, segh, sloop, loop, koom, keun, ken, ben, versin, vaer, wil, ga, sta, doe gij* (zie Ned. Wdb. IV 2337;

1) Bij Walch, De Varianten van Vondel's Palaraedes vind ik hierover niets: heeft V. deze vormen in den P. reeds niet meer gebruikt? Of ze later ongewijzigd gelaten? Het jongste tot dusverre mij bekende voorbeeld int zijn werken is III 102-3 (a^{o}. 1632); daarentegen komen de vormen met *-t jij*, volgens V. Heiten t.a.p., alleen in zijn jongere periode voor.

2) Hooft heeft in liet oorspronkelijk lis. zijner Granida (a^{o}. 1605) reeds vele (naar 't schijnt niet alle?) vormen als *soudij, cundij, sijdij, vindij* voor de uitgave in 1615 veranderd in *soudt ghij* enz., of ze op andere wijze weggewerkt; in de ed. 1636 zijn dan verder steeds, stelselmatig, alle vormen als *suldij, wildij, sijdij* in *-t ghij* veranderd; doch *vreesdij* (vs. 51, in Daililo's liedje: 'Windeken enz.') werd *weesje* (Kossrnann in Tsolir. XXXVI 105, 123). Ik wijs nog op:

'Eoosemont, hoordij spelen noch singhon' (I 172, a^{o}. 1621), aldus ook aangehaald in zijn brief van 1 Aug. 1836, doch in de (door Stoett niet vermelde) varr. K. en B. en in de ed. 1636, blz. 228: *hoor je*.

3) Verg. ben., 123, 125; ïschr. XLV 92, 102-4.

V. Heiten, Vondel's Taal § 53; Nauta § 112). Of zij langs phone-tischeu weg, door uitval der -*t*, verklaard kunnen worden - zij komen reeds in 't jongere Mnl. voor: zie V. Heiten, Mnl. Spraakk. § 186, 213*c* -, dan wel, althans bij latere Hollandsche auteurs, als alleen in de schrijftaal bestaande contaminaties of compromissen tusschen levende, Hollandsche spreektaalvormen als *spreek-je* (of -*jij*) en schrijftaalvormen als *spreekt gij*, laat ik thans in 't midden, daar 't hier alleen te doen is om de pro-nominale aanspreekvormen.

Eindelijk staat naast *gij* nog de onbeklemde, pro-en enclitische vorm *gc*[1], zeker thuishoorende in de zuidelijke gewesten, maar daaruit reeds in de 17de eeuw overgenomen in de schrijftaal der noordelijke gewesten, ‘inzonderheid voor gevallen, waarin *gij* ons al te stijf klinkt’ (Ned. Wdb. IV 2337); inderdaad een soort van compromisvorm tusschen *gij* der schrijf- en *je* der spreektaal, en als zoodanig nog heden in brieven, vooral van ouderen, niet ongewoon.

Tot dusverre hebben wij alleen de met *g-* geschreven vormen in oogenschouw genomen. Thans komen wij tot de met *j*-geschrevene, welke vooral sedert de 17de eeuw in de Noordneder-landsche schrijftaal opduiken.

B.

Reeds in de middeleeuwen vertoonen zich, naast *ghi*, als objectieve vormen *ju* of *jou* (dat. en acc.) en *j(o)uwer* (gen.), doch alleen in sommige Westvlaamsche, Zeeuwsche. Zuid- en Noordhollandsche en Westfriesche geschriften of handschriften[2]. Deze vormen komen ook in de 16de en 17de eeuw - meest altijd *jou*, zeer zelden meer *ju* - in Holland, Zeeland en Utrecht herhaaldelijk voor naast *gij*, naar 't schijnt zonder eenig onderscheid in stand (tusschen aansprekers en aangesprokenen) of in gevoelswaarde. Na hetgeen reeds door Vor der Hake, Aansprv.

1) Over het, hiervan te onderscheiden, encl. *ge* = *je* (nom. en objectief) in de 16de eeuw, zie Tschr. XLIII 92 vlgg.
2) Zie Vor der Hake, Aansprv. 214-9. Over de klankwaarde dezer vormen, zoowel als over hunne herkomst zie Tschr. XLV 89-90.

214-9 en Wdb. IV 2335 is aangehaald mogen hier nog enkele voorbeelden worden bijgebracht, wegens tijd en plaats van eenig bijzonder belang. In een hs. der Keuren van Amsterdam uit de 16de eeuw[1] komt een stuk voor, kennelijk een half in proza omgezet rederijkersvers, waarin tot en over de Hollandsche steden wordt gezegd: 'O ghij Hollantsche steden al gemeen, de tijt is verleen, dat gij voor den graef van Hollant quaemt, ende claechde over die Oostersche steden *enz.* ... Sij (*de Holl. steden*) quamen haer (*de Oosterselie steden*) terstont aen boort, seggende: Geeft jou gevangen'. - In een paar met kennelijke moeite gestelde en gespelde brieven van een eenvoudigen, ongeletterden borduurwerker Peter Joosten te Amsterdam aan een der kerkmeesters van St. Walburg te Zutfen (a°. 1546) staat o.a. het volgende: 'Vrindelijcke groet ... aen min lieue kerickmister dat ie mister Pieter jou vrindelick bid dat ghij toch soe wel wilt doen ende bestellen min die patronen van die ii groete belden (*beelden*) as jou broeder hier comt et (*l.*: te) Amsterdam dat hij se mijn dan me brentg (*meebrengt*) ... ende laet jou niet verlanghen nae jou werck vant (*want*) ie daer an werck vant ic hoppet jou te pasken te leueren ... god spaert u lan[c] ghesont'[2]; dus *gij* naast *jou* en *u*. En een paar jaar later (a°. 1548): 'Vriendelick groeetenuss aen Jacob Slindeuater. Jouer lyefte sal bielieuen te weeten dat jou Weerck ree sou gheueest hebben te pasken als ick jou belooft hadde, maeer *enz*... al sus sel icket jou over xiiij. daghen seluer binnen jou doeer (*deur*) bregghen (*l.*: brenghen) bidt dat jou broeer ... Woeert (*voort*) danck ick jou hoegelijck dat gij mijen voert (*woort*) sus ghehouden heebt ende ick wilt veder an jou verdienen wetet lieue jacob dat ick gheueest heb daeer ghij mien hieten ghaen . . . god spaert jou langhe . . . wat ic vermach tot uwen besten'[3]. - Een opschrift op een schilderij in het Gemeente-Museum te Utrecht, vroeger gehangen hebbende in de St.-Jaoobskerk aldaar en betrekking hebbende op den Armenpot van St. Jacob en dus stellig uit die stad afkomstig, gemerkt a°. 1562[4], luidt:

1) Bij Brugmans, Opkomst en Bloei van Amsterdam 29.
2) Oud-Holland XIX 20. Diverse schrijf- an spelfouten, o.a. nog vele andere 'v's' voor 'w' en v.v., - corrigat benevolus lector!
3) A.w. XIX 21.
4) Cat. v.h. Mus. v. Oudh. te Utrecht^2, no. 546.

Gheeft aelmissen zoet van iov tijteliekc goet den allendigen huyssarmen
Want die aelimissen doit vander helsche gloijt iou ziel beschermen....
Zoe zvldij weder omme van godt die heer een volle mate ontfaen ....
Gheeft ende iov zell weder omme worden gegheuen
Daer omme zaet (*zaait*) hier overvloydelick gliij vrienden voll eeren ....
Dat is ion tot salicheijt ende den almogenden godt beqiuame. . . .
Want alsodan zoc moit ghij mede het is iov lieff off leyt.

Ruim een halve eeuw later schrijft S. Coster te Amsterdam o.a.: 'Op een rol van den Ridder Dirk van Rodenburgh gegeven aen Thomas Gerritsen de Keizer'[1]:

Leert eerst uw A, B, ter degen,
Zoo gij dan noeh blijft genegen
Om iet bij geschrift te stellen
Leer dan eerst voor al wel spellen;
Jouw Sintax moet gij ook weten,
Daer gij niet van hebt vergeten *enz.*

Dezen in 't Mnl. tot de kuststreken beperkten vorm *jou* vinden, wij nu in de 17de eeuw overal waar de Hollandsche spreektaal min of meer nauwkeurig weergegeven wordt, dus eerst en vooral in de kluchten, die doorgaans de Amsterdamsche volkstaal - en soms daarnaast, als tegenstelling, andere dialecten, Brabantsen, Vlaamsen, Zeeuwsch, Zuidhollandsch, Utrechtsch, Geldersch en verdere noordoostelijke ('Oostersche') - weergeven; voorts in pamfletten, hekeldichten, wagen- en schuitepraatjes enz. Voor ons hedendaagsche Noordnederlanders is dat zeer gewoon en vertrouwd, wij herkennen er onze tegenwoordige, in oorsprong immers Hollandsche spreektaal in. Het eenige dat ons hierbij niet zelden vreemd, ja pijnlijk, aandoet is het gebruik naast elkaar van *gij* en *u(w)* naast *jou(w)* (en *je*), van en tot dezelfde personen, in dezelfde omstandigheden. Zoo bij Bredero[2] en andere kluchtspeldichters passim. Maar ook wel in brieven, als b.v. aan Constantijn Huygens van zijne zusters[3] of van Dorothea van Dorp. De laatstgenoemde schrijft hem b.v.: 'ick neempt jou soo wel af, dat ghij mijn waerdich kent *enz.* ... Ghij weet oock wel, dat *enz.* ... Heb je 't hert, song, schrijft mijn oock eens soo eens (*sic*) langen brief ... Heb je vergeten die ras geeft, dat die tweemael geeft? .. . En vergeet oock niet

1) Ed. Kollewijn, 608; verg. Te Winkel, Ontwikkelingsg.^{2} III 232.
2) Zie Ned. Wdh. IV 2335; Kern in De nieuwe Taalgids V 126 vlgg.; over een mogelijk hierbij in acht te nemen, onderscheid tusschen *ghij* en *gij* zie Verdenius in Tschr. XLIII 94-0.
3) Briefwissel. v.C. Huygens, ed. Worp, II 85.

van al dat ghij mijn belooft hebt': alles in één adem in denzelfden brief[1]. En later vinden wij in een dreigend waarschuwenden brief aan Jan de Witt: 'Ghy hebt ons anders beloft, als ghy in 't Westeynde woonde, doen wy jou den hals willde breeoke, daer ghy niet vry van bent, soo 't noch weynich tijt aenloopt .. . Weest gewaerschout voor you ongevall ... Jou dienaer Willem Sloot'[2]. Daarnaast of daartegenover b.v. weer het bekende *Jouwerliefde*, in Huygens' Scheepspraet door 'Moy Heintgje' tot de 'Reeërs' gezegd.

Hoe men dit naast elkaar staan van *gij, u(w)* en (*jij*), *jou(w)* dient moet opvatten is een vraagstuk, dat niet binnen het bestek van dit - louter beschrijvend - opstel behoort[3]. Ditzelfde geldt van de verklaring van den vorm *jou* in den (schimpenden) vocatief[4].

Veel minder dan *gij* komt aanvankelijk in schrift naast *jou* de aan dezen dat.-acc. beantwoordende nom. *jij* voor: thans voor alle Noordnederlanders (boven de rivieren) in de algemeene beschaafde spreektaal de meest gewone, alledaagsche vorm, doch - wonderlijk genoeg - in de middeleeuwen en de 16de eeuw, oogenschijnlijk althans, zoogoed als nooit en nergens zich vertoonende, en eerst in het begin der 17de eeuw in de Hollandsche kluchten 'opduikende' en allengs veld winnende. Voor de kluchten kan ik volstaan met eene verwijzing naar het Ned. Wdb. VII 301; Kern in N. Taalg. V 126; Verdenius in Tsohr. XLIII 89 vlgg., XLIV 245 vlgg.; waar voorbeelden van *jij*, uit Hooft, Bredero, Huygens (al dan niet onderscheiden van *je*) te vinden zijn. Ik voeg hieraan nog toe uit Vondel's Hekeldichten: Rommelpot, c. 1, 26, 36; Heintje de Vos, vs. 33, 72, 94, 97 (de beide laatste malen in latere drukken *jey*[5]). In brieven uit de 17de eeuw heb ik *jij* zelden aangetroffen; een paar maal b.v. in de brieven van Huygens' zusters aan hem (soms 'iy' gespeld[6]. Huygens zelf schrijft, naar 't schijnt van den aanvang af, waar hij Westlandsche boeren (in Voorhout, Zedeprinten, Hofwijck,

1) A.w. I 154 (a^{o} 1624).
2) Brieven aan J. de Witt II 13 (a^{o}. 1660).
3) Zie Tschr. XLV 88 vlgg.
4) Zie Ned. Wdb. VII 302, Kern in De nie. Taalg. V 124-5; verg. beneden, blz. 162, 173, Tschr. XLV 93, noot 3.
5) Zie over deze spelling ook Kern, a.w. 120 en Tsolir. XLV 102.
6) Briefw. I 117, 129.

Zeestraet) laat spreken, geregeld niet; alleen *je*, maar ook *jij* naast *jou*; dit laatste aanvankelijk (misschien mede naar Engelsch voorbeeld?) veelal 'you' gespeld. Maar bij Cats, in de brieven van Dorothea van Dorp, Hooft, Tesselschade, Maria van Reigersbergen, van en aan Jan de Witt heb ik - min of meer vluchtig bladerende - geen enkel *jij* gevonden. Eerst in den loop der 17de eeuw en in de 18de eeuw schijnt *jij* ook in de algemeene schrijftaal toegelaten en gebruikelijk geworden te zijn; zoodat het bij Van Effen en Wolf en Deken telkens gevonden wordt (zie b.v. Ned. Wdb. t.a.p.).

Veel ouder en algemeener dan het beklemde *jij* en ook dan *jou* daarentegen is het schriftelijk gebruik van den onbeklemden, en- en proclitischen vorm *je*. Uit de oude rechtsbronnen, voornamelijk dingtalen van Westvlaamsche, Zeeuwsche, Zuidhollandsche steden (Aardenburg, Zieriksee, Den Briel), meerendeels zeker wel van middeleeuwsche dagteekening, zij 't ook voor ons meestal in pas jongere, zestien- of zelfs zeventiendeeuwsche afschriften bewaard, zijn zulke voorbeelden van *je*, of soms -wat toch zeker niemand voor iets meer dan eene andere s c h r i j f wijze van denzelfden klank zal willen houden - *ye* (en ook wel -*g(h)e*) reeds meer dan eens opgeteekend[1]: *gelief je, belief je, wil ye, heb je, dat je, sul je* enz., gezegd door burgemeester of schepen tot schout of baljuw (maar vlak daarna of -naast veelal, door en tot dezelfden gezegd: *gij* en *u(w)*, ja zelfs soms -*di* (*hebdi* naast *hebt ghi*, waarvoor zie boven, blz. 117); b.v.: 'Den burgemeester seyt: Heer schout, gelief je te hooren 't vonnis, aen mijn vermaent? Burgemeester en schepenen wijsen, dat den dach soo verre gegaen is, dat ghij moocht vierschare maecken *enz*.' (Den Briel, hs. uit de 1ste helft der 16de eeuw).[2] Uit de 16de eeuw geeft Verdenius t.a.p. nog een paar voorbeelden van *je*: bij den Bruggeling Cornelis Everaert en den Brabander (uit

1) Vor der Hake, Aansprv. 208-9 en Verdenius, Tschr. XLIII 88, naar de uitgaven en de Versl. en Meded. d. Vereen, t. uitg. d. bronnen v.h. Oudvaderl. Recht.

2) In de dingtalen van Naters, nabij Den Briel (Versl. en Meded. III 581-97) in deze of dergelijke formules alleen *gij* en *u(w)*: toch zeker wel niets anders dan een verder gaande 'verschrijftaling' der ook daar gesproken *je*-vormen.

Mechelen) Sexagius; daarnevens (a.w. 92 vlgg.) vele voorbeelden uit de 16de en het begin der 17de eeuw (bij De Roovere, Everaert, P.C. Hooft, Bredero, W.D. Hooft enz.) van een enelitisch *-ge* (ook *-gie, -ghe*?), dat ik hier nu slechts pro memorie noem, de klank- zoowel als de gevoelswaarde voorshands in 't midden latende.

Na het midden der 17de eeuw vinden wij dit *je* (en soms daarnaast ook *ge*) telkens terug; en wel niet alleen, als nog heden, als onbeklemden vorm naast *jij* en *jou*, maar ook, door en tot dezelfde personen, vaak in één en denzelfden zin, vlak naast elkaar, dooreen gebezigd met *gij* en *u(w)*.

Ter aanvulling en uitbreiding van hetgeen het Ned. Wdb. en Verdenius hieromtrent mededeelen nog het volgende.

Bij Cats is niets gewoner dan dit en- en proclitisch gebruik van *je*, naast een beklemd *gij*; bijna op elke bladzijde zijner werken liggen de voorbeelden voor 't grijpen, meest altijd, ten teeken der nauwe aansluiting, met het voorgaande woord aaneengedrukt (evenals reeds vaak in 't Mnl.); zoo 1° achter werkwoordsvormen, ind., conj. of imp. (enkelv. en mv.),steeds zonder *-t: moetje, schaemje, zyjc* (ben-je), *letje, hoefje, sulje, deedje, keefje wilje, noemje, bleefje, gedenckje, staje*; 2° achter vnw.: *wieje, watje, datje*; 3° achter voorz. en voegw.: *sooje, datje, gelijekje, indienje*[1]. Daarentegen heb ik bij Cats - al bladerende - geen enkel *jij* en *jou* gevonden. Wel telkens en telkens *gij*, afwisselend met dit *je*, zonder eenig blijkbaar verschil hetzij in beteekenis of gevoelswaarde, hetzij in de onderlinge betrekking der sprekende personen: dezelfden spreken dezelfde personen nu eens aan met *gij*, dan weer met *je*. Alleen in zooverre blijkt er verschil te bestaan, dat de apostrophe, aan 't hoofd der telkens terugkeerende vermaningen en wijze lessen aan jonge en oude vrouwen en mannen, altijd aanheft met een sterk beklemd *gij* (nooit en nergens *jij*!), in de tusschenzinnen daarentegen meestal *je* gebruikt wordt. Toch wisselen beide vormen, voor zoover ik zie, vrijwel zonder onderscheid in geheel parallelle zinnen bij dezelfde toestanden en onderlinge betrekkingen: *sooje - soo ghij, moetje - zijt gij, sohaemje wat - zijt gij* (Joseph tot Sephyra), *je - uw*,

1) Het loont de moeite niet plaatsen op te geven. Ik heb de ed. 1726 gebruikt, die, als boven, blz. 99, 104, gebleken is, wel eens gemoderniseerd heeft; doch een bladoren in den druk van 1657 schonk mij de overtuiging dat op dit stuk de oude en de latere drukken overeenstemmen.

onthout u - tot datje rijper wort, ick heb (sooje seyt) uwe Bruyt, noemje - gij enz. Vormen met -*dy* zijn, zie ik wel, zeer zeldzaam (*zydy* I 26*b*).

Aldus Cats, wiens taal - jammer genoeg - na Dr. Opprel's opstel in Tschr. XIV 154-67 nog nooit een zijner landslieden tot een grammatische en lexicologische bestudeering heeft verlokt; wellicht dat gezette studie hier toch meer overleg, stelsel en regelmaat (al dan niet in overeenstemming met het Zeeuwsch taaleigen) zou vinden.

Bij andere Zeeuwen, de beide De Brune's, Van der Venne en de overige 'Zeeuwsche nachtegalen' is het, naar ik meen, evenzoo gesteld; zie, b.v. voor J. de Brune sr. Bank. II 78, 303; voor J. de Brune jr. Jok en E. 28 (mv.), 210, 247 (bis), 248 (bis), 313; Wetst. I 190.

Voor H o o f t verwijs ik naar Verdenius, blz. 89; alleen voeg ik er bij dat hij, behalve in den Warenar natuurlijk, *je* ook nog, wederom afwisselend met *gij* on *u(w)*, gebruikt in het schertsend voorspel zijner Isabella (ed. Stoett II 421-4). En gelijk hij in zijne lyrische poëzie slechts enkele malen, in zijne liedjes en deuntjes, zich zulk een *je* laat ontvallen (zie ook boven, blz. 118, noot 2), schrijft hij ook in zijne brieven slechts in die zeer enkele gevallen, waar hij tegenover vrouwen, vooral - of zelfs alleen? - Tesselschade, een hartelijken, gemeenzamen, vroolijk schertsenden toon aanslaat, *je*; zoo op bekende plaatsen als b.v. Br. (ed. V. Vloten) II 232, 271, 374 (*alsje, datje, leefje*); maar altijd haast hij zich tot den hem eigenen hoofschen vorm *UE*. (soms *gij*) terug te keeren.

In V o n d e l ' s poëzie komt buiten de Hekeldichten het encl. *je* ook niet veel voor[1)]. De Leeuwendalers, ook de 'huismans' Warner en Grovaert in hun twistgesprek, wijken niet van *gij* en *u* af: *jij* on *jou* pasten in 't kluchtspel, niet in 't herdersspel, zelfs *je* duldt Vondel er niet. Doch in zijn Beeckzangh (II 224-5) b.v. spreekt hij ''t Wijcker Bietje' met tal van vleiende naampjes en vriendelijke verkleinwoordjes aan; bij dien stijl hoort ook *je* (zie nog III174, 208). Maar in een ernstig Sonnet aan Barlaeus doen toch weer *achtje, wraekje, soekje* naast *gij* en *u* ons vreemd aan.

H u y g e n s legt *je* telkens zijn West- en Delflandschen boeren in den mond, en gebruikt het natuurlijk telkens in zijn Sneldichten; maar, als ik wel zie, zelden naast *gij*, anders dus dan Cats e.a. In zijne brieven daarentegen zal men *je*, geloof ik,

1) Zie V. Helton, Vondel'a Taal § 53.

zelden of nooit aantreffen; ook in die aan verwanten en vrienden niet. Maar zijne moeder, de Brabantsche Suzanna Hoefnagel gebruikt in hare zoo vaak aandoenlijke, ontroerende brieven, waarin 't hart spreekt en men de toenmalige omgangstaal dier burgerlijk-hoofsche Haagsche kringen onvervalscht meent te hooren, naast *gij*, dat voor haar, Brabantsche van geboorte, het gewone is[1], wel zeer vaak *je*, en ook *ge* (vooral *datge*), maar nooit *jij*, oogenschijnlijk zonder stelsel of regel, naar 't hart 't haar in de pen geeft; doch ook eenmaal den haar zeker vanouds gemeenzamen Brabantschen vorm *hebdy*[2]. Maar wanneer hare in Den Haag geboren en getogen dochters Geertruyd en Constance in hare brieven 'bruer' Constantijn in Engeland op de hoogte houden van het nieuws uit de Haagsche beau-monde en ... huwelijksmarkt, dan stellen - en spellen! - deze Hollandsche 'jofferen' toch nog heel wat losser en vrijer (en ook waarschijnlijk heel wat echter Hollandsch) dan hare Brabantsche moeder: zij schrijven kennelijk net zooals 't hun 'uit den mond in de pen' komt; en dan is 't, ik geloof wel haast zonder uitzondering: *je* (veelal *ie* gespeld), *jij* en *jou*, zelden of nooit *gij* en *u(w)*[3]. Van de dartele, geestige brieven van Dorothea van Dorp, eveneens van Hollandsche geboorte, aan haren 'Song' gaf ik boven, blz. 121, al een staaltje: ook zij schrijft *je*, en ook *jij*, maar gebruikt daarnaast toch nog even vaak, zoo niet vaker, *gij* en *u(w)*.

Met deze zeventiende eeuwsche practijk in brieven, dezen schroom voor *jij* en *jou*, en zelfs voor *je*, dat toch, als blijkt, in de literatuur een vrij groote plaats bekleedt, is trouwens geheel in overeenstemming de theorie van den briefstijl, zooals wij die uiteengezet en met voorbeelden toegelicht vinden in D. Mostert's Vermeerderde Zendbriefschrijver (2de dr., 1656). Na 'voorbeelden' (in tweeërlei zin) van allerlei brieven van 'handelzaeken' (*handel* nog in de ruimere zeventiendeeuwsche beteekenis van: bedrijf, affaires, niet alleen: koop handel) en 'Complimentbrieven' ('Bezoekbrieven, Gelukwenschingh, Leedt oft rou beklaegingh, Dankzegging'), waarin nooit anders dan *U.Ed.* of hoogere titulatuur gebruikt wordt, komen ook de 'Boertbrieven' aan de beurt: eerst een paar vertaalde van Erasmus, met *gij*

1) B.v. Briefw. I 97, 147, 159, 164.
2) A.w. I 164.
3) A.w. I 85, 117, 129.

en *u(w)*, en dan een paar aan eene ‘Me Juffrouw’ en één aan een ‘Broeder’, onderteekend ‘J. van [der] Burgh’. Alleen in deze drie laatste (blz. 370-6) komen *zyje, datje, hebje, moetje, ofje, zouje, je zoudme, vinje, alsje* voor; maar naast *gij* en *u*, en nooit *jij* of *jou*); in een anderen *u.l.* (niet *U Ed.*).

Dit gemeenzame, schertsende en- en proelitische *je* vinden wij sedert de 17de eeuw niel alleen gebruikt naast *gij* en *u(w)*, maar ook - wat ons thans allicht nog meer verwondert - naast een of anderen hoogeren of lageren titel, ‘die geen al te groote-gemeenzaamheid gedoogt’ (Ned. Wdb. IV 2336), van *Uwe Majesteit* af tot *Uwe Edelheit*, of het daaruit ontstane *U E.*, en *mijn Heer* toe; welke laatste ‘titel’ trouwens in onze oude, aristocratische Republiek, waarin de ‘Heeren’, de regenten, in eigen en anderer oogen verre boven de ‘burgers’ stonden en van dezen - ook later nog - in ‘sociëteiten’ en elders streng gescheiden waren, zeker nog veel meer als zoodanig, als een titel, in zijn eigenlijke beteekenis (== fr. *mon Seigneur, mon Sieur*) gevoeld zal zijn - en dan ook nog in twee woorden en met kleine *m* geschreven werd - dan ons hedendaagsche, in rang en aanzien gedaalde en dienovereenkomstig in klank ook verzwakte *Mijnheer, meneer*.

En dit naast elkaar gebruiken van *jc* en *Mijnheer* of ook een hoogeren titel is blijkbaar niet alleen in de schrijftaal in zwang geweest; deze blijkt op dit punt vrij getrouw de werkelijke beschaafde omgangstaal der hoogere Hollandsche, voor het geheele land den toon aangevende kringen te weerspiegelen; ja dit gebruik is wellicht nog heden niet geheel uitgestorven. Oudere voorbeelden hiervan b.v. uit brieven van Hooft aan Tesselschade, zijn hierboven, blz. 125, en ook in 't Ned. Wdb. IV 2336-7 te vinden.

Als voorbeeld van dit gebruik van *je* in 't begin der 18de-eeuw zou men op 't eerste gezicht allicht ook Lambert ten Kate aanhalen, bij wien dit *je* veel voorkomt. Bij nader toezien blijkt 't bij hem evenwel toch anders gesteld te zijn. In de bekende reeds meer aangehaalde plaats, waar hij over de aanspreekvormen, handelt (Aenl. I 409-73), onderscheidt hij, evenals elders (b.v. I 333), in hoofdzaak drieërlei ‘stijl’: ‘de hoogdravende’, ‘de deftige’ (of ‘statige’) en ‘de gemeenzame’; daarnaast staat dan nog ‘de platte Spreek- en Straet-tael’ (= de verderop vaak aldus genoemde ‘praet-tael’?). En nu wordt voor den nom. opgegeven: ‘Hoogdr.: Deft.: en Gein.: *Ik ... Gy ... Hy ...*

Zy. Dog in Gemeenz. Stijl doorgaends *Je* voor *Gy* en *Ze* voor *Zy*' (I 469); evenzoo voor 't mv.: 'bij 't Gemeenz. veel-al *We, Je* en *Ze*'. Met deze beperking van *je* tot het gemeenzame is nu ook zijn praetijk in overeenstemming. Het grootste gedeelte van het 1ste deel zijner Aenleiding- (I 1-539) bestaat uit 14 'Redewisselingen' of gesprekken tusschen *N.*, eerst (I 5) aangeduid als 'Liefhebber' (in den toerimaligen zin), en *L*. (toch zeker = *Lambert*). *L.* betitelt *N*. soms als *mijn Heer*, die zijnerzijds *L.* als *mijn Vrind*, aanspreekt: denkelijk duidt *N*. een of ander (werkelijken of verzonnen) 'letterlievenden' Amsterdamschen patriciër aan, die door den schoolmeester, hoezeer zich zijner waarde niet onbewust, toch met den vereischten eerbied begroet wordt; niettemin is het aanvankelijk, voor zoover ik zie, over en weer: *gij* en *u(w)*. Maar ofschoon nu aan 't slot der eerste, inleidende 'Redewisseling' aangaande den vorm, waarin het werk geschreven zal worden, besloten is dat, 'alhoewel de gemeenzame Spreek-stijl vrij wat na 't platte trekt', deze toch zal worden aangenomen, schijnt hij eigenlijk pas in het derde gesprek (blz. 20 vlgg.) - alsof de sprekers toen eerst op hun gemak met elkaar waren - voorgoed aangenomen te zijn. En dan spreekt *L.* den heer *N.* doorgaans aan met *mijn Heer* (en *Uw E.*) en ook, overeenkomstig de theorie[1)], in den 3den persoon (b.v. blz. 20, 29, 473); maar omgekeerd spreekt *N.* tot *L.* met *gij* en *U* en herhaaldelijk (en- en proel.) *je: sou je, dswijlje, om dat je, gisje, je stelt* (doch daarnaast ook wel *u*, b.v. blz. 14, 28, 471, 472); welk *je* L. zich tegenover *N.*, voor zoover ik zie, nimmer veroorlooft, wederom overeenkomstig het voorschrift[2)]. Hier wordt dus het onderscheid in rang en stand tusschen den 'heer' en den 'burger' wel degelijk in acht genomen, *je* alleen gebruikt bij 't aanspreken van gelijken of (in eenig opzicht) lager gestelden, eigenlijk dus in hoofdzaak als heden ten dage.

(*Wordt vervolgd*).

Oestgeest, December 1925.

J.W. MULLER.

1) Wanneer een Minder zijnen Meerder, of Lieden van Aenzien en Opvoeding elkander aanspreken, is men thans, volgens de beleeftlieid, gewoon den Aengesprokenen in de 3de Persoon te bejegenen; als, *heeft mijn Heer dal verrigt*? dog plomper klinkt het, *Mijn heer hebt gij dat verrigt*? (I. 473).

2) 'Daarom komt ons *je* on *we* in stee van *gij* en *vrij* gevoeglijkst in Gemeenzamen stijl, wanneer men tegen Zijns-gelijke spreekt' (*Ald.*)

Oude en nieuwe namen in leven en wetenshap.

Zaddoek, zo besloten we eens[1], is socialer dan *zakdoek*, en *zadd'k* is 't meest sociaal van de drie. Die klimax loopt met een steeds groter eenvond van vorm parallel. De Evolutie is 't, die beide bewerkt.

Wie deze theorie heeft doordacht, zal prakties de vraag stellen: Waarom nn niet aan nieuwe dingen direkt een enkelvoudige naam gegeven! dan hoefde 't resultaat van de Evolutie niet te worden afgewacht! Een neusdoek hadden de Brabanders van begin af aan 'n nuzz'k of buzz'k of buk kunnen noemen, Linnebank had zijn Puntletterwoord[2] met 'n naam zo simpel als 'n kruisje kunnen dopen on de Fiscus had zijn greep om 't rijwiel met 'n paar letters in 't wetboek kunnen vastleggen. En zo zouden overal, in de geleerde en ongeleerde wereld, nieuwe namen van stonde af aan werkelik tekens[3] zijn waarvan de handige vorm beantwoordt aan de neutraliteit van het begrip.

Te kunstmatig! zal men zeggen, *te* oekonomies!

Maar het Leven gaat ons daarbij voor, zoals zal blijken.

Een vergelijking tussen Natuur en Leven enerzijds, Kunst en Wetenschap anderzijds, zal 't begrip omtrent Naamgeving kunnen klaren en de Nieuwe Spraakkunst bij z'n terminologie 'n richtsnoer zijn[4].

Kunst, in de richting van kunstmatigheid, is sterke bewustheid, en deze is zuinig; intellekt streeft naar veel effekt in weinig tijd met weinig middelen. Maar dit soort kultuur werd niet steeds betracht. In konkrete dingen werkte Eord z'n geest al eeuwen, op abstrakt terrein zijn we nog steeds als de gaai die

1) Zie het oorste gedeelte van *Evolulie en Patriotisme* in Jaarg. XIX.
2) *Tijdschr. r.T. en L.*, 1921, 157.
3) 'Elke naam is bestomd eenvoudig 'n teken te zijn of te worden' schroef Dr. De Vooys in *De N. Taalgids,Y*, 108.
4) Over die terminologie schreef Dr. J. Van Ginnekon in *De Nieuwe Nederlandsche Spraakkunst en het Buitenland* (*Zielkundige Verwilche-liiujen*, Reeks IV, Bundel 1). Meningsverschil met de Schr. gaf mij 'n groot deol van mijn opstel in de pen.

tien eikels heeft aangepikt eer ie zoveel op heeft als één hele; de rest van al die aangepikte vruchten verrot, doelloos, altans voor 't ogenblik. De natuur van de sprekende mens wil tien woorden voor één, en, naarmate de techniek van schrift en druk zich vervolmaakt, kan de natuur in groter omvang z'n ver-kwistingslust vieren. Geen wonder dat nu en dan mannen opstaan die 'n tegenwicht stellen. Vroeger werkten ïacitus en Hooft, nu gaan romanschrijvers zich aan novellen wijden.

Maar die bondigheidskunst betreft meest het aantal woorden, niet de bouw van het enkele woord. Ik geloof dat ook verwanten van Hooft en Staring een naam als *Tim* of *Uro* voor *rijwiel-belastingmerk*: op de eerste plaats niet zuinig maar onzinnig zouden vinden; naamgeving moet nu eenmaal logies zijn.

- Maar de voetbekleding die vroeger zo logies een lederhoos heette, noemen we nu kortweg *laars*, en dat vinden we toch niet onzinnig!

- Neen, want we hebben dit sinds lang zo gedaan. Traditie, is altijd een reden van bestaan, zelfs als het onredelik is; een oude, enkolvoudige naam (*laars, zadd'k*) die niet ir-, maar a- rationeel is, zal ons zeker geen protest ontlokken. Meestal zien we de tweeling Traditie en Rede bij de vorming van 'n nieuwe naam samenwerken; de woorden *rijwiel, belasting* en *plaatje*, toen die in de geest gingen samenhangen, werden niet alleen de raggegraat van een logies oordeel (*zo'n plaatje bewijst dat men de belasting voor s'n rijwiel heeft betaald*), die drie oude woorden werden samen ook één nieuw woord: *rijwielbelasting-plaatje*. En vooral hier blijkt 't met de zuinigheid slecht gesteld; het woord sleept als een staatsiejapon, en behalve deze kwistig heid wat 't volume betreft, staat ook 't gehalte allerduidelikst in 't teken van wat ten allen tijde de doorsnee-intellektueel typeerde: onbedwongen lust in logiese komplexen. Alleen 't kind vertoonde steeds 'n meer naïeve zin en men vergaf het steeds graag vindingen als *waf-ioaf*. In heel oude tijden mochten ook volwassenen zo doen (*koe, koekoek*); enkele leukerds mochten in die richting werkzaam blijven (*tuf-Mif, fiets*), aan Leukheid gaf Verstandigheid altijd graag 'n kansje. Dat zo'n korte, a- rationele naam 'n uiting is van onbewuste hoge wijsheid, rijpste taalkundigheid, heeft men met al z'n verstand nooit ingezien. Vooral heden is men daarvoor te ontwikkeld d . w . z . van jongs af aan geschoold in logiese komplicering. De eikeboom kan niet kwistiger met eikels strooien ten gerieve van speelse gaaien

dan de school het; doet met duizenden kausaliteitjes, ten behoeve van kinderen die in twaalf vakken twaalf keer opnieuw ‘gevormd’ worden, naar 't model van de redeneerder. Een Minister die zuinigheidshalve driekwart van de *waarom's* uit 't onderwijs zou bannen, zou zeker geacht worden ‘het peil te drukken’, en een Minister die aan nieuwe dingen een naam zou geven waarvan 't waarom niet te verantwoorden zou zijn, zou door ontwikkelde koerantenlezers allerminst voor vol worden aangezien, ja een Colijn die zijn schepping kortweg *Tim* of *Uro* zou gedoopt hebben, had men voor krankzinnig gehouden of voor 'n onuitstaanbare despoot; 'n pijl van Oharivarius had 'm zeker geveld.

Of wij dat alles betreuren?

De mensheid zou er slecht bij varen als alles even oekonomies geschiedde. Ook kultuurmensen zitten voor 't grootste deel in de Natuur vast en deze, - we zagen 't al -, wil verkwisting. Levenslust tiert niet in absolute zuinigheid maar in 'n goede verhouding tussen berekening en onbezorgdheid, tussen de ernstige bewustheid zoals wij die nu betrachten, en de meer vlotte bewustheid die al prat gaat op de ontdekking dat 'n zakdoek 'n doek is die men in de zak draagt. Bij die goede verhouding zal in 't dageliks leven aan *zakdoek*-bewustheden (zó gewoon, dat we ze meer Natuur dan Kultuur kunnen noemen) altijd wel een grote speelruimte moeten gegund blijven.

En als 't spel te druk wordt?

Dan redt de. Natuur zich zelf; we zien 't dageliks. Nu het Leven zich steeds meer detailleert, neemt onder de sprekende mensen ook het aantal onderscheidingen geweldig toe, en, bij de behoefte aan rationeel zo volledig mogelike namen, leidde dit tot langgesleepte termen als *Meer Uitgebreid Lager Onderwijs*. Deze schijnvolmaaktheid nu heeft (zoals alle volmaaktheid naar slechts één zijde) al gauw z'n eigen graf gegraven. Wat is *MULO* anders dan 'n handjevol ontvleesde knookjes? En wat is 't nog anders dan *Tim* of *Uro*? Maar de schijn is gered; ‘eigenlik is *Mulo* toch *Meer Uitg. Lag. Onderio*!’ zegt men, en aksentueert zo schrander mogelik. Dat de wetgever die lange naam toch nog met 'n ellenlange definitie moet goedmaken, vergeet men graag, en dat aan de hand van die omschrijving 'n direkt korte naam als *Mulo, Muul* of *Ruul* even doeltreffend was geweest, ziet de raisonneur graag over 't hoofd.

Handige zakenlui hebben van dit staaltje moderne taalevolutie

geleerd, hoe de wereld op voordelige wijze te foppen. Een nieuwe autobus beschilderen ze kortweg met E L E K of A L I M, wat feitelik even diktatoriaal of gek is als *Uro*. Maar in schijn bleven ze logies opgevoede mensen, want ze verlden tussen de letters punten, 't Publiek weet nu, dat 't toch eigenlik initialen van logies verbonden woorden zijn. Hoe die logika nu in al die biezondere gevallen in mekaar zit, dat is in de steeds toenemende stroom van nieuwe vindingen, ondernemingen, instellingen, niet meer na te gaan[1]. Wel wordt 'n enkele maal de rijke zin tussen haakjes ontvouwd: *Rids* (= *radikaal insekten dodende straal*); dat is dan om z'n sensationeel karakter tegelijk een aanbeveling, en de initialen worden nu geacht, die reklame ten eeuwigen dage te herhalen. Maar voor andere artikelen zorgen novellistiese voorstellingen op muren en biljetten in voldoende mate; de naam zelf hoeft niets meer te zeggen. Vooral niet, waar het stoffelike dingen betreft. Door akademies gevormde technici die hun uitvindingen met 'n Griekse naam doopten, waren de mensen sinds lang op voor hen zinlooze termen voorbereid. De initialenwoede deed de rest, en *Rids, Mids, Rim* en *Vim*, 't is nu alles even ad rem. Van de geboorte af zijn die namen zo vlak en sociaal mogelik; de Evolutie hoeft er niets meer aan te vijlen; als 'n Ford-auto komen ze in 'n minimum tijd gaaf en klaar de wereld in gerold, a . h . w . traditieloos.

In de Wetenschap is het zeker anders gesteld dan in het Leven? Wetenschapsmensen geven zich meer rekenschap van wat ze doen. Erg spontane namen als *waf-waf*, die 'n geleerde uit z'n humeur brengen zodat ie de gebruikers er van als ‘holenmensen’ scheldt[2], zal men in wetenschappelike terminologie niet licht vinden; een vakterm als *parseo* is heel wat anders! Vooral bij nader informatie. *Par*, zegt de astronoom, is de eerste lettergreep van *parallaxe* en *seo* van *seconde*; en bij de verdere uitleg blijkt, dat er tussen de twee woorden logies verband bestaat evenals tussen de delen van *rijwielbelastingmerk*. Minstens zo logies dus

1) Linnebank (zie noot op blz. 129) beklaagt daarom zich zelf en de andere lezers van koeranten en tijdschriften. Maar wie dwingt hem, dat allemaal te lezen of te willen begrijpen? Zou naast alkohol- en tabaksonthouding ook geen zelfbeperking in zake lektuur en begrip te verdedigen zijn?
2) Zie Dr. J. te Winkel's *Inleid, tot de. Gesch. der Ned. T.*, 109.

als de wetgever, blijkt de geleerde de bewindsman in praktiese zin te overtreffen: hij koepeert de samenstellende delen van z'n term. Maar zo kultuurlik was ook reeds de O . W . -er die zijn Woningburo *Wobu* noemde, en nóg praktieser deden reeds zij die *Mulo* en *Alam* bedachten.

Intussen, al zouden ook de laatsten weer door vakmannen (wiskundigen of chemici) overtroffen worden, dan blijft 't nog de vraag of hier alleenmaar Kultuur-door-'t-Bewustzijn werkt of ten dele ook Natuur-die-zich-zelf-redt. 't Kan de spraak-kunstige als psycholoog weinig schelen of de mensen in en buiten de wetenschap meer of minder prakties doen; hoofdzaak is hem de kategorisatie van al die doelmatige en ondoelmatige akten onder de hoofden *Bewust* of *Onhewusi*. En dan twijfelen we, of de naamgeving onder de mannen van de Wetenschap, méér dan die in het dageliks Leven, berust op begrip van naamgeving'. De wetenschapsman zit tot over de oren in de beschouwing van z'n objekt. Hel; zamelen van feiten, het vergelijken, het sorteren, vulling of verandering van z'n systeem, 't vergt bijna al z'n energie. Wordt 't dan zaak, z'n feitenwerk onder woorden te brengen, dan zal bij dat denken in taal, z'n denken over taal nog maar zeer gering kunnen zijn; liefst zal ie daarbij steunen op schoolhcrinneringen. Als ie bv. buiten het dierlik lichaam van ‘voet’ of ‘tand’ spreekt, zal ie dat als 'n metaphora voldoende gemotiveerd achten; dichterlike naamgeving werd steeds *op* de taal- en stijlles besproken en deze alleen; taal- en letterkunde was één! maar z'n r a t i o n e l e naamgevingen zal ie niet zo bevredigend verantwoorden. Hij zal er niet altijd aan denken, dat een naam zelden de definitie of analyse kan vervangen en dat omgekeerd de analyse en de definitie het rationeel vernuft bij de naamgeving meestal overbodig maakt. Als bv. de motivering van de samenstelling *parsec* toch nog moet gevolgd worden door de mededeling dat het de naam is van de heelal-meter, zijnde 30.000.000.000.000 *K.M.*, dan had de naam *parsec* even goed *pac* of *rac* of *rik* kunnen luiden. Met de 20 letters van 't alfabet, zouden heel wat van die kleinere woorden gevormd kunnen worden[1)].

En nu dat niet gebeurt?

Ook in de Wetenschap zon volstrekte zuinigheid bedrogen uitkomen, ook daar zal aan de *zakdoek*-bewustheid wat speling

1) In voldoende hoeveelheid? Die waag heeft, zoals verder zal blijken, geen praktiese waarde.

moeten gelaten worden tussen al de sterkere bewustheden door. 't Gaat er hier tronwens niet om, de praktijk van anderen te richten. We vieren hier voorlopig een spel van de geest, waarbij bemachtiging van het begrip naamgeving doel op zich zelf is. Van 'n definitieve verovering zal natuurlik pas sprake kunnen zijn, als we op eigen terrein treden, waar eigen praktijk tot doelmatige ontplooiing van alle krachten dwingt.

Hoe het met de naamgeving op spraakkunstterrein is gesteld?

Dat hoeft niet gezegd. Al moge de onderzoelier daar nog zo in z'n onderwerp zitten, de helft van z'n kracht blijft paraat voor de uiting. Met alleen z'n literaire vorming brengt dat mee, ook het psychologies element in z'n vak. Mensenpsyohologie keert zich ten slotte van 't objekt tot 't subjekt; die inkeer richt zich ook op eigen taal, i.c. op eigen terminologie.

Dan verandert de houding. Naamgeving in 't algemeen wordt spraakkunstig waargenomen en gesystematiseerd, niet geschapen of vervormd; maar de naamgeving waarin zich dat systematiseren uit, wordt door de spraakkunstige zelf verzonnen; daar is ie in de sfeer waar zijn ‘geest opzettelijkiets uitdenkt en tot standbrengt’[1)].

Op de wijze van *zakdoek*? Die taalkundige schranderheid is te algemeen om vakkundig te zijn en te vlug om wijs te zijn. Trage gaan en verre zien, Is het werk van wijze lien, zong Guido Gezelle. Die levenswijsheid specialiseert zich onder de mensen op verschillend terrein, ieder doet in zijn vak momenteel dom om later heel slim te blijken; die opzettelike domheid is hoogste bewustheid. Het meest treft ons dat in de regeringskunde, waar de uitgestrektheid van 't terrein en de talrijkheid van de faktoren de vakman al sterk doen verschillen van de leek. Als deze van ‘hogere politiek’ spreekt, kan dat slechts in verouderde, korrupte toestanden een volstrekt ongunstige betekenis hebben; van goede politici stonden veel ‘verkeerde’ daden workelik op 'n hoog plan. Als in de taalkunde niet alleen de feiten onder bewustheid worden gebracht maar ook nog die bewustmakingen zelf, clan staat men niet laag; te verwachten is, dat ook op dat plan menigmaal ‘dom’ zal worden gedaan, ook daar kan 'n uiterste van bezinning 'n tegengesteld uiterste naderen en a-rationele enkelvoudige namen naar het model van *zadd'k, fiets* en *vim*

1) *Inl. tot de Gesch. der Ned. T.*, door Dr. J. te Winkel, Voorbericht blz. IV.

als hoogste wijsheid benutten, de verdediging van die namen als hoger onderwijs betrachten.

Gebeurt dat? Welke algemene naam is er b.v. onlangs bedacht voor de namen *Vim, Mulo*? Puntletters en Puntletterwoorden heeft men ze genoemd[1]. De eerste naam is het kortst, de tweede 't duidelikst; nog duideliker zon 'k de term *Initialenwoord* vinden. Maar nu betrap 'k me op 'n zeer alledaagse redenoerkunst, de zakdoek-bewustheid heeft ook mij te pakken.

Bij nader inzien vind 'k dat nog niet zo kwaad. Mijn term is van 'n beter soort dan *rijwiel* of *zakdoek*, 't Woord rijwiel zegt iemand die nooit van 't betroffen ding zag of hoorde, niets; de hele redenering van het woord brengt 'm niet verder dan tol; de verwarring met elk wiel dat rijdt. Maar voor wie eenmaal de stilzwijgende bedoeling van *rijwiel* uit 't verband heeft leren kennen, zegt de kombinatie *herenrijwiel* alles; ook zo de samenstelling *initialenwoord* voor Wie de samenstellende delen begrijpt; in al die termen werkt de rationaliteit heel wat meer afdoende dan in *rijwiel* of *zakdoek*. Alleen staat dan tegenover al die doelmatigheid van de logicse struktuur nog altijd de ondoelmatigheid van 't groot voluum; *initialenwoord zou* men nog moeten koeperen naar het model van *Wobu* en *Parsee* bv. *Iniwo*; maar dan verdwijnt ineens alle duidelikheid voor wie er nog niet in zit.

Maar nu betrap 'k me weer op 'n zeer alledaagse doelmatigheid, heel verschillend van de wijsheid die trago gaat en verre ziet; zó kortzichtig was 'k, dat 'k helemaal niet aan de vorming van 'n willekeurige eenvoud als *Vim* of *Vum* dacht, 'n naam die alle verband met de punten tussen de letters en met de letters zeil' over boord zou werpen, maar met z'n schijnbaar brute optreden toch het produkt zou zijn van een langzaam gerijpte taalkundigheid. Maar op dat produkt scheen 'k niet te kunnen wachten, zomin als dat in de andere wetenschappen en in het dageliks leven gebeurt. Daar gaat 't er trouwens niet om, over 'n ding en z'n naam lang te denken, maar om 't ding zelf gauw te hebben; de naam is dan maar bijzaak, soms géén zaak. Toen het ding zakdoek pas in de mode kwam, lag er 'n stapeltje, op 'n tafel en de heer die zich kleedde om uit te gaan, zei tegen de vrouw die tussen hem en het stapeltje in stond: ‘Zoek er eens 'n mooie voor me uit’. Een naam vond ie heel niet nodig, 't betroffen ding was ook aanwezig. In 't tegengestelde

1) H. Linnebank in *Tijdeschr. v.T en L.*, 1921.

geval had ie misschien gezegd: ‘Haal 's 'n zakdoek uit de kast’ en dan was hij misschien de eerste geweest die die synecdoche verzon, in de haast, maar prakties genoeg, want de vrouw had 'm gewis begrepen d . w . z . begrepen wat ie hebben moest. Dat de naam als definitie slecht was, interesseert alleen de man die als belangeloos waarnemer op z'n kamer gaat zitten denken of schrijven, niet de lieer die uitgaat 'tzij om 'n winstje te maken, 'tzij om iets anders maar in elk geval om 'n gewoon mens te zijn.

Of de andere dan steeds ongewoon doet? Dan zou ie aan z'n werk doodgaan. Ook in het leven van wijze liên blijft de meer gewone daad een onmisbaar element. Gladstone zaagde hout of kapte bomen en de apostel Paulus deed aan tenten maken. Zo kan ieder die als denker z'n doel maar langzaam nadert, voor afwisseling timmeren of naaien: elke spijker die men op de kop raakt, elke steek die men door 't linnen jaagt, is 'n sukses dat de harteklop versterkt en de levensvreugd verhoogt. En zou die lust naar kleine, onmiddellike effekten 't eigen vak niet tekenen? Hebben niet grote politici aan kleine politiek gedaan en grote wijsgeren aan kleine begrippen? Natuur is geen pak om aan en iiit te trekken. Voor de taalkundige zal ‘doelmatige’ naamgeving wel iets aantrekkeliks blijven, elke rationele naamgeving 'n druppel honing in de mond van onze menselildieid. Een druppeltje logika, tegelijk een term, zo iets is voor de wetenschapsman een even behoorlik bezit als voor de man die uitgaat een mooie zakdoek, al betreft in beide gevallen 't bezit iets zeer voorbijgaands. Van Hulzen zei eens tegen 'n letterkundige: ‘Je moet ook 's 'n boek schrijven dat niet voor de eeuwigheid is bestemd; dat houdt je in 't Leven’. Menig taalkundige zou op zich zeil wijzende, kunnen zeggen: ‘Zorg voor genoeg levenselementen in je wetenschappeh'k werk; 't zal je jong houden. Wees dus onlogies in de lange lijn van je gedachten, niemand merkt 't; wees zeer logies op 't punt van naamgeving, ieder prijst 't!’

Blijft onze beschouwing nu staan bij 'n verdediging van 't leke-element in de taalkunde?

Er zijn behalve initiaalwoorden, - dat zijn nieuwe dingen, die nieuwe begrippen eisen -, ook oude dingen, waaromtrent oud en nieuw begrip kan heersen. Die laatste tegenstrijdigheid brengt ook nieuwe termen tegenover oude termen en dan zien we de deskundige niet graag met de leek aan één zij.

Een oud taalfeit is bv. de tweeledigheid van de zin *'k Ben blij*, waaraan twee algemeen gangbare termen beantwoorden. Die

oude termen nu hebben in hoofdzaak de kwaliteiten van kunstmatige namen als *Tim* en *Uro*, van oude namen als *laars* en *nuzz'k*. De spraakkunstige houdt daarom die oude stukjes in ere, om ze te benutten bij z'n praktijk, om ze bij z'n theorie te vermelden met lof, te beschermen tegen pluislust en letterknechterij. Als ie bv. door een leerling voor de vraag wordt gesteld: ‘Waarom, noemt men 't onderwerp van 'n zin nu eigenlik onder-werp?’ dan antwoordt ie: Dat hoef je niet te weten. Je vraagt toch ook niet, waarom 'n schoen 'n schoen heet en 'n bij 'n bij. Als je meer wil weten, bekijk dan de bij-zelf nauwkeuriger, de bij als ie vliegt, als ie loopt, als ie werkt, in en buiten de korf. Wil je meer van het ‘onderwerp’ weten, kijk dan naar verschillende onderwerpen in deze en in die zin, genoemd in dit en in dat woord, aangeduid door dit of door dat voornaamwoord; zö raak je er enigzins achter wat eigenlik de term ‘onderwerp’ betekent.

En als dan de leerling 'n onbevredigd gezicht trekt, dan kan de meester er aan toevoegen: Er is wel verschil tussen 't woord *bij* on het woord *onderwerp. Bij* is niet samengesteld, mist in z'n vorm logiese voeging; *onderwerp* wil door z'n struktmir 'n beetje redeneren over iets dat ‘onder’ iets anders is ‘geworpen’. Maar dat is schijn: dat woord is, wat z'n samenstelling betreft, allang 'n vorm zonder inhoud. Als de vorm *laars* nu nog *lederhoos* was, zou niet gauw iemand aan 'n lederen hoos denken; daarvoor is 't woord *hoos* te weinig gebruikelik. 't Was daarom niets jammer dat de oude vorm sleet tot *laars*, 'n Voordeel is dit zelfs.. Want men draagt ook wel laarzen van laken, binnenkort misschien ook van kunstzij of fluweel; gekibbel als over 'n ‘gouden oorijzer’ zal dan ten aanzien van 'n ‘zijden laars’ niet kunnen voorkomen. Wat 'n tijds- en papierbesparing! Zo zou ook het woord onderwerp, als dit door 't handboek en de les niet zo stereotiep was geworden, allang zijn samengetrokken tot *onn'p*. Dan had dus de strijd over wat eigenlik het onderwerp van 'n zin is, niet kunnen uitgaan van antieke woordstruktuur. Waar dat nu tòch gebeurt, vergeet men, dat *onderwerp* de naam is van 't zinsdeel zoals 't eens door de mensen werd begrepen[1)], zonder dat 't daarom 'n begrip aan ons heeft voor te schrijven.

In dit geval evenwel heeft goed taalonderwijs een harde dobber,

1) Als 't geen klakkeloze vertaling van *subjeklum* was. Maar dan is onze beschouwing weer op 't laatste woord, toepasselik, weer met 'n zelfde voorbehoud.

steeds zal de gemiddelde mens voor de struktnurlike zin van samengestelde termen als *onderwerp* blijven voelen, omdat die termen deel uitmaken van 'n eigen, levende taal, waarin men bij eerste bewustmaking graag alles levend ziet, ook verstorven struktuur. Termen uit 'n vreemde taal bv. *sulrjekt* kunnen met meer sukses dood gehouden worden. Jonge mensen zijn nog niet besmeurd niet 't dogma dat Latijn in elk opzicht ‘gestolde logika’ is, als 'n lelie drinkt hun ziel 't licht van waarheid en verstand, verstand ook van oude namen. Als men hun dus heeft geleerd de Evolutie te prijzen die zulke sobere vormen als *laars* en *paard* schiep en als men hun dan de diepte van zulke woorden heeft leren peilen, die diepte waarin voor geraasmakende elementen geen plaats is maar alle biezonderheden, uit de verste oorden, verdwijnen in de ene, donkere algemeenheid, en als men clan verder 't feit heeft betreurd dat 't eeuwenoude woord sukjekt nooit kon slijten tot *sjekt* of zo iets, zodat 't woord nu nooit z'n grootste kortheid, de beste vorm voor diepste algemeenheid, verkreeg, dan zal later, tegenover die in oorsprong vreemde taal, de behoefte aan 'n levend, logies verband tussen *sub* en *jekt* zich niet zo opdringen om 't effekt van vroeger onderwijs te niet te doen. Vooral als bij dat onderwijs de vergelijking tussen *subjekt* en *laars* tot 't einde is doorgevoerd. Dan toch zal gebleken zijn, dat in het woord *sukjekt* nog minder dan in 't wood *laars* de oorspronkelike betekenis per se de authentieke is. Minder nog dan op stoffelik terrein meubilering of klederdracht, zijn op geestelik terrein de begrippen konstant. Mode of Konventie dekreteren minstens binnen zekere tijd 'n stoel of laars tot het ding, bij intellektueel onderwijs - voor zover dat niet kiest maar onderscheidt - is nooit één mening de mening; intellektueel leven is in eerste instantie met weifeling en veelvuldige koerswijziging gebaat, met logies scherp gelede, eeuwig levende termen geschaad. Hoe gelukkig dus, dat vreemde woorden als *subjekt*, dood kind van dode taal, in elke natie voor beginnende, leerlingen totaal zinloos zijn, voor oudere leerlingen - bij goed onderwijs - naar de struktuur zinloos blijven, dood in historiese en in logiese zin, totaal levenloos als . . 'n stok.

Is zulle naambegrip niet in strijd met de geest van dit tijdschrift?

'k Ken 'n gids, die zich bij voorkeur op nieuwe wegen waagt, juist omdat ie zo'n beproefde ouwe stok heeft. Eens was die stok 'n tak en schoot elk jaar nieuwe twijgen, werd dikker, langer; nu is ie dood en de verandering gaat in tegengestelde zin, hij

slijt. De groeiende tak ging z'n eigen richting, trachtte anderen in z'n omgeving weg te duwen, dood te drukken; de slijtende stok akkomodeert zich naar de vuist van de gids en deze vuist sluit na jaren van gebruik al maar vaster en passender om de stok als 'n spier om de gebogen knook. Dat is de verdienste van gesleten woorden als *laars, zadd'k*: ze passen zich aan aan de veelzijdige en veranderende wereld; 't is ook de verdienste van de latijnse termen in onze spraakkunst: ze zijn passief tegenover alle persoonlike, plaatselike en tijdelike variatie, en groei.

En dat niet alleen doordat de struktuur a-logies werd, maar ool doordat de beeldspraak is verstomd.

Dit tweede resultaat van de Evolutie werd in mijn vorig opstel niet vermeld; bij konkreetheden als *zadd'k* en *laars* is beeldspraak ook geen regel; maar abstraktheden als *begrijpen, indruk* behoren tot de talloze voorbeelden, hoe ‘beeldspraak zelfs 't dorre denken gloed en leven bijzet’. Deze lofspraak dateert uit de tijd toen belletristiese verdienste tegelijk taalkundigheid was; tans weet men artisticiteit en wetenschappelikheid, al sluit 't een het ander niet uit, toch te onderscheiden. Wie, dat betreurt, omdat nu z'n liefde voor metaforiese taal hem geen taalkundige roem verzekert, wordt door niemand belet, zich aan de Kunst alleen te wijden. Hij kan dan de mensen mee optrekken in de verruktheid waarbij Fiktie en Werkelikheid *één* zijn, als ie dan ook maar bedenkt dat zijn werk een schoon element in de Kultuur is, een Natuurlik element; als zijn Natuur de kultuur-zelf zou willen zijn, zou hij nok en fundament van de mensheid samenbrengen in 'n ruïne; 't Verstand, faktor van wetenschappelikheid, blijft ook basis van kultuur, tegengesteld aan wat in hoger sferen als Gevoel op z'n schoonst uitkomt[1)]. Voor de nivellering van die tegenstelling ook op wetenschappelik terrein bestaat meer dan ooit gevaar, nu op de meest praktiese gebieden bij zo menig volk 't ideaal de werkelikheid verkrachtte, om samen te storten tot 'n puinhoop. Woorden als *indruk, begrijpen*, zijn in oorsprong verkrachtingen van de abstraktie en danook voor de wetenschappelike abstraktie niets meer dan huis-en-tuin-termen, produkt

1) In deze woorden zelf blijkt, dat beeldspraak maar beeldspraak is. Hier toch is 't verstand voorgesteld als 't fundament, 't gevoel als de nok, terwijl ik elders (in 'n beschouwing over de volzin, *Vragen des Tijds*, 1925, 293) gevoel en interjekt 't fundament noemde. Bij al deze poëtiese variatie blijft de dualistiese werkelikheid (Verstand èn Gevoel) konstant.

van de spraakmakende gemeente. In die gemeente zijn ‘alle mensen voor God gelijk’, ook alle mensesoorten; de algemene taal doet in zekere mate aan poëtiese verheffing èn aan vorsende exaktheid; die twee gaan samen bij 'n vorming als *begrijpen*: men doet er aan psychologie en aan beeldspraak. Maar dat verraadt juist de leek; in hem is 't verscheidene niet gespecialiseerd. Waar dat wel gebeurt, zijn natuurlik ook andere termen nodig. Toch werden steeds in de wetenschappen de meeste woorden klakkeloos overgenomen uit 't dageliks leven of naar 'tzelfde model gevormd; de vorming *onderwerp* was door z'n plastiek even weinig taalkundig als *begrijpen* zielkundig[1)]. Vandaar het wederzijds misverstand, zelfs tussen grote denkers. Hun gedachtenstrijd is 'n woordenstrijd, alleen te beslechten door voorafgaande scherpe omgrenzing van begrippen, in algemene taal geuit, vooral vaag in woorden als *begrijpen*, te vager, sinds met de abstraktie-zelf ook de plastiek versleet. Maar ook hier kan het kwaad het grootste voordeel brengen: op onbebouwd terrein is de architekt 't vrijst; in a-logiese en a-plastiese termen ontmoet de ontginnende denker de minste tegenstand, de terminologiese vaagheid wordt voor hem akademiese breedheid. Boer en edelman, monniken en Chinezen zagen we eens broederlik samenkomen in de woorden *zadd'k* en *nuzz'k*; in de plasties lege termen *begrijpen, sukjekt* en *substantie* zitten Griek en Romein, Fransman en Duitser, Hollander en Brabander, gezellig bijeen, luisteren met graagte naar elkaars mening, wisselend ook met de persoon of de tijd; één vorm bergt velerlei inhoud; Communist en Individualist ze zijn beide bevredigd; vrede is er in de rustige sfeer waar gedacht en bespiegeld wordt.

't Bovenstaande gaven we als de gangbare mening; na deze retoriese figuur vraagt de werkelikheid - mèt kritiek - 'n ruime plaats.

(*Wordt vervolgd*).

PH.J. SIMONS.

1) Tot 't uiterste vindt men de verkrachting van de abstraktie doorgevoerd in de illustraties van de Kleuterroman. Zelfs 'n gunstig gezinde recensent kon zich niet weerhouden te vragen wat al die akrobatiese toeren met subjekt en objekt hadden te maken. Inderdaad! Zou de Schr., zelfs in z'n grote liefde voor het kind, het geestelike zo stoffelik hebben toegediend, als ie had bevroed dat over z e k e r e g r e n s h e e n duidelikheid steeds onduidelik wordt? Buitensporige verheldering van de abstraktie verdonkert het begrip van de abstraktheid. (Over 't zelfde geval schreef 'k in *De N. Taalgids*, 1924, 46 noot).

Over schooluitgaven en nog iets.

Wat Jan de Rijmer indertijd schreef van ‘bundels poëzij’, kan men tegenwoordig wel zeggen van schoolboeken, nl. dat ze

> ‘bij grossen on dozijnen,
> Als kikkers in de lente, in elk formaat verschijnen’.

Ik verwonder me telkens weer, waar de schrijvers de brutaliteit en de uitgevers den moed vandaan halen om sommige van die vodden de wereld in te zenden. Maar.... financieel schijnt de productie voor makers en uitgevers over 't algemeen geen slecht zaakje te zijn, ten minste de stroom blijft maar vloeien.

Ik mag niet zeggen, dat ik alles nauwkeurig bestudeer, wat mij toegezonden wordt; soms kijk ik het vluchtig door, soms zelfs dat niet eens en er wordt bij mij nog al eens iets naast de schrijftafel ‘gedeponeerd ter plaatse, waar zulks gebruikelijk is’. Dezer dagen ontving ik weer eenige exemplaren en wel alle van denzelfden ‘auteur’, nl. den heer Joh. Vorrink, en dat is voor mij de aanleiding geworden tot het schrijven van dit artikel. De heer Vorrink is, gelijk hij zelf aangeeft, ‘Oud-leeraar Gymnasium en Hoogere Burgerschool. Gemeentelijk Inspecteur van het Onderwijs te 's-Gravenhage.’ Die betrekking laat hem blijkbaar tijd genoeg over om de menschheid met vele en velerlei boeken gelukkig te maken. Hij schrijft maar raak en ‘als maar door’ wor'dt er wat van hem gedrukt. Dat is begonnen in 1917, - vermoedelijk kort na zijn examen M. O. -, toen hij nog leeraar was te Kampen, met een boek, waarvan achtereenvolgens vier deelen verschenen zijn, onder den pompeuzen titel *De Nederlandsche Taal in al haar uitingen en gedaanten* (‘excusez du peu!’). Verder gaf hij een rij van bloemlezingen: *Veertien Liederen, vijf Verhalen en één Tooneelspel uit de Middeleeuwen; Jacob Oats. Keur uit sijn verhalende gedichten* en een in vier deeltjes: *De Regenboog. Verhalende en lyrische poëzie voor Gymnasia, Hoogere Burgerscholen, Lycea en ander voortgezet onderwijs* (ja, daar bestond ook bepaald behoefte aan!). Een ander, een groot boek in twee deelen, heet *Levens en Verhalen uit de Nederlandsche Letteren*; dan staat onder zijn redactie *Nederlandsche Kunst*. *Een reeks*

artistieke handboeken, waarin ook van hem zelf natuurlijk iets voorkomt, terwijl hij - tot nog toe ‘heelemaal alleen’ - uitgeeft een verzameling herdrukken van vroegere werken onder den titel *Nederlandsche Schrifturen*. Daarvan zijn reeds vier nummers verschenen, maar er worden al vast zes nieuwe aangekondigd, waarmee we dus nog bedreigd worden. Misschien heb ik nog wel iets vergeten te noemen ook.

Bij die lijst van titels kwamen mij onwillekeurig een paar versregels in de gedachte, die ik, jaren geleden, aantrof in een recensie in een tijdschrift (ik meen *Taal en Letteren*), een aardige variatie van Gretchen's bekende woorden:

> Du lieber Gott, wie so ein Mann
> So alles, alles wissen kann.

Het verwondert me eigenlijk, dat we nog geen taaloefeningen, stijloefeningen (eerste deel, tweede deel enz.), een gewone schoolgrammatica (uitvoerige -, beknopte -, korte -; 't gaat er net mee als met sigaren: zwaar, middensoort, licht) van zijn hand hebben gekregen. Maar misschien staat ons dat ook nog te wachten.

Nu is het wel waar, dat voor sommige van de ‘werken’ niet zoo heel veel tijd van samenstelling enz. noodig is geweest, en ook dat de heer V. nog al eens op verschillende plaatsen hetzelfde zegt (zoo zijn bv. de inhoudsopgaven van *Hanneken Leckertant* en de *Klucht van de Koe*, die hij het noodig oordeelt, in de inleidingen op de uitgaven daarvan mee te deelen, in precies dezelfde woorden weer te vinden in *Levens en Verhalen* enz.) maar er is toch binnen heel korten tijd door zijn toedoen een groote massa bedrukt papier verschenen. Of de waarde daarvan door dat bedrukken is toegenomen, is echter nog de'vraag.

Ik wil eerlijk bekennen, dat ik niet deze ‘gezamenlijke werken’ grondig bestudeerd heb en ik hoop ook niet, dat ik ooit veroordeeld word, ze te moeten doorlezen. Ik heb ze eens, het eene wat meer, het ander wat minder vluchtig ingezien, één echter heb ik nauwkeurig bekeken. Toen had ik er genoeg van: wat ik daarbij vond, heeft mij tot het besluit gebracht, geen werk van den heer V., althans in den eersten tijd, meer open te snijden.- Ik zal eenige staaltjes meedeelen, die een eigenaardigen kijk geven op de ‘wetenschap’ van den schrijver.

Gaf mij reeds bij het doorbladeren van *De Regenboog* de vertaling van *auri sacra James* door *de heilige begeerte naar goud* (III, p. 66) geen hoog idee van 's mans kennis, meer nog werd

mijn aandacht getrokken door een noot in het eerste deel (p. 01). Hij teekent bij de strophe van Bollamy's *Roosje*

> Daar leeft in Zeeland in het strand
> Een kleene, ronde visch,
> Die voor den Zeouwen kieschen smaak
> Een lekker voedsel is

aan: *De dichter bedoelt de krab*. Ik kon mijn oogen bijna niet gelooven, maar het staat er. Eerst dacht ik toen, dat den heer V. overkomen was, wat, zooals men weet, ook met Homerus wel eens heb geval was. Nn, zoo iets kan den beste gebeuren;, nietwaar, *quandoque bonus* etc. Later echter bleek het mij, dat het werkelijk de meening van den schrijver is. Immers in zijn groot boek, *Levens en Verbalen* (II, p. 27), waarin hij het noodig vindt, den inhoud van Bellamy's gedicht op te geven, wordt hetzelfde weer vermeld. Een krab een soort van visch? Natuurlijke Historie onvoldoende, mijnheer Vorrink! - Of zou hij soms Bellamy dat gebrek aan kennis in de schoenen willen schuiven? Een Zeeuw weet wel beter. - Maar heeft de heer V. dan nooit van de *smelt* en het *smeltsteken* gehoord? In *zijn Levens en Verhalen* noemt hij anders zoowel Gargon's *Walchersche Arkadia* als Eliz. Wolff's *Walcheren*; van het eerste wordt gezegd, dat het ‘een lieflijk stukje Zeeuwsche natuur schildert’ (I, p. 228), het tweede wordt vermeld als ‘een uitvoerig, areadisch lofdicht op haar geboorteland Walcheren’ (II, p. 5). Gelezen heefthij dus geen van beide.

De *Nederlandsche Schrifturen* zullen ook wel als school-uitgaven bedoeld zijn. Het staat er wel niet uitdrukkelijk bij, maar uit het onbenullige van de inleidingen en van vele aanteekeningen, het weglaten van sommige gedeelten - blijkbaar ‘in usum delphini’ - en uit de omstandigheid, dat de uitgever de boeken als present-exemplaren zendt, blijkt dat voldoende. Van deze uitgaven heb ik no. 4, de *Klucht vande Koe*, eens doorgekeken, no. 3, de *Botavische Arcadia*, nauwkeurig nagegaan en daarbij heb ik merkwaardige dingen aangetroffen.

In zijn aanteekeningen bij Bredero's klucht heeft hij gebruik gemaakt van die, welke door Te Winkel indertijd gegeven zijn in het eerste deel van de uitgave van Bredero's werken (1890) en die van Knuttel in zijn nieuwe uitgave. Daar heeft hij natuurlijk het volle recht toe, al zou ik het wel zoo.... aardig gevonden hebben, als hij het ook even vermeld had. Die aanteekeningen worden dikwijls letterlijk overgenomen, nu en dan weet hij ze zelfs op een behendige manier te combineeren,

maar soms brengt hij ook kleine veranderingen aan; hij kiest bv. een ander woord of wijzigt een kleinigheid, maar ‘c'est la même chose’. Als hij een aanteekening geeft, die niet bij Te Winkel of Knuttel voorkomt, of als hij van hen afwijkt, is het meestal òf heel onnoozel òf verkeerd.

Een paar zeer bijzondere tekstuitleggingen zijn mij bij het doorkijken van het boekje opgevallen; bij nauwkeuriger toezien zal er wel meer van dien aard te vinden zijn. In vs. 534: *De Vleyshouwers die trentelde en dongen* wordt *trenlelde* weergegeven door *pingelden*. Ik begrijp wel, waar Vorrink dat vandaan heeft, nl. van Knuttel; niet, hoe deze er aan komt.

Een trouvaille heeft V. bepaald op p. 29. De G a u w d i e f zegt (vs. 312):

> *Ick souw gaeren wat gelts hebben hier van een Man*:
> *Hij geeft noch by en biet, en de Renten vermenichvuldigen*.

Bij de woorden *hij geeft noch hij en biet* voegt de heer V. nu eens een uitlegging, die heelemaal van hem zelf afkomstig is, nl.: *bij geeft geen biet*. - Kennis is toch maar alles!

Zooals ik reeds heb opgemerkt, heb ik een van zijn *Nederl. Schrifturen*, de uitgave van een gedeelte van de *Batavische Arcadia*, meer in bijzonderheden nagegaan en wat daarbij aan 't licht kwam, grenst aan 't ongelooflijke. Als ik mijn oordeel over dit boek kort moet samenvatten, dan moet ik eenvoudig zeggen: 't is allertreurigst.

Evenals bij de *Klucht xande Koe* kon hij ook hier van vroegere aanteekeningen gebruik maken nl. van die bij de lang geleden verschenen uitgave van W.P. Wolters en H.C. Rogge. Dat heeft hij dan ook in ruime mate gedaan, natuurlijk zonder het te zeggen, en hij doet ook hier net als met de aanteekeningen van Te Winkel en Knuttel. Hij neemt zelfs foutieve opmerkingen over; hij heeft echter alleen de noten gelezen; hij heeft zelfs niet de moeite genomen, den tekst zelf van Wolters en Rogge in te zien - daar was zeker geen tijd voor met het oog op nieuw uit te geven boeken - anders had hij verschillende fouten kunnen vermijden.

De heer V. heeft zijn gedeeltelijken herdruk gegeven naar de uitgave van 1729; hij zegt het wel niet, maar uit verschillende feiten blijkt dat voldoende. Buitengewoon nauwkeurig is die herdruk over 't algemeen ook al niet, maar in één opzicht volgt hij toch stipt zijn voorbeeld: de drukfouten van 1729 worden getrouw overgenomen. - Op p. 17 bv. van die editie staan in een lied de regels:

Soo langh is my de reden besliert den Herssen-toom,
Sal noyt in mijn jonck hertje die gast zijn wellekoom.

Dat het woord *is* in den eersten regel een drukfout is voor *in*, is natuurlijk voor iedereen duidelijk, behalve blijkbaar voor den heer V.: hij neemt den regel precies zoo over. Dat is nog zooveel te.... merkwaardiger, omdat op de volgende bladzijde een soort pendant van dat lied gegeven wordt, -waarin de correspondeerende strophe luidt:

Soo haesl in my de reden sloegh handt aen herson-toom
Was stracks in mijn jonck hertje die gast heel wellekoom.

In een noot verwijst V. hierbij N.B. nog wel naur de vorige plaats en toch laat hij *is* staan! Als hij niet alleen de uitgave van 1729, maar ook eens een andere onde editie had geraadpleegd - wat als modern uitgever zijn plicht was geweest -, zelfs als hij niet alleen de aanteekeningen van Woltors-Rogge, maar ook den tekst ingekeken had, dan zou hij deze fout niet gemaakt hebben. Ik heb nog eens nagezien een uitgave van 1657 en een van 1708; in beide, evenals bij W.-R., staat *in*.

Bij Vorrink p. 50 leest men: *dal wie hem daer in toegen wilde spreecken, hem maer terghde; en sijn gnaet door te erger maeckte. Zóó* staat het ook in de editie 1729; de andere genoemde uitgaven hobben alle het natuurlijk vóór *door* noodzakelijke *daer* - p. 90 staat *Vorstelyeke Maght* in plaats van *Maeght*, terwijl uit den samenhang zoo duidelijk mogelijk blijkt, dat alleen het laatste bedoeld kan zijn; p. 97 *en niet en enekel kreuckjen* in pl. v. *en niet een* enz., alweer door dezelfde oorzaak. En zoo is het telkens; alles, al is de fout ook nog zoo duidelijk en al wordt de tekst daardoor volslagen nonsens, wordt klakkeloos overgenomen. Het bewijst wel, dat de heer V. met de taal van de 17e eeuw op niet al te vertrouwden voet staat. Dat het aantal drukfouten, in de editie van 1729 voorkomende, door hem bovendien nog aanzienlijk vermeerderd is, spreekt haast wel van zelf.

Iets anders; In het boek komt voor het volgende:

Liedeken.

Terwyl uw oog noch somtyds vriendlyek stond,
En ick een kus mocht krygen van u mondt,
Was niemandt soo goluckkigh hier in 't landt,
Als ick myn solven vandt.

Dat is voorby, en nu voel ick myn hert
Allenghskens in een ander net verwert,
Dat sacht als syd', ray aen een zieltje bindt,
't Geen syns gelyck naeuw vindt:

Doch of 't geviel dat d'uytgebluste vlam
Weer leeven kreegh, on weer aen 't branden quam?
Of d'oude min weer in myn boesom sloop,
En myn gemoet bekroop?

Hoewel dat ghy zyt schichtigh als een Rhee,
Hart als een Rots, verbolgen als de zee,
Sy suyeker-soet, en vriendlyek als *'t* gesicht
Van 't eerste Morgen-licht.

Nochtans met u wensch ick te moogen leeven,
Met u wensch ick myn geest to moogen geevon,
Met u wensch ick door onverbroken wet,
Een dack, oen disch, een bedt.[1)]

Mij dunkt, hierbij is geen enkele toelichting noodig, het is voor iedereen volkomen begrijpelijk. De heer V. is van een andere opinie en meent er een verklaring bij te moeten voegen, en wat voor een! Bij het woord *Sy* (vs. 3 van str. 4) zet hij als noot: *Wees*. Hij geeft hiermee het bewijs, dat hij er absoluut niets van begrepen heeft; hij vat het woord *sy* dus niet op als pronomen, wat het natuurlijk is, maar N.B. als imperatief van 't ww. *zijn*!. En, wat er nog bij komt, die ‘wijsheid’ is niet eens van hem zelf. In de editie van Wolters-Rogge nl. (p. 64) staat bij 't -woord *Sy* als noot: *Gebiedende Wijs*. Hieruit blijkt tevens, op welk een vernuftige wijze de heer V. de aanteekeningen van anderen weet te wijzigen. - Dat Wolters of Rogge - ik weet niet, wie van beiden voor die opmerking verantwoordelijk is - zoo iets schrijft, is haast onbegrijpelijk, maar dat iemand in den tegenwoordigen tijd zoo iets overneemt, dat is toch wel heel kras!

Het doet mij denken aan iets dergelijks, eenigen tijd geleden. Toen was er ook zoo'n schoolboekenfabrikant, die een ‘werk’ schreef over Geschiedenis. Daarin werd bij den opstand van de Belgen in 1830 natuurlijk vermeld ‘*La muelte de Portiei*’ met, ten behoeve van minder kundige lezers dan de schrijver, als vertaling er bij: *De stomme van Portugal* (!) Een ander, een

1) Ik heb het, evenals Von-ink (p. 73), maar zondor zijn drukfouten, overgenomen uit de ed. 1729, p. 126, Ed. 1657 b.v. staat het op p. 165; 1708, p. 122; bij W.-R.p. 63.

collega - boekjesmaker, schrijft iets later ook een opus over de Vaderlandsche Geschiedenis en daarin komt dezelfde stommiteit omtrent die stomme voor! En - summum! - de eerste ‘geleerde’ beschuldigt den tweeden van plagiaat! 't Is jammer, dat Wolters en Rogge niet meer voor hun recht kunnen opkomen; anders zouden zij den heer V. hetzelfde kunnen verwijten.

Mij dunkt, uit het voorafgaande is wel gebleken, dat de heer V. met de taal van de 17e eeuw niet al te goed op de hoogte is, hoewel hij als voorlichter van anderen wil optreden. Het is echter nog erger! Hij kan zelfs de drukletters uit dien tijd niet lezen. Op p. 20 van zijn boekje las ik: *Van vooren lag het beschaduwt in fijn geboomte* en een paar regels verder: *Over de wegh hadde het fijne boomgaerden*. Dat kwam mij natuurlijk dadelijk al eenigszins wonderlijk voor en wat is het geval! De heer V. heeft eenvoudig de ſ en de *s* met elkaar verward: in de editie van 1729 (p. 11) staat *sijn* en *sijne*.

Maar - lest best! - het mooiste komt nog. Wat ik nu nog te vermelden heb, doet, dunkt mij, zelfs eenigszins comisch aan. Nu, de klucht behoort ook achteraan te komen. Op p. 129 van de uitg. v. 1729 staat een lied, waarvan een strophe aldus luidt:

> *Maer als 'er valt een vonck*
> *Van uw vervlogen lonck*,
> *Raeokl hert, en ziel, en sin, en alles in den branl*
> *En ick saeok, doch te laet, vergeefsche tegenstant*.

Toen ik dat las, had ik de correspondeerende plaats bij Vorrink nog niet ingezien, maar - ongelukkig voor hem zijn de twee woorden *en* en *sin* wat dicht bij elkaar gedrukt - onmiddellijk kwam het bij mij, gedachtig aan bovengenoemd *fijn*, op: ‘Daar vliegt de geleerde heer Vorrink in’. En jawel - 't is bijna ongelooflijk, maar 't is waar - bij hem (p. 75) leest men:

Raeckt hert, en ziel, en fin, en alles in den brant.

Mij dunkt, dat doet de deur dicht. Hierbij zal iedereen wel iets denken in den geest van: ‘Nou breekt mijn klomp!’ - 't Is werkelijk jammer, dat de heer Vorrink niet meer in Kampen woont.

Om in anderen toon te spreken: ik vind het gewoonweg een schande voor de Nederlandsche philologie, dat iemand, dien men dan nu toch een keer onder de beoefenaars daarvan telt, een dergelijk prul durft uitgeven. Wie in staat is, zulke dingen te schrijven, geeft daarmee duidelijk blijk, dat hij geen acte van

bekwaamheid verdient. Het schijnt echter, dat dergelijke ‘boekjesmakers’ - er zijn er veel meer, zonder maar, helaas, ook met academischen titel; *ab uno disec*, zoo niet *omnes*, dan toch *multos* -, als ze eenmaal de wettelijke bevoegdheid bezitten, de behoefte gevoelen, hun wijsheid zoo spoedig mogelijk weer kwijt te raken en hun medemenschen daarmee gelukkig te maken. Schiller's meer geciteerde woorden blijven nog altijd van toepassing:

> Jahre lang bildet der Moister und kann sich nimmer genug thun:
> Dem genialen Geschlecht wird es im Traume beschert.
> Was sie gestern gelornt, das wollen sie heute schon lohren;
> Ach was haben die Herrn doch für ein kurzes Gedarm!

of, om met Staring te spreken:

> De rijpe Kennis hoort;
> De onrijpe neemt het woord.

Toch zou het kunnen zijn, dat er menschen waren, die - misschien ook onder invloed van de maatschappelijke positie van den heer Vorrink - er toe zouden kunnen komen om zijn ‘werken’ als serieus te beschouwen en te gaan gebruiken. Voor hen deze waarschuwing.

Den heer Vorrink zelf zou ik willen aanraden, maar te blijven voortgaan met ‘inspecteeren’; misschien doet hij daar wel een goed werk mee; met zulke boeken doet hij dat zeker niet. En als zijn betrekking hem toch zooveel vrijen tijd overlaat, dan kan hij dien best besteden door nog eens wat te studeeren. Overbodig is dat zeker niet en misschien krijgt hij er dan wel eenig benul van, hoe een werk uit vroegeren tijd moet worden uitgegeven, dat dat heel anders behoort te zijn dan zijn producten en dat men daarbij niet kan volstaan met slordig overschrijven. Doet hij dat niet, ja, dan is 't een hopeloos geval. En daar ben ik wel erg bang voor, want nog niet zoo heel lang geleden is hem reeds naar aanleiding van zijn bloemlezing uit Cats, een ernstige bestraffing toegediend door Dr. A. Beets (z. *Museum* XXIX, 1922, 216) en men ziet, met welk gevolg![1)]

Amsterdam.
A. BORGELD.

1) of. Houben in zijn proefschrift ‘Het dialect der stad Maastricht’, blz. 60: ‘*da* is de verzwakte vorm van *doe*, welke vorm echter niet voorkomt’; et, ook passim ‘Trijn de Begijn’ van Olterdissen.

Het pronomen *Doe* te Maastricht.

In de eerste aflevering van de twintigste jaargang van ‘De Nieuwe Taalgids’ blz. 2-3 schrijft Dr. G.G. Kloeke: Voor Nederlandsch-Limburg en Brabant moeten wij aannemen, dat het gebied zonder *doe* - wanneer men de omstreken van Venloo met de *dich*-vorm er ook nog buiten laat vallen - wordt afgebakend door de *mich/měj*-lijn, welke lijn men getrokken vindt op het kaartje bij Schrijnen ‘*De isoglossen van Ramisch in Nederland*’. Op het door Kloeke bijgevoegde kaartje ligt dan ook Maastricht buiten het gebied ‘waar du niet meer in geregeld gebruik is’, m.a.w. in Maastricht is het voornaamwoord *doe* nog in geregeld gebruik.

Dit is aldus niet juist.

De vorm *doe* komt in Maastricht - Maastricht met de oude gemeentegrenzen wel te verstaan, derhalve niet Groot-Maastricht met de ingelijfde dorpen - slechts voor sporadies als vokatiefvorm: doe onnut! doe vèrreke! doe gawdeef! doe leef, lekker poeleke! of archaïsties in zegswijzen als: diech en doe is 'n hontsvot.[1)] Verder is echter alleen in gebruik *de* (als onderwerpsvorm) of *diech(e)* (het laatste ook als voorwerpsvorm gebezigd en met voorzetsels); *de* zonder klemtoon, *diech* met klemtoon:

De: De bis te laat. De bis ouch ene sjnne. Biste gek?

Diech: Iech höp niks gedoon, diech höps et gedoon. Bis tiech tat! Iech höp tiech gistere gezeen. Höpste miech gistere gezeen? Dieche? Jao diech. Diech moos iech zjus höbbe. Dat is vaan diech, dat is neet vaan haöm.

Aan de inversievormen als: deistiech tat (= doe jij dat)? sjrijfstiech tat? deiste dat? sjrijfste dat? ontleende men vermoedelik *-stiech, -ste*, geplaatst enklities achter klinkers: wiestiech gezach höps (= zoals jij gezegd hebt), wiesto wèts (= zoals je weet), este kums (als je komt).

H.J.E. ENDEPOLS.

1) Tegelijk met dit artikel ontvingen wij er een, met gelijke strekking, van Dr. G. Engels, die in de *Levens en Verhalen uit de Nederlandsche Letteren* 2de deel een lange reeks onnauwkeurigheden en onjuistheden aanwijst. Onze beperkte ruimte laat niet toe, ook die kritiek te plaatsen.
Red.

Boekbeoordelingen.

L.J. Guittart: *De Intonatie van het Nederlands, met inbegrip van een Vergelijking met de Engelse Intonatie* (Amsterdamse dissertatie. Kemink en Zoon, Utrecht 1925.)

De dissertatie van de heer Guittart komt in een zeer dringende behoefte voorzien. Men hoeft maar 'n vreemde taal te onderwijzen, of, nog sterker, de Nederlandse taal aan vreemdelingen te docéren, om daarvan overtuigd te zijn. Want veel bestond er nog niet over de Nederlandse intonatie, en wat er bestond, was hier en daar verspreid. Guittart zelf noemt Poelhekke, Van Wijk, Van Ginneken, Kruisinga. En toch, intonatie is in de uitspraak ‘een derde factor’, naast articulatie en klemtoon.

De schrijver heeft gestreefd naar eenvoud, duidelikheid en volledigheid, en is daarin, over het algemeen goed geslaagd. Na een algemeen geschiedkundig overzicht (de thesis, die mej. Barker 'n paar jaar geleden hierover aan de Edinburgh-university verdedigde, had hier goede diensten kunnen, bewijzen, ook al is Guittart's overzicht Nederlands georiënteerd), bespreekt hij de intonatie van het Nederlands, en in een paar volgende hoofdstukken illustreert hij deze nog eens aan teksten (IV. Fonetiese opnamen toneties bewerkt. V. Fonografiese opnamen grafies bewerkt). Tenslotte volgt dan nog een vergelijking met de Engelse intonatie.

Dit laatste doet even zonderling aan, in een boek, dat heet te gaan over de intonatie van het Nederlands, en men krijgt het vermoeden, dat hier 't doel (een Engelse promotie onder prof. Swaen) enigszins instigérend heeft gewerkt. Evenwel, voor ingewijden wordt 't begrijpeliker. Engeland is 't land, waar de intonatie het eerst en het volledigst werd en wordt bestudeerd. Naast Sievers is vooral Sweet op dit terrein baanbrekend geweest. En een boek als Palmer's Grammar of Spoken English vindt men zelden in een andere taal terug.

Ik kan het niet eens zijn met de schrijver in zijn verklaring', waarom de studie van de intonatie zo laat begint. Hij geeft daarvoor drie redenen. In de eerste plaats is men zich 't bestaan van een zinsmelodie over 't algemeen niet bewust. Dan ziet men ook 't nut niet in van de intonatiestudie. En ten derde had men

lange tijd, geen instrumenten om de zinsmelodie vast te leggen.

Vooral de laatste twee argumenten lijken me niet sterk. Wetenschappelike studie en prakties nut mogen in onderlinge wisselwerking staan, daarmee is nog niet gezegd, dat 'n weten-schappolike bestudering van 'n utiliteitskwestie afhankelik zou zijn. Terwijl men, als de wetenschappelike interesse eenmaal bestaat, toch wel de instrumenten vindt, die voor het onderzoek nodig zijn.

Veel meer houdt deze ontdekking van de intonatiefactor verband met de opkomst der psychologiese taalkunde. Want de intonatie is een der punten, zo niet het belangikste punt, waar fonetiek on psychologie elkaar raken.

Bovendien brengt deze psychologiese taalkunde zo langzamerhand de overtuiging mee, dat in de taal niet 't woord het primaire is, maar de zin. 'n Zin is niet 'n complex van woorden, maar 'n woord is een isoleerbaar bestanddeel van de zin. Dit besef werkt terug op de fonetiese wetenschap: ze wordt meersyntheties en minder analyties; de zin komt meer in 't middelpunt, en met de zin de zinsmelodie.

Het komt me voor, dat over 't algemeen aan de psychologies-taalkundige kant der kwestie in deze dissertatie niet voldoende aandacht wordt geschonken. De schrijver denkt te veel grammaticaal, te weinig psychologies. Wanneer hij b.v. zegt: ‘Wel kan een woord zoals *ja, niet, morgen*, al naar gelang van de intonatie verschillende heel uiteenlopende betekenissen hebben, maai dan is in dit éne woord de melodie van de hele zin, die het vertegenwoordigt, vervat’, dan zal ieder begrijpen, wat hij bedoelt, maar psychologies is dit toch niet goed doorvoeld, 't Woord vertegenwoordigt dan niet 'n zin, maar is een zin in zichzelf.

Dit laatste zou enigszins letterzifterij gaan lijken, als niet dezelfde houding, die uit dit ene kleine voorbeeld blijkt, ook in andere gedeelten, en daar veel dieper en belangrijker, doordrongen verwarrend werkte.

Ik neem als voorbeeld de vraagzin. Guittart komt hier tot de constatering, dat bepaalde groepen hier geen stijgende, maar een dalende intonatie hebben. Iets nieuws is deze constatering niet; ze komt b.v. ook voor in een schoolgrammatica als van Van Ham en Hofker.[1)]

1) Reeds in 1914 vestigde Jac. van Alphen in dit tijdschrift er de aandacht op (*De vraagzin*). (Red.)

Tot zulke vragen met dalende intonatie rekent hij nu ook zinnen als: Kom je morgen bij me eten? Grammaticaal gezien is dit een vraag, psychologies gezien niet. Dan doet 't er niet toe, of er 'n vraagteken achter staat; de zin op zichzelf staat volkomen gelijk met: Kom morgen bij me eten. En psychologies moeten we hier de zaak verstaan.

Evenzo is dit 't geval met 'n zin, die eigenlik een bevel is: Kom je nu eindelik naar beneden? (vgl. kom nu toch eindelik naar beneden), of 'n uitroep: Zal dàt niet heerlik zijn? (vgl. Zal dàt even heerlik zijn!) De laatste zin is zelfs 'n bevestiging in vraagvorm.

Guittart rekent deze alle onder de vragen. En dan doet dit alles natuurlik niets af aan z'n constatéring, dat er vragen zijn met dalende intonatie. Maar met die constatéring alleen zijn we niet klaar, we moeten hier afsteken naar de diepte, de psychologiese grond. De fout is dus, dat Guittart te veel aan 't grammaticale collectief begrip ‘vraag’ blijft vasthouden. Ware hij verder gegaan, hij zou gezien hebben, hoe dit grammaticale begrip (psychologies gezien) als vanzelf uiteenviel, en dan zou het, duideliker dan nu het geval is, uitgekomen zijn, hoe nauw de kwestie: dalende of stijgende intonatie, aan deze psyohologiese ontleding verwant is (Zie nog andere voorbeelden bij Van Ham en Hof ker).

Tenslotte nog iets over de vergelijking met de Engelse intonatie, 't Komt me voor, dat in Engeland over 't algemeen meer met zinsmelodie wordt gewerkt dan in Holland. Natuurlik is dit een zeer moeilik uit te maken kwestie, maar het is me bij vertalingen van Hollands proza (b.v. Van Eeden) door Engelse studenten herhaalde malen opgevallen, hoe zij met hun zinsmelodie trachten te verrichten, wat wij met behulp van kleine woordjes doen. Of daarom de Hollandse taal toch melodieuser is dan de Engelse, zoals Guittart zegt? Wie zal het uitmaken?

De schrijver heeft echter gelijk in de constatéring, dat wij bij 'n woord met 'n klemtoon meestal een hogere intonatie gebruiken, terwijl de Engelsen dat meestal niet doen. In dat opzicht heeft dus de Hollandse taal weer meer overeenkomst met de Amerikaanse, die eenzelfde stijging kent bij 't beklemtoonde woord. Maar toch moet men hier voorzichtig zijn, want de intonatie van het Engels is wel zo gecompliceerd, dat ze zich moeilik onder één regel (al is het er dan een met de beperkingen ‘bijna steeds’ en ‘zelden’) vangen laat. Wanneer ik b.v. een van de.

zinnen, die Guitta.rt hier aanhaalt (‘doe de deur dicht’) vergelijk, niet met zijn Engelse vertaling, want die is hier geen geldig equivalent, maar met 'n Engelse zin als: ‘put some coal on’, dan blijkt, dat ook 't Engels somwijlen deze neiging kent van 'n hogere intonatie bij 't meest beklemtoonde woord. En dus?

Ik geloof, dat dit ene voorbeeld 't wel zeer duidelik maakt, wat ik met mijn bespreking vooral heb willen illustreren. Want ik heb mijn bedenkingen niet zozeer gemaakt, om aan te tonen dat er aan Guittart's werk nog veel ontbrak. Integendeel, op zulk een nagenoeg onontgonnen terrein een in vele opzichten zo over-zichtelik werk tot stand te brengen, is iets wat respect afdwingt.

Maar toch, het laatste woord kan met deze dissertatie, hoe verdienstelik ook op zichzelf, moeilik gesproken zijn.

London.

J. HAANTJES.

F. Brunot, *Histoire de la langue francaise*, Deel VII. Parijs, Colin, 1925.[1)]

De delen van Brunot's grote werk volgen elkander op, doch niet altijd in de rekenkundige reeks; evenals deel V aan deel IV, 2e stuk, was voorafgegaan, zo zal deel VI eerst verschijnen na deel VII, dat wij bij dezen voor de lezers van de *Taalgids* aankondigen. Het is een direct vervolg op het, in 1917 verschenen, vijfde deel, dat een verhaal bevatte van. de uitbreiding van het Frans in de XVIIe eeuw, zowel in als buiten Frankrijk, nadat het de taal was geworden van Parijs en van het hof, de taal van de Franse gedachte. Toeneming ten koste van het Latijn en van de streektalen in het land zelf, en buiten de grenzen verheffing tot 1aal der diplomatie, ziedaar wat de uiterlike geschiedenis van het Frans in de XVIIe eeuw ons doet zien; nu Brunot dat geschiedverhaal voortzet, behoeft hij slechts de lijnen verder te trekken; de indeling blijft dezelfde. Maar ten gevolge van de uitgebreidheid der stof kon hier slechts het eerste gedeelte worden behandeld, n.l. de voortgang van het Frans in Frankrijk zelf; voor een volgend deel blijft voorbehouden de positie van het Frans in het buitenland in de XVIIIe eeuw te beschrijven.

Zeer langzaam slechts vorderde de algemene taal; terwijl

1) Zie *De Nieuwe Taalgids*, XVIII, 202.

zij Europa stormenderhand veroverde, ging zij in Frankrijk stap voor stap voorwaarts, tegengehouden door het Latijn, dat zich bleef verdedigen, door de menigte patois en door de vreemde talen die aan enkele der grenzen werden gesproken: Duits, Vlaams, Bretons, Baskies; toen de Revolutie uitbarstte was de overwinning van het Frans nog niet volkomen. Noch het goevernement noch de kerk bekommerde zich om de taal; men dacht er niet aan door bepalingen de heerschappij van het Frans te verzekeren. Men was zelfs niet begerig de grenzen van het gebruik der algemene taal te kennen, en vandaar dat het moeielik is omtrent de geschiedenis van het Frans in die tijd iets te weten. Direkte gegevens zijn zeldzaam; Brunot heeft zich bediend van een enquête die tijdens de Revolutie - dus enkele jaren na het tijdvak dat in dit VIIe deel wordt behandeld - is gehouden door Grégoire; de 13e Augustus 1790 had deze een circulaire in geheel Frankrijk rondgezonden waarin drie en veertig vragen stonden betreffende de patois en de zeden en gewoonten op het platteland; de ingekomen antwoorden zijn van zeer ongelijke waarde, doch bevatten allerlei wetenswaardigs. Maar zonder toepassing van slinkse middelen zouden de inlichtingen te schaars zijn gebleken, en het is curieus en leerzaam na te gaan hoe Brunot zich heeft gered. Niet in staat de taal zelf te ondervragen, heeft hij nagegaan al wat, op verschillend gebied, de uitbreiding van het Frans heeft kunnen bevorderen. Ik noem hier meer in het biezonder vooreerst de uitbreiding van het wegennet, die in de eerste helft van de XVIIIe eeuw heeft plaats gehad en die aan het reizen van personen en de uitwisseling van brieven ten goede kwam en daardoor ook aan de verspreiding van het Frans; en ook de ontwikkeling van de nijverheid: de fabrieken trokken werkvolk uit verschillende delen van het land, eh daar het vaak voorkwam dat de lieden zich niet vestigden op de plaats van hun werk, was de taal die zij nodig hadden het algemene Frans.

Zoals altijd, heeft Brunot ook ditmaal veel moeite besteed aan de indeling van zijn stof. Het Frans in het intellectuele en het religieuse leven, het Frans op de scholen, het Frans in het materiële bestaan; deze drie eerste boeken vormen, tegenover het vierde en het vijfde, een geheel: zij leren ons wat, op indirekte wijze, omtrent de positie van het Frans kan worden vernomen. De beide laatste daarentegen bevatten, over de taaltoestanden in de niet-Franse provinciën en in de verschillende delen van

Frankrijk zelf, inlichtingen van direkte aard. Die indeling is dus, zonder dat de schrijver het ons zegt, gegrond op de verschillende natuur der bronnen.

Het spreekt vanzelf dat er talrijke interessante biezonderheden in dit uitvoerige deel zijn te lezen. Hoewel men wel wist dat het lager onderwijs, en niet alleen in Frankrijk, vóór de Revolutie bedroevend was, zal de lezing van de hoofdstukken gewijd aan 'le français et les petites écoles' (p. 132 en vlgg.) aan velen verrassingen brengen. Vooreerst: het onderwijzend personeel. Vanwaar kwam dit? Er waren streken die de specialiteit hadden onderwijzers te kweken, bijvoorbeeld het land van Briançon; men werd er schoolmeester, zoals elders metselaar of schoorsteenveger. Zij kwamen meestal tegen Allerheiligendag; sommigen droegen drie veren op de hoed, symbool van hun drievoudige wetenschap: lezen, schrijven en rekenen; zij kondigden zichzelf soms aan bij het binnenkomen van het dorp door te roepen: schoolmeester, schoolmeester! Hoofdzaak was, dat zij door de pastoor, goed werden bevonden in het geloof; de school was toen nog vóór alles een school voor godsdienstonderwijs. Een vast programma bestond niet; de families bepaalden zelf hoeveel zij wilden dat hun kinderen zouden leren; de meesteisenden betaalden dertig 'sols', zij wilden lezen, schrijven en rekenen; anderen waren minder eerzuchtig en gaven slechts twintig 'sols', voor lezen en schrijven; voor hen die zich beperkten tot lezen was het tarief tien 'sols'. Trouwens, de autoriteiten achtten het verkeerd dat de eenvoudige boeren al te knap werden, en Brunot haalt een brief van de intendant d'Etigny aan, die zegt dat men daardoor de zucht aankweekte om de stand van landbouwer te verwisselen met die van procureursklerk of iets dergelike, waardoor men het land met nietsdoeners en 'mauvais sujets' bevolkte. En de physiocraten, die zoveel hebben gedaan voor het onderwijs, werden niet geleid door overwegingen van zuiver ideële aard; hun doel was ook dat de landbouwers beter toegerust hun werk zouden kunnen doen.

Zo brengt dit deel heel wat 'philologie sociologique', in afwachting dat de volgende (en het voorafgaande) weder meer van zuiver taalkundige aard zullen zijn.

Amsterdam.

J.J. SALVERDA DE GRAVE.

Dr. P. Leendertz Jr.: *Het Wilhelmus van Nassouwe*, met verklaring en historische toelichting. (Zutphen - W.J. Thieme en Cie. - 1925). (Prijs *f* 2,75).

Deze monografie brengt een aanvulling van de nieuwe uitgave van het *Geuzen-Liedboek*. Met grote zorg is alles bijeengebracht wat de inhoud en de geschiedenis van dit beroemdste geuzenlied kan toelichten. Na een reeks aantekeningen ter verklaring van de vooropgeplaatste oudste tekst handhaaft de schr. de oorspronkelikheid van het lied, tegenover hen die het als een vertaling uit het Frans beschouwden. Daarna bespreekt hij de melodie en de tijd van vervaardiging. Terwijl E.T. Kuiper het twee jaar later wilde stellen, verdedigt Leendertz, op inwendige gronden, de vroegere opvatting (einde 1568 of begin 1569). Als auteur blijft hij Marnix beschouwen, zonder daarvoor nieuwe argumenten aan te voeren. Het heeft mij altijd verwonderd dat in de uitvoerige strijd over het auteurschap bijna nooit aan een stijlonderzoek gedacht is. Wij kennen immers van Marnix verzen en proza uit dezelfde periode, die tot een vergelijking in staat stellen. Fruin heeft beslist de mening uitgesproken, dat dit gedicht uit de rederijkersfeer niet past in het werk van Marnix. Had het niet op de weg van een filoloog als Leendertz gelegen, door stijlontleding deze opvatting òf te ontzenuwen òf te bevestigen? Men zou kunnen vragen: vindt men ook elders in Marnix' taal *om landt brengen* (12), *sich lyden* (17), iets *bevresen* (86), een *saeck reden* (103), *bekondt* of *bekant doen* (104) enz. Past in Marnix grammatica: met myn*er* Heyr*es* cracht (82), in myn*en* regiment (16), voor zyn*er* groot*er* Macht (114)? Is een zo vrij ritme, rijmonzuiverheid (*bloet: doet; noot: verstroyt*) onbeholpenheid van stijl (de samentrekking met *wilt* in vs. 111), bij Marnix te verwachten?

Belangwekkend is de *Geschiedenis* van dit volkslied en aardig, ter vergelijking, de tekst van Valerius, de Duitse en de Franse vertaling, in de *Bijlagen* afgedrukt.

C.D.V.

Uit de tijdschriften. (Maart-April).

De Gids. Maart. Mej. H.C.M. Ghijsen begint een studie over de zeventiende-eeuwse Utrechtse, die om haar geleerdheid zozeer geprezen werd: *Anna Maria van Schurman*. Het eerste

gedeelte is gewijd aan ‘Haar jeugd, haar vriendschappen en roem.’ - M. Nijhoff beschouwt *Dirk Coster* als criticus, naar aanleiding van zijn *Verzameld Prosa*. - A. Cornette schrijft over *De Wonderlijke Mei* van H. Teirlinck.

April. Het slot van Mej. Ghijsen's studie behandelt *Anna Maria van Schurman* als ‘feministe en humaniste, als theologe en bekeerlinge van Labadie.’

De Nieuwe Gids. Maart. J.B. Schepers levert een betoog, gegrond op een onderzoek van taal en stijl, dat inderdaad *Bredero Van Manders levensbeschrijver* geweest is. - Verder bevat deze aflevering enige brieven van *Potgieter aan Kneppelhout*, van 1844.

April. De volgende korrespondentie van Potgieter met Kneppelhout loopt over de jaren 1846-1855. - W. Kloos schrijft *Over Gerard van Hulzen en nog iets anders*.

Groot-Nederland. April. Waldie van Eck oordeelt zeer gunstig *Over ‘Kleine Inez’*.

De Stem. April. Dirk Coster beoordeelt in de rubriek Nederlandsche Litteratuur het jongste werk van J. van Oudshoorn: *Tobias en de Dood*.

Elseviers Maandschrift. April. H. Robbers beoordeelt Is. Querido's *De Jordaan* III en IV.

Nederland. April. Henrik Scholte belastte zich met een *Kroniek der poëzie*, waarin een reeks van hedendaagse dichters besproken worden.

Vragen des tijds. April. Ph. J. Simons bespreekt in een artikel *Ommekeer* de reeks *Taalbelangen* van Jac. van Ginneken en de *Verzamelde Taalkundige Opstellen* van C . G . N . de Vooys.

Stemmen des tijds. Maart. P.J. Molenaar haalt *Een paar oude boeken* voor den dag, nl. *De Nederlanden* (1841) en *Het Servetje* (1878), waaruit hij een en ander mededeelt.

Opwaartsche Wegen. Maart. W. Kramer geeft een opstel over *Het leven van Francesco Campana* door de Scharten's. - Van Ham beoordeelt *De Hollandsche Natie voor een Vlaamsche Spiegel*, door Karel van den Oever. - Een bibliografie van *Johan de Meester's* geschriften besluit de aflevering.

April. W. Kramer geeft het tweede gedeelte van bovengenoemd opstel. - W . A . P . Smit schrijft over *De moderne mensch en de traditionalist*, naar aanleiding van J.R. Th. Campert's *Verzen*.

- M.J. Leendertse beoordeelt de bundel *Langs den Weg* van Fred. van Eeden. - Ten slotte een bibliografie van *Herman Gorter*'s werk.

Roeping. Maart. Karel van den Oever toont zich, in een artikel *Over Frederik van Eeden en Eduard Brom*, ingenomen met Van Eeden's laatste bundel (*Langs den weg*), maar betreurt dat Van Eeden 'niet klaar-ziende staat voor de jonge Muze', evenals hij het betreurt dat Brom 'op z'n weg het sonnet tegenkwam'. - Th. de Jager trekt te velde tegen de *Gevleugelde spreuken* van C.S. Adama van Scheltema (*Jenseits de afgrond*). - H. Moller schrijft over *Onze Katholieke Nederlandse kultuur*.

April. Henri Bruning besluit zijn studie over *Kunst en Kunstenaar*.

Boekzaal der geheele wereld. Maart. Leo Fens beoordeelt Prinsen's boek over *De Roman in de 18de eeuw in West-Europa*; Vincent Oleerdin de biografie van *Aug. Cuppens* door M.E. Belpaire.

April. H. van der Mark (*Katholieke Spiek in Nederland*) beoordeelt de debuutroman *Wendende Wegen* van Jan Nieuwenhuis; Ed. Serrarens *Het Wassende Water* van Herman de Man.

Den Gulden Winckel. Maart. Het vraaggesprek van G.H. Pannekoek is gericht tot de romanschrijver *J.W. de Boer*. - In de *Kroniek van het Proza* behandelt Gerard van Eckeren de schets *Maria* door Roel Houwink; in de *Kroniek der poëzie* Hendrik Scholte de verzamelde gedichten (*Weerlichten*) van Marie Oremers.

April. Jan de Vries schrijft over de studie *Het Platonische denken bij P.C. Boutens* door Anton Reichling. - De *Kroniek der Poëzie* handelt over de *Gedichten* van Firmin van Hecke.

De Vlaamsche Gids. Maart. In de *Vlaamsche Kroniek* prijst Lode Monteyne de *Liederen voor Maria* van Aug. van Oauwelaert.

April. Eranz de Backer beoordeelt gunstig *De Roman in de 18de eeuw in West-Europa* van J. Prinsen.

Vlaamsche Arbeid. April. Paul van Ostayen geeft in de rubriek *Nederlandse Poëzie* een afbrekende kritiek van Karel van den Oever's bundel *Schaduw der Vleugelen*.

Dietsche Warande. Maart. Gerard Walschap schrijft een artikel *Katholieke literatuur en de jongeren*, waarin hij betoogt dat een eigenlike Katholieke literatuur eerst in wording is. - Jan Hammenecker schetst het beeld van zijn vereerde, jong gestorven vriend *Lodewijk Dosfel*.

April. In de *Tooneelkroniek* schrijft Gerard Walschap over *Tijl*, door Anton van de Velde, en over toneelwerk van Amter.

Tijdschrift voor Ned. taal- en letterkunde XLV, afl. 1. A. Hallema ontdekte het manuscript van *Het oudste ontwerp van Dirck Volckertszoon Coornherts Boeventucht*, dat hij volledig afdrukt. - J.W. Muller vergelijkt de werkwoorden *ze(e)rden, scheren* en *sarren*, die wel in betekenis overeenkomen, maar niet vereenzelvigd mogen worden. - A.A. Verdenius schrijft *Over de aanspreekvorm ie (i- j) in onze Oostelike provinciën*. - A. Goslinga stelt een emendatie voor op Reinaert I, 3006-3007. - P.J.J. Diermanse betoogt dat *Het 'spel' van de vier Aimonskinderen* geen spel, maar een vertoning en een ommegang geweest zal zijn. - W. de Vries en G.G. Kloeke wisselen nog eens van gedachten over de diminutiefvorm *Ponstghen*. - J.W. Muller gaat de oorsprong na van de eigennaam *Majombe*. - R. van der Meulen toont aan dat vóór *bont en blauw*, behalve de oudere verbinding *blond en blauw*, een nog oudere, germaanse rechtsterm *bloed(ig) en blauw* bestaan heeft. - Achter de uitdrukkingen *Em staan hebben* en *Em om hebben* schuilt, volgens dezelfde schrijver, een objekt *staart*. - *De Russische scheepsterm Bryzgas* verklaart hij uit het Hollandse *breeuwersgast*.

Tijdschrift voor Taal en Letteren, XIV, afl. 1-2. P. Maximilianus betoogt dat het *Roeyken* in *Elckerlijc* vs. 749 een geselroede is en geen kruis. - J. Moormann bespreekt het proefschrift van S.J. du Toit over *Zuid-Afrikaanse Volkspoëzie*. - Gerard Knuvelder beoordeelt uitvoerig *Een nieuwe literatuurgeschiedenis*, nl. die van J. Greshoff en J. de Vries.

Neophilologus XI, afl. 3. Het vervolg van A. Borgeld's artikel *Verbreiding en verbinding van eenige anecdoten en vertellingen* gaat over het sprookjesmotief: het eten van de soep zonder lepel. - Sigmund Feist geeft in een artikel *Sprachliches Neuland* een helder overzicht van de nieuwe problemen die de ontdekking van het Tocharies en het Hethities aan de Indogermanisten gesteld heeft. - Een brede fonetiese studie van L . P . H . Eijkman, met tekeningen verduidelikt, gaat over *The soft palate and, nasality*.

Mededeelingen der Koninklijke Akademie van Wetenschappen, afdeeling Letterkunde. Deel LXI A, No. 1. G . G . Kloeke behandelt *Reflexen van Hollandsche expansie in de huidige Nederlandsche Dialecten*; naar aanleiding van een kaart, waarop de dialektiese uitspraak van het woord *muis* met kleuren aangeduid is. Uit de verbreiding van de Hollandse 17de-eeuwse ü langs maritieme wegen, in Friesland en later van de gediftongeerde uitspraak

door toongevende Brabants-Hollandse beschaafden toont hij aan hoe ‘de brandpunten der cultuur hun vernieuwingen op taalgebied golfsgewijze over het omringende land uitzenden’.

Verslagen en Mededeelingen der Kon. Vlaamsche Academie. Des. Een gehele zitting was gewijd aan de nagedachtenis van Hugo de Groot: M.J. Salsman sprak over *Grotius ‘de fenix der geleerdheid onzer eeuw’*, Maurits Sabbe over *Hugo Grotius en de Antwerpsche Humanisten*, J. Huizinga over *Grotius plaats in de geschiedenis van den menschelijken geest*. Verder bevat deze aflevering het *Vervolg over den driejaarlijkschen wedstrijd in de Nederlandsche tooneelletterkunde*.

Jan. J. Mansion bestrijdt in zijn voordracht *Tweetalig Vlaanderen in de Xe eeuw*? de mening van Jac. van Ginneken, dat er in de 9de en 10de eeuw te Gent al een Franskiljons-geslacht geweest zou zijn, dat een verfranst Diets sprak, waarmee, als ‘reëele Gentsche taal’ ook bij de naamkunde rekening te houden zou zijn. - Minister O. Huysmans onthult *Het Geheim van een Mysteriespel*: het door hem ontdekte, door Van Veerdeghem uitgegeven 17de-eeuwse spel van *De Menschwording* blijkt nl. het werk te zijn van de Duinkerkse dichter Michiel de Swaen. - J. van Mierlo schetst de persoonlikheid van *Beatrijs van Nazareth*, de tijdgenote van Hadewijch, aan wie onlangs het geschrift *Van seven maniren van minnen* (in de *Limburgse Sermoenen* bewaard) met recht toegeschreven is.

Germanisch-Romanische Monatsschrift. März-April. A. Walter publiceert zijn ‘Habilitationsvorlesung’ over *Sprache, Sprachen und Völker*.

Berichten en Mededelingen van de Vereniging van Leraren in levende talen. Maart. J.B. Schepers beoordeelt het tweede deel van de *Verzamelde Taalkundige Opstellen van* C . G . N . de Vooys.

Museum. Maart. J.B. Schepers beoordeelt het proefschrift van Malherbe over *Humor in die algemeen en sy uiting in die Afrikaanse letterkunde*.

April. J.W. Muller beoordeelt de *Ferguut-uitgave* van Overdiep, waarin hij veel mist dat in de inleiding op zijn plaats geweest zou zijn, maar die hij zeer waardeert om de grondige syntaktiese studie. - D.C. Tinbergen acht *De Kleine Gids* van J.B. Schepers en H.J. Scholten minder geschikt voor de leerling, wegens gebrek aan helderheid en nauwkeurigheid.

C.D.V.

Bijdragen tot de geschiedenis onzer Nieuwnederlandsche aanspreekvormen.

(Slot).

Hoe zeer echter in dezen het gebruik van verschillende tijden en plaatsen, maar vooral kringen (ook in denzelfden tijd) kan verschillen blijkt hieruit, dat wij elders in de 18de en 19de eeuw, evenals in de 17de, dit voor ons gevoel familiare *je* ook tot hooger geplaatsten herhaaldelijk vinden. Zoo bij Van Effen tot 'Heeren' (edelen en regenten), maar ook wel tot voorname 'burgers' (kooplieden, of ook gestudeerden: advocaten, doctoren, zelfs predikanten); zie eenige voorbeelden in het Ned. Wdb. VII 301. Dat echtgenooten en broeders en zusters elkaar en kinderen hunne ouders wel met *myn Heer* en *Mevrouw* aanspreken wordt in den Holl. Spect. VIII 149-51 als een malle nieuwigheid gegispt[1]. Ook dienstboden gebruikten dit *je* wel tot hunne (hare) meesters of meesteressen, naast *Mijnheer* of *Mevrouw*. In De Denker VIII 261 (a°. 1770) voert eene Geldersche dame, kort geleden te Amsterdam getrouwd, in een brief aan hare vriendin op de Veluwe (aan wie zij *gij* en *U(w)* schrijft) een dienstbode sprekend in: 'Och Mevrouw heb je deezen nagt zulk een tantpijn gehad! ... Malle meid, antwoordde ik, zijn uwe herssenen ligt geballast. Ziet ge niet dat ik er zoo frisch uit zie als een hoen, mij deert niets; woon je te Amsterdam, en ken je het nieuwst modische kapzel niet?' Dat alleen de meid inderdaad *je* g e z e g d , Mevrouw daarentegen bij 't spreken tusschen *ge(uw)* en *je* geweifeld zou hebben, geloof ik stellig niet; veeleer heeft Mevrouw geweifeld bij het schrijven (of wel de inzender in De Denker bij het aan een Mevrouw in de pen geven) van zulk een huiselijk, ondeftig *je*, waartoe zij pas na een aanloopje met een bemiddelend *ge* besluit.

1) Even te voren, blz. 141-3, kan men lezen hoe toen reeds *Papa* en *Mama* onder de (kleine) burgerij zóó algemeen in zwang was gekomen, dat 'veele luiden van een onbetwistbaar aanzien.... tot het eenvoudige Vader, en Moeder wedergekeert zijn'. Men weet hoe dat *Papa* op Tollens als een roode lap werkte (zie De Vadernaam (II 139) en verg. Beets, Verscheid. I 47)... en hoe ook deze geschiedenis zich thans weer herhaalt!

Anders is weer de verhouding tusschen de sprekers in een gesprek aan de speeltafel, dus tusschen gelijken van hoogeren stand, in De Denker VI 254 (1769) weergegeven: ‘Waaragtig Mevrouw! ... Uwe kinders zijn bedorven ... Vraag je, Mijnheer! Ik pas. Een glaasje Moezel, Jan’. Zoo ook vaak bij Wolff en Deken; b.v. Abr. Blankaart en Suz. Hofland schrijven aan elkander met *je* naast *Mijn Heer* en *Mejuffrouw*.

En zeer getrouw schijnt de omgangstaal tusschen welopgevoede ‘Heeren’ (tot zelfs den eersten edele onzer Republiek, den Frieschen stadhouder Willem IV) en ‘burgers’, althans in Friesland, weergegeven in de gesprekken over zekere kerkelijke quaestie, in 1741 gehouden tusschen Ds. Wierdsma uit Bolsward en de ‘Commissarissen’ Aylva en Rengers (voorname Friesche grietluiden), Jhr. Epo Sjuck van Burmania (burgemeester van Dokkum), Jhr. Camstra (allen Friesche edelen), en ten slotte den Stadhouder Willem IV: door Ds. W. zelf in den breede, blijkbaar letterlijk, neergeschreven gesprekken, waarbij het soms heftig toeging[1)]. De ‘Heeren’ spreken den predikant doorgaans met *je* of *jou* aan (dit laatste niet alleen als dat.-acc. of poss., maar ook als voc.): ‘Jou! jou waarheid voorstaan.... Jou nar, je bent een weetniet, een groote nar!.... Jou met jou latijnsche versie, nou kan hij niet meer.... Heb je dat boekje wel eens deeg gelezen?’ (11-2, zie ook 21). Zij bezigen ook in 't mv. aan 't adres van den predikant en zijne afwezige collega's *jimme* en *jouluy*: ‘So wat praatjes van Fennema overgenomen, omdat die het seit, daarom seggen jimme 't ook. Jouluy bint een hoop deugnieten’ (blz. 11-2). Dit *jou* en *jimme* is natuurlijk bijzonder (Stads)-Friesch[2)]. Dat de Heeren daarna van een familiaar gesprek met (*je* en) *jou* tot een meer officieel verhoor met *u* zijn overgegaan, verbaast ons niet: ‘Dominee, wij zijn gecommitteerd, om u te onderhouden over 't voorgevallene te Bolsward. Aylva. klaagt over u’; waarop Ds. dan ook antwoordt met ‘UEd. mogende’ (18). Maar wel verwondert het ons, wanneer op eene audiëntie bij Willem IV over dezelfde zaak te Leeuwarden in 1731 deze niet alleen, in een vriendelijke aanmaning om hem 't ‘plaisier te doen’ de zaak nu maar in der minne af te maken en

1) Zie L. Knappert, Stadhouder, grietman en predikant, in De vrije Fries XXV (1917) 1-31.
2) Verg. voor *jou* vóór een scheldwoord, ook in Holland vanouds gebruikelijk (uit het Friesch?) boven, blz. 122 en Tschr. XLV 93, noot 3.

bij de heeren A. en R. schuld te bekennen, den predikant steeds tutoyeert (trouwens alleen *je; jij* noch *jou* komt voor), maar dat de predikant, daarop antwoordende, wel begint: ‘De nood heeft mij gedrongen, om ootmoediglijk U.H. gunstige intercessie en protectie te verzoeken’, maar dan later voortgaat met ‘Je Hoogheid’: ‘ik zou 't mij 't grootste voorregt agten.... U.H. genoegen te geven...., ik voele in mij sulk een liefde voor je Hoogheit, dat.... als U.H. de troepen van den Staat.... commandeerde en ik je officier was, ik ging voor U.H. in de doot, omdat U.H. mij op heden so vriendelijk behandelt’. Z. H.: ‘Ik bedank je wel seer, Mijn Heer, je behoeft er nou jou leven niet aan te wagen, je kunt er nu met minder moeite af’ (26).

Dit ons zoo wonderlijk familiaar klinkende *je* in min of meer officieele gesprekken, zelfs tot een vorstelijk personage, is in de 18de eeuw echter blijkbaar niet alleen aan het stadhouderlijk hof te Leeuwarden (waar men nog eenigen invloed der Stad-friesche omgangstaal kan vermoeden en in bovengenoemd *jou* en *jimme* stellig ook vindt), maar ook na de verhuizing in 1747 naar 's-Gravenhage aldaar gewoonte geweest. De voorbeelden zijn talrijk. In 1748, bij de Doelistenbeweging te Amsterdam, zegt dezelfde Willem IV tot burgemeester Oorver: ‘het spijt me meer als dat ik je zeggen kan, dat ik je van je dienst moet ontslaan, maar enz.’[1)]. En Burgemeester Van de Poll terzelfder tijd tot den griffier Fagel: ‘Griffier, doet ons een dienst, daar zullen wij je altijd voor verplicht wezen; maak toch in Godsnaam dat de Prins ons ontslaat’[2)]. De oud-schepen Lestevenon tot den Prins: ‘Ja, die kan er wel in blijven, want die zal je Hoogheid noch goed noch kwaad doen’[3)]. Maar ook Feitema tot den Prins, dreigend: ‘Weet je Hoogheit wel, dat hij in Amsterdam is?’[4)] Dit *je*, zelfs *jou*, door de Gouvernante, Prinses Anna, en later door Willem V, tot edelen, hovelingen en regenten gezegd, kan men telkens vinden in de woordelijk, ‘*Ὤρε*’ (d. *i. Ore*, uit den mond van) hovelingen en staatslieden, opgeteekende gesprekken in G.J. van Hardenbroek's Gedenkschriften. Prinses Anna tot Van Nellesteyn: ‘ik bedank jou seer’[5)]. Willem V tot Hardenbroek: ‘Dat hebje geraden.... En dan wil ik uw met hem ten eeten vragen,.... of wil je niet met hem eten?’[6)]. Iddekinge tot Willem V: ‘Dan zal je Hoogheydt bij Temminck apparent gaan eten’[7)].

1) De Voogd, Doelistenbeweging 178.
2) Aid.
3) A.w. 185.
4) I 187.
5) I ?.
6) I 427.
7) II 98.

Schimmelpenninck tot Prinses Anna: ‘je Hoogheydt.... uw Hoogheydt’[1]. Maar de Prins bezigt ook niet zelden: *gij* en *u(w)* daarnaast: ‘Wel, wat seg je nu van uw stadt, dat is een fraay stuk’[2].

Het is blijkbaar deze toon, deze stijl, die ook aan Jacob van Lennep, ‘doorzult’ in de zeden en gewoonten der achttiend-eeuwsche Amsterdamsche patriciërs, vanouds eigen en gemeenzaam is geweest, en dien hij herhaaldelijk met zekeren hartstocht - blijkbaar was 't een stokpaardje van hem - als het Hollandsch ‘uit den goeden, ouden tijd’ verdedigt en ook voor zijn eigen tijd handhaaft. Uit den typischen brief aan Alberdingk Thijm, door Brom medegedeeld, en de beide andere reeds bekende uitingen, onlangs in dit tijdschrift herdrukt (XIX 123-4, 203-4, 307), blijkt dus inderdaad dat in de 18de en nog in de 19de eeuw niet alleen tusschen ouders, grootouders, (ooms), tantes en kinderen, kleinkinderen, neven in zijn deftigen kring over en weer *je*, en ook *jij* en *jou*, in gebruik waren (gelijk dit trouwens heden ten dage in sommige leringen of gezinnen nog of weer 't geval is), maar dat ook buiten het familieverband in diezelfde deftige kringen het aanspreken van lieden van hoogeren stand met *Mijnheer* of *Mevrouw* gepaard kon gaan met het gebruik van *je* - welk gebruik V.L. wel ‘familiaar’ noemt[3], maar ‘nu eenmaal (wanneer?) in zwang gekomen’ acht, zich o.a. beroepende op Hooft (denkelijk bedoelt hij de brieven aan Tessel-schade) en op Huygens -, ja dat zelfs tot den Koning naast *Sire* ook *je*, tot de Koningin *je Majesteit* of *Mevrouw, je* gezegd werd. Of Van Lennep, in zijn afkeer van *U*, vooral met den 2den persoon, op 't laatste punt den werkelijken toestand toch niet wat geflatteerd, geforceerd of gefantaseerd heeft is moeilijk meer na te gaan[4]; zeker strookt zijn voorstelling met den uit bovenstaande citaten blijkenden toestand in de 18de eeuw.

Nog een paar voorbeelden van het verschillend gebruik van *je*, aan V. Lennep ontleend. In het Leven van zijn grootvader

1) A.w. II 522.
2) II 559. - Ook in O.Z. van Haren's Pietje en Agnietje (1778) komt herhaaldelijk *je Excellencie, je Edelheid*, en ook *je* naast *mijnheer, juffrouw* en *freule* voor (mededeellng van Mr. C. Bake).
3) De bijvoeging van *mijn Heer* of *Mevrouw* kan, zoo noodig, het al te gemeenzame van *je* wegnemen; en elk verwijt van ongemanierdheid kan men ontgaan door deze woorden met den 3den persoon te gebruiken: aldus V.L. (N. Taalg. XIX 204). Zie verder beneden, blz. 170-1.
4) Zie reeds eenigen twijfel geopperd in het naschrift, a.w. 124.

C. van Lennep (blz. 215) vertelt hij dat de ‘Chirurgijn en Vroed-meester’ Titsingh (een ‘burger’), omstreeks 1790, voor de ‘Heeren’, de Burgemeesteren van Amsterdam, geroepen om zich te verantwoorden over zeker vergrijp, eerst met ‘Kaerel’ toegesproken, geen syllabe antwoordde, maar eindelijk op het gezegde: ‘maar Titsingh! ben je dan doof?’ met een onnoozel gezicht zei: ‘O, spraken de Heeren tegen mij? - Ik dacht dat de Heeren onder elkander converseerden’. De ‘burger’ is wel beleedigd door ‘Kaerel’, maar niet door ‘je’ van de zijde der ‘Heeren’ (die hij in den 3den persoon aanspreekt). Daarnaast echter het verhaal, dat C.v.L. door den vinker van de nabij het Manpad gelegen buitenplaats Keukenhof, verbaasd over V.L.'s kennis van de vinkerij, in zekere ontsteltenis werd toegesproken met: ‘Jy moet de duivel zelf zijn.... of Kees van Lennep’ (a.w. 304); verg. hiermede trouwens enkele uit de Camera Obscura in 't Ned. Wdb. VII 301-2 aangehaalde plaatsen. Ook deelt V.L. in het Leven van zijn vader D.J. van Lennep (II 5) een gesprek mede, c. 1814 in de loge van den Schouwburg tusschen Burgemeesters van Amsterdam gevoerd, waarbij *gij* en *je* elkaar afgewisseld zouden zijn (hetgeen ons apocrief klinkt).

Bij het voorgaande sluit zich een ander bijzonder, gemeenzaam, als zoodanig kenmerkend en gekenmerkt (afgekeurd en bestreden) gebruik van *je* en ook *jij* en *jou(w)* aan, bij het a a n s p r e k e n v a n G o d . Men vindt dit sedert de 17de of 18de eeuw tot heden, naar ik meen alleen in de kringen der vooral vroeger zoogenaamde ‘Fijnen’, de ‘oefenaars’.: piëtistische en andere ‘afgescheidene’ kringen. Reeds Ten Kate (Aenl. I 473) maakt er, in afkeurenden zin, gewag van: ‘N. Is het derhalven niet jammerlijk en aen-stootelijk, dat men zo menigvuldig op den Predikstoel in de Gebeden, met dit platte en allergemeenzaemste *je, 't* geen elk Leeraer, eerbiedshalven zig schamen zou tegen eenig mensch van Rang en Aenzien te gebruiken, het Goddelijke Wezen zo oneigen toespreekt? *L*. Onze Welsprekende Professor Francius heeft wel eer dat gebrek gants leelik afgeschildert, en nogtans kan ik niet bemerken dat het mindert; gelden zulker Mannen Lessen niet, zouden de onze dan wel gelden? Men vervalt ook te mets in een gewoonte, eer men 't vermerkt; en dan volgt 'er wel op, dat Gewoonte boven Leer gaet’. Hiermede wordt kennelijk gedoeld op onderstaande ontboezeming van den Amsterdamschen hoogleeraar

in de geschiedenis, welsprekendheid en Grieksch P. Francius (1645-1704), vermaard als Latijnsch en Nederlandsch dichter en redenaar[1)].

Staaltjes van dit kanselgebruik (of -misbruik) uit de 18de eeuw - trouwens zeker veeleer parodieën, caricaturen dan getrouwe reproducties - vindt men b.v. in De Philosooph IV 41 (a°. 1769), in eene beschrijving van een gezelschap van ‘Fijnen’: ‘Heere je hebt het ommers jouw bondvolk beloofd: je kunt het ommers niet tegenspreken: jij zelt ons jouw aan-gezigte niet vergeefsch laaten zoeken’; in een ‘Onderwijzend

1) ‘Wat zal ik zeggen van je, jy, en jou, dat onlangs ter kerke ingeslopen, en in veeler monden besturven is? Deeze onhebbelijkheidt is zo grof, dat ik niet weet, hoe ze in gezonde harssenen heeft kunnen komen. Dit is nochtans als de mode geworden, en wordt van 't-meerder getal der jongere Proponenten, zo wel als Predikanten, gevolgt. Indien iemant op deese wyze met een fatsoenlijk man, 'k laat staan een Prins of een Koning, sprak, zou men niet zeggen, dat hy een boer en een plompert waar? Deeze boersheidt behaagt echter veelen zodanig, dat ze daar meê hunne Predikatiën niet alleen, maar ook hunne gebeden doorlassen en spreeken met Godt een taal, die niemant tegen een deftig burger zou durven voeren. Is dit preêken, is dit bidden op een' behoorlijke en betamelijke wyze? of zijn dit meê maar woordjes, daar 't niet op aan komt? Wat mij belangt, nooit hoor ik de zelve, dan met de grootste ergernis van de weereldt: en meen, dat dit niet alleen tegen de taal, tegen de burgelijke betamelijkheit, tegen alle goede zeden en manieren, maar ook tegen alle eerbiedigheidt, die wij Gode, en zijnen Woorde, verschuldigd zijn, regelregt aanloopt; en van niemant, die ooren aan't hooft heeft, dan met de uiterste onverduldigheit, gehoort kan worden. Noch gaat het grover met sommigen, die zich niet schaamen, in 't openbaar, Godtje en Jesusje, en diergelijke verldeeningen van woorden niet zo zeer, dan van Godt en zijnen Zoone, in wien geene verkleening noch vermindering valt, van den stoel der deftiglieidt zo wel als waarheidt, te laaten hooren. Doch dewijl dit geslagt zeer verminderdt, en byna al is uitgestorven (want niemant durft meer zo spreeken, en de zaak schaamt zich van zelf), zo zullen wij deezen voorbijgaan, en liever naar den aart der liefde gelooven, dat 'er dusdanige menschen noit zijn geweest.’ Ik vond dezen passus - welks slot, in tegenspraak met den aanhef trouwens, het gemaakte gebruik, als een welhaast weer voorbijgegane mode voorstelt - in geen der ter Leidsche Bibliotheek aanwezige werken van Francius, maar in Van Vloten's rijke Bloemlezing uit de Nederl. prozaschrijvers der 17de eeuw, 612-3, zonder opgaaf van het werk, waaraan het stuk ontleend is, of van het jaar.

Gesprek' 226 (a°. 1781)[1]: 'Jij hebt Jou volk geholpen'; of bij Wolff en Deken, Sara Burgerhart 576-7, in een brief van Styntje Doorzicht aan Zuz. Hofland: 'Mijn hart rilde, als ik hoorde, *jou Woord, jou Volk, jou Zoon.... Heer! je Knegt heit geschepzelt! Here! doe verzoening over de Koningszondetjes uwer Dienstmaagd*' enz. En K. Schilder, aan wiens Kerktaal en Leven (1923) ik de laatste plaats ontleen, geeft, a.w. 57, nog vele voorbeelden uit onzen tijd, en bespreekt, a.w. 60-7, in afkeurenden zin dit 'uitjouwen' (een term, ontleend aan Charivarius: zie ben., blz. 173); zie verder ook J. van Ham, Kanselstijl (in dit tijdschrift XVII (1923) 244-50, en een feuilleton 'Van Utrechts geestelijken zelfkant' door A.O.R(ochat), in het Utrechtsch Dagblad van 5 Febr. 1913.

Niet geheel hetzelfde als dit stelselmatig gebruik of misbruik op den kansel, in gebed of preek, is een enkel *je* tot God, als b.v. in een verhaal van J. Eigenhuis, Bartje's Zaligheid[2], waar en in doodsangst voor een visioen gestameld, hartstochtelijkinnig gebed van een hyper-orthodox meisje wordt weergegeven; gelijk ook indertijd eene non in een Katholiek ziekenhuis mij haar eigen gebed tot God aldus (met *je*) weergaf.

Dit toespreken van God met *je* (*jij* en *jou*) is natuurlijk in 't geheel niet te vergelijken met het oudere gebruik van *du* voor hetzelfde doel (zie boven, blz. .82 vlgg.). Dat was een Calvinistisch-geleerde repristinatie, op grammatische en dogmatische gronden, van een verouderd, dood woord der schrijftaal, dat voor de gemeente zeker een gansch niet gemeenzamen klank had; heel iets anders dan dit *je*, welks gebruik juist voortspruit uit de historisch en psychologisch begrijpelijke behoefte van het vrome volk, dat een inniger, hartelijker aanspreekvorm in het gebed tot zijnen God zoekende dan het vreemde, onhollandsche, boeksche *gij*, naar *je (jij, jou)* gegrepen heeft, dat wel ook hartelijk, vertrouwelijk, innig, 'teeder, heilig-intiem' is, maar tevens - helaas - een ietwat wrangen bijsmaak heeft van neerzien (op lageren stand vooral), die allen eerbied en ontzag uitsluit en het woord dus voor dit doel, althans in de ooren van wie de algemeene beschaafde Noordnederlandsche spreektaal bezigen, volslagen onbruikbaar maakt.

Evenmin hetzelfde, maar toch wel uit dezelfde, door *gij* geenszins bevredigde, behoefte aan innigheid, hartelijkheid,

1) Bij Wolzogen Kühr, De Nederl. Vrouw in de tweede helft der 18de eeuw, 151.

2) In den bundel: De Wijsgeer^2, blz. 143-4.

vertrouwelijkheid voortspruitende is of was het gebruik van *je* en *jou* van den kansel tot de gemeente, als b.v. in een preek, door Betje Wolff aldus beschreven[1)]: 'Scheur je hart en niet je kleeren,.... Daar is gien lust in jelui,.... ik heb goed preken en aarbaeyen, 't is of ik op een stien zaag: en je lui harten zijn nog deur Zegen nog deur Vloek van den Hemel te raaken. Je lui ben Kinderen des torens en der verdoemenisse! Je komt in de Kerk as of je lui op een Brulloft ginge.... 's avonds komt jij bij ien, en dan hoor ik: O Holland schoon *enz*.' Zie verder Schilder t.a.p.

C.

Terugkeerende tot de 17de eeuw hebben wij nu nog te bespreken het boven, blz. 115, reeds aangeroerde vaste gebruik, in den toen nog zeer ceremonieelen briefstijl - afspiegeling der ceremoniën met woord en daad in het leven, althans van hof, adel en 'Heeren' regenten -, van t i t e l s , gevolgd door d e n 3 d e n p e r s . v a n 't w w . en het bezitt. vnw. van den 3den pers. vr. *hare*: alles beleefdheidsvormen, te verklaren uit den schroom om een hooger geplaatste rechtstreeks aan te spreken.

En wel eerst en meest *Uwe Edelheit*, veelal in schrift afgekort tot *Uwe Ed^t^, Uw(e) Ed., U Ed.*, later vooral *U E*. Het is de gewone aanspreekvorm in bijna alle brieven van rieden van eenigen stand en aanzien tot gelijken en tot hoogeren, soms ook zelfs tot lageren. Zoo schrijven dus b.v.: P.C. Hooft aan H. de Keyser, Burgemeesters van Amsterdam, maar ook van Muiden, zijn neef W. Jz. Hooft, D. Heinsius, H. de Groot, zijn procureur Boot, Anna en Maria Roemers Visscher (naast *gij* en *je*: zie boven, blz. 116, 125), Huygens, ook aan zijne vrouw Eleonora Hellemans, zijn stiefdochter Suzanna Bartelotti, zijn zwager Baak; evenzeer zijne vrouw aan hem; zijn zoon Aernout en zijne dochter Cornelia aan hunne moeder; Maria van Reigersberch aan haren broeder (en v.v.) en aan Juffr. Daetselaer; Jan de Witt aan al zijne correspondenten, ook aan zijne vrouw, Wendela Bicker (voor ons gevoel zeer ontnuchterend, na den aanhef: *Alderliefste1*!), zijne dochter Anna (afgewisseld met *gij* en *u*), zijn vader Jacob, zijn broeder Cornelis, zijne zuster Hoeufft, zijn ooms en neven, zelfs eens aan zijn 'diensmaecht' (III 451, doch vlak daarna *U.L.*); evenzoo zijn vader, zuster en dochter aan hem (de laatste eenmaal: *Papa* II 223); ook A. van der Goes aan zijn broeder.

1) De Grijzaard I 316-7.

Dit *U E.* of *U Ed.* is trouwens de heele 18de en 19de eeuw door in zwang gebleven; zie tal van gegevens voor het schriftelijk en mondeling gebruik in de opstellen van Vor der Hake en Kern in dit tijdschrift V 16-24, 121-33. En het is nog heden, schoon veel minder, toch in eenigszins ceremonieele brieven aan hooger geplaatsten nog wèlbekend.

Daarnaast werd in de 16de en 17de eeuw, als een lagere titel, *Uwe Liefde* (zeker wel vertaling van hd. *Euer Liebden*) gebruikt; b.v. door Maria van Reigersberch tot haren man, naast *gij*, en na het steevaste opschrift: *Alderliefste* (of soms *Liefste hertge*), en haren broeder (naast *U.E.*), door Hooft tot zijn gewezen dienstmeid, door Jan de Witt tot zijn pachteres, maar ook tot een burgemeester van Bodegraven; waarnaast ook het bekende *Jouwer liefde* in Huygens' Scheepspraet (zie boven, blz. 122).

Uit de ‘uitspraak’ dezer aldus met afkorting geschreven letters *U.E., UE.* - dus niet als eene soort van phonetischen ‘presto-vorm’ voor den vollen vorm *Uwe Edelheid* - is vervolgens *Uwé, Uwee* ontstaan; aldus uitgesproken o.a. blijkens den door Kern opgemerkten regel (vs. 612) uit Huygens' Voorhout. Het is dus een oude voorlooper der tegenwoordig zoo talrijke ‘initiaalwoorden’, als reeds vroeger b.v. *Co., Issa, Etebon* (onder Amsterdamsche studenten) en in den laatsten tijd steeds talrijker: *Ako, Entos, Not, Num* enz. enz. Dat het woord inderdaad aldus (*Uwee*) uitgesproken en gebruikt werd blijkt b.v. ook nog uit Wolff en Deken, Burg. 518: *Uwé* (sic), steeds door Juffr. Buigzaam tot hare pensionnaire Juffr. Hartog gezegd, die harerzijds, evenals trouwens Juffr. Lotje, tot haar, Juffr. B., sprekende, dit *Uwé* afwisselt met *gij* en *u*; doch zie 663, waar eerstgenoemde, verontwaardigd, zich een *gij* veroorlooft; maar ook 495: twee schoonzusters, vrouwen van H. en C. Edeling, tot elkander (*Uwé* naast *je*); voorts uit den boven, blz. 164, aangehaalden brief van Van Lennep, uit Beets' Camera Obscura, blz. 26 enz.

Zelf heb ik dit *Uwee* in mijn jeugd, dunkt mij, nog wel eens een enkele maal in vollen ernst uit den mond van lieden uit den kleinen burgerstand gehoord, maar meer nog, reeds toen, als ironisch-spottende nabootsing van ‘burgerlijken’ praat. Sedert de dagen van Wolff en Deken was het uit de hoogere naar de lagere burgerij afgezakt; nu is 't reeds lang versmaad en bijna vergeten[1)].

1) Evenals b.v. de kornet (muts) oorspronkelijk, en nog c. 1800, alleen door dames gedragen (zie b.v. Asselijn, Stiefmoer 14 (I 6)), thans als een teeken van ‘dienstbaarheid’ door ‘werkneemsters’ verafschuwd!

Hoe uit dit *Uwé* het tegenwoordige *U* ontstaan is staat - vreemd genoeg bij een zoo jongen vorm - ook na de uiteenzettingen van Vor der Hake en Kern in dit tijdschrift V 16-24, 121-133 nog niet volkomen vast. Van de drie door Kern ten slotte aangewezen wegen, waarlangs *Uwé* tot *Uwĕ* en dit tot *U* kan geworden zijn, schijnt mij voorshands niet de derde, - een omweg -, maar de tweede (*Uwé* met accentverplaatsing **>** *Uwĕ*, en dit, vooral vóór klinkers en *ĕs* (eens) en *ĕr*, **>** *U*) nog de meest geleidelijke en waarschijnlijke; mits men daarnaast - gelijk trouwens Kern wel eenigermate doet - ook een sterken invloed aanneemt van den toen als nu ook in de spreektaal gebruikelijken (dat.-acc.) objectief *u* (van *gij*), waarmede deze gelijkluidende subjectiefvorm *U* geheel samenviel: één onveranderlijke, onverbuigbare vorm *U*.

D.

Ten slotte enkele opmerkingen over den hedendaagschen stand van zaken. Wat het m o n d e l i n g gebruik, de b e s c h a a f d e o m g a n g s t a a l, betreft, dient vermeld dat het door Van Lennep beschreven en bepleite gebruik van *je* tegenover wie in leeftijd, stand of rang hooger staat (dat ik meen in mijn jeugd nog wel eens, als iets ongewoons, gehoord en opgemerkt te hebben) thans, zoover mij bekend is, in de beschaafde spreektaal vrijwel is uitgestorven[1)]. Doch op het platteland kan men dit *je* nog meermalen tegenover 'heeren uit de stad' hooren, uit den mond van boeren, voor wie *je* eigenlijk het eenige bestaande woord is (denkelijk dus ook door boerenkinderen tot de ouders gezegd), terwijl *U* voor hen een vreemd, steedsch, geïmporteerd 'cultuur-artikel' is en blijft, dat eerst allengs bij veelvuldigen omgang met stadsmenschen min of meer gewoon wordt en over de tong wil. Daarentegen hoort men in de beschaafde kringen *je* thans stellig meer dan vroeger door kinderen tot hunne ouders (en verdere oudere verwanten) gezegd dan vroeger, toen de gezinnen, waar dit gewoonte was, uitzonderingen waren[2)]; zeker wel in verband met moderne, paedagogische en democratische denkbeelden en gezindheden, en dus opzettelijk ingevoerd of toegelaten en ook na den eigenlijken kinderleeftijd volgehouden. Doch ook hierbij schijnt toch nu, evenals vroeger, te gelden

1) Behalve dan de min of meer spottende verbinding, in een opgewonden, nadrukkelijk verhaal, van *je* met *meneer*!
2) Zie voor de chronologie van het veldwinnen dezer gewoonte in de 19de eeuw b.v. Busken Huet, Litt. Fant. XXIV 206 (a^{o}. 1860).

dat wie *je* zegt daarom nog niet altijd ook *jij* en *jou* zegt[1].

En *U* is, dunkt mij, nog steeds bezig uit de beschaafde Hollandsche stadsspreektaal zich verder te verspreiden en door te dringen, in de diepte tot het (Hollandsche) platteland, in de breedte naar andere gewesten; bepaaldelijk naar de langen tijd altoos meer afgezonderd gebleven Noordoostelijke provinciën, waar het gebruik van den 'zijdelingschen aanspreekvorm' met *Men(h)eer, de juffrouw, Pa, Ma* enz., met den 3den persoon, indertijd waarschijnlijk ook uit Holland als een hoogere beleefdheidsvorm overgenomen[2], nog tot heden ook onder beschaafde kringen stand heeft gehouden, maar nu door Hollanders, bij wie het reeds lang verouderd is, allicht 'provinciaal, burgerlijk' gevonden wordt.

Wint *U* dus in de diepte en in de breedte terrein, zoowel op *je* als op de zijdelingsche aanspreekvormen, nog langs een anderen weg vergroot het zijn gebied, doordat zelfs in officieele en plechtige aanspraken bij openbare feestelijke gelegenheden enz., in de eenige gevallen derhalve, waarin een Noordnederlander van boven de rivieren het woord *gij* werkelijk, in de gesproken of (voor)gelezen schrijftaal, aldus uitsprak, naar het mij voorkomt, in de latere jaren dit *Gij*, dat hier althans de alleenheerschappij had, meer en meer moet wijken voor *U*, dat voor 't overige in 't geheel niet meer als een zijdelingsche, maar als een even rechtstreeksche aanspreekvorm als *jij* gevoeld en dan ook met den 2den persoonsvorm van het ww. verbonden wordt.

In de g e s c h r e v e n s c h r i j f t a a l daarentegen is *gij* (of *ge*) tot vóór korten tijd het gewone woord gebleven, niet alleen in den ambtelijken en den koopmansstijl, maar ook in de meeste particuliere brieven tusschen gelijken in leeftijd, stand of rang, collega's en confraters[3], of tot wie in eenig opzicht minderen zijn, ja ook tusschen vrienden, of zelfs naaste bloedverwanten, broeders, zusters, ouders en kinderen: het gebruik, zooals men dat, tot verbazing van het jongere geslacht, in de briefwisseling van ouders of grootouders uit de eerste helft of het midden der 19de eeuw kan vinden. Daarnaast trouwens nog zeer lang, in den ambtelijken en den koopmansstijl, maar vroeger ook in brieven

1) Zie Charivarius' vertoog tegen deze 'zede', bij Schilder t.a.p.
2) Zie boven, blz. 128 (L. ten Kate), 164 (V. Lennep), Kern a.w. 128.
3) Dit laatste voorheen de term voor wie niet hetzelfde ambt bekleedden, maar hetzelfde bedrijf uitoefenden; thans heet de eene student, winkelier, tramconducteur, ja ook de befaamde putjessochepper den ander 'collega'!

tusschen verwanten, *U Ed.* of eenige hoogere titulatuur. En al kan ook in ons kleine land nog heden ten dage allerlei verschil voortbestaan, naar gelang van den tijd, maar ook van de plaats, het gewest, waar men geboren en getogen, of van den kring, waarin men is opgegroeid of later verkeerd heeft, ik geloof niet te zeer mis te tasten met te beweren dat eerst het 'jongere geslacht', van 'na 80' (nu zelf reeds meer en meer tot het oudere behoorende) over 't algemeen in brieven gebroken heeft met *gij*, en min of meer regel- en stelselmatig *je*, en ook *jij* en *jou*, of wel *U* schrijft, juist zooals men in de levende omgangstaal gewoon is te spreken; ofschoon ook zelfs hier wel eens valt op te merken dat velen, naarmate zij ouder worden en meer met het oudere geslacht en de ambtelijke wereld in aanraking komen, toch weer dikwijls, zij 't ook minder veelvuldig en regelmatig dan hunne ouders, terugvallen in het oude, traditioneele, weliswaar stijve en onnatuurlijke, maar nu eenmaal o zoo gemakkelijke, kleurlooze, bijna overal bruikbare *gij* of *ge*.

In den modernen, veelal realistischen of naturalistischen roman heeft *gij* natuurlijk al lang voor *jij* moeten wijken. Ook in het drama, waar *gij*, in een modern stuk op 't tooneel gesproken, voor een Hollandsch oor dan ook inderdaad onduldbaar is. Hier heeft *jij* echter niet zonder strijd de overwinning behaald. Ik herinner aan Helvetius van den Bergh's Gesprek over de Nichten (1842), waar hij, blz. 25-8, het gebruik van *ge* en *gij* 'in den conversatietoon van het gewone leven onverdragelijk' noemt, en dat van *je* en *jij* 'in den conversatietoon op het tooneel' verdedigt tegenover eene jonge dame, die dit 'plat en gemeen' vindt[1)]; en aan het gebruik van *je* en *jij* in tooneelstukken door Van Lennep (Poët. Werken VIII 207 vlgg., XI 3 vlgg., naast *u* en ook *gij*) en door Multatuli in zijn De Bruid daarboven (1843) en Vorstenschool (1872). Toch baarde Emants nog opzien, toen hij ook in een ernstig historisch drama, Adolf van Gelre (1888), vorsten en edelen, burgers, soldaten enz. soms *ge*, zelden *gij*, maar meestal *je*, soms *jij*, zelden *U* (ook *jou*?) in den mond legde, naar gelang van de afwisselende stemming van het tooneel en de onderlinge betrekking der personen.

In verslagen van vergaderingen van Staten-Generaal of Provinciaal, Gemeenteraden, vereenigingen enz., van rechtzittingen, in deurwaardersexploiten enz. wordt tegenwoordig veel nog *gij* ge-

1) Zie mi Van Waveren, P.T. Helvetius van den Bergh, 101-2.

schreven; hetgeen eigenlijk toch niets anders is dan ‘verschrijf-taling’ van het in al die gevallen ook in de hoogste ‘lands-vergadering’, zooveel ik weet, thans gewone U; eerst in den laatsten tijd vindt men hier allengs meer dit laatste ook geschreven. *Zóó* vast en sterk is de eeuwenoude traditie der schrijftaal (maar ook zóó gering dus hare waarde voor de ‘ontdekking’ der door haar overpleisterde spreektaal van vroegere eeuwen).

De b e z w a r e n van den tegenwoordigen toestand onzer aanspreekvormen, èn op zich zelf èn vooral in vergelijking met het Duitsch, Fransen of Engelsch, zijn meermalen uitgesproken[1]. De verandering sedert de tijden, toen ook wij nog over *du* konden beschikken, schijnt, hoezeer historisch uit het beloop onzer taal- en staatsgeschiedenis verklaarbaar, geen onvoorwaardelijke vooruitgang. Onze tegenwoordige Hollandsch-Noordnederlandsche gewone aanspreekvormen *je, jij* en *jou* hebben voor ons zeker een hartelijken, vertrouwelijken, teederen, intiemen klank. Maar het valt toch niet te ontkennen dat *jij* en vooral *jou* ons zelf toch ook wel eens voor 't minst alledaagsch, zoo niet plat, vulgair in de ooren kunnen klinken. Men moge het onredelijke daarvan op nog zoo duchtige gronden aantoonen: dit blijft een teere kwestie, een zaak van gevoel, waarover niet te redeneeren valt. Deze licht al te familiare klank, deze minder aangename indruk wordt zonder twijfel mede, of zelfs in hoofdzaak, veroorzaakt door de onwillekeurig gewekte bijgedachte aan het ww. *uitjouwen*, dat inderdaad van den ouden, hoonenden uitroep *jo(u)* afgeleid is. Al leeft dit laatste niet meer (dan verscholen als de oogenschijnlijke objectief-vorm van het homonieme pronomen *jou*, zie boven, blz. 122), al heeft het historisch, etymologisch niets te maken met dit homoniem, de scheldende, schimpende klank en kleur van het nog welbekende ww. is op het pronomen overgegaan, kleeft er nog aan vast, en gaat er door geen redeneering af! Ik kan hier volstaan met te verwijzen naar het voortreffelijk vertoog van Charivarius[2], met instemming herdrukt in het bovengenoemde boek van Ds. Schilder (§ 3 ‘Uitjouwen’, blz. 60-7).

1) O.a. in Taal en Letteren I 199.
2) Waarom krijgen wij niet eens een bloemlezing zijner ‘stijlbloempjes’, de geestige Chrivaria uit De (groene) Amsterdammer, gebundeld bijeen! Zoo zouden ze niet als ééndags- (of -weeks)vliegen teloorgaan, maar duurzaam en krachtdadig nut stichten, veel meer dan lange lijsten van of vertoogen over vreemde woorden, barbarismen en purismen: immers ‘le ridicule tue!’

Maar de andere waarlijk levende aanspreekvorm *U* heeft ook zijn eigen bezwaren. Hij laat ons nog altijd, ondanks periodiek terugkeerend twistgesclrijf over dit punt, in twijfel aangaande den daarbij behoorenden persoonsvorm van 't werkwoord, vooral van de hulpww.: *heeft* of *hebt, is* of *bent* (niet *zijt!*), *zal* of *zult, wil* of *wilt* enz. De vanouds gebruikelijke, historische, door Van Lennep alleen juist geachte en verdedigde 3de persoon klinkt, naar ik meen, reeds lang velen archaïstiscli, ouderwetsch, pedant, geeft ook in 't mv. (U *hebben, zijn, zullen, willen enz.*!?) onoverkomelijke moeilijkheid. De jongere, 2de persoon, strookende met de moderne opvatting als rechtstreeksche aanspreekvorm, klinkt daarentegen velen, juist-tij dezen beleefdheidsvorm, ‘incorrect’, en veroorzaakt bovendien bij reflexief gebruik door de onvermijdelijke, stootende herhaling, ophooping van U-U een onwelluidend, inderdaad aanstootelijk, hokkend en ‘hanekraaiend’ geluid.

Gij eindelijk behoort nu eenmaal voor een Hollander, een Noordnederlander boven de rivieren, alleen en uitsluitend tot de geschreven en gesproken s c h r ij f taal; het klinkt hem zóó verheven, statig, plechtig, boeksch, dat het hem slechts bij zéér plechtige toespraken - en, als gezegd, zelfs daar steeds minder - over de lippen wil.

Er is nog een ander, niet minder erg, of ergerlijk, bezwaar tegen onze levende aanspreekvormen: dat het onderscheid tusschen *jij* en *U* niet of althans niet alleen berust op een verschil in vertrouwelijkheid, gemeenzaamheid, hartelijkheid, zooals - dit wordt bij vergelijkingen meestal uit het oog verloren - bij hd. *du - Sie*, fr. *tu - vous*, maar op een verschil, Letzij in leeftijd tusschen oud en jong, of vooral, in maatschappelijken stand of rang tusschen hoog en laag: een jong kind uit den hoogeren stand noemt zijne ouders *U*, maar veel oudere dienstboden, werklui, boeren enz. uit lageren stand *jij*-! Welk een stuitend erfstuk eigenlijk, ook voor wie nu niet juist gloeit van geestdrift voor alle zegeningen der hedendaagsche democratie, uit den tijd en de maatschappij onzer oude aristocratische Republiek, waar het standsverschil tusschen de ‘Heeren’, de ‘burgers’ en het ‘volk’ van zóó groote beteekenis was! Hoe andere, hoe veel beter, gezonder is niet de toestand bij de Duitschers, met hun hartelijk, vertrouwelijk *du* tusschen alle verwanten, oud en jong - een erfstuk uit den tijd, toen de maagschap, de familieband, nog hechter was dan nu -, en tusschen vertrouwde vrienden, tegenover het beleefde *Sie*, tot vreemden of tot wie niet meer dan een goede kennis

is, maar ook tot dienstboden, werklui, boeren enz. van lageren stand; of bij de Franschen, met hunne fijne, voor vreemdelingen soms kwalijk na te voelen onderscheidingen en afwisselingen tusschen *tu* en *vous*, zelfs tusschen echtgenooten! Inderdaad, wij hebben wel reden om hen te benijden of om ons te schamen. Ook de Engelschen, met hun eenig, voor a l l e n , oud en jong, hoog en laag, g e l ij k e l ij k geldend *you*, zijn er veel beter aan toe! Men mag dan ook nooit, gelijk zoo vaak gebeurt, de onderlinge betrekking tusschen *je, jij, jou* en *U* gelijkstellen of vergelijken met die tusschen hd. *du* en *Sie* of fr. *tu* en *vous*: het kenmerkend, onderscheid is van een gansch anderen aard, berust op een heel anderen grondslag. En het ongelukkige hierbij is, dat het *jij-jouwen* van 'minderen' aan het meer algemeen worden van een anders op zich zelf wellicht gewenscht *jij-jouwen* van ouders en verwanten door kinderen in den weg staat: zoolang het eerste voortduurt, zullen wij in zulk een *jij* en *jou* in het laa' ste geval niet alleen een onaangenamen klank, een herinnering aan 'uitjouwen' blijven hooren, maar ook, in plaats van een gewenschte hartelijkheid, alleen een - naar ik vertrouw, door de meesten nog n i e t gewenscht - gebrek aan eerbied blijven voelen.

In 't bovenstaande heb ik alleen over Noord-Nederland gesproken. Wat Zuid-Nederland -Noord-Brabant en Limburg eigenlijk hierbij inbegrepen - betreft, ken ik de maatschappelijke toestanden niet nauwkeurig genoeg om te oordeelen. Men zou zeggen dat in die gewesten, waar *gij* of een verwante andere, met *g*-beginnende vorm werkelijk leeft, de toestand in dit opzicht althans beter, gelukkiger is dan benoorden de groote rivieren, dat spreektaal en schrijftaal daar niet zóó ver van elkander staan, dat de tot dusverre vrij algemeen geschreven vorm daar ook inderdaad gesproken wordt, en men *U* dus niet van noode heeft. Toch schijnt, zooveel ik weet, dit *U*, met de in 't algemeen stellig zeer gewenschte verbreiding der Hollandsch-Noordnederlandsche, beschaafde spreektaal, thans ook daar, gelijk in de noordoostelijke provinciën reeds vroeger, in de beschaafd Nederlandsch sprekende kringen door te dringen. Daar wordt dan, zouden wij meenen, een historisch erfstuk van waarde, het oude Vl.-Brab., in alle gevallen mondeling en schriftelijk bruikbare *gij*[1)], zonder noodzaak prijsgegeven.

Oestgeest, December 1925.
J.W. MULLER.

1) Zie Tijdschr. XLV 88 vlgg.

Naschrift.

Het hierboven, blz. 170, 174 en Tschr. XLV 94, 109, geschrevene deed mij met verbazing kennis nemen van de voorstelling der beschaafde omgangstaal omstreeks 1840 in Mevr. Van Ammers- Küller's jongsten, thans veelgelezen en drukbesproken familieroman ‘De Opstandigen’. Van den Leidschen ‘wolwever’ (t.w. hoofd eener wolfabriek) heet het daar (blz. 40): ‘want vader Coornvelt was een man van den ouden stempel, die niet hield van de nieuwerwetsche gemeenzaamheid tusschen ouders en kinderen, en zijn zoons en dochters steeds met “gij” en “u” aansprak, zooals hij dat in zijn jeugd van zijn vader gewend was geweest’; en aan 't slot vindt men, ter staving dezer voorstelling, Quack's ‘Levensherinneringen’, zonder bladzijde, aangehaald. Niet al te vast overtuigd van de historische betrouwbaarheid dezer mededeeling, heb ik Quack's ‘Herinneringen uit mijn leven’ - want dit zal zeker wel bedoeld zijn - opgeslagen, en al bladerende, vooral in het eerste gedeelte, in de beschrijving zijner gymnasium jaren, c. 1848 (Q. was geboren in 1833), gelezen: ‘Men hechtte aan goede vormen - mijn neef sprak zijn kinderen altijd met “u” aan’ (blz. 21). Indien de geachte schrijfster inderdaad, gelijk ik vermoed, deze plaats indachtig is geweest, heeft zij daaruit toch te veel, of liever iets anders dan er staat, gelezen. Immers hier is blijkbaar bedoeld het gebruik, n i e t van *gij* (subj.) en *u* (obj.), maar van het eenvormige *U* (< *Uwe, Uwé* enz.), als s u b j . en o b j .: een gebruik, dat bij het aanspreken van kinderen misschien gedurende de eerste helft; der 19de eeuw tot de ‘goede vormen’ heeft behoord (nu sinds lang - zie reeds de boven, blz. 169, aangehaalde plaats uit de Camera Obscura - alleen nog in sommige deftig-doende burgerlijke kringen wel gehoord wordt), maar dat niet mag worden aangehaald als een levensblijk van *gij* in Hollandschen mond.

Bij blz. 96 (‘yi’) en Tschr. XLV 100, 101 zij nog verwezen naar mnd. geschreven, gedrukt ‘yw’ = *ju*, en de bonte veelheid der Mnd. spellingen voor deze klanken (zie vooral Lasch, Mnd. Gramm. § 340-9). - Doch twijfelachtig schijnt mij, of zeldzame Mnl. spellingen als de verl. deelw. enz., met ‘je’- iplv. ‘ghe’- geschreven in een fragment van eenWestvl. Beestiaris (*jedaen, jesijn, diesjelijc, jetrouwe* enz.: Versl. d. VI. Acad. 1901[2] 38, 43-50) opgevat moeten worden als *je*- dan wel als *i(e)*-; verg. immers de Wvl. verl. deelw., znw. enz. met *i-(y-)* = *ghe*- (zie Franck, Mnl. Gramm.[2] § 118; V. Helten, Mnl. Spraakk. § 193, opm.; Verdam III 783).

Oude en nieuwe namen in leven en Wetenschap. (Vervolg van blz. 140).

II.

In 't reeds genoemde standaardwerk van Te Winkel wordt niet alleen gewaarschuwd tegen wijze namen als *waf-waf, tuf-tuf*, maar ook nuttige evolutie wordt er soms (in tegenstelling tot 't Etymol. Woordenb. van Franck-Van Wijk, dat i.v. *paard* van 'verkorting' spreekt) verbastering genoemd[1]; uit hetzelfde oogpunt zal de Schr. (al prijst ie 't in 't Voorbericht dat ie sinds jaren meer oog kreeg 'voor 't sociale geheel dan voor individueele eigenaardigheden') woorden als *zadd'k* en *nuzz'k* wel schandelike dingen vinden. Men kan mij tegenwerpen dat *verbasterd*, wat z'n struktuur betreft, allang is leeggelopen en nu volmaakt synoniem is met *verkort*. Maar die evolutie liet de gevoelswaarde ongerept; deze doet nog altijd verachten wat vakkundig moet geprezen worden.

Van Ginneken ging bij z'n onverpoosd zoeken naar wat eigenlik het onderwerp van 'n zin was, ook eens naar 't latijnse *subjectum* en van daar naar 't Griekse origineel. Hij vond toen, dat dat Latijn zo min als ons *onderwerp* een goede vertaling was; *onderlaag* moest 't luiden; dat was niet alleen 'eigenlijk het oorspronkelijke' maar ook 'het eenig juiste begrip.' 'Een zin was voor de Grieksche grammatici een standbeeld dat voor het oog van den spreker wordt opgebouwd. E e r s t (spatiëring van mij) wordt 't onderstuk gelegd met toepasselijke inscripties of emblemen er in en dan (spatiëring van mij) wordt 't eigenlik standbeeld er boven op gezet. Welnu, deze beschouwing is psychologies diep en schitterend van opvallende waarheid'[2].

't Was te begrijpen dat Schr. in geestdrift raakte bij de vondst van 't oude Griekse 'onderlaag' met z'n sprekende plastiek. Zo kwam ook eens Rafael in vervoering bij de opgraving van antieke marmerbeelden; hij vergat er alles om, liet er zelfs z'n leven voor. Vanwaar die geestdrift bij een zo kalme man? Hij vond in de beelden z'n eigen kunstsmaak terug en was nu als de wilde die zich voor 't eerst in de spiegel ziet. 't Was er bij

1) Inl. tot de Gesch. der N.T. 92.
2) *De Kataloog van een Taatmuseum (Zielk. Verwikkelingen IV, Bundel II, Hfdst. 3).*

Van Ginneken diep ingegaan dat bij de opzet van 'n zin altijd eerst één helft er is en dan pas dan de andere helft; wie dat 't eerst zo zag, wilde hij met ere noemen; dus nam ie de pluim van Paul z'n hoofd en zette die op de hoed van Weil; deze was het, die, reeds in 1840, zag ‘dat er is een aanvangsnotie en een eindnotie, het eigenlijk bedoelde in elken bewust tweeledigen zin’[1]. En nu zag Van Ginneken bij de omwoeling van 'n oude bodem 'n marmer rijzen, e e r s t een voetstuk en t o e n het eigenlik bedoelde, het beeld! Dat beeld noemde hij ‘'t gezegde’, dat voetstuk ‘het onderwerp’, liever ‘onderlaag’.

Wie bij de schittering van dat beeld zijn ogen uitwrijft en eens naar dat jaartal 1840 ziet, die weet zich verplaatst in de tijd van Darwin. De geest die op historiese verhoudingen zint, vulde toen de luchten: vóór C was er B, en vóór B was A.A was dan, op filologies terrein, de stamvader van 'n riddergeslacht; A was ook, op ander terrein, beginpunt van de ontwikkeling der soorten. In de lijn van zulke beschouwingen is zinsontleding een beschrijving van zinsgenesis, en 't lid dat dan in tijdsorde superieur is, heeft recht op de naam die vroeger bij de ontleding 't voornaamste zinsdeel, kreeg: *onderwerp*; ja, als biezonder blijk van respekt doet de ontleder ernog het adjektief *psychologies* bij; dat is in huidige terminologie het neusje van de zalm; wat bij de oude ontleding onderwerp heette, wordt als minderwaardig afgestempeld met 't antieke *logies*. Zo was 't, vóór Van Ginneken 't Griekse beeld opgroef; nadien heet 't psychologies onderwerp kortweg onderlaag.

Of die Grieken werkelik de t e m p o r e l e verhouding in hun standbeeld-op-'n-voetstuk gezien hebben? Of ze zelfs die plastieke visie gehad hebben?

'k Kan me voorstellen dat dat iemand koud laat, als ie nl. geen romanticus of romantiese realist is. Na de romantiek, die zich verbeeldde wat was en werd, kwam de realist ter wereld die fingeerde wat komen zal. Maar behalve al dat bewegende kan men ook het rustende zien, het zijnde; behalve zin voor het u i t e n n a e l k a a r, is er zin voor het n a a s t e n i n e n m e t e l k a a r. Jan, die na Piet kwam, had evenals Piet steeds 'n lichaam met 'n ziel, en aan eenzelfde lichaam ontwikkelden zich verschillende delen (b.v. hoofd en hals) tamelik wel t e r z e l f d e r t i j d, al kwamen ze n a e l k a a r ter wereld. Al komen in 'n zin onderwerp en gezegde beslist na elkaar tot uiting, in 't ontstaan

1) *De Katal. v.e. Taalmuseum*.

van de twee kan men zekere gelijktijdigheid veronderstellen, hersens zijn voor gedachten 'n moederschoot. Maar al was dat niet, na 't spreken van de zin is de zin er in z'n geheel, de ene helft tegelijk met de andere, en dan hoeft men zich niet door Locke te laten wijsmaken dat wie wil weten hoe iets is, moet nagaan hoe het g e w o r d e n is. Men is vrij te menen dat iets is z o a l s het is. Is dat niet het meest reëel? Hoe nu in zulke toestand de verhouding tussen onderwerp en gezegde gedacht wordt (wat dan tegelijk elks wezen bepaalt) en hoe dan elk van de twee het best geplastiseerd wordt, kan hier onbesproken blijven; de mogelikheid van 'n andere dan de romantiese kijk is voldoende aangetoond[1)].

Daarom kan toch wel in beide mogelikheden 't verloop 't zelfde zijn: eerst 't begrip, dan de vastzetting in 'n beeld en 'n term, beiden sprekend als 'n leus die men op 'n vaandel door de wereld draagt. Zo is 't ook mij eens gegaan. Was 'k toen examinator geweest, schoolopziener of Minister, 'k had m'n term als kort begrip van m'n leer, er zeker ingewerkt.

'k Ben blij dat 'k toen niets te zeggen had. Wat zou er van andermans meningen zijn terecht gekomen! Vooral de plastiek in m'n term zou bij die officiële ruggesteun een verderfelike macht zijn geworden. Niets mortelt zich vaster in de hennering van de mensen dan wat te voren beeldende vorm aannam. Of die vormen modern of antiek zijn, maakt weinig verschil; of men als plastikus steeds nieuwe zaden strooit dan wel in elke oude term als *onderwerp* een Aäronstok ziet die men zo spoedig mogelik groen moet toveren, in beide gevallen wordt de theorie ten slotte als 'n bos van eikebomen. Hoe daar door heen te breken als later nieuw begrip zal moeten varen door de wereld van het denken!

Of ook dan weer 'n volstrekt nieuwe terminologie te ontraden zal zijn? Zou er nooit 's 'n tijd komen waarin alles nieuw zal zijn, feit en begrip, systeem en term? Met meer zekerheid dan over die toekomst spreken we hier over wat sinds± 1900 gebeurde:

1) Misschien mag die andere zich wel, met evenveel recht, psychologies noemen. Immers niet weinigen (ik herinner me de inaugurele rede van Roels) hebben 't in Stern geprezen, dat hij 't bezielde karakteriseerde als unitas multiplex en zo een gezichtspunt gaf vanwaaruit 'n systematiese verklaring van alle zielsfeiten mogelik werd, 'n werkelike psychologie. Maar psychologies zal dan ook die zinsleer heten, die niet alleen 't ene u i t e n n a ' t andere ziet (dat geeft 'n t w e e heid!) maar vooral ook 't ene n a a s t en i n het andere (dat geeft 'n twee-e e n heid!).

een spraakkunsthervorming over de hele wereld waarbij voorlopig 't eerste werk een streep door heel de oude terminologie was.[1)]

Omdat 't niets dan nieuwe taalfeiten gold? Of meestal nieuwe kijk op oude feiten? Toch begrijpen we ook in 't laatste geval die drang naar 't volledig nieuwe in alle scholen, tussen Parijs en Peking, Tokio en Londen. Men zie weer naar het jaartal. In 1840 was het Darwin, in 1900 was het Ozaar Nicolaas die de lucht ging doorademen. De Engelsman was nog 'n denker met duidelike lijnen, 'n Russiese ziener is idealist. Het internationalisme van Nicolaas was één trek van de psyche die toen alle volken ging beleven (‘voor altijd’!) in staatkunde, literatuur en..... wetenschap, 't Was iets als zo menig machtige golf die uit 't gemoed van edele mensen voortkomt en de wereld wil overstromen, meer Natuur dan Kultuur, ook krachtverspillend als de Natuur, donderend in tonen van Vulkaan en Storm, brekend het oude met lava en luchtdruk, 't Was ook iets als de grote golf die eens het kerkelik leven deed opspringen van vreugde en voorjaarsdrift *Nova sint omnia, Corda, Voces et Opera*! Vooral dat *voces* kan van belang zijn, de nieuwe terminologie! diè moet dan helemaal

1) ‘De oude grammatische termen deugen nergens voor: noch voor de klassieke noch voor de moderne talen, de moedertaal incluis’, zegt Van Ginneken in *De Nieuwe Spraahk. en het Buitenland*. (*Zielk. Verwikkelingen IV, Bundel I, Hfdst. IV* . . . .). De schr. kan gelijk hebben inzover hij en de zijnen van de taal vorm afzien om lijnrecht tot de psyche van de taal door te dringen, 't Geldt dan niet 'n nieuwe kijk op oude dingen maar op nieuwe dingen, want taal inhoud die geheel los is van de taal vorm, werd nog niet bekeken; zo'n psychologiese taalkunde is nieuw van visie en van objekt; zo'n psychologiese spraakkunst, radikaal gescheiden van 'n morphologiese, eist 'n eigen, psychologiese, terminologie, 't Is echter de vraag, in hoever elk van die twee helften zich apart tegenover alle taalfeiten zal kunnen handhaven, in 'n wereld van mensen, voor wie de radikale scheiding van eigen vormen en eigen inhoud (lichaam en ziel) de dood betekent! Is 't ook niet opmerkelik, dat Van Ginneken voor zijn zuiver psychologies onderwerp een term zocht en vond bij de Grieken, die.... een onderwerp naar inhoud èn vorm bedoelden?
Nu ook Jespersen (Zie *De N. Taalgids* 1925, 115) *Morphologie en Psychologie* tot hoofdindeling van z'n spraakkunst koos, lijkt mij de antithese Vorm en Inhoud aktueler dan ooit. Door 't laatst daaromtrent gepubliceerde (in Germ.-Rom. Monatschr. *Über die Annahme einer Parallelitat zwischen Denken und Sprechen*) lijkt mij de kwestie verder dan ooit van z'n oplossing afgebracht.

nieuw en...vreedzaam zijn: Alle Menschen werden Brüder. In dat Nieuwe Leven zijn *goed* en *internationaal* één, 't is voorlopig voldoende niet nationaal en niet histories te zijn om goed te wezen.

We geloven in de voortgang van 't goede en 't internationale; we weten ook, dat van de tien slagen die 't nationale en 't histories gewordene moeten vellen, er maar drie raak en één effektvol zal zijn. We tolereerden die kwistigheid zolang we rijk waren, nu we arm zijn, bedenken we ons even. Wie vernielden onder 't zingen van lof op de Fraternité, het Valkhof te Nijmegen? Degenen die bij de onderscheiding oud en nieuw de tegenstelling goed en beter prijsgaven. Dat is werk van die wel heel vlug gaan maar niet ver zien. Kortzichtig lijken me op spraakkunstgebied leuzen van internationaliteit die juist wat door de Tijd zo internationaal mogelik werd gemaakt, het eerste neerhalen, de verstorven termen uit 't dode latijn.

En dat,men daarvoor de medewerking van officiële bureau's inroept, lijkt ons àl te weinig Nederlands. In het land van Clovis en Karel de Grote, van ouds bekend om z'n centralisatiegeest, is 't begrijpelik dat ‘uit den schoot der Akadémie aanstonds een kommissie werd benoemd’ die inzake een heel nieuwe terminologie, geschikt voor alle talen, ‘een definitief rapport uitbrengt’, dat dan wetenschap en onderwijs zal richten met hulp van nieuwe ‘handboeken, examinatoren, inspecteurs en Ministeriële besluiten’.[1)] Maar als dat 'n model voor een aktie ten onzent moet worden, protesteren we. Juist dan ook zouden de gebreken van huidig bestuur zich duidelik openbaren. Financiën zou zelfs met vindingen als het rijwielbelastingmerk de kosten niet gedekt krijgen, en, - erger nog dan deze stoffelikheid -, nieuwe idees zouden in de toekomst behalve Traditie ook de meest onredelike Dwang als schijnrede tegen zich krijgen.

Of daarom spraakkunst voor zover 't oude feiten betreft, volstrekt gebonden is aan de oude termen die we als zo oekono-mies, objektief en sociaal hebben geprezen?

De volstrektheid die we in andermans werk veroordeelden, zullen we in eigen werk niet als dodende faktor binnenhalen. Leven en bloei vragen gevoelselementen; over 't hele terrein, tegenover nieuwe èn oude feiten, zal dat in de spraakkunst moeten blijken; overal zal de persoonlike geestdrift een kwistig tegenwicht moeten brengen in 'n wetenschap die door z'n sterke

1) *De Nieuwe Nederl. Spraakk. en het Buitenland*.

bezinning bij uitstek zuinig en objektief zal zijn. Al houwt de spraakkunst geen beelden uit onvergankelik marmer, 't mogen toch schitterende meteoren zijn in de sfeer van onze bespiegeling. Al werpt men z'n ouwe stok niet op 't vuur, men kan 'm toch bijwijlen thuis laten om ook 's met groene takken te zwaaien vol geurig loof. Objektief besef van z'n subjektiviteit hoeft niemand te weerhouden, ogenblikken te doorleven waarin ie met zijn beeld zijn term naar voren brengt, momenteel beter dan alle andere termen van kollega's en Antieken. Idealisme, al is 't geen werkelikheid, maakt toch mèt de werkelikheid, de Kultuur beter, d.i. mooier en sterker. De overtuiging dat wij 't zijn die 't eigenlik weten, is familie van de psychiese dichterkracht, en ook de kortzichtige naamgeving (rationeel of plasties) is een trek die ons met de Natuur en de zorgloze krekels verwant houdt. Gebrek aan oekonomie kan ons woord muziek, ons betoog elan geven; ook in het rijk der waarheden is schoonheid een kort-zichtigheidje waard! En laat dat ook gerust eens strijd van meningen baren, 'n strijd die niet met één woord is beslecht en vellen druks en uren diskussie zal kosten! Strijd blijft voorwaarde voor alle aardse leven, voor alle Natuur en Individualiteit die Kultuur en Gemeenschap tot krachtiger ziel zal zijn.

Samenvatting. Bewuste naamgeving is meestal rationeel: men verbindt oude woorden logies tot één nieuw, bv. *zakdoek*[1)]. Bij sterker bewustmaking blijkt die duidelikheid en doelmatigheid dikwels maar zeer betrekkelik; volstrekt effekt wordt pas door konkrete kennismaking of door omschrijving en definitie verkregen. Zo blijkt het voordeel van rationele namen zonder bezwaar op te offeren aan de praktiese bondigheid van kunstmatige namen, even enkelvoudig en struktuurlik dood als de oude woorden *paard* en *laars*, die langs natuurlike weg eenledig werden. In 't Leven ontmoet men zulke kunstmatige korte namen tegenwoordig veel bv. *Not*, al ligt jiüst omgekeerd een sterke natuur (rationele gekompliceerdheid) er aan ten grondslag.

1) Onder woorden kan men hier ook kortweg voor- en achtervoegsels verstaan; alleen dient dan het voorbehoud gemaakt te worden, dat de inhoud van die onvolkomen woorden meestal weinig of niet bewust is en dus hun aandeel in de samenstelling meer gevoeld dan bedacht. Die samenstelling is dan toch redelik te noemen, inzover de spraakkunstige door een vergrootglas heen die redelikheid analyseert. '*Begieten*', zegt ie clan met versterkte klem op *be-* 'betekent *gieten op alle delen van het voorwerp*'.

Meer nog dan in 't Leven zou men dergelike korte nieuwe namen in de Wetenschap verwachten, maar dan niet als produkt van een ‘Natuur die zich zelf redt’, doch als resultaat van ver strekkende overweging; wetenschap is sterke-bewustheidsarbeid en dit brengt groter zuinigheid en doelmatigheid mee, een Kunst die de Natuur overtreft. Maar die verwachtingen vinden we zelfs in de taalwetenschap (die uiteraard alle wetenschappen in taalbewustheid overtreft,) niet verwezenlikt, ja zelfs missen we er de praktiese verkortingen die andere wetenschappen in 'r rationele terminologie aanbrachten (*parsec*).

In die toestand is te berusten; men kan er zich zelfs over verheugen. Volmaakt werk in één richting zou aan zich zelf doodgaan, onvakkundigheid kan 'n levensteken zijn, in ons geval de haastige denkkracht die genoegen schept in rationele naamgeving en nieuwe metaphoren. De laatste getuigen ook van geestdrift, een welkome faktor in elke wetenschap, vooral bij 't onderwijs. Maar die waardering hoeft niet zo ver te gaan dat van oude namen de grote verdiensten miskend worden. Als 't b.v. oude feiten geldt en nieuw begrip daaromtrent een nieuwe naam meebrengt, blijve die toch iets momenteels; de oude term, bv. subjekt, blijve de geijkte. Want die oude termen zijn 't, die, hoewel door de Evolutie niet zo verkort als oude namen in 't Leven (*laars, paard*), toch de goede kwaliteit er van bezitten, ja die overtreffen: uit de struktuur verdween niet alleen de logika, uit de betekenis viel ook de beeldspraak weg. Met 'r breed en abstrakt karakter waarborgen ze nu de veelzijdigheid en vakkundigheid van de beschouwing en door 'r algemene, materieloze houding staan ze de steeds nodige verjonging van 't begrip niet in de weg.

Houdt die verjonging ook in ònze tijd z'n geestdrift binnen de grenzen, door de superioriteit van de oude termen gesteld, dan zal tegelijk het O n d e r w ij s behoed blijven voor wat nu overal op prakties terrein de idealen als 'n schaduw volgt: bureaukratie en duurte.

Maart 1925.

PH.J. SIMONS.

N a s c h r i f t. In *De N. Taalgids* XIX. 113 maakten de lezers kennis met de Spraakkunst van Jespersen, die de taalvorm kortweg O (= outward), de taalinhoud I (= inward) noemt. Er blijkt dus behalve Progress in Language ook nog steeds Vooruitgang in Taalkunde te zijn.

G.S. Overdiep, die in *D.N.T.* XX, 11 c.n. de praktiese verhouding tussen Vorm en Inhoud zo alzijdig beschouwde, zou zeker ook omtrent de theoretiese kombinatie of scheiding van die twee (zie noot op blz. 180) voortreffelik werk kunnen leveren.

PH. J.S.

Oudhollandsche relicten met ‘U’-uitspraak voor Germ. *Û*.

Onlangs heb ik trachten aan te toonen[1)], dat de ‘ü’-uitspraak[2)] voor oudgerm. *û*, zooals wij die in bepaalde woorden in de westelijke gedeelten van onze oostelijke provinciën kunnen waarnemen, niet aan phonetische ontwikkeling (Umlaut) is toe te schrijven, maar veeleer berust op ontleening uit Holland. (Op zijn beurt heeft Holland zijn diphthongeering weer geimporteerd uit het als meerwaardig beschouwde zuiden.) Voor het begin van de 16de eeuw zouden wij in Noord-Nederland dus een ‘ü’-gebied kunnen reconstrueeren, dat op zijn minst Holland en Zeeland omvatte. Maar hoe heeft zich dit ‘ü’-gebied gevormd? De consequente toepassing van de door mij gevolgde methode brengt mede, dat men ook de ‘ü’ in Holland aan invloeden zal willen toetsen - welke invloeden men dan denkelijk in het zuiden zal hebben te zoeken. Met andere woorden: we moeten met de mogelijkheid rekening houden, dat de ‘ü’-laag ook in het kerngebied-zelve niet autochthoon is[3)], en dat ook hier, evenals in de oostelijke provinciën een oorspronkelijke ‘u’-laag door een ‘ü’-laag is overstroomd. Trouwens de zuiver ‘junggrammatische’ taalbeschouwing brengt reeds mede, dat men een Oudhollandsche *û* met ‘u’-uitspraak postuleert. Dat men er tot nog toe vrijwel over gezwegen heeft, is toe te schrijven aan de omstandigheid, dat ons geen bronnen ten dienste staan, waaruit wij ons een voorstelling van het Oudhollandsch zouden kunnen vormen.

Allereerst een belangrijke vraag: staat de ‘ü’-uitspraak der oude *û* voor ‘het’ Middelnederlandsch vast? De formuleering van Franck[4)] wekt wel dien indruk, alleen met de beperking:

1) *Meded. Kon. Alcad. v. Wet. Afd. Letterk.* Dl. 61A, No. 1.
2) Phonetische transcriptie staat, niet cursief, tusschen ‘ ’.
3) Dat het Hollandsche kerngebied ten opzichte van zijn taalontwikkeling veelal als een Zuid-Nederlandsch filiaal is te beschouwen, heb ik in dezen jaargang op blz. 9 betoogd. Nieuw is deze opvatting trouwens geenszins.
4) *Mnl. Gramm.*[2], § 5.

‘Doch wird *u* wenigstens im Brab.-Limb. sicher auch noch. für den Laut des deutschen *u* (lang und kurz) gebraucht’; vergelijkt men echter § 31 en 119, dan ziet men daaruit, dat de gevallen voor *r* niet noodzakelijk zoo beoordeeld behoeven te worden als F. doet. - Van Helten.[1] constateert, dat ‘in een paar vormen nevens de oorspronkelijke[2], doch normale *û*-qualiteit ook nog de oorspronkelijke *û*-uitspraak der vroegere *û* terug te vinden is (men vgl. ook blz. 72 en 73). - Te Winkel[3] neemt aan, dat de *u* voor *w* diende voor de weergave eener “u”-uitspraak. - Uit het feit, dat de letter *u* werd gebezigd voor oude *ô* (b.v. in -*bruch* voor -*broek*, enz.) en tevens in *Othalrîc* > *Wlric* (waarbij te vergelijken *Oeterdijk* < *Uterdîk*) heeft Gallée indertijd voor Holland voorzichtig geconcludeerd, “dat *ô* en *û* moeten zijn samengevallen in een aantal woorden, die later *ui* vertoon en.”[4] en hij laat er dan nog voorzichtiger - en m.i. niet geheel duidelijk - op volgen: “Het zou mogelijk kunnen zijn, dat men in de dagen, toen oorspr. *û* in communia in *û* was overgegaan, zonder dat de schrijfwijze veranderd was, voor *ô (oe)* en *û* een lettercombinatie [namelijk de *ou*] was gaan gebruiken, die men had medegebracht uit Frankrijk, waarmede in die tijden veel aanraking was.”[5] De ondubbelzinnige conclusie, dat de *u* - daargelaten de etymologische herkomst - in deze oorkonden veelal inderdaad ook als “u”-klank zal moeten worden gelezen, òf wel, dat de oude “u”-uitspraak ten minste nog in sommige relicten bewaard was, heeft Gallée blijkbaar niet goed aangedurfd. - Uit de woorden, die J.W. Muller aan de kwestie der mnl. *û/ü* wijdt[6], krijgt men dan ook den indruk, dat het laatste woord hier nog niet is gesproken.

We laten het Middelnederlandsch verder buiten beschouwing en willen thans onze aandacht weer wijden aan de levende taal. De nauwkeurige waarneming daarvan leidt niet zelden tot resultaten en overwegingen, waarmede ook de mediaevist zijn voordeel kan doen.

1) *Mnl. Spraakkunst*, blz. 71.
2) Blijkbaar heeft v.H. hier een drukfout over 't hoofd gezien; het zinsverband brengt mee om voor ‘oorspronkelijke’ het woord ‘niet’ in te lasschen.
3) *Album Kern* blz. 171-176.
4) *Tschr.* XXIII (1904), blz. 111.
5) T.a.p. blz. 112.
6) *Tschr.* XXXI (1912), blz. 199.

In het huidige Hollandsch treffen wij een reeks woorden aan, waarvan de verklaring der *oe* moeilijkheden oplevert. De oplossing dezer moeilijkheden heeft men in de meeste gevallen daarin gezocht, dat men ontleening uit een ander dialect heeft aangenomen. Immers: "Woorden, waarin als representant van oude *û* niet *uu* of *ui* maar *oe* verschijnt, zoals *snoet, poes, loer, boer* worden dan wel gewoonlik voorzichtig als "oostelik" of "frisosaksies" aangemerkt[1]" en bij Schönfeld[2] vinden we als "ingedrongen uit de fri. of saks. streken" vermeld: *kroes, doezelig, groezelig, poes, proesten, schroef, snoet, smoel, snoeven, soezen, dommekracht, toeten, loer* (een loer draaien), *poezelig, Asse-poester, roes, snoes, toet, loeren, loens, sloerie, stoet, stroef, (ijzer)oer boer, stoer*.' Door te Winkel[3] worden bovendien nog als 'friesisch oder sächsisch' opgegeven: *broeken* (= een vrouw beslapen) en *poesten*.

Aan deze merkwaardige *oe*-groep zou ik nog de volgende woorden willen toevoegen: *doedel, doetje, knoedel, knoest, koeteren, loeres, moeskoppen, robbedoes, roest, roezemoezig, soes, spoeg* (= speeksel), *sproet, stoethaspel (stoeter, stoeterig, stoetel, stoetelig), vertroetelen*.

De aldus uitgebreide groep bevat dan: 1° woorden, waarvan de 'oostelijke' ontleening vrijwel algemeen is aanvaard, 2° woorden, waarvan de 'oostelijke' ontleening als mogelijk is overwogen; en 3° woorden, waarbij een geheel bevredigende etymologische verklaring hoofdzakelijk op de *oe* is afgestuit. Het is niet mijn bedoeling, bij elk dezer woorden afzonderlijk te overwegen, wat er vóór en wat tegen opname in deze groep pleit (men raadplege Franck-v. Wijk en het Woordenboek), ik wil slechts trachten te onderzoeken, of er voor de groep als geheel beschouwd één principe van verklaring kan worden gevonden. Ten slotte moge dan de lezer uitmaken, welke woorden naar zijn meening in dit groepsverband niet thuis behooren.

Als men eens niet op de klank, maar uitsluitend op de beteekenis en het gebruik dezer woorden let, zal men tot de conclusie moeten komen, dat er nauwelijks een rij van heterogene woorden is op te sommen, die zoo weinig typische kenmerken van ontleening vertoonen. Bij een groot aantal (men raadplege weer de woorden-

1) v. Haeringen, *N.T.* XVII (1923), blz. 8.
2) *Historiese Grammatika van het Nederlands*, tweede druk § 54, opm. 2.
3) Paul's *Grundriß* I^2, blz. 806.

boeken) is de ontleening dan ook terecht onder zeker voorbehoud en met groote aarzeling verondersteld, nadat alle pogingen om aan deze uiterste diagnose te ontkomen hadden gefaald. Zouden we dus de zaak ook kunnen omdraaien en aannemen, dat ze inplaats van ‘doorgedrongen’ te zijn, veeleer zijn blijven hangen uit den tijd toen in Holland nog de ‘u’-uitspraak heerschte?

Bij een nadere beschouwing treft het ons, dat deze woorden bijna zonder uitzondering behooren tot de zeer gewone, ja ten deele zelfs ordinaire, woorden van onze Hollandsche omgangstaal. Twee groepen zijn vrij duidelijk van elkaar te onderscheiden. Tot de eerste groep behooren: *Assche-poester, doedel, doetje, doezelig, groezelig, knoedel, koeteren, kroes, poes, -poesten, poezelig, proesten, robbedoes, roezemoezig, snoes, soes, soezen, spoeg, sproet, stoet, stoethaspel, toeten* en *vertroetelen*, alle typisch intieme huis-woorden, die dunkt me voor verreweg het grootste gedeelte behooren tot den woordenschat van elken tienjarigen Hollander (het zal moeilijk zijn een dergelijke serie leenwoorden met andere stamvocaal bijeen te krijgen!). Daartegenover staan: *broeken, dommekracht, knoest, loensch, loer, loeres, moeskoppen, (ijzer)oer, roes, roest, schroef, sloerie, smoel, snoeven, stoer, stroef*, die meerendeels tot het dagelijksch vocabularium der arbeidende en der lagere volksklasse gerekend kunnen worden. Blijven nog over: *boer, loeren, snoet(je), toet(je)* die men wel tot beide groepen kan rekenen; trouwens ook bij enkele andere is de grens niet zoo precies te trekken.

Als er tusschen een uitstervend plaatselijk dialect en een, door de autochthonen als meerwaardig beschouwde, cultuurtaal een strijd gaande is, kunnen we steeds weer waarnemen, dat het dialect (en hetzelfde geldt natuurlijk voor afzonderlijke autochthone taalverschijnselen) zich terugtrekt eenerzijds naar het intieme binnenhuis en anderzijds naar ‘het volk.’ Ben kort verblijf in de Vlaamsche steden is in dit opzicht zeer instructief. Maar soortgelijke waarnemingen kan men ook doen in ons oosten en zuiden en in geheel Neder-Duitschland. Is het dan te vermetel om aan te nemen, dat de taaiverdringing ook vroeger op soortgelijke wijze heeft plaats gehad en dat over 't algemeen woordgroepen, die in den taalstrijd zijn gedecimeerd, een laatste toevlucht vinden in de huiskamer- en in de straat-sfeer?

Een aantal woorden uit beide groepen worden alleen gebruikt in een stemming van ongegeneerdheid of intimiteit - in haar

beide uitersten: de liefkoozing en de ruzie[1]. Tegenover *kroes[kop], poes, poezelig, snoes, snoetje, toetje, vertroetelen* staan ruwe woorden, die associaties aan scheldpartijen wekken: *broeken, loensch, loeres, moeskoppen, roes, sloerie, smoel, snoet, snoeven, toet*. Een beetje 'tammer' zijn: *boer, doetje, robbedoes, stoethaspel*.

Behalve bij de vlei- en scheld-woorden kunnen we de gevoeligste reacties van het contact der individuen waarnemen bij de keuze der aanspreekvormen. Is het nu niet merkwaardig, dat de laatste resten van het oude intieme pronomen *doe* ook weer juist zijn overgebleven 1° in dreigenden zin[2] en 2° in liefkoozenden zin[3]?

Ik kan niet nalaten, hier de woorden aan te halen, die Winkler[4] aan het - blijkbaar ten doode opgeschreven - *dou*, der Friesche stedelingen wijdt: 'Het gebruik van *dou* geeft ook een groote mate van vertrouwelijkheid te kennen. Zeer intime vrienden, vooral jonge lieden, bezigen het gewoonlijk onderling; verder hoort men het van verliefde jongelui en ook van gehuwden onderling.... Jongelieden uit den lageren stand, ook al kennen ze elkander weinig of in 't geheel niet, gebruiken het altijd onderling, en anderen, die elkander in den regel met *jou* aanspreken, beginnen toch oogenblikkelijk met *dou*, zoodra ze in toorn ontstoken, elkander eens flink de waarheid zeggen en den mantel uitvegen. Moeders, die hun kleine kinderen liefkoozen en vaders die hun zonen, knapen of volwassene jongelingen, liefderijk en ernstig vermanen, bezigen het steeds. In het algemeen geeft het gebruik van *dou* te kennen, in de eerste plaats: liefde, vriendschap, kameraadschap, genegenheid, goeden wil, welbehagen, vertrouwen, hartelijkheid, maar niet minder een gevoel van meerderheid, ruwheid, wrevel, verstoordheid en gramschap.' Zooals men ziet zijn de beide uitersten weer: de liefde en de gramschap; we zullen wel haast kunnen voorspellen, dat het

1) Is het toeval, dat in het Afrikaansch de vorm *roesie* voorkomt (zie Franck-van Wijk), of is dit nog de uit Holland geïmporteerde oudste vorm? Het zou het eenige geval niet zijn, dat het Afr. een taalverschijnsel bewaard heeft, dat in Holland zelf verloren is gegaan. Trouwens de Hollandsche vorm *ruzie* is - zeer karakteristiek - ook nog altijd één stadium ten achter, hij moest 'klankwettig' *ruizie* luiden.
2) Vgl. dezen jaarg. blz. 7. Ik heb helaas verzuimd te onderzoeken of in ons oosten nog relicten van *doe* in liefkoozenden zin bewaard zijn; het lijkt me niet onwaarschijnlijk.
3) Vgl. Frings, *ZjdMaa* 1919, blz. 125.4
4) *Dialecticon* I, blz. 467.

intieme pronomen zich in deze beide stemmingen nog het langst zal handhaven.

Wanneer we de ervaringen, die we met de aanspreekvormen hebben opgedaan, toetsen aan de merkwaardige tweeërlei ‘stand’ van een aantal *oe*-woorden, dan komt het ons voor, dat er wel redenen zijn, om het gros ervan voor oud en de *oe*-vocaal dus voor autochthoon te houden.

Het detail-onderzoek zal moeten uitmaken, in hoeverre de hier besproken *oe*-groep gereduceerd moet worden. Een belangrijk punt daarbij is natuurlijk de datum der eerste overlevering. Men moge daarbij bedenken, dat echt-Hollandsche bronnen van ouderen datum uiterst schaarsch zijn, dat er enkele van de genoemde woorden reeds door hun gebruik en hun beteekenis van schriftelijke overlevering vrijwel zijn uitgesloten en ten slotte dat het uiterst moeilijk is, om de diagnose van het o n t b r e k e n van een woord te stellen - reeds in de hedendaagsche dialecten, hoeveel te meer in oudere perioden. Ik wil echter gaarne aannemen, dat ervaren etymologen tegen een aantal der opgesomde woorden - hoewel m.i. toch slechts bij een minderheid - ten slotte toch overwegende bezwaren kunnen hebben. Anderzijds is er echter dunkt me nog ruimschoots gelegenheid, de groep te vergrooten. Ik denk hier o.a. aan tweeling-vormen als *boet-zinnig* / *buitzinnig, knoezel / knuisel, roefel / ruifel*, die men bij de Bo vindt, ook de daargenoemde vorm *oproeien* (= opruien) kan van belang zijn, terwijl *oes* (=ons) als typische relictvorm (merkwaardig, dat het weer een pronomen is!) bijzonder leerrijk is. Voor verdere documentatie heb ik hier weinig gelegenheid. Ik wilde voorloopig slechts de aandacht der Neerlandici op het verschijnsel vestigen;ik hoop, dat zij het voor en tegen mijner hypothese zullen overwegen en haar aannemelijkheid zoo mogelijk aan verder materiaal uit oudere perioden en uit de dialecten willen toetsen.

Hamburg, Maart 1926.

G.G. KLOEKE.

De invloed van Keats en Shelley in Nederland gedurende de negentiende eeuw[1].

Het was lange tijd een legende, waarin ieder geloofde maar waarvan niemand rekenschap vermocht te geven, dat de poëzie der Tachtigers stamde van Shelley en Keats. Dr. Dekker heeft in zijn belangwekkend proefschrift de oorsprongen dezer legende onderzocht.

Nijhoff schreef eens, dat omstreeks 1800, andermaal, als in het begin der eeuw een Engelse prins aan onze kust landde. Inderdaad voltrok zich destijds een omwenteling in onze poëzie welke de intocht van een nieuwe vorst geleek: Shelley werd hier voor het eerst naar volle waarde erkend. En Keats. Verwey heeft in zijn 'Inleiding tot de nieuwe Ned. dichtkunst' van de onbegrensde bewondering zijner strijdmakkers voor de beide Engelse dichters getuigd. Koster tekende enkele merkwaardige voorbeelden van hun invloed aan in zijn artikel 'Over navolging en overeenkomst in de literatuur (1904)'. I.P. de Vooys gaf een diepgaande beschouwing over de aard hunner verwantschap en wees op kardinale verschillen (Opstandige dichtkunst[2]. Coenen repte er in zijn studieën ternauwernood van. Zodoende was ons hoofdzakelik bekend, dat er verband bestond tussen Kloos' kritiese denkbeelden en Shelley's Defence, tussen Iris en The Cloud, Mei en Endymion, Okeanos en Persephone èn Hyperion.

Het proefschrift van Dr. Dekker bevat een samenvattend onderzoek naar de invloed en de verwantschap van Shelley en Keats ten aanzien der beweging van '80. Nadrukkelik stelt hij vast, dat hier bovenal van verwantschap sprake is, van 'eerdere bewustwording' meer dan van invloed. Zorgvuldig trekt hij een groot aantal raaklijnen uit de poëzie van '80 aan die van Shelley en Keats.

Een uitvoerig en nauwlettend onderzoek moet hem in staat gesteld hebben zovele trefplaatsen der Nederlandse en Engelse poëzie te ontdekken. Devraag of in elk van die gevallen sprake moet zijn van naklank, herinnering, invloed laat hij met recht open; een paranel als deze is nooit exact, hoogstens bij benadering

1) Dr. Dekker: *Die invloed van Keats en Shelley in Nederland gedurende die 19e eeuw*. (Akademies proefschrift, J.B. Wolters, Groningen - Den Haag, 1926).
2) De *Beweging* 1911.

en uitsluitend subjektief te trekken. Na een kenschets van Shelley en Keats gaat hij in den brede de bekendheid met Shelley en Keats hier te lande vóór 1880 na. De uitkomst van dit onderzoek is uiteraard hoofdzakelik negatief. Bij dit hoofdstuk tekenen wij aan dat Potgieters bekendheid met Shelley eerder valt dan Dr. Dekker meent. 'Potgieter self noem voor 1858 nooit die naam van die twee digters nie. Dit staan wel vast dat hij hulle voor die tijdperk nie gekend heb nie.'[1] Maar al in Het Noorden, dus anno 1836, vinden wij:[2] 'Daar troffen opeens die goddelijke toonen zijn oor, in welke Shelley de verrukking van meer dan aardsche liefde benijdde welke geen verzadiging kent. De jeugdige landbouwer hoorde niets minder dan dit in het lied des leeuweriks en toch scheen hij, als ik, de bewondering van den ongelukkigen dichter van Alastor te deelen.' Deze zinsnede bewijst een vroegtijdiger en ook minder oppervlakkige bekendheid met Shelley dan Dr. Dekker Potgieter nog in 1858 toeschrijft; The Skylark en Alastor immers behoren tot Shelley's karakteristiekste werk, veel meer dan het later door P. vertaalde The Fugitives.

Dr. Dekkers onderzoek bevestigt de opvatting dat bij J. Perk hoogstens verwantschap, maar altans voor de 'Mathilde-cyclus' geen invloed van Shelley mag worden verondersteld. De vraag blijft dus nog open in hoeverre Perk zelfstandig aan het platonies Erosmotief gekomen is. Staat de Mathilde vrij naast de vroegere bewerkingen van dit motief bij Dante, Petrarca, Shakespeare, Sir Ph. Sidney, Ronsard, Shelley? Of schiep Kloos Perks sonnetten tot een Hollands Epipsychidion om? Bracht hij sluitstukken als *Δεινη Θεοσ* naar voren? Is misschien de 'Mathilde-cyclus', zoals zij ons tans is overgeleverd, een resultante der ontmoetingen Perk-Petrarca (Sonnetten aan Laura) en Kloos-Shelley (Epipsychidion)? Ik hoop later op deze voorlopige vragen terug te kunnen komen.

Na de belangstelling (of onverschilligheid) voor Shelley en Keats in ons land vóór 1880 te hebben nagegaan, komt Dr. Dekker tot de Tachtigers. Achtereenvolgens toetst hij de poëzie van Kloos, Verwey, Gorter, Van Eeden elk afzonderlik aan de Engelse. Merkwaardige trefplaatsen komen daarbij aan het licht. Meestal valt de vergelijking, waartoe Dr. Dekker ons aldus in de gelegenheid stelt, uit ten nadele van de Tachtigers, al houdt ook bijv. Gorter het. tegen de Keats van Endymion uit.

1) a.w. blz. 50.
2) Vijfde hoofdstuk: *Hallands Ås*, in een der eerste alinea's.

Van sommige bij Shelley en Keats geliefde figuren als de personifikatie en de beeldspraak door zintuigelike inversie (bijv. ‘zonlichts melody’) tekent Dr. Dekker ook bij de Tachtigers menig voorbeeld aan. Wij zouden hieraan toe willen voegen de, bij Shelley vooral voorkomende, figuur konkreta bij abstrakta te vergelijken, een beeldspraak dus in omgekeerde richting dan gewoonlik: bijv. flowers as soft as thoughts of budding love. Epips.). Ook bij Verwey komt dat meer dan eens voor: bijv. ‘'t lieflijk dal waarom zich, gelijk een droom om 's dichters geest, het kleed der sluimring had gelegd,’ (De Roze; in *Verz. Gedichten*) en: ‘'t water rimpelde op en 't vloeide neer, als in mijn ziele een beeld van vreugde en vrede.’ (Sproke der Zee. In *Verz. Gedichten*). Keats berucht geworden ‘colloquialism’ heeft m.i. ook in Gorters werk meer schade aangericht dan Dr. Dekker meent, die slechts één voorbeeld hiervan noemt.

Meermalen valt een alledaags beeld onverwacht uit de toon van deze rijk fantastiese poezie (‘hem stoven in haar armen’; ‘plotseling geluid als van wakkergeworden, kroos slobberende eenden’ e.d.). Ook een tekort soms aan respekt voor het woord doet denken aan de dichter van Endymion; woordverminkingen als ‘'t verschie’, of ‘de luchtverhevelingen’ staan op één lijn met Keats' overtollige adjektieven op *-y*, en zulke. In Balders zang horen wij, behalve de weerklank van de ‘roundelay’ uit Endymion, ook het ritme van het koor der ‘Spirits of the mind’ uit. Prometheus unbound, Act. IV (‘From that deep abyss / of wonder and bliss / Whose caverns are crystal palaces’). Verwey's ‘Rouw om het jaar’ lijkt mij behalve op Shelley's ‘Dirge for the year’ mede geinspireerd op de ‘Voice of unseen spirits’ uit Pr. Unb, Act. IV: Here, oh here / We bear the bier / Of the Father of many a cancelled year. / Spectres we / of the dead hours be / We bear time to his tomb in eternity enz.

Mogelik heeft Van Eeden, toen hij het bekende Nachtliedje ‘Eens heb ik de dalende zon gevraagd, te wachten’ schreef, een onbestemde herinnering gehad aan het ritme en de bouw van het koor uit Prometheus Unbound, Act IV (pag. 125, Edit. Rossetti, dl. II):

> Weave the dance on the floor of the breeze,
> Pierce with song heavens silent light,
> Enchant *the Day that too swijtly flees*
> *To check its flight ere the cave of night*.
> *Once* (2e strophe).
> *But now* (3e strophe).

Ik leg hiernaast:

> Eens heb ik van digte nachtschaduw
> Het luchte, vluchtige vlieden beklaagd
> En nu! - En nu!

Gorters Mei is, naar mijn opvatting, niet slechts aan Keats' Endymion maar evengoed aan Shelley's Alastor verwant. Hiermee raak ik aan een element dat ik in Dr. Dekkers proefschrift node gemist heb. De stijlinvloeden van Shelley en Keats zijn in lengte en breedte wel volledig uitgemeten en waarschijnlik is daar niet veel meer aan toe te voegen; een belangwekkend *overzicht* van de invloed (verwantschap) is aldus bereikt, maar een diepgaand *inzicht* in die verwantschap wordt niet gegeven. Want is het voldoende bij elk der Tachtigers afzonderlik, telkens de verwant schap aan Shelley en Keats met het gemeenschappelik schoonheidsideaal te motiveren? ‘Diepte van ontroering, intensiteit van aandoening, veropenbaar deur 'n rijkdom van plastiese beelde’; (diss. pag. 244) zegt dat genoeg over de aantrekkingskracht van Shelley en Keats op de Tachtigers? En volstaat de tegenstelling maatschappelik-onmaatschappelik tot verklaring van het verschil tussen Shelley en de Tachtigers? De vraag waardoor deze dichters bloedverwant, en tenslotte toch weer vreemdelingen voor elkaar zijn geweest vind ik onvoldoende beantwoord. Ik heb in dit proefschrift de bewering gemist: *De beweging van* '80 *is een stuk late romantiek; daarop berust haar verwantschap met de Engelse poezie van Shelley en Keats, met wie zij de karaktertrekken van de romantikus gemeen heeft: schoonheidsverlangen, eeuwigheidszucht, vrijheidsdrift*. Dr. Dekkers proefschrift bevestigt, dat de Tachtigers bij Shelley en Keats het ‘paradise lost’ der schoonheid terugvonden. Maar niet enkel hun schoonheidsverrukking verzadigde zich aan de weergaloze rijkdom van ritmen en beelden bij de dichter van Prometheus en Epipsychidion, The Skylark en the Cloud, aan de kleurenpracht en de monumentale plastiek bij de dichter van Endymion, Hyperion en de Oden. Bovenal vonden de Tachtigers in Shelley's Alastor en Epipsychidion, in Keats' Endymion en Hyperion hun eigen, onverzadiglik, onbegrensd verlangen naar onverwelkbare schoonheid. Alastor en Endymion zochten de Schoonheid als Ahasverus de Christus. Alastor was de Odyssee van de schoonheidzoeker. Endymion zocht in het ijle, onwezenlike maanlicht de onsterfelike liefde welke hem in een droom was verschenen. Hetzelfde eeuwigheidsverlangen, dezelfde dorst naar eeuwige schoonheid dreef

Alastor, dreef Endymion, dreef de kleine Mei voort, omhoog. Maar in de verrukking om de schoonheid ontwaakt ook de droefheid om het vergankelike. Alle schoonheid is vergeefs en gaat voorbij en wat eeuwig is, is onbereikbaar.

Endymion klaagt:

> 'There never will be a mortal man, who bent
> his appetite beyond his natal sphere,
> but starved and died.'

De kleine, tedere Mei verwelkt met haar oneindig verlangen als een zomerrode papaver op aarde. Het verlangen van Iris naar Zefier blijft altijd verlangen: de schone regenboog van hun vereniging is een luchtspiegeling. Het verlangen naar eeuwigheid is onvervulbaar en tevens onvervangbaar voor de sterveling die eenmaal uit zijn aardse sluimering is ontwaakt tot de wenkende en wijkende droom der onsterfelikheid. Zijn Alastorziel verdroornt, vereenzaamt temidden der bloesemende schatten op aarde; hij droomt voortaan van 'het klaar uitkijken naar vormen die niet wijken.' De stralende verrukking om de schoonheid is doorschaduwd van de droeve weemoed om de vergankelijkheid der aardse dingen. Dit is de tragiek van de romantiese dichter: geboeide genius, verkenner der eeuwigheid, krijgsgevangene der eindigheid. Het is de breuk en de bron van zijn dichterschap; want hij heeft de troost dat zijn droefheid de regenboog der schoonheid verwekt aan de diepe hemel der oneindigheid.

De romantiese lyriek van Alastor en Endymion was aldus teruggekeerd m.m. in Gorters Mei, in Perks Iris, in Kloos' Rhodopis, in Verwey's Cor Cordium. Hier inderdaad geldt verwantschap vóór invloed. Maar hier raken wij ook al aan de essentiële verschillen tussen de Tachtigers en Shelley en Keats. Een machtige drang zich te bevrijden van alle knellende banden, in taal, in leven, een drift eeuwig te zijn in schoonheid voerde hen tot deze dichters. Maar de eerste en laatste onvrijheid van de dichter is zijn sterfelikheid. Alle ringmuren die de mens heeft opgetrokken binnen die eerste zijner sterfelikheid, heeft de romantiese dichter geslecht; op de laatste wal ziet hij uit naar God en eeuwigheid. Hij is de 'pilgrim of eternity' (Adonais). In deze eenzaamheid wordt hij vrij (Shelley) of droef en afgunstig, wordt hij een Faust of een Werther. De droom van eeuwige schoonheid blijkt onvervulbaar, maar Shelley redt hem, anders, herboren; Kloos verliest hem en tracht hem met geweld te herwinnen.

Op Alastor volgt Epipsychidion en Prometheus; Mei en het boek van Kind en God zijn eindpunten. Voor Shelley wordt de schoonheid, hier onvindbaar, de eeuwige harmonie achter de vergankelike wereld der verschijnselen (The sensitive plant) een geestelike schoonheid nog ononthidd (Hymn to intellectual beauty), the veiled glory of this lampless universe, welke eenmaal in een gouden toekomst zich zal openbaren (Prometheus unbound). Keats vond de vergankelike schoonheid der dingen voorgoed behouden in het onvergankelike teken der schoonheid: de kunst. (Ode to a Grecian urn). Kloos zocht het schone niet slechts, maar zichzelf bovenal te vereeuwigen in zijn kunst. Tussen Keats' zelf gekozen grafschrift ‘Here lies one whose name was writ in water,’ en Kloos' regel: ‘maar ik zal heerlijk in mijn vers herrijzen’ ligt de afstand van de romantikus, die zijn eindigheid heeft verstaan en de romantikus die zijn eindigheid heeft willen wreken. Van dezelfde stam, zijn zij in tegengestelde richting gegroeid. De kern der beweging van '80, de poezie van Kloos en Gorter heeft de uitweg uit de Werther-impasse, de Alastor-krisis der romantiek niet gevonden. Gorter was aan het slot van Mei aan hetzelfde keerpunt gekomen als Shelley in Alastor. Mei had Balder ontmoet, maar het eeuwige en het eindige kunnen elkaar slechts ontmoeten, niet zich verenigen. Gorters Mei is het grijpbaar teken van de ondergang der poëzie van '80; ik zou zeggen, is de tragedie zelf der beweging. Balder is niet de eeuwige schoonheid noch de wereldziel, staat niet gelijk met Alastors of Endymions vïzioen, noch met Asia (The harrnony of the world) noch met de eeuwige Splendor uit Adonais. Balder is de iklieid en zijn muziek is zielsmuziek. Het is de laatste konsekwentie van het romanties dichterschap, de vereeuwiging van de dichter zelf, de poging naar het absolute dichterschap. Voor Gorter bestond de werkelikheid alleen voorzover en zoals zij in hem leefde. Stof bestond slechts als stofaandoening, alles werd zielsbeweging en zocht als zodanig beeld in de poezie. Met deze uiterste ver-biezondering van de ikheid, sneed Gorter het dichterschap zelf de pas af. De inwendigste ikheid, het cor cordium is onverbeeld-baar. De eigen ziel in haar opperste innerlikheid ‘viel nooit buiten zichzelve’, in de taal.

> Dat alles is het niet, 't zijn woorden niet,
> 't Zijn dingen niet, 't zijn klanken niet, geen lied
> Verbeeldt de zielsbewegingen genoeg.

De taal is een brug van ziel tot ziel. Voor de allerindividueelste emotie is deze brug onbegaanbaar, de allerindividueelste ekspressie kan deze brug niet slaan. Het dichterschap is aldus gedoemd tot een goddellk vuur dat zichzelf verteren moet. De Tachtigers hebben zichzelf uitgehold.

In Shelley en Keats ontplóóide zich de romantiek, in de poëzie van '80 heeft zij zich al te snel verengd, afgesneden achtereenvolgens van de mensen (Kloos, Verwey, Van Eeden), van de natuur (Mei), van de taal en van zichzelf (Balder). Nadat Alastor, de schoonheidszoekende dichter onvervuld stierf, bevond Shelley de schoonheid ‘the order and harmony of the universe.’ Keats' aanspraak ‘that first in beauty, should be first in might’ vervulde zich prachtig in de allegoriese verrijzing van de zonnegod Hyperion.

Kloos eiste hoogmoedig van de kunst zijn eigen vereeuwiging. Zijn vermetele zelfvergoding riep een ondraaglike vereenzaming op, en viel daarna terug tot een romanties zelfbeklag. Gorter wees met Balder zijn eigen vonnis: geen schoonheid vindt in de kunst volmaakte bestendiging; Mei wordt afgewezen. Geen aandoening plant zich voort in de taal; Balder is blind en eenzaam. ‘Bakler en Mei, het was een schoone droom.’

Shelley en Keats vonden elk van de romantiese droom der eeuwige schoonheid onvatbaar, maar onlochenbaar de vervulling. De Tachtigers hebben haar willen grijpen en zichtbaar verwezen-liken; zij hielden alleen de romantiese ontgocheling over. Als romantiese dichters waren zij bloedverwant aan Shelley en Keats, maar met hetzelfde droombeeld van eeuwige schoonheid voor ogen zijn zij op doodlopende paden gedreven. Door welke oorzaken is een vraag die tot de geschiedenis der beweging van Tachtig in het biezonder behoort, en werd door Dr. Dekker uiteraard onbeantwoord gelaten. Maar over de aard hunner verwantschap tot Shelley en Keats, als hierboven in vluchtige omtrek is geschetst, ware met goed recht door Dr. Dekker een hoofdstuk aan zijn proefschrift toe te voegen geweest. Mettemin is de geschiedenis der poëzie van '80 met een belangrijk dokument verrijkt.

Rotterdam.

N.A. DONKERSLOOT.

De volksschool en de literatuur. Mogelijkheden en Uitzichten[1)].

Uitgenoodigd om tot u te spreken over het lezen op de lagere school, zou ik mij met een beroep op mijn volstrekte onkunde in zake het lager onderwijs hebben moeten verontschuldigen, indien niet in de uitnoodigingsbrief zelf nadrukkelijk op een verband tusschen dat lezen en de ook door mij vertegenwoordigde vaderlandsche letteren gewezen was. Men wilde - las ik daar - dat lezen beschouwd zien 'uit literair oogpunt'. Men wenschte te weten wat naar de meening van een hedendaagsch dichter en schrijver de taak mocht zijn, die ten opzichte van die letteren, aan de lagere school behoorde te worden toegewezen. Ik heb die bedoeling in een titel samengevat: De Volkschool en de Literatuur: Mogelijkheden en Uitzichten; en daarover, zeker, zal ik gaarne tot u spreken, en, liever nog, hooren wat over dit onderwerp *uw* gedachten zijn.

Want *dit* moet vooraf goed verstaan worden: indien een mogelijke of wenschelijke verhouding tusschen school en literatuur een vraagstuk is, dan kan het door mij alleen niet worden opgelost. Mijn onbekendheid met alles wat de lagere school betreft, blijft daartoe voor en na een verhindering. Het is zelfs wel mogelijk, dat reeds mijn omschrijving van ons onderwerp bedenkingen bij u wakker roept. Een volksschool, zult ge zeggen, bezitten wij niet. Wij bezitten verschillende volksscholen, die juist misschien in hun leesstof, juist misschien in wat ze als literatuur aanvaarden of niet aanvaarden, van elkander verscheiden zijn. Ik ben allerminst gezind dit onderscheid te loochenen. Ik zou het integendeel van het begin af erkend willen zien, om daarna met te minder vrees voor onvoorzichtigheid of teleurstelling, te zoeken naar datgene, waarin alle scholen kunnen overeenstemmen.

* * *

U hebt wel bemerkt dat in de formuleering van mijn onderwerp het eerste 'leeren-lezen' niet noodzakelijk schijnt opge-

1) Voordracht, gehouden op 15 Juni jl., in de Algemeene Vergadering van Onderwijzers in de Inspectie Helder.

sloten. Men kan zeggen: tusschen eenerzijds het inprenten van de lettervormen, het vastleggen en zuiveren van de klanken die zij beteekenen, het gewennen aan het woordbeeld en zijn noodzakelijke afwijkingen van het gesproken woord, en anderzijds het ontdekken en met de stem weergeven van letterkundige waarden, ligt een zoo groote afstand, dat men van verband tusschen die beide soorten van leesstudie nauwelijks spreken kan. Toch is dat eerste ‘leeren-lezen’, naar mijn overtuiging, een zoo gewichtige letterkundige werkzaamheid, dat ze misschien door geen enkele latere overtroffen wordt.

Er is een tijd geweest dat zij die de kunst van lezen verstonden, zeldzamen waren die boven hun omgeving uitstaken; dat zij alleen om dat talent - temeer als ze de kunst van schrijven eraan verbonden - geleerden heetten, priesters werden, en, indien ze vorsten of vorstendochters waren, een bizondere vermelding in de kronieken verkregen. En geen wonder: de kunst van lezen, die inderdaad van die van schrijven niet te scheiden is, vertegenwoordigt in de menschelijke ontwikkeling de grootste omwenteling waartoe ons geslacht is in staat geweest.

Zonder twijfel is een maar weinig minder groote eraan voorafgegaan. Zoodra het kind het voorbeeld van zijn moeder volgt en zijn onbeheerschte geluiden aanpast aan het doel van de verstaanbaarheid - zoodra het dus spreken leert - heeft in zijn bestaan een omwenteling plaats gehad. Het is begonnen zijn woorden in de plaats van zichzelf te stellen. Het ontdekt dat die woorden een bepaalde werking doen. Het heeft de wand doorbroken die het belette te geraken tot zelf-bewustzijn.

Maar een gesproken woord is altijd nog een onmiddelijke levensuiting, duidelijk erkenbaar als onmiddelijk en daarom van het schepsel waardoor het geuit wordt, niet te scheiden. Heel iets anders is het als men dit woord door een teeken vervangt en dan ontdekt dat dit teeken dezelfde werking doet. Hoe zal een mensch verrassender zijn verstandelijke aanleg uitdrukken - zijn aanleg niet enkel tot leven, maar tot denken - dan wanneer hij door een teeken de realiteit vervangt!

Het zal bij u allen wel eens zijn opgekomen dat dit eerste begin, deze eerste poging om de werkelijkheid te vervangen door teekens - en zo is werkelijk het begin van een nieuwe ontwikkeling van de menschheid - de mensch tevens aan een groot gevaar blootstelt.

Niemand kan zeggen: het teeken is gelijk aan de werkelijkheid,

tenzij hij het teeken waarlijk als zoodanig voelt, tenzij dus zijn zinnen, zijn gemoed, zijn heele menschelijke wezen, bij de overeenstemming tusschen werkelijkheid en teeken betrokken blijft. Dat wil zeggen: is het geschreven woord niet *meer* dan een teeken, is het niet tevens een *gesproken* woord, een begrip waar ons leven deel aan heeft, dan vervangen wij door de leugen van de afgetrokkenheid de levende taal, die onze eerste en natuurlijke uiting is.

Met deze opmerking zijn wij genaderd tot het eerste voorschrift bij de eerste leeslessen: het geschreven woord is plaatsvervanger van het gesprokene, en moet als zoodanig, gevoeld worden.

Waar beter dan in de lagere school kan *dit* voorschrift met vrucht worden gevolgd en ingeprent! Door het schrift wordt de breuk tusschen de heele mensch en het afgetrokken bedenksel onherroepelijk geslagen. Dat schrift is zelfs niet meer een beeld-schrift: het is een letterschrift, waarvan de enkele karakters geen enkel zinnelijk verband meer toonen met de klanken die ze uitdrukken. Terwille van hen moeten de klanken worden ontleed en verbizonderd. Alleen in samenstelling vormen ze weder figuren die in de plaats van gesproken woorden staan. Alles bedenksel, alles ontleding, alles berekende samenstelling om tenslotte weer uittekomen bij - een werkelijkheid? neen, eenvoudig bij een samengesteld teeken dat een werkelijkheid vervangt.

Hoe licht is liet dus mogelijk dat wij het gesproken woord dat onder het teeken verborgen ligt, uit het oog verliezen, - dat wij meenen genoeg te doen als wij van het teekenschrift kennis nemen zonder de klanken te hooren die erdoor worden aangeduid, - dat wij ten slotte het schriftbeeld belangrijker vinden dan het levende en luidende woord.

Wij hebben ons inderdaad daarvoor niet in acht genomen. Wij hebben ons lichaam, voorzoover het op het voortbrengen van woordgeluiden is ingericht, bij de lezing tot werkeloosheid veroordeeld. Wij lezen met de oogen, maar niet met de mond. Wij vinden dat ‘natuurlijk’, en bedenken niet dat het vroeger anders was. Natuurlijk, immers, was men in vroeger tijden, toen ‘lezen’ altijd ‘hardop lezen’ beteekende. Grieken en Romeinen - zegt een geleerd schrijver[1] - lazen met de mond,

1) [Zie E. Norden, Die antike Kunstprosa, 2e druk, 1909. Dl. I pag. 6. In de Nacliträge op die bladzij wordt ook een uitlating van Nietzsche aangehaald: Der Deutsche liest nicht laut, nicht fürs Ohr, sondern bloss mit den Augen: er hat seine Ohren dabei ins Schubfach gelegt. (Jenseits von Gut und Böse, 8 Hauptstück, No. 250). Ik vond de verwijzing naar Norden in het belangwekkende proefschrift van Mej. J. Greidanus: Beginselen en Ontwikkeling van de Interpunctie, in 't biezonder in'de Nederlanden (1926) p. 15.]

en niet met de oogen alleen. Het hardoplezen was bij hen zoo vanzelfsprekend dat Augustinus als iets bizonders meedeelt hoe hij en anderen de kerkvader Ambrosius dikwijls hadden zien lezen, terwijl zijn oogen langs de regels heen en weer bewogen, maar stem en tong stilbleven. Hij vond dit zoo vreemd dat hij naar een verklaring zocht. Ambrosius, zegt hij, deed het zeker om niet gestoord te worden door toevallig aanwezige hoorders, die hem allicht een uitleg konden vragen van een of andere duistere plaats die in zijn lezing voorkwam, - of wel, hij deed het om zijn zwakke stem te sparen. Wij hebben ons dit lezen met de mond afgewend, en het gevolg is niet alleen een geestelijke achteruitgang, maar ook een lichamelijke. Een geestelijke in de eerste plaats, omdat wij niet langer met het zintuig waartoe de taal zich richt de woorden opnemen, en hun volle wezen en bedoeling dus niet tot ons komt. Maar ook een lichamelijke, omdat ons lichaam in een belangrijke functie buiten gebruik werd gesteld. We merken het spoedig genoeg, als we tot hardop lezen worden genoodzaakt, dat de mond zich vaak moeielijk tot de uitspraak leent, en dat, ook als de mond zijn plicht doet, ons lichaam niet zoo gemakkelijk bij de lezing betrokken wordt.

Welnu, het is een feit waarmee wij allen rekening moeten houden, dat aan het lezen, evengoed als aan het spreken, niet enkel de mond, maar ook het strottenhoofd en de halswervels, maar ook de borstkas, de rugspieren, de buik, ja het heele lichaam moet deelnemen, zal het goed, zal het levend zijn.

Tot zulk lezen kan alleen in de lagere school worden opgeleid. Zoo niet daar, dan kost het later tiendubbele inspanning.

* * *

Tot hiertoe met mijn gedachte gevorderd, word ik opgehouden door een overweging, die misschien ook in u al is opgekomen: dat namelijk, indien al bij het allereerste begin van het lezen het verband met het gesproken woord moet worden vastgehouden, de eerste leeslessen in veel gevallen spreeklessen zullen zijn. Ik

weet niet, u weet het beter, in hoeverre dit inderdaad zoo is. Maar niets is, dunkt me, natuurlijker en vruchtbaarder. Die eerste leeslessen toch markeeren het oogenblik waarin het tot dan toe in halfbewustzijn ontwikkelde spreken in het volle licht van de beschouwing getrokken wordt. Het woord wordt uit de zin afgezonderd. Zijn bestaan als klank wordt met zijn bestaan als teeken in vergelijking gebracht en klank en teeken moeten saamvallen. Klank en teeken evenwel, zijn nooit *geheel* hetzelfde. Wij kunnen dit onmiddelijk inzien als we bedenken dat de taal van verschillende menschen anders gekleurd is, dat zelfs tusschen de enkelwoorden door verschillende menschen uitgesproken, verschillen bestaan. Er bestaat nochtans voor dezelfde enkelwoorden naar één enkel teeken. Tal van verschillen worden voorbijgezien en verondersteld wordt dat er een gelijkheid van uitspraak is die men inderdaad niet vindt.

Hier blijkt opeens welk een belangrijke taak aan de onderwijzer in de lagere school is opgedragen. Van hem toch hangt het af aan welk gemiddelde hij de uitspraak binden zal, welke afwijkingen daarvan hij zal veroordeelen, welke toelaten.

Het is niet goed *alle* afwijkingen te veroordeelen. Zelfs wanneer de onderwijzer meent dat zijn gemiddelde de voorkeur verdient, zal hij zich toch - veel meer dan vroeger misschien - in acht nemen tal *van* variëteiten aftewijzen. Dat de ouderwetsche dorps-schoolmeester, tevens voorlezer in de kerkgemeente, in de 18de en 19de eeuw tot een blijspelfiguur gekarikaturizeerd werd, bewijst wel hoe scherp in de school de strijd tusschen geleerde en volksaardige uitspraak geweest moet zijn. Die strijd is er nu ook, maar hij wordt gevoerd met meer begrip voor gewestelijke en persoonlijke eigenaardigheden. De volkstaal - zeggen we - is niet eén, maar een golvende vermenging van véle talen. We zoeken een norm erin; we moeten dat doen, anders zou zeker het bereiken van een gezamenlijke ontwikkeling onmogelijk zijn; maar die norm zelf is schommelend. Oor en inzicht moeten bepalen waar voor iedere menschelijke uiting-in-woorden de grenzen zijn.

Dit oor en dit inzicht moet de onderwijzer in zich onderkennen. Hij moet ze ontwikkelen. Hij moet niet alleen weten wat goed lezen is door zijn eigen mond, maar ook wat het is door de monden van zijn leerlingen.

Het is een algemeene klacht, niet alleen bij het lager, maar ook bij het middelbaar, en ook bij het hooger onderwijs, dat

er slecht gelezen wordt. Het ligt misschien aan mijn altebeperkte ervaring dat ik mij met dit vonnis niet zonder meer kan vereenigen. Wanneer men waarneemt hoe kinderen uit allerlei kringen *bij hun spel* de juiste toon treffen, hoe jongelieden in hun vertrouwelijke gesprekken vaak zich merkwaardig juist en vrijmoedig uitdrukken, dan betwijfelt men al of het noodzakelijk is dat zij bij de weergave van het geschreven woord te kort schieten.

Spreken, zegt ge, is iets anders dan lezen.

Natuurlijk. Maar kan het niet zijn dat de afstand tusschen hun gesproken woord en het geschrevene dat hun werd voorgelegd, te groot was dan dat zij hem overbruggen konden? Heeft men op de mogelijkheden van hun stem, van de hun aangeboren intonatie wel altijd voldoende achtgeslagen, en getracht eruit te halen wat erin verscholen lag?

Ik spreek nu niet van bijkomstige omstandigheden, als daar zijn: valsche schaamte, dreun, haastigheid. Dat zijn fouten die men door zielkundige middelen, soms door een enkel woord, ondervangen moet. Maar ik spreek van die tallooze gevallen waarin de toon van het gelezene gevat noch zijn zin uitgedrukt wordt, door iemand die toch wel toon en zin in zich heeft.

Ik hond het ervoor dat menigeen van u zulke gevallen heeft waargenomen en dan ook aan de moeielijkheid is tegemoetgekomen. Het kind dat niet lezen kan las dan goed omdat het de goede leesstof had, het vond de toon omdat die toon saamviel met zijn eigene, het begreep omdat zijn eigen begrip het ertoe in staat stelde.

Zulke gevallen schijnen me buitengewoon leerzaam.

Wat, immers, is *literatuur*?

Het zijn zulke geschriften waarin eén toon zuiver is volgehouden, waarin eén begrip feilloos is uitgewerkt.

Treffen we hier niet een opmerkelijke overeenstemming? Datgene wat ieder mensch, wat ieder kind van nature in zich heeft, hoewel gebonden aan zijn aanleg en zijn beperkte voorstellingswereld, - datgene waarvan het zich, als het begint te lezen, moeielijk kan verwijderen, omdat juist dat het is wat het tot lezen in staat stelt, - de ingeboren toon en het ingeboren begrip dus, - is tevens het eigenlijke van de goede prozabladzij, van het goede gedicht, van alle letterkundige kunst.

Op deze natuurlijke saamstemming moeten we nadruk leggen, omdat we in deze de overgang hebben waarom het ons te doen is: de overgang van het kind naar de literatuur.

Het zou voor de hand liggen te meenen, dat als een hedendaagsch schrijver het onderwerp De Volksschool en de Literatuur behandelt, hij zal trachten te betoogen dat de literatuur van zijn tijd, of anders de geheele vaderlandsche, meer dan tot dusver, aan de leerlingen van de lagere scholen moet worden bekend gemaakt. Ik ontken niet dat dit een doel kan zijn; maar het is niet het mijne. Ik zou niet gaarne een van de bestaande vakken zien uitgebreid of een nieuw vak eraan toegevoegd. Kinderen maken op *hun* wijs kennis met de letteren, en wel langs een verscheidenheid van wegen. In de versjes die hun van de wieg af worden toegezongen, in de liedjes die zijzelf zingen bij hun spelen, in de verhalen waarnaar zij zoo gaarne luisteren, bezitten zij reeds iets van het beste dat hun ooit zal worden aangeboden. Bijbel en eeredienst voorzien hen, zonder dat ze het weten, van sommige allerhoogste uitingen van de dichtkunst. Vrijwillige lezing, die soms zeer vroeg begint, vult hun verbeelding met meer voorstellingen dan ze kunnen verwerken. De vraag is, mijns inziens, niet: hoe kan de onderwijzer die voorraad van voorstellingen vergrooten? maar: hoe kan hij het gevoel van het kind zuiver houden?

Het spreekt vanzelf dat op de school verstand en geheugen geoefend worden. Het spreekt ook vanzelf dat er het kind sommige bekwaamheden worden bijgebracht. Lezen en schrijven behooren zelf daartoe. Maar deze behooren ook reeds tot die middelen, waartoe tevens de zang, de bijbellezing, zelfs het onderwijs in de geschiedenis behooren, zulke namelijk waardoor het gevoel beinvloed wordt.

Waar wij nu zagen dat het kind gevoel voor toon van nature in zich heeft en eenheid van toon het noodzakelijk kenmerk is van iedere goede letterkundige uiting, daar is het duidelijk dat leeslessen wezenlijk kunnen dienen om dit gevoel bewust te maken en te ontwikkelen en het te bewaren voor verkeerde invloeden.

Welke is toch de groote verkeerde invloed die het gevoel voor toon bederft? Ik zou zeggen: er is er maar een, en dat is de valsche toon.

Het zal op de lagere school wel niet voorkomen dat er lessen in voordracht en welsprekendheid worden gegeven, en dat juist daardoor, ondanks de beste bedoelingen, het slechte lezen bevorderd wordt. Maar het is een zoo groot maatschappelijk euvel, door kansel en tooneel toegankelijk voor de jongsten en door

balie, parlement en retorische poëzie veelvuldig in stand gehouden, dat ik er hier wel een woord, van zeggen mag. Het is het vooroordeel van de afzonderlijke welsprekendheid, van het gebaar, van de stemverheffing, van dat geheel van uiterlijke middelen waardoor de beteekenis van het gezegde bovenmatig wordt aangezet. Dat alles is uit den booze. Dat alles komt voort uit liefde tot de *valsche* toon. Goede voordracht, goede lezing ook, zoowel van het kleinste als van het grootste, ligt alleen in het juiste begrip en de juiste intonatie.

Begrip nu verkrijgt men door inzicht, maar de juiste intonatie is een aesthetisch element. Aan ieder menschekind is dat, binnen zekere grenzen, toebedeeld. Maar in de school moet het ontwikkeld en beschermd worden.

Deze ontwikkeling en vooral deze bescherming, zijn, mijns inziens, een gewichtige taak, ook bij de eenvoudigste leeslessen.

* * *

U bemerkt reeds dat in deze beschouwing de onderwijzer onmiddelijk in dienst gesteld wordt van de vaderlandsche letterkundige ontwikkeling. En wel niet als propagandist van een bepaalde literaire richting, en ook niet op gronden ontleend aan vaderlandsliefde of op een wijze die scheiding maakt tusschen onderwijzers van verschillend kerkgeloof of verschillende staatkundige overtuiging, maar zóo dat ieder, van welke gezindheid hij ook zij, aan deze dienst kan deelnemen.

De vraag is maar of men ervan doordrongen wordt, dat de letterkundige beschaving van een volk iets belangrijks is, dat ze niet beperkt hoeft te blijven, van nature niet *is* beperkt, tot enkele groepen van onze samenleving, en dat het medewerken tot die beschaving, ook op de lagere school, mogelijk is.

Wij ouderen hebben een merkwaardige opbloei beleefd, zoowel van de poëzie als van het proza. Door uitsluitende en vaak oppervlakkige lezing van de jeugdgedichten van de Tachtigers, door overmatige waarde te hechten aan sommige van hun uitspraken terwijl men tegelijkertijd sommige andere verwaarloosde, heeft men de meening gevestigd dat de toen begonnen dichterlijke beweging eigenlijk een zeer beperkte was, dat zij na weinige jaren verzandde, en dat er na die tijd wie weet hoevele andere bewegingen, heel anders geaard dan die eerste, zijn opgekomen. Ik kan die meening niet deelen, ik geloof zelfs dat ze een groote, een driedubbele, dwaasheid is.

Allereerst: De beweging van Tachtig was in haar strekking het tegendeel van beperkt. De jongeren die haar verwekten hadden het toen nog nieuwe middelbare onderwijs genoten, dat een ruime kennismaking met de nieuwere europeesche letteren inhield, en daarna, de een meer, de ander minder, de klassieken gelezen. Hun streven ging uit naar een poëzie die aansloot bij die van Potgieter, van Hooft, van Vondel, - die op liet peil gebracht werd van de beste buitenlandsche, voornamelijk engelsche en duitsche, - die de plastische en klank-schoonheid van grieksche en latijnsche gedichten in hollandsche woorden navolgde. Dit voor zooveel hun praktijk betrof. Maar ook hun theorie gaf allerminst van begrensdheid blijk. Zoodra het eerste tijdperk, met zijn verzet tegen de huiselijke poëzie van Beets, ten einde liep, vonden zij in de beroemde Opmerkingen van William Wordsworth, gedrukt bij de tweede uitgaaf van zijn Lyrische Balladen, de grondslag voor hun denkbeelden. Wordsworth had, in dat opstel, verschenen in het jaar 1798, zijn oordeel uitgesproken over wat toen ‘poetical diction’ heette, zijn veroordeeling van de verkeerdelijk zoo genoemde ‘dichterlijke taal’, anders gezegd: de retorica. Scherp en duidelijk had hij aangetoond dat de poëzie niet moest bestaan uit een schikking van geijkte beeldsprakige vormen, dat beeldspraak alleen waarde had voor zoover, zij door het gevoel van de dichter gedragen werd, en dat dit gevoel, zooveel mogelijk, zijn eigen vormen natuurlijkerwijs moest voortbrengen. Dit oordeel was niet maar een tijds-meening. Iedere volgende engelsche dichter, hoewel hij heel andere gedichten schreef dan Wordsworth, had er zich bij aangesloten. Vroegere goede, dichters waren van geen ander inzicht uitgegaan. De meening won veld dat het algemeen geldig was en over het geheele gebied van oudere en nieuwere dichtkunst toepasselijk.

Praktijk en theorie van de Tachtigers werkten dus samen, doordrongen elkaar, on vormden een geheel van gedichten en oordeelen, dat, in zichzelf al ruim, vatbaar was voor een oneindige uitbreiding.

Dat de beweging na enkele jaren te stokken scheen, toen de groep van Nieuwe-Gids-schrijvers uiteenviel, was dan ook niet omdat op te enge grondslag plaats voor bouwen ontbrak, maar omdat het bouwen voortaan beter gebeuren kon in ander verband.

Het duurde niet lang of het Tweemaandelijksch Tijdschrift werd opgericht. De grondslag bleef dezelfde. Vroegere Nieuwe-

Gids-schrijvers behielden de leiding. Maar de onderwerpen van de dichtkunst werden uitgebreid, de maatschappelijke denkbeelden van die tijd erin opgenomen, aansluiting werd gezocht en gevonden bij buitenlandsche en vooral ook bij vlaamsche dichters.

Tien jaar bestond dit tijdschrift. Een heel geslacht was ermee opgegroeid. De meest verschillende nieuwe dichters waren er door in't licht gekomen. Er was geen gevaar voor verenging, wel voor te groote verruiming, wanneer namelijk het gronddenkbeeld, de strijd voor nieuwe, oorspronkelijke vormen van dichtkunst werd losgelaten en de eigenlijke dichterlijke beweging vervangen werd door het voldoen aan de normen van publiek en journalistiek.

Daartegen maakte het tijdschrift De Beweging front, - opzettelijk zoo genoemd om uittedrukken dat het niets nieuws bracht, maar de oude beweging voortzette. In de veertien jaar, die het voortging te verschijnen, vereenigde het meer dan eén geslacht van jongeren, en nog altijd, kan men zeggen, heeft zijn werking niet opgehouden.

Ziet men nu om zich heen, dan moet men zich wel verbazen over de invloed die dit heele dichterlijke streven, van 1880 tot heden, op de stijl en de denkbeelden heeft uitgeoefend. Ieder weet hoeveel werken het heeft voortgebracht. Ieder weet hoeveel personen, in de tijdschriften, in de dagbladpers, in de tooneelwereld, en in honderderlei ambten en betrekkingen, eruit zijn voortgekomen. Ieder weet, en u weet het best, welk een innig verband er reeds bestaat tusschen het Onderwijs en die in 1880 begonnen Literatuur.

Indien het u voorkwam dat ik met mijn overzicht van de dichterlijke beweging te ver uitweidde, dan keer ik met deze laatste opmerking terug tot mijn onderwerp.

Daar elk van de hedendaagsche onderwijzers, elk van hen op een andere wijs, door de letterkundige beschaving van de laatste halve eeuw beinvloed werd, kan het niet anders of zij zallen de door die beschaving verbreide inzichten ook toepassen bij hun onderwijs. Dat wil dus zeggen: zij zullen, behalve al het andere wat zij ambtshalve zijn moeten, ook. dienaars van die beschaving zijn.

Wat is eigenlijk, wat de Duitschers kultuur, wat wij met het ons gemeenzamer woord beschaving noemen?

Het is die vrije ontwikkeling die noch aan de Staat noch aan de Kerk gebonden is, maar uit het spel van de menschelijke neigingen en vermogens voortkomt, en waaruit ten slotte Staat

en Kerk voordeel trekken. Ze bestrijkt het heele terrein van het menschelijk gemeenschapsleven, voor zoover dit zijn eigen ingeboren wetten volgt, zijn organische groei heefs, en nog niet door Staat en Kerk overweldigd wordt.

Het is wel goed dit terrein van het eerste natuurlijke leven eens opzichzelf te zien. Het is, als het ware, het Paradijs van de Menschheid. Kunstenaars en dichters bewonen het. Maar ook kinderen. En het is een hooge taak van allen die bij het onderwijs betrokken zijn, dit Paradijs in het oog te houden en de gemeenschap ermee te vergemakkelijken. Tot de middelen die daartoe dienen, behoort ook het lezen. Het geeft de meest onmiddelijke, de minst gezochte aanleiding om het eerste wat het kind is ingeboren, zijn natuurlijke toon van voelen, denken, uiten, in verbinding te brengen met de natuurlijke toon van zijn beste medemenschen. Het gewent aan het geluk van de uiting, aan het buiten zich zien en buiten zich stellen van het chaotische dat in ons is. Het sterkt het gemeenschapsgevoel en bevordert de innerlijke werkzaamheid van gemoed en verbeelding. Voor wie het lezen zoo ziet, wordt het ontdaan van al het mechanische, en het wordt hem het sterkste werktuig tot het verwekken van die grootste vreugde van het onderwijzerschap: het zien groeien van het innerlijk van het kind.

Ik neem aan dat menigeen van u uit roeping onderwijzer is. Ik ken nauwelijks een schoonere. Onder de weinige onderwijzers die ik van nabij gekend heb was er meer dan een wiens eigenaardige vermogens ik niet zonder aandoening bewonderde. Wonderlijk genoeg: terwijl men vroeger altijd sprak van pedante schoolmeesters, scheen bescheidenheid mij wel hun eerste deugd. De hun ingeboren geaardheid, die hen ertoe bracht het kind tot zijn recht te laten komen, het kind niet afteschrikken door een besef van zijn minderwaardigheid, scheen me die eigenschap versterkt te hebben. Vriendelijkheid en humor waren misschien de volgende, met elkaar gepaarde, deugden. En als dan aan hun oog dat zachte en toch speurende, aan hun stem dat vloeiende en toch indringende eigen was, dat ik aan enkelen waarnam, dan meende ik in hen een opvoedkundig ideaal te zien.

Ik kan u als zulk een wel de bekende onderwijzer Frans Bezemer noemen, bekend ook als boeken-vriend. Hij was tevens een vriend van de blinde dichter W.L. Penning Jr, bij wie ik hem meer dan eens heb aangetroffen. Beiden waren Schiedammers en toen Penning in 1906 zijn bundel Sint-Janslot schreef, een

boek dat vol is met zijn schiedamsche herinneringen, sprak hij daarin ook van Bezemer. ‘Zijn stem pas, de onvermoeide, En immer warm van toon’, zegt hij, heeft hem met veel goeds en moois dat hij in zijn blindheid verzuimd had, bekend gemaakt.

Ik wil ook niet nalaten, in dit verband de naam te noemen van een gewezen dortsch onderwijzer, de mede als redacteur van De Nieuwe Taalgids bekende J. Koopmans. Hij is een van de inzichtigste lezers van nederlandsche geschriften die ik ooit heb waargenomen. Zijn opstellen over Hooft, Vondel en tal van andere vaderlandsche schrijvers bewijzen het. En wat meer zegt: zij zijn door en door het werk van een onderwijzer, van iemand die jonge verstanden met het hooge en moeilijke gemeenzaam maakt. In zijn levenswerk, vindt men het vraagstuk dat de verbinding van de school met de literatuur nog altijd is, dan ook van de zijde van de school benaderd. Hij zoekt in de literatuur altijd naar datgene wat haar bevattelijk maakt, datgene wat men met de beste kans op welslagen beproeven kan tot element van onderwijs te maken. Zoo behandelt hij Vondel als symbolist, Hooft als allegorist, omdat symbool en allegorie vatbare vormen zijn, van waaruit ieder werkelijk tot die dichters kan ingaan. Zoo wil hij, onder de dichters van de 17de eeuw, Oats niet zien aan kant gezet, omdat juist Oats de scheiding tusschen volk en literatuur voorkomen heeft. Zoo bespreekt hij met voorliefde middeleeuwsche verhalen of een werk als de Physiologus, waarin oude volksvoorstellingen in aantrekkelijke vorm zijn samengevat.

Duidelijk is het ook, en geheel in overeenstemming met zijn roeping als onderwijzer dat, ondanks een onverholen genegenheid voor de mystiek, die in de 14de en 15de eeuw hier te lande een ware volksbeweging geweest is, het tijdperk van de Verlichting, de duitsche Aufklärung, hem aantrekt en tot beschouwingen uitlokt.

Ik zei zooeven: Koopmans is een van de inzichtigste lezers die ik ooit heb waargenomen. Ik bedoel het in deze zin dat niemand zoo goed als hij de kunst verstaat de bedoeling van een schrijver uit het geschrevene optemaken. Er is daartoe meer noodig dan enkel-filologische nauwkeurigheid, meer dan een nauwgezet letten op woordbeteekenis en zinsverband. Men moet zich daartoe namelijk een juiste voorstelling van het werk in zijn geheel eigen maken, en bovendien van de wijze waarop alle onderdeelen zich verhouden tot het geheel.

Sedert een jaar tracht ik te Leiden de beoefening van deze

kunst te bevorderen. De studenten die aan deze cursus deelnemen, krijgen de gelegenheid door schriftelijke behandeling van een gedicht of proza-opstel te toonen, hoe zij het gelezen, hoe zij het verstaan hebben. Gezamenlijke bespreking door alle aanwezigen, dient ter precizeering of aanvulling. Bij deze bespreking blijken dan vanzelf de moeielijkheden en verrassingen waaraan zij die zich in dit vak oefenen, van nature blootstaan. Het is mogelijk dat iemand de hoofdbedoeling van een schrijver niet begrepen heeft, hetzij doordat hij het verband tusschen de saamstellende deelen van een geschrift niet volledig volgde, hetzij doordat hij een belangrijk onderdeel heeft voorbijgezien. Het is ook mogelijk dat hij, door oppervlakkige sympathie voor een werk misleid, zijn eigen bedoelingen erin weerspiegeld zag en tot die van de schrijver niet is doorgedrongen. Daarentegen kan het eveneens voorkomen dat door het aandachtig acht geven op schijnbare kleinigheden zich een zin onthult die bij een eerste beschouwing verborgen bleef. Het werk wordt dan plotseling als in een ander licht gesteld en tal van onderdeelen ontleenen aan die éene wijziging een nieuwe beteekenis. Zonder twijfel zou deze kunst van het niet enkel in filologische, maar ook in ideële zin nauwkeurig lezen, al veel vroeger dan aan de Universiteit kunnen beoefend worden. Niet enkel op de onmiddelijk voorafgaande, maar ook op de lagere scholen acht ik het wenschelijk. Aan het kleinste gedicht of prozawerk kan men beproeven hoeveel moeite het kost nauwkeurig vasttestellen wat het inhoudt. Men bemerkt dit het best als men niet tevreden is met de overtuiging dat men het begrijpt, maar beproeft zijn begrip onder woorden te brengen. Leert men dit de kinderen, dan is dit een tweede soort van leeren-lezen. Niet de mechanische, maar wat ik zou willen noemen de conceptieve of de ideële. Men tracht te bevatten, te concipieeren, wat de conceptie, de idee, van de schrijver was en men gaat niet verder voor men die goed begrepen heeft.

Het spreekt vanzelf dat men aan deze ideële lees-studie gemakkelijk een stilistische verbinden kan. De zin van een werk heeft in de stijl zijn onmiddelijke uitdrukking. Aan de Universiteit gebeurt dit ook. In de lagere school zal men zich eerder hebben te bepalen tot de ideële lezing op zichzelf.

In deze lezing, die in veel gevallen het hulpmiddel van de parafraze gebruikt, een hulpmiddel dat men, natuurlijk, voorzichtig moet aanwenden, is Koopmans een meester. En het kan niet anders of ook in zijn onderwijs moet dit zijn uitgekomen.

Alles bij elkaar genomen, is het werk van Koopmans - een werk dat ook in de kringen van het middelbaar en hooger onderwijs gewaardeerd wordt, zooals hij persoonlijk ook in beide kringen geestverwanten heeft, - dit werk, zeg ik, is het beste bewijs dat er tusschen school en literatuur een verband bestaat, waarin niet enkel de Literatuur op de school, maar ook de school op de literatuur van invloed is.

Wat mij in het vraagstuk van dit verband het meest boeit, is de vraag naar de mogelijkheid van wisselwerking.

Het ligt in het literatuur-besef, zooals het in 1880 wakker werd, volstrekt niet opgesloten dat dicht- en prozakunst iets aparts zijn, van het volk gescheiden en met het volk onvereenig-baar. Onvereenigbaar zijn ze alleen met het gevoel- en verbeeldinglooze, het leege, het retorische. Overigens staan ze open voor iedere werkelijkheid, want juist de verovering van werkelijkheid, innerlijke en uiterlijke, is hun groote doel.

Dit is door de beste schrijvers van die tijd onomwonden uitgesproken en zij hebben ernaar gehandeld en handelen nog ernaar, in hun werk.

Als bij het vervullen van hun rol als dienaren van de letterkundige beschaving de onderwijzers van dit inzicht uitgaan, verwacht ik zegenrijke werkingen.

Zij kunnen dit doen, elk voor zich. Maar beter zou het zijn als de taak en de scholing ertoe een blijvend onderwerp werd van hun gezamenlijke belangstelling. Als er zich groepen vormden die weg en middelen, zochten tot een de school dienende literatuurstudie en literatuurbeschouwing. Het lager onderwijs zou dan werkelijk de voorbereiding kunnen wezen tot een oordeelkundige behandeling van de literatuur op de middelbare scholen en gymnasia. De dieper gaande studie aan de Hoogescholen zou de voltooiing zijn van het al vroeger begonnene.

Maar, hetzij men gezamenlijk overleg pleegt, of ieder voor zich aan het werk gaat, - één ding moet boven alles worden in het oog gehouden. Dit namelijk: dat in het eerste leesonderwijs de kiem ligt van de vernieuwing die iedere literatuur bij voortduring noodig heeft. Iedere literatuur heeft de neiging van het gesproken woord aftedwalen naar het geschrevene. Iedere literatuur-vernieuwing kan enkel voortkomen uit een terugkeer tot het gesproken woord.

Wanneer wij nagaan hoe ons taalgebruik, tot in het handhaven van een verstandelijke interpunctie toe, voortdurend in de

richting gaat van een verstelseling, die aan het natuurlijke spreken niet eigen is, dan voelen we dadelijk hoe groote waarde het heeft, het geschreven woord altijd weer terugtebrengen tot het gesprokene, telkens weer, van jongs af, de menschen in te prenten dat het geschrevene niets anders is dan een onvolkomen weergave van het gesproken woord.

Tot dit terugbrengen naar het gesprokene kan dns het lager onderwijs in de eerste plaats bijdragen, en dit doende heeft de onderwijzer bij het lager onderwijs de zekerheid dat hij mee-werkt aan de verheffing van de vaderlandsche literatuur.

* * *

Ik noemde als ondertitel van mijn voordracht: Mogelijkheden en Uitzichten.

Mogelijk is het zeker niet dat het onderwijs in al zijn rangen, met eens voor al toegewezen eigen middelen, los van Staat en Kerk, zijn rol in de samenleving als dienaar van de beschaving vervult. Het is zelfs nauwelijks een uitzicht. Het is een ideaal dat droomer en denker zich stellen kunnen op een verwijderde horizon. Maar mogelijk is ongetwijfeld een dienaarschap van de letterkundige beschaving, zooals ik hier heb aangegeven. Dit in ieder geval *is* een uitzicht, dat moed geeft tot hoopvolle pogingen, en waartegen Staat noch Kerk zich verzetten zal.

Een overblijvende vraag is: of de praktijk van het onderwijs, of de geest van de onderwijzers, een gaan in de richting van dit uitzicht gedoogen. Ik heb u in den beginne al bekend dat ik omtrent de toestanden bij het onderwijs hoogst onkundig ben. Ik laat de uitvoering van mijn gedachten, de zeker veelvoudig vervlochten moeilijkheden van uitvoering over aan uw ervaring. Persoonlijk zal ik voldaan zijn als een enkele van mijn vingerwijzingen in de werkelijkheid bruikbaar blijkt.

ALBERT VERWEY.

Kroniek en kritiek.

Gewaand tekort in de Nederlandse taal. Dikwels hoort men de klacht ‘dat Franse woord is niet te vertalen; daarvoor is 't Nederlands te grof’, of: ‘Dat Duitse woord, dat de zaak zo juist uitdrukt, mist z'n equivalent in 't Nederlands.’ Dito als 't Engelse, Italiaanse of Spaanse fijnheden, Latijnse of Griekse juistheden betreft. De eindindruk is, dat onze moedertaal, bij feestelike gelegenheden zo geprezen om haren rijkdom, hare smijdigheid enz., in de praktijk van alle dag tamelik arm en stug is.

Heeft hier de liefde soms stekeblind gemaakt, blind zelfs voor de werkelike verdiensten?

Als we enige gevallen nader gaan bezien, is 't niet om bepaalde Schrijvers onkunde te verwijten - trouwens ook hier zou één zwaluw geen zomer maken -, maar om het toeval tot belichting van enige algemene waarheden te benutten.

Guy de Manpassant schreef een roman *Bel Ami* en de vertaler[1)] schreef *Mooi Vriendje*. Maar hij nam 't weer terug, ‘want’, argumenteerde ie in 't Voorbericht, ‘'t klinkt te lang, te hortend; het is geen vlot liefkoozend naampje meer, en er is niet de hoon in te leggen, die de Schrijver ongetwijfeld in *Bel Ami* bedoeld heeft.’

Waarom niet? Zeker, *Bel Ami* betekent heel wat; alles wat de persoon George Duroy als mooie kwajonge, als pientere Don Juan te genieten en te wraken geeft, ligt opgesloten in dat *Bel Ami*. Krachtens eigen volheid? Georges Duroy had een heel ander man kunnen, zijn en toch nog met recht *Bel Ami* kunnen heten; dan had De Maupassant ook 'n heel ander boek geschreven en Bel Ami was dan vanzelf heel wat anders gaan betekenen, in hoofdzaak ‘Mooie Vriend’, in bijzaak alles wat de ene mooie vriend van de andere onderscheidt, vooral ook wat de gevoelens betreft die elk op zijn manier bij de lezer wekt. Dezelfde hoofden bijinhoud zou dan 't deel geworden zijn van de naam die Bel Ami in de vertaling kreeg; onafhankelik van wat dat Nederlandse woord tot nog toe voor de lezer betekende (de hoofdbetekenis!),

1) Herman Salornonsen.

zou het gaandeweg bij de lektuur die sfeer van gevoelens en begrippen hebben aangenomen, die de Schr. om zijn held fantaseerde. De fonetiese superioriteit van *Bel Ami* boven 't Nederlandse equivalent laten we in 't midden (in veel van zulke gevallen lijkt ons de vergelijking wel wat subjektief!), de semantiese nuancen die de bijinhoud betreffen, gaan niet op het woord zelf terug maar op 't verhaal dat ze suggereert, aan de lezer, die ze dan, net als de Schr., in het woord legt; wat De Maupassant in zijn *Bel Ami* bedoelde, komt dan vanzelf ook in *Mooi Vriendje* te liggen.

Waarom de vertaler dan tòch het Nederlandse woord onbruikbaar achtte? Het antwoord is een prakties stukje betekenisleer. Bij de lezing van *Bel Ami* werden de bijbetekenissen en de gevoelswaarden, - samen het onderscheidend karakter van de held -, hoofdbetekenis. Die evolutie is te begrijpen: het verhaal pakt, pakt ook 's lezers taalgebruik en vervormt het. Dat doet niet alleen 'n boek, ook de kouversatie doet 't; 't is 'n levenswet dat de mindere meerdere wil wezen, dat bijbetekenissen of gevoelswaarden in de menselike taal hoofdbetekenis worden, de oude hoofdbetekenis zelfs kunnen verdringen, zodat het woord geheel van betekenis verandert, in heel 'n volk. Bij de lezer van *Bel Ami* persoonlik was dat al danig het geval; hij vond in 't woord o.a. veel hoon uitgedrukt, zoveel altans, dat de letterlike vertaling *Mooie Vriend*, - een woord dat de honende bijbetekenis nog van meet af moest aannemen -, totaal onbruikbaar werd geacht. De vertaler zij gerust. Wat De Maupassant met de Franse taal kon, kan hij met de Nederlandse; levenswetten voltrekken zich in ieder volk en in iedere taal, 't zij met volstrekt resultaat (in de geschiedenis van 'n volk!) 'tzij tijdelik (niet langer dan de duur 'van, 'n verhaal!)

Een zeker optreden ‘tegenover het jonge meisje, tegenover de jonge vrouw, dat heel wat teere illusies en dierbare droomen onmeedoogend heeft vernield’, wist een kritikus[1)] niet anders dan *le mâle* te noemen. Het zij zo! we zijn met zo bang voor zo'n Frans woord, zeker niet zo bang als voor de gewoonte om op Duitse wijze de liefde met ‘haar’ aan te duiden en de lezer in zekere zinsbetrekking ‘den lezer’ te noemen; voornaamwoorden, lidwoorden en andere onbetoonde taalelementen bergen

1) Johan Koning in *De, Haagsohe Courant* 3-6-'24-.

de ziel van 'n natie, zoals de diepe bodem de wortel van 'n plant; in die bodem is 't duister, in onbetoonde taalelementen is 't leven onbewust. Bewust leven is internationaal; nationale verschillen zijn in dezen van geen belang: tweemaal twee is vier, m 't Frans en in 't Duits, 't taalverschil raakt niet de waarheidskern; en dat 't deel kleiner is dan 't geheel, is ook weer waar in alle talen; de uiting van die eeuwige waarheden, - scharnieren van alle bewustheden -, wordt gedragen door de noemwoorden; daartussendoor spelen de onbeduidende lidwoorden en voornaamw. (niet onontbeerlik voor de uiting van de waarheid, - 't Latijn ontbeert ze vaak -) hun ongeziene rol, hun n a t i o n a l e rol. Dat nationaal-subjektief verschil na te gaan, is nog iets voor de toekomst; het onschadelik kosmopolitisme in de noemwoorden is al meer dan duizend jaar bekend: de Bataven bleven bij hun toenemend latinisme in de noemwoorden Germaans en de Germaanse evolutie in lidw. en vnw. voltrok er zich niet te minder om. De strijd van puristen tegen Duitse en Franse noemwoorden lijkt me dan ook meer taallievend dan taalkundig; 'n Nederlands kritikus van 'n Nederlands boek schrijve ‘le mâle’ zo dikwels ie Avil, 't vereiste excuus zullen we telkens voor kennisgeving aannemen; maar de motivering er na! .... ‘Het Franche woord is minder cru dan 't woord dat onze taal er voor bezit.’

Zo goed als alle beschaafde naties is Nederland rijk aan schakeringen in z'n kultuur en in zijn taal. Verlerlei afstotende dingen ge've aan de velerlei namen vanzelf velerlei afstoteliks, velerlei lieve dingen aan de velerlei woorden allerlei moois en teers. Nergens voelt men dat zo aanhoudend en zo innig als in 't eigen land, de Fransman op zijn gebied, de Nederlander hier; in elk land kan de taalartiest, die de naakte waarheid wil vieren, met allerlei nationale taalverschillen telkens op andere wijze raak nationaal en nationaal raak zijn. Maar 'n takties taalgebruiker zal 't soms beter vinden, 't i n h e e m s e woord te mijden; wie weet wat 'n lichtgeraakte mensen er onder de lezers zijn! 't y r e e m d e woord komt dan minder hard aan; de vreemde klank zit om de tere inhoud als de lap die 'n schilder haastig om zeker beeld in z'n atelier werpt als ie bezoek ontvangt van zeker gevoelig mens. Zou ook voor de vreemdeling dat vreemde woord als 'n lap zijn? Zou ook voor de Fransman het woord *le mâle* minder hard aankomen? Voor hem zou - gesteld dat ie evenzeer polyglot was als wij - juist het Nederlandse equivalent de engel zijn die met z'n vleugelen de schaamte dekt.

Waar boven de recensent 'n tekort in de Nederlandse taal signaleerde, gold 't 'n eufemistiese verdienste van alle talen zodra ze de eigen landgrens overschrijden.

De Duitse filosoof en natuurkundige Kücbenmeister deed een nieuwe vinding op akousties gebied, schreef 'n dagblad[1] 'grammaphoon, radio, alles zal er van profiteeren'. De uitvinder zelf noemde z'n vondsten *Erkenntnisse*, 'wat ook,' zo voegde de referent er bij, 'in verband met de filosofische inzichten die hem tot zijn resultaat brachten, juister is uitgedrukt; het precies correspondeerende zelfstandige naamwoord missen wij in onze taal'.

Helaas! hoe nu in onze armoe een uitvinding te noemen 'die zoo wijde perspektieven opent?' Een andere vraag! Had, vóór Küchenmeister ons zijn maaksel bracht, het woord *erlcenntnisse* al die ruime betekenissfeer waarin de filosofie zich aan de techniese dingen huwde? Maar waarom zou dan 'n letterlike vertaling niet evenzeer in staat zijn de nieuwe betekenissfeer te wekken? Let wel, we willen de Nederlandse propagandisten van Duitse geleerdheid niet dwingen, in hun vertaling ook 't woord *Erkenntnisse* te vernederlandsen; als nu eenmaal door Duitse lektuur zeker Duits woord ook voor de Nederlander de meest direkte uiting van zeker nieuw begrip werd, dan hindert ons dat vreemde woord niet (zo min als in Franse zien we in Duitse naamwoorden een nationaal gevaar); maar wel keren we ons tegen hen die 't Duitse woord als 'n noodzakelik kwaad beschouwen omdat onze taal nu eenmaal te arm zou zijn. Levens- en taalwetten voltrekken zich ook in zake wetenschap, zowel hiei als elders; zo goed als de Duitse taal is de Nederlandse in te richten naar nieuwe toestanden op gemoeds- en geestesterrein[2]; of

1) *De Haagshe Cour.* 3-6-'24.

2) Daarom kunnen, we ons ook moeilik verenigen met de gangbare rouw om het 'verloren' *du*. Als we nu werkelik soms 'in verlegenheid' verkeren, zit 'm dat in de gekompliceerde samonleving, niet in de taal die er 'n trouwe spiegel van is, beurtelings weifeling en zekerheid, aplomb en verlegenheid verraadt. Een voorbeeld is liier ook de twee ling 'juffrouw' en 'mevrouw'; op kleine plaatsen waar ook nog van 'vrouw' wordt gesproken is de weifeling zelfs even tripel als in de pronominale wereld tussen *je, U* en *gij*. Zou een *du* in plaats van *je*,die verlegenheid voorkomen hebben? Zeker zou een vorm mèèr, de weifeling niet verminderen. Die weifeling zelf te waarderen of te laken,is geen zaak van de taal- maar van de menskundige, die Natuur en Kultuur heeft te vergelijken. Kultuur is nu eenmaal - reeds Dante -*wist* 't - gegrond in grote tegenstelling. In geval van rijkdom aan overgangen zoals in de natuur, ontstaat dan vanzelf dikwels onzekerheid bij de klassifikatie, van dingen en van mensen, omtrent namen en titels. De Wetenschap schept ten slotte in de chaos orde, 'systeem'; de Staat doet 't op zijn terrein ook: 'organisatie'; maar in de konversatie blijken altijd veel niet-wetensohappelike dingen 'nog niet juist geregeld.' De een veroordeelt dat, de andere juicht 't toe. Tot mijn spijt staan hier S c h o o l en B u r e a u k r a t i e , (die altijd van 'chaos' treurt,) dikwels aan één zij. Daarnaast schaart zich dan nog de R o m a n t i e k , die alle orde in 't Verleden gelooft en ons o.a. een *du* rekommandeert. Misschien dat sommige lezers nu pas goed verlegen staan. Hun zij dan het ongedwongen L e v e n in 't H e d e n als vaste basis aanbevolen!

dat nieuwe woordgebruik aanvankelik als barbarisme opvalt of niet, of 't de meer lievende dan denkende patriot kwetst of niet, de evolutie gaat z'n gang. Als hier werkelik van achter uitgang sprake was, zou 't daarin bestaan, dat de mens, klein van land, ook klein -van geest ging worden, alle heil over de grenzen moest zoeken om met veel nieuwe dingen ook veel vreemde boeken mee te brengen. Het gebrek aan eigen geest werd dan dubbel groot, als men 't z'n moedertaal in de schoenen schoof[1)].

PH.J. SIMONS.

Nieuwe Rotterdamse Taalkunde. In het Avondblad van de N.R.O. van Donderdag 24 Junie vindt men het volgende staaltje van redaktionele wijsheid:

> Het is een verblijdend verschijnsel, dat onze Volksvertegenwoordiging, dank zij de menigvuldige aansporingen van Charivarius, eenige aandacht begint te besteden aan de zuiverheid der taal, die in onze wetten en regeeringsstukken wordt gebezigd. De laatste weken zijn er enkele voorloopïge

1) Wat we op blz. 213 als 'n *levenswet* aangaven, is daairom geen wet van *orde* of *fatsoen*, biologie is geen logika noch konventie. Deze wil - en weer terecht! - behoud, geen evolutie, zeker geen revolutie. Hoe meer 'n taaiwaarnemer maatschappelik gevestigd is, hoe minder z'n betekenisleer de evolutionaire werkelikheid zal weerspiegelen. Men denke aan de taalidees van schooltoezicht. In de praktijk is een kom-promis tussen overheid en vrije wetenschap, tussen levenswet en ordewet. onontbeerlik. Dat geeft levenskunst.

verslagen verschenen, waarin puristische opmerkingen zijn ondergebracht. Wien dit naar den zin is, aan de Standaard maar half. Dit blad hecht blijkbaar meer waarde aan Van Dale dan aan de voorlichting van Oharivarius.

Dit stukje jnristen-wijsheid over taalkunde is waard ook door de lezers van de Taalgids die hot blad niet lezen, overdacht te worden: het is uiterst leerzaam voor wie overweegt of er op onze middelbare scholen plaats is voor onderwijs in eigenlike taalkunde. Heel wat leraren doen er niet aan. Voorzover dat gebeurt door de onkunde van de leraar, keur ik het goed: het is nutteloos te onderwijzen wat men niet degelik kent. Maar wat de gevolgen van verwaarlozing van dit deel van het moeder taalonderwijs zijn, blijkt op ontstellende wijze uit het aangehaalde stukje. Voor veel beschaafde leken is klaarblijkelik het logiese taalgepeuter van de brave Charivarius werkelike taalwetenschap. Het is gemakkeik over zo verregaande onkunde de schouders op te halen of er grapjes over te debiteren; het zou beter zijn als de leraren in het Nederlands er een bewijs in zagen hoe ver ze nog te kort geschoten zijn in de bestrijding van de kinderlike taalopvattingen die bij de leken sedert lang gangbaar zijn, en in de verbreiding van op kennis gebaseerde opvattingen, zoals ongetwijfeld in verscheidene van onze nieuwere schoolboeken geleerd worden.

E. KRUISINGA

De *Doe*-isoglosse bij Maastricht.

In aansluiting bij de mededeeling van den Heer Endepols op blz. 149 is een kleine opheldering niet ongewenscht. Aanvankelijk had ik den indruk gekregen, dat E. het beloop van de isoglosse, zooals die op mijn kaartje is geteekend, ten opzichte van Maastricht niet juist achtte. Dit blijkt niet het geval te zijn. Op mijn navraag was de Heer E. zoo vriendelijk mij per brief zijn bedoeling nog eens uiteen te zetten. Daaruit blijkt, dat ook E. van meening is, dat 2de pers. enk. èn, 2de pers. mw. in Maastricht nog gebruikt worden: ‘teruggedrongen zijn deze numeri volstrekt niet’. Het kaartje kan dus voorloopig ongerept blijven[1)]. Maar wel had ik wat duidelijker kunnen doen uit-

1) Ik wil er nog eens de aandacht op vestigen, dat alleen de isoglosse door de noordelijke provinciën tot aan de Rijnsch-Westfaalsche grens op eigen mondelinge enquête berust.

komen, dat de uitspraak van het pronomen *doe* in mijn artikel geheel buiten beschouwing is gebleven. Evenmin als b.v. de noordelijke bijvormen *doo, dou, dow, dô* (zie mijn kaartje in Tschr. XXXIX) werden vermeld,is van de Zuid-Limburgsche *da*-uitspraak opzettelijk gewag gemaakt. Het was mij ditmaal te doen om het uitsterven van *doe* als grammaticaal verschijnsel. Voor de gemakkelijke termen van Frings, Einheitsnumerus en Doppelnumerus, had ik slechts een Hollandsch aequivalent trachten te vinden, door te spreken van ‘gebied, waar het geregeld gebruik van *du(doe)* onbekend is’ en ‘gebied met dubbele aanspraak’. Het was wellicht duidelijker geweest, om de Duitsche termen maar onvertaald te laten.

Hamburg, Juni 1926.

G.G. KLOEKE.

Aankondigingen en mededelingen.

Noord- en Zuid-Nederlandsche dialectbibliotheek, onder leiding van Dr. L. Grootaers en Dr. G.G. Kloeke. Deel I: *Handleiding bij het Noord- en Zuid-Nederlandsch dialectonderzoek* door Dr. L. Grootaers en Dr. G.G. Kloeke ('s Gravonhage - Martinus Nijholf - 1926). Prijs ƒ 6.00, geb. ƒ 7.50.

Met grote ingenomenheid kondigen wij deze nieuwe uitgave aan. Wanneer in ons betrekkelik klein taalgebied het dialekt-onderzoek op breed-wetenschappelike grondslag - gelijk in Frankrijk en Duitsland - slagen zal, dan is eendrachtige samenwerking van allen die op dit terrein arbeiden, een dringende noodzakelikheid. Zonder die samenwerking ontstaat verkwisting van tijd en arbeidskracht bij de werkers, versnippering van belangstelling en van geldelike steun bij de belangstellenden. De samenwerking en het krachtige initiatief van Grootaers en Kloeke is veelbelovend. Leuven is sinds lang het aangewezen centrum voor het Zuid-Nederlandse onderzoek, en Grootaers, redakteur van de Leuvense Bijdragen, is daar de erkende leider. Kloeke heeft door zijn onvermoeide en degelike studie zijn sporen verdiend. Wanneer nu de Noord-Nederlanders als Van Ginneken en Schrijnen, die in liefde voor dit vak, in grondige kennis en ervaring onmiddellik naast Kloeke staan, hem hun steun niet onthouden, dan is de eenheid verzekerd, die ook voor het uiterlik welslagen onmisbaar is. Een ‘dialektologies Insti-

tuut' - waarop Kloeke's hoop gevestigd is - zal immers dan alleen op hulp van overheidswege kunnen rekenen, wanneer alle krachten daarin vertegenwoordigd zijn.

Deze *Handleiding*, die door een reeks monografieën gevolgd zal worden, is een eerste stap om tot een Taalatlas te komen. Leerzaam is de terugblik die de beide schrijvers geven op de *Geschiedenis van het dialectonderzoek in Noord- en Zuid-Nederland*, met een zo nauwkeurig mogelike bibliografie. Kloeke vertelt ook aardige biezonderheden over de praktijk van zijn onderzoek en de warme belangstelling die hij daarbij in velerlei kringen ontmoette (blz. 20 vlg.), als welkome bevestiging van zijn op-timistieso verwachtingen. Daarna zet hij uiteen hoe zijn *Kaart van het Nederlandsche Taalgebied*, als bijlage bij dit boek gevoegd, tot stand gekomen is, welke grote moeielikheden daarbij te overwinnen waren, en hoe nodig liet is dat één standaardkaart ten grondslag gelegd wordt aan alle onderzoekingen. Een *Systematisch register van plaatsnamen*, die de nummers op de grote kaart verklaren, besluit dit deel. Het is een werk van opoffering, dat hier verricht werd, en waardoor samenstellers terecht aanspraak verkrijgen op de dankbaarheid van allen die daarop zullen voortbouwen.

Boekbeoordelingen.

Heiman Dullaart, zijn leven, omgeving en werk, met herdruk van zijn meeste gedichten, door Dr. J. Wille (Zeist - G.J.A. Ruys' U.M. - 1926). Prijs ƒ 4.90, geb. ƒ 5,75.

Wille's artikels over deze dichter-schilder, die in het tijdschrift *Opgang* (1923) reeds de aandacht trokken, vindt men in dit boek bijeen, omgewerkt, met brede teksten toegelicht, en smaakvol geïllustreerd. Het uitgangspunt is Rembrandt, Dullaart's meester in de schilderkunst. Waarom deze geniale Amsterdammer tegenover zijn stadgenoot Vondel vreemd bleef staan, wordt uit beider verschillende aard toegelicht. In een volgend hoofdstuk gaat de schrijver Rembrandt's verhouding tot andere dichters na: Huygens, De Decker, maar vooral een groep van stichtelike poëten - waaronder Dullaart - die tot Rembrandt's vriendenkring behoord hebben. Opmerkelik is nu, dat Rembrandt's

talentvolle leerling in de dichtkunst ook een leerling van Vondel blijkt te zijn. In biezonderheden maken we verder kennis met de weinig bekende kring van Rotterdammers, met wie Dullaart omgegaan heeft. De bespreking van de voornaamste Lof- en grafdiohten en Mengeldichten, doet ons zijn omgeving, zijn lektuur, zijn belangstelling nog beter kennen. In het tijdperk van ‘hoogste bloei’ schreef hij o.a. zijn *Rouwklacht van den H. Apostel Petrus* en de bekende Christus-sonnetten. Een hoofdstukje over de *Waardeering* besluit dit boek.

Tot die waardering, ingeleid door Albert Verwey en Mej. Dr. Ruys, zal Wille's degelike studie ongetwijfeld bijdragen. Al hebben goede verzen, als Dullaart schreef, absolute schoonheidswaarde, voor een volledige waardering van zijn eigenaardige dichterfiguur is het nodig dat hij voor ons gaat leven in zijn eigen omgeving, die tot nu toe te zeer in het duister bleef. Een andere verdienste is de zorgvuldige uitgave van deze niet gemakkelik toegankelike teksten. Met juist inzicht zijn alle ongewone woorden en afwijkende betekenissen verklaard, waar de moderne lezer òf struikelen òf overheen glijden zou. Onder de illustraties vindt men het jeugdportret van de dichter, door De Koning, en een goed staal van zijn schilderkunst, de ‘Urinedokter’, waarin Wille een zelfportret meent te herkennen.

C.D.V.

Uit de tijdschriften. (Mei-Junie).

De Gids. Mei. André Jolles behandelt in een opstel *Kunsthistorische methoden* de studie van Prinsen over de roman in de achttiende eeuw. Hij verwijt aan deze schrijver zijn ‘subjectivisme dat tot een verkeerde methode verleidt’.

Junie. W. Kramer wijdt een uitvoerig opstel aan de taaltechniek van *Jac. van Looy*. - A.W.C. Zuidema trekt in een opstel *Oldenbarneveldt als treurspelheld* een parallel tussen de drama's van Vondel, Fletcher en Massinger, en Albert Verwey.

De Nieuwe Gids. Mei. W. Kloos schrijft over Walter Scott naar aanleiding van Vissink's proefschrift over Scott's invloed op de Nederlandse letterkunde. Verder bevat deze aflevering o.a. *Correspondentie van Potgieter met Kneppelhout* (1860).

Junie. De volgende brieven van Potgieter en Kneppelhout dateren van 1863-1869.

De Stem. Junie. *Oude Nederlandsche Poëzie* is een fragment van een onuitgegeven werk dat over Nederlandse renaissance-dichters der 16de en 17de eeuw handelt.

Stemmen des tijds. Mei. In de *Literaire Kroniek* toont C. Tazelaar, vóór de bespreking van enige romans, zijn instemming met de uitspraak van Maurits Uyldert: 'Het schrijven van romans is bijna handwerk geworden. Wat ook al weer zoo erg niet zou zijn, als het maar niet met zooveel pretentie werd beoefend'.

Opwaartsche Wegen. Mei. Van Ham bespreekt o.a. *De Roman in de 18de eeuw in West-Europa* door J. Prinsen J. Lzn.

Junie. L.E. Smallegange geeft een opstel over *Helene Swarth*, waarin geprotesteerd wordt tegen de smaad en de verguizing waaraan deze dichteres in haar latere jaren blootgestaan heeft. - De Bibliografie betreft *Herman Robbers'* geschriften ende daaraan gewijde besprekingen.

Roeping. Mei. Gerard Knuvelder schrijft een bewonderend artikel over de dichtkunst van *Marnix Gijsen*, waarin hij 'de edelste zielseigenschappen van Gezelle' terugvindt.

Den Gulden Winckel. Mei. G.H. Pannekoek hield een vraaggesprek met *Jan Prins*. - In de *Kroniek van het Proza* schrijft Gerard van Eckeren over Theo Thijssen (*School-Land*).

Junie. Gerard van Eckeren oordeelt ongunstig over *Jobje's Avontuurlijke Jeugd* van G. Schrijver, dat bij Van Looy's *Jaapje* ver achterstaat.

Studiën op het gebied van godsdienst, wetenschap en letteren. Mei. Verschillende schrijvers eren de nagedachtenis van Pater *Jonckbloet*.

Junie. J. van Mierlo oordeelt vrij ongunstig over een onlangs verschenen werk van G. Dolezich: *Die Mystik Jan van Ruysbroecks des Wunderbaren*. Hij betreurt leemten in de litteratuur-kennis en betwijfelt of de schrijver de opgegeven geschriften voldoende bestudeerde.

Vlaamsche Arbeid. Mei. In de *Kroniek* over *Nederlandse Poëzie* schrijft Paul van Ostayen geringschattend over de verzen van Alice Nahon met hun klein burgerlike allure. - Roel Houwink begint een overzicht van de Noord-Nederlandse poëzie sedert 1918.

De Vlaamsche Gids. Junie. In de vorm van een open brief wijst André de Ridder op de miskenning van een jong Vlaams auteur, *Gust van Roosbroeck*, die sedert enige jaren als Amerikaans hoogleraar in het Engels schrijft. - Lode Monteyne heeft het, in zijn Vlaamsche Kroniek ‘nogmaals over moderne poëzie’, nl. over Marnix Gijsen, Karel van den Oever en Firmin van Hecke.

Dietsche Warande en Belfort. Mei. J. van Mierlo bestrijdt opnieuw een auteur, H. Nelis, die met de hypothese Hadewijch-Bloemardinne voor den dag gekomen is (*Een hopeloos pleit*), zonder nieuwe argumenten aan te voeren of die van Van Mierlo omtrent de datering van Hadewijch's leven afdoende te weerleggen. - Al. de Mayer schrijft over de *Opvoedkundige waarde van het moderne Katholiek Tooneel*.

Junie. F. de Pillecijn vertelt over *Hugo Verriest en de Blauwvoeterie*. - Joris Eeckhout tekent een *Litterair Profiel* van Lode Baekelmans. - De *Letterkundige Kronijk* van Aug. van Cauwelaert handelt over K. van den Oever, W. Moens en M. Gijsen. - J. van Mierlo besluit zijn betoog *Een hopeloos pleit*, dat de uitkomsten van zijn Hadewijch-studie samenvat.

Verslagen en Mededeelingen der Kon. Vlaamsche Academie. Febr. De *Bijdrage tot de studie der werken van den Apotheker Petrus Johannes Kasteleyn* (1746-1794), van A.J.J. Vandevelde, bevat ook een bibliografie van zijn gedichten en zijn toneelarbeid.

Maart. In de *Nota's over den Sydrac* stelt Leonard Willems vast, dat Boendale de schrijver niet geweest kan zijn, en dat er geen Oosterse bron bestaan heeft van het Franse werk: het is een mystificatie, want het gaat geheel terug op het *Elucidarium* van Honorius van Autun. De Dietse bewerker van de *Lucidaris* heeft, evenals Boendale, de *Sydrac* gekend en er gebruik van gemaakt. Daardoor is tevens de *Lucidaris* te dateren tussen 1323 en 1353. - Al. Walgrave typeert in een biografiese schets zijn vader als *Een Vlaming uit den Middenstand*. - Jozef Muls stelde het uitvoerige verslag op van de keurraad voor de *Driejaarlijksche wedstrijd in de Nederlandsche Letterkunde* 1918-1920, waarin Felix Timmermans de bekroning verwierf.

English Studies VIII No. 2-3. W.J.B. Pienaar bestudeerde in biezonderheden de betrekkingen tussen *Edmund Spenser and Jonker Jan van der Noot*. Hij toont aan dat Spenser het *Theater* en de *Olympiade* gekend en gebruikt heeft, en dat er persoonlike

bekendheid heeft bestaan, maar ‘the influence upon a poet so sensitive and receptive as Spenser, was much greater than a mere citation of parallels could show.’ - C.B. van Haeringen beoordeelt het *Altfriesisches Wörterbuch* van F. Holthansen.

Tijdschrift voor Taal en Letteren. Mei. H.J.E. Endepols geeft *Enige opmerkingen over Algemeen Beschaafd in de Middeleeuwen en volkstaalevolutie*. Hij oefent een leerzame kritiek op de beschouwingen van Jozef Jacobs, die nog te veel aan de oude termen ‘schrijftaal’ en ‘spreektaal’ vasthoudt, en die stellig te ver gaat wanneer hij het bestaan van een beschaafde spreektaal voor de Middeleeuwen ‘beslist ontkent’: er was ongetwijfeld toenadering, al bleven de verschillen groter dan nu, en er is dus alle reden om tenminste van een ‘lokaal beschaafd’ te spreken. - D.A. Stracke S.J. handelt *Over Middelnederlandsche epische gedichten*. Uit twee kronieken, van Lambertus Ardensis en Wilhelmus Ardensis, put hij gegevens voor de ‘historische taaltoestanden’ in Vlaanderen in de 12de eeuw. Zijn konklusie, in tegenstelling met andere auteurs, luidt dat ‘het graafschap Wijnen door en door Vlaamsch’ was. - P. Maximilianus bespreekt de *Aesthetische Verantwoordingen* van Jules Persijn, waarin hij veel te prijzen vindt.

Tijdschrift voor Nederlandsche taal- en letterkunde XLV, afl. 2 en 3. J.W. Muller handhaaft in een uitvoerig artikel de vroegere opvatting van *De herkomst van je en jij* tegenover Verdenius' (*Ts.* XLIII) vernuftig verzonnen en oogenschijnlijk welgestaafde, maar toch eigenlijk averechtsche voorstelling van het historisch beloop. - J. Moormann bestudeerde een onuitgegeven Bargoense Woordenlijst van M. Verwoert en grondde daarop een krities gezifte, alfabetiese lijst van het *Bargoensch uit het midden der negentiende eeuw*. In verband daarmee reproduceert A. Beets een bladzijde van ± 1600 met een *Gaauwdiefs Gramatica*. - P. Leendertz Jr. gaat nauwkeurig na, wat wij eigenlik weten omtrent de bekende viering van *Vondel op het St. Lucasfeest*, waarbij de gebeurtenissen van 1653 en 1654 later vaak dooreengehaald zijn. - J. Hovy antwoordt ontkennend op de vraag: *Was J.H. Krul Roomsch*? - J. de Vries wijdt een uitvoerige studie aan de vele verwanten van *De Boerde van drie ghesellen die den bake stalen*, om aan te tonen dat ‘de betrekkingen van de populaire en de literaire traditie zeer samengesteld zijn’, en ‘dat men de verbreiding van volksoverleveringen niet

naar enkele schema's mag verklaren'. - J.W. Muller komt nog eens terug op de naam *Majombe* bij Cats.

Neophilologus XI. Afl. 4. A. Borgeld vervolgt zijn studie over de *Verbreiding en verbinding van eenige anecdoten en vertellingen* met een bespreking van het wijd verspreide en zeer gevarieerde motief van 'de grote en de kleine vissen'. - A.G. van Hamel beoordeelt *Eine Lautverschiebungstheorie* van N.O. Heinertz.

Tydskrif vir Wetenskap en Kuns IV, afl. 4. E. Eybers vervolgt zijn *Hoofstukke uit die geskiedenis van opvoeding en onderwys in Suid-Afrika*. - D.F. Malherbe kondigt een boek aan van G.R. von Wielligh over *Ons Geselstaal* ''n oorsig van gewestelike spraak soos Afrikaans gepraat word'.

Museum. Mei. Albert Verwey beoordeelt Kalff's *West-Europesche Letterkunde*.

Junie. G. Kalff Jr. beoordeelt P. van Tieghem's *Précis d'Histoire littéraire de l'Europe depuis la Renaissance* en wijst in het over Nederland handelend gedeelte allerlei fouten en onnauwkeurigheden aan. - J.B. Schepers prijst het proefschrift van S.J. du Toit over *Suid-Afrikaanse Volkspoësie*. - P.H. Greiner vindt veel goeds in de herdrukte *Taalverschijnselen* van Gertenbach en Van Slooten.

Literaturblatt für germ. und romanische Philologie. Mai-Juni. Th. Frings bespreekt de geschriften van Plooy en Jülicher over de Mnl. Tatianus-vertaling, het zogenaamde Limburgse Leven van Jezus. Ook hij is van mening dat de grondtekst van deze vertaling Vlaams geweest moet zijn.

Germanisch-Romanische Monatsschrift. Mai-Juni. Eduard Berend behandelt *Die Technik der 'Darstellung' in der Erzählung*. - H. Schröder geeft een warme aanbeveling voor Jespersen's geschriften.

C.D.V.

Stijl[1].
II. Centratie.

> ‘Zoals het aanzien van 'n vorst ook z'n ondeugd in 'n aureool kan plaatsen, wordt al 'tgeen schrijven van spreken onderscheidt, in de glans van Wetenschap en Fantasie voor deugd gehouden’.

Dag aan dag werd 'k gekweld door 'n onoplosbare vraag. 't Betrof 'n dorpsmeisje dat biezonder goed tot de kweekschool-studie was voorbereid, nooit spel- of buigingsfouten maakte en ... ja, dat wàs 't nu! hoe dat te noemen! 'k begreep niet waar 't 'm in zat, 'k vòèlde 't alleen maar; maar dàt was zeker, 't zette 'r opstellen doorlopend op hoger plan dan die van Toos, die tot 'r zestiende jaar door Amsterdam had rondgezworven en als 'n wilde vogel ons internaat was komen binnenvliegen. Ali ‘schreef’ meer. Waar dat in bestond?

Eindelik vond ik 't!

Men zal 't ook ontdekken, als men de volgende zinnen, rechts en links, vergelijkt.

Haar vader werd de woning uitgezet omdat hij de huur niet betaalde.	*Haar vader werd de woning uitgezet wegens het in gebreke blijven van betaling der huur*.
Gisterenmorgen brak er brand uit in enz. Een waterstoker daar in de buurt hoorde om half zeven een geknetter en ging 's zien waar 't was.	.... *Een in de nabijheid wonende waterstoker hoorde om half zeven een geknetter en stelde een onderzoek in naar de plaats waar dit mocht worden verwekt*[2].

1) Vervolg op Stijl I in afl. 4 van 1924. Sindsdien werd mij mijn stijlbeschouwing duideliker. Bij eventuele herdruk zou dan ook het volgende, nummer één komen; daarom ook gaf ik het een grammatikale grondslag. Wat ik daaromtrent reeds publiceerde komt hier in kleiner lettertype.

2) De twee zinnen rechts zijn uit *De Kathol. Illustratie* van 1925 en uit *De Haagsche Courant* van 24-6-'25. Van de verdere aanhalingen, die door kursieve druk hun authenticiteit verraden, zal kortheidshalve de bron meest onvermeld blijven.

Als Toos eenvoudig eens ‘gaat kijken’, ‘stelt’ Ali ‘een onderzoek in’ (‘onderzoek’ is 'n substantief!); als Toos vraagt ‘waar?’, vraagt Ali: ‘op welke plaats?’ (‘plaats’ is 'n substantief!); bij Toos is de reden uitgedrukt in 'n zín (‘omdat hij de huur niet betaalde’), bij Ali in 'n zinsdeel, bestaande uit vier substantieven: ‘wegens het blijven in gebreke van betaling der huur’.

Zo kwistig met substantieven zijn ook schrijvende journalisten en ambtenaren, onderwijzers en leraren, historici en kooplui. In 'n winkel van The New Edison's Phonograph prijkt op een van de kastjes een reclamebordje met in gouden letters: ‘Geen naalden nodig!’ Neen, dat staat er niet, want zo spreekt men; de koopman schreef: *Geen gebruik van naalden*! Sulla sloeg eens het beleg voor de stad Pompeji. ‘Daar was 'n muur omheen’, vertelt verder de historikus aan z'n kinderen, ‘en daarin waren acht poorten’; maar de leraar schrijft: ... *Zij was omgeven door 'n muur, die voorzien was van acht poorten*[1]. In 'n koerant stond de kerk van Schoonhoven afgebeeld met de overhellende toren, die dreigde in te storten; ... *waarvan de overhellende toren met instorting werd bedreigd*, schreef de korrespondent. Toen 'n ante te water reed, verdronk ook 'n veertienjarige jongen die er in zat, ... *die er zich in bevond* (schreef de koerant) *en toen door verdrinking om het leven kwam*. De Senaat had aan Hare Majesteit doen weten dat Haar het doktoraat enz. was verleend en men schreef toen over *het telegram waarmee de Senaat aan H.M. kennis gaf van de verleening van het doctoraat*. In Amsterdam zou eens 'n Broekhuysloterij plaats hebben maar de toeschouwers moesten teleurgesteld naar huis zonder dat iemand kon gissen waarom de trekking niet doorging; *geen hunner*, schreef de koerant, *kon de reden te weten komen van het niet doorgaan der trekking*. De troonrede 1925 zegt op de ene plaats dat *het streven er op gericht is om tot verlaging van militaire uitgaven te geraken*, maar schrijft op 'n andere plaats: *het oog blijft gericht zoowel op het houden van de kosten van het onderwijs binnen redelijke grenzen als op het wegnemen van onnoodige beperkingen van*

1) In 'n dagblad was eens de rubriek Mode uitgebreid en ‘men vindt *er* nu de nieuwste modellen’, zei de redakteur; maar hij schreef: ... *zij bevat nu de nieuwste modellen*. Dergelike voornaamwoordelike gevallen blijven hier verder uitgeschakeld omdat ze uit 't oogpunt van geslacht elders zijn besproken (o.a. in Hij, Zij of Het? blz. 14 e.v.).

de vrijheid van het onderwijs. Die gulden stijl van de kroon weerkaatst in het zwaard van de dienaar en 't smeekschrift van de onderdaan: *Op grond van h e t r u i m e r v l o e i e n van 's lands middelen en h e t a f n e m e n van verschillende uitgaven door de Regeering wordt aangedrongen op h e t v e r l e e n e n aan ongehuwden van dezelfde garantie die voor gehuwden geldt*, schreef 'n onderwijsblad de requestranten na[1]; en toen in naam des Konings iemand tot ƒ 100 boete was veroordeeld, omdat hij, hoewel onbevoegd, het ambt van geneesheer had uitgeoefend, kopiëerde mijn lijfblad de taal des rechters aldus: *Otto Otto werd veroordeeld tot ƒ* 100 *boete wegens het niet toegelaten zijnde tot de uitoefening van een beroep zonder noodzaak dat beroep u i t o e f e n e n*.

Daar kan Ali een puntje aan zuigen.

In beginsel is substantivering niet kwaad, integendeel! het voedt de kern van de menselike taal. Dierlike taal is met geluidskracht gebaat, met klankvariatie en verdere fonetiese kwaliteiten, melodieusheid bij 't vrijen, dissonantie bij 't vechten, ritme in beide gevallen; al dat biologiese is bij de mens slechts sfeer, weliswaar schone, zeer waardeerbare sfeer, maar geen middelpunt. Wie op 'n zonnige dag in z'n rozetuin waar 't zachtjes waait, warme damp en bloemegeur in golven naar binnen voelt stromen en dan verrukt uitroept Hèèè!, is zeker een gelukkig mens. Maar in die kreet verraadt ie meer z'n geluk dan z'n menselikheid. Als mens doet ie anders. Dan vliegt z'n gelukskreet niet de lucht in om daar in de oneindigheid te vergaan met de kreten van koekoeken en verliefde katers, hij slingert z'n emotiegeluid om 'n ander geluid als om 'n vast middelpunt: 'Wat 'n heerlike l u c h t !' of: 'Hèèrlik is d a t !' Wie enkel nog maar 'heerlik!' roept, laat de hoedanigheid nog rondzweven als 'n zichtbaar gas dat vergeefs 'n centrum zoekt[2]; maar wie 'dat is heerlik!' zegt,

1) Men z e g t : N u 's lands middelen ruimer vloeien enz., wordt *er* op aangedrongen, d a t enz.

2) Daarom heeft ook de beschuldiging dat iemand 'Gemeen!' heeft gezegd, voor de oordelende rechter weinig houvast, wel: 'Jij bent gemeen!' Dat is als volledige mededeling (die als waar is bedoeld) iets als de Waarheid zelf, die 'blijft'. Aan eenwoordige uitroepen als 'Schurk!' kan ook houvast zitten; de persoon van de toegesprokene wordt dan weerspiegeld in 't substantie-element van 'Schurk' (= i e m a n d d i e schurkig is), zodra 't geluid op hèm is gericht.

konstateert 'n feit, dat in de herinnering kan blijven zweven, als 'n komeet die in zich zelf 'n centrum vond. En daarmee 'n individuele kern. Alles om die kern werd nu mee 'n individu, iets zelfstandigs, iets dat gered werd van de dood, die 't wilde doen deel worden van andermans leven[1]. Men hoeft geen vakman te zijn om dat allemaal zo te begrijpen; ook de leek snapt al gauw dat in ‘'n dik boek’ er 't dikke niet zou zijn als er 't boek niet was, zo min als er op den duur[2] 'n gezegde kan zijn zonder 'n onderwerp, en dat de Fransen zeer logies zijn als ze bij tweeheden als ‘'n dik boek’ de substantie meest 't eerste noemen, zoals ook de Hollander zeer logies is als ie ‘Ik zal handhaven’ zegt met ‘Ik’ vooraan. De substantie blijkt dan primair aan de kwaliteit, altans voor 't denken zo noodzakelik als 'n centrum voor 'n komeet, voor 'n planeet, voor alles wat sterk wil staan in de rondedans van 't heelal.

Kracht is dan ook 'n hoofdelement in de algemeen-menselike substantie-uiting; wie kranig wil spreken, verdikt z'n substantie-element. ‘Hij smeert *'m*’ zegt ie dan, of ‘Hij raakt 'm’. *Het spant 'm bij de grenzen*, schreef 'n journalist in 1914 toen de Duitse kanonnen donderden; in dat *'m* kreeg de spanning van 't gemoed 'n pendant in 'n krachttoer van de geest[3]. Zo'n spanning werkte ook in de Brabantse boer die zei: *'t Is 'n kleine w e r e l d vandaag*! (= 't Is mistig); de kwaliteit ‘mistig’ verdikte zich bij hem tot 'n substantie.

Maar dat is heel wat anders dan dat kleine *'m* van daarjuist, denkt men.

Toch ging het ook bij ‘'n wereld’ om iets kleins n.l. over dat *'n* vóór ‘wereld’; op volle kracht komt 'n substantief meestal niet zonder dat lidwoord. Omgekeerd kan 'n lidw. 't wel zonder

1) Dat neemt natuurlik niet weg dat we bij andere gelegenheden de enkele uitroep ‘Heerlik!’ veel beter vinden dan de volledige zin. Maar nu we de substantie moeten bespreken en nog wel waarderenderwijs, nu prijzen we 't Lot waar dit ons substanties aan de hand doet.
2) D.w.z. in het algemeen; ‘op den duur’ is hier niet de juiste uitdrukking, en toch wel; in mijn oor altans k l i n k t 't beter, en zo vloeide 't ook argeloos uit mijn pen; ik handhaafde dat dichterlik element in me tegenover de denker in me; begrip is niet alles voor de mens die ook van muziek houdt; al is 't maar van zijn muziek.
3) Op 'n reklamebiljet van 'n konfektiemagazijn: *Tijdens de Paaschdagen kunt ge 'm geuren*! en bij Caroline v. Dommelen, over 'n knap kostuum: *'t Deed 't 'm*.

substantief: *Hij maakt er 'n goeie mee* (= Hij wint er goed bij)[1]. En dat ook in dit *'n* 't substantie-element ten dele individu-element is, blijkt bij Robbers: *Dat is er weer een van jou*! (= zo zou 'n ander niet spreken). En hoe ook andere kleine taalstukjes dezelfde krachttoer vertolken, blijkt uit: *De oogst is een en al tegenvall er* (= valt danig tegen). - *'t Is toch zo'n hebberd*! (= hij is zo hebzuchtig). - *'t Zal wel op 'n niksterd uitlopen* (= op niets). Onder die pittige dingetjes is voor ons vooral 't lidw. *'t* van belang. Immers zoals *'t goed* en *'t kwaad* de substantivering is van *goed* en *kwaad*, wordt 't feit dat Jan leest tot substantie in *Het lezen van Jan*; zo wordt de werking in 'Ga je nog altijd door met proeven nemen?' tot substantie in: *De Verkeerspolitie gaat door met het nemen van proeven* en zo werden ook in dat *het* al die kranige substanties van Ali en de haren geboren: *het houden* en *het wegnemen, het vloeien* en *het afnemen, het verleenen* en *het uitoefenen*.

Maar knapper nog dan al die knappen is de Engelsman met z'n *It is a bad o n e* en de Duitser: 'Die mop is al *'n* oude'[2]. In die buitenlanders kweekt de substantie-kracht ook zeker respekt: de Duitsers schrijven elk substantief met 'n hoofdletter en de Engelsen doen 't zelfde met 't woord *ik*[3]. Dat is 'n onbewuste poging om de grond van alle substantie-kracht te signaleren: het redelik zelfrespekt, de menselike zelfbewustheid[4].

1) Als men beter voor niets kan lopen dan nadelig kopen: *Beter 'n kwaje loop dan 'n kwaje koop*! en als iemand iets wel moet: *'t Is 'n motje.*
2) Volgens 'n interview sprak de Dirokteur van de H.T.M. onlangs '*over de mogelijkheid dat de uitslag e e n andere zou kunnen zijn dan d e verwachte*'. Waarschijnlijk werd hier een Duitse vulpen gebruikt; de direkteur zal wel gezegd hebben, 'dat de uitslag a n d e r s zou kunnen zijn dan v e r w a c h t w e r d '. Als de puristen eens op deze echt nationale verschillen letten in plaats van op noemwoorden?
3) Ik wil hiermee die hoofdletters niet h i s t o r i e s verklaren; dat is mijn zaak niet; wel weet ik zeker, dat 't histories gewordene later door omstandigheden zowel gesteund als geschaad kan worden; de koïneidentie van historie en aktuele psychologie is dikwels toevallig.
4) Dit woord in bezonnen zin! Ook 'n kippeboer zegt van z'n haan dat die zo 'zelfbewust' door 't hok stapt en zo zegt z'n vrouw tegen de hond: 'Hoe s p r e e k t ie?' Algemeen taalgebruik is niet geschikt voor psychologie, o.a. ook niet, als 'ikheid', - òns synoniem voor 'zelfbewustheid' -, in de zin van 'egoïsme' wordt gebruikt. Men verwart dan de gevoelswaarde van 't woord *ik* met 't begrip van dat woord. Al gaan zelfzucht en zelfbewustheíd in de mens samen, 't een is 't ander niet.

Wat er ook gebeure, 'n mens als mens blijft zich zelf; al bekent ie dat niet zo bewust als 'n Christen of als 'n Stoïeijn, dageliks spreekt ie 't toch honderd keer terloops uit als ie vertelt *'k ben ziek* of *'k ben gezond, 'k ben blij, 'k ben bedroefd; 'k ben benieuwd, 'k ben bezorgd; nu ben 'k oud, toen was 'k jong*; bij al die wisselende predikaten blijft ie zelf 't ene subjekt, ''k'; hij weet zich de ene persoonlikheid in de vele kwaliteiten en stemmingen, de ene blijvende kern in de sfeer van 't velerlei vergankelike. En dageliks stijgt de kracht van die bewustheid, want dageliks vermeerdert zich 't getal ervaringen om dat ene ik en wordt dus de tegenstelling tussen al dat vergankelike en 't ene blijvende, groter; zelfidentiteit wordt sterker geweten naarmate de wetende ouder wordt. En dat geldt niet alleen de enkele mens maar ook de mensheid, altans bij stijgende kultuur. Toen de Romeinse kultuur in de Germaanse massa's omhoog klom, schoot niet alleen de individualiteit te dieper wortel, ('t slavendom viel uiteen in zelfstandige Christenen!), met die meerdere zelfstandigheid in de maatschappij liep meerdere substantie in eigen wereldje parallel. Als men b.v. een peer plukte, werd *carpo* steeds vaker als *ik pluk* (*ik* is veel zelfstandiger dan *o*, vooral in *als ik een peer pluk*). Maar zo versubstantiveerde zich het hele paradigma; want hier is de mens de maatstaf van de dingen; zoals ie zich zelf kent, beschouwt ie ook z'n medemensen (jij en hij), z'n huisraad, z'n alles; ook 'n stoel kent ie eerst als nieuw, dan als oud, nu nat, dan droog, gisteren wit, morgen groen geverfd, en toch steeds dezelfde stoel, in al de stoelkwaliteiten steeds de stoel-zelf, de bestendige kern in de variabele sfeer, de ene 'hij'. Ook met naamwoorden vertolkt men zo iets. Waar de Romeinen hun zitje als 'stoel' kenden, spreken wij van ''n stoel', als van één uit velen. Dat erkenden de Romeinen natuurlik ook, bij navraag altans; wij erkennen 't doorlopend, ongevraagd; 't besef dat zo'n stoel 'n individu is evenals wij, is bij ons zo sterk, dat we om dat *een*-uit-velen 't vele zo goed als vergeten, 'een' niet meer als 'één' erkennen maar als *'n*, geen telwoord maar lidwoord, geen versleten vorm maar 'n eigen vorm voor 'n nieuwe inhoud: kern begrip; *'n* betekent nu meestal niet meer een-uit-velen, niet meer individualiteit, maar identiteitin-'n-variërend milieu, kortom: substantie.[1)]
De gemíddelde mens van nu gevoelt behoefte 't zo te z e g g e n ('*ik* pluk', '*'n* stoel'), hij wil 't ook zo h o r e n van anderen; anders zou 't onduidelik zijn, d.i. een slechte duiding van 't gedachte-objekt; aan

1) Liever: sterke substantie. Er is ook zwakke substantie-kern, met minder belangrijke sfeer bv. 'n stof (*thee*), 'n hoedanigheid (*goedheid*), beide als gedachte-objekt i e t s dat zich tegenover 't denkende ik o p één lijn er mee plaatst, beide 'n substantie, maar toch zwakker wegens gebrek aan konstante, logiese vorm van de sfeer, 'n zwakheid die blijkt uit 't gemis van *'n* en uit de aanduiding door *ze* of *'t*. (Merk op, dat thee (zonder *n*!) toch *'n* stof is, en goedheid *'n* hoedanigheid).

> gerijpt zelfbesef beantwoordt gerijpte objektiviteit, aan krachtig gevoelde individualiteit krachtige helderheid. Onduidelik als die substantiezwakke taal van de Romeinen is! Voor onze scholieren met hun modern getogen geest, lijkt 'n latijnse zin wel 'n stukgespatte bol; aan de hand van allerlei obscure, vaak dubieuze, konmerken moet subjekt en predikaat worden uitgezocht en, in de aanhang van elk, attribuut of substantie of beide worden thuisgebracht, en zo kan, door logiese klassificatie, 't geheel worden gerestaureerd[1)]. Maar restauratie is het eigenlik niet, 't is modernisering, als men wil: kerstening. De Latijnen vonden niets kapots aan hun zin en zo vonden die zo duidelik als .... hun verwarde mythologieën en vlottende metamorphosen. Elke tijd heeft zijn verhouding tussen subjektiviteit en objektiviteit, zijn eisen van gevoeligheid en duidelikheid, van zelfbesef en zelfvergetenheid.

Wìj voelen ons-zelf (en dingen als 'n stoel) zeer zelfstandig, sterk substantief, en waar dat in 'n aparte woordvorm tot uiting komt, daar is dat gevoel uit de duisternis naar 't licht getreden, van onbewustheid tot begrip gerezen, en dan is 't ook iets objektiefs geworden en stelt nu voortaan ook z'n duidelikheidseisen.

Gelukkig wordt daaraan vanzelf voldaan; centratie blijkt 'n onbewuste zelfbewustheid. Dat die tegenstrijdigheid hier geen onmogelikheid is, komt daardoor, dat die bewustheid in z'n zwakheid de onbewustheid nadert. In vergelijking met vroeger tijden moge ons permanent zelfbesef sterk zijn, vergeleken bij het sterke weten dat nu en dan in n a a m woorden tot uiting komt, is het zwak. In die naamwoorden ‘zelfbewustheid’, ‘ikheid’, ‘substantie’, ‘kern’, ‘centrum’ is 't ook objekt van opzettelike beschouwing en daardoor sterk belicht; maar in de vnw. *'k, ie* en *'t*, in de lidw. *'n* en *het* en verder in de achtervoegsels *-er* e.d. wordt 't slechts terloops vermeld; al die onbetoonde zelfbewustheid (en bewustheid omtrent 't geen als gedachte-objekt tegenover 't Zelf staat,) is 'n substantie-gevoel, dat

1) Zouden ze ten slotte 't Latijn zonder die restauratie verstaan, dan zouden ze verlatijnst zijn, d.w.z. hun moderne behoefte aan centratie zouden ze kwijt zijn en daarmee hun elementaire geesteskracht. Gelukkig kan dat niet. Toch wel ten dele? Geen zwakker schrijvers ontmoette ik dan onder de classici; maar tegelijk vond ik onder de klassiek govormden onze fijnste geesten; in de geestelik sterk aangelegden schijnt Antiek en Modern zich gunstig te kruisen. Hoe dat gaat, is mij een veelzijdig probleem. Een gedeeltelike oplossing (op syntaktiese gronden), waartegen ik mij graag zou willen keren, gaf Dr. P.C. Brouwer in *Tijdschr. v. Zielk. en Opvoedingsleer* Des. 1925.

't bij z'n stijging uit 't duister niet verder bracht dan de schemer; daarom zijn de betreffende woorden nog maar half woorden en worden noch die woorden-zelf noch de halve bewustheden die ze vertolken, door de spreker-zelf opgemerkt. Hij is op dat punt als de overredene die, eerst bewusteloos, zwakjes weer bijkomt maar daarom nog geen erg heeft in dat bijkomen; want bewustheid o m t r e n t bewustheid is bewustheid-in-de-tweede-macht, en die komt niet op 't eerste ogenblik. Zelfbewustheid-in-de-tweede-macht kan ook niet 't deel zijn van iemand die 't op de eerste plaats over iets anders heeft bv. in *'k ga lezen*, waar *lezen* 't aksent heeft en niet *'k*. En zelfs nà die sterke attentie voor 't geen buiten hem is, heeft de gemiddelde mens weinig behoefte aan attentie voor zich zelf in de tweede macht. Dat iemand z'n eigen portret met klem in de rechterhand houdt, komt wel voor: hij heeft graag zich zelf; maar dat ie dan weer met de linkerhand de rechter omklemt om zo het h e b b e n -van-zich-zelf te hebben, zich zelf in de tweede macht te hebben, dat zou een wonder zijn. Haast even zeldzaam is 't dat iemand zich zelf in de tweede macht is; hij moet daartoe zich zelf nog eens als centrum in z'n eigen centrum plaatsen; van r e centratie zou men hier terecht kunnen spreken; centratie is maar bewustheid in de eerste macht, 't is bewustheid zonder erg en in zover onbewustheid; centratie, zowel als 't onszelf betreft als wanneer 't de substantie buiten ons (de spiegel van onszelf) geldt, is uiting-van-redelikheid door 'n instinktieve daad. Zo goed als de Brabantse boer strooit de Leidse chemicus z'n substanties zonder erg door z'n taal en ... zeer precies; zo theoreties nihil z'n kennis van de substantie is, zo handig is ie in de praktijk; aan zijn taal vindt de scholier niets te restaureren, 't is allemaal zo duidelik als ... Hollands.

Geen wonder dat als die praktijk tot theorie werd, dit meestal de ‘duidelikheid’ gold, de objektieve helft van de zaak. Zo vond Kant dat als onze geest voor z'n begrippen geen substantievorm bedacht, de kosmos voor ons weer 'n chaos zou worden; in een landschap zouden kerken en bomen, huizen en rivieren, wolken en bergen één zijn als de klodden verf op 'n schilderspalet, een zelfde effekt als wanneer alle werelden, centrumloos, weer in elkaar zouden lopen, elk op zich zelf en onderling; geen mens werd uit de brei meer wijs. Dat het duidelikheids-element het enig gekende in de substantie blijft, is te begrijpen van geleerden die taal alleen lezen om de tekst, 't gedachte-objekt; wie in 's mensen taal ook de mens-zelf beschouwt, komt onvermijdelik

van 't objekt tot 't subjekt en tot diez'n subjektiviteit o.a. tot z'n substantiegevoel, 't gevoel n.l. dat er behalve de aandoening nog 'n vast punt is, hetzij in de aangedane 't zij in 't aandoende. Waar die tweeërleiheid in de duisterheid van 't gevoel nog niet wordt onderscheiden, wordt van 't vast punt meer de vastheid en de puntigheid dan 't punt zelf gevoeld; de zelfstandigheid is nog half kwaliteit en geeft kwaliteit aan de uitdrukking, die er zo niet substantiever dan toch steviger door wordt: ‘'t spant er e r g ’ wordt dan: *'t spant 'm*. Juist omdat de substantie hier zo subjektief is, heeft de spreker er te minder erg in; hij weet enkel maar dat ie met ‘ik smeer 'm’ b e d o e l t te zeggen ‘ik vlucht’, i n w e r k e l i k h e i d zo gevoelig mogelik, n a a r i e m e e n t zo raak mogelik, zo raak als toen Willem Tell de appel afschoot; objektiever kan 't niet!

Zo raak objektief menen ook onze schrijvers te zijn als ze de kranige sprekers uit 't volk nog overtreffen. Zoals poëzie is ook centratie, al wortelen beide in de ziel van sprekenden, toch 't best bij schrijvenden te zoeken. Als A zegt: ‘Hij heeft zo'n ijdel gezicht’, kan B meer substantief zeggen: ‘Z'n gezicht zit vol ijdelheid’; maar A en B worden overtroffen door zeker schrijver: ‘De IJdelheid zelf graveerde die trekken in 't gelaat’. ‘IJdel’ werd tot ‘trekken’ - dat is één substantie - en tot ‘IJdelheid’, - dat is de tweede substantie, en nog wel een zeer sterke, want hij is aktief: hij ‘graveert’, en nog wel ‘zelf’; als dat geen echte zelfstandigheid is! Met de duidelike objektiviteit van de feiten heeft dat niets meer te maken; de substantie is hier niet syntakties noodzakelik d.w.z. de substantie is er hier niet, opdat er 'n vaste kern voor de gedachte zou zijn, maar opdat ie er nog meer kernachtige vastheid aan zou geven, geen objektief centrum maar 'n subjektieve kracht zo sterk als 'n centrale kracht. - *Jeugd mist vaardigheid en diepte*, schreef 'n ander. Dat was zeker krachtiger gezegd dan ‘Jonge mensen zijn nog weinig geoefend in handelen en weinig geneigd tot filosofies denken’; die grotere kracht zat in 't hoog substantiegehalte van de zin. Een allersterkste centratie gaf eens Potgieter ten beste in ‘... *Maar b e v i n g der handen en t r i l l i n g der lippen, vergete h a a r wie 't kan* ...’ 't Ging daar over een Pennelikker die zo maar aan de dijk werd gezet, diez'n handen toen begonnen te beven, diez'n lippen toen ... Maar wat 'n omschrijving geef 'k nu! verwateren heet dat wel, vervluchtigen is 't hier, decentreren. Dat deden we vroeger ook met Staring. *De Vreugd was in Terborg. De Speelman had de*

zorg; dat werd dan weer tot ‘Blijde m e n s e n ’ ... en ‘zorgende l i e d e n ’. Theoreties kon dat geen kwaad; substantie wordt begrepen in 't licht van de kwaliteit en omgekeerd, en zo ook centratie in 't licht van decentratie; maar waar zulke parafrase als stijloefening geldt, wordt ontledende theorie met scheppende praktijk verward.

- Maar betreffen bovenstaande gevallen, vooral dat van 'n ‘IJdelheid’ die ‘graveert’, niet de Personifikatie? en geeft dat in 'n beschouwing over de substantie geen verwarring? verwarring ook tussen Grammatika en Stijlistiek?

Geen verwarring maar stijging! Personifikatie geeft de hoogste graad van substantie. Het middelpunt der aarde is als 't middelpunt van Venus en van Jupiter, centrum is centrum, verstandelik is er geen verschil, subjektief wel; in de mens is de substantie weer anders gevoeld dan in 'n levenloze stof; in de mens vindt de substantie z'n meest belangwekkende sfeer. Zoals men in meer ontwikkelde organismen steeds 'n meer voorname ziel veronderstelde, zo voelen we onbewust in de mens 'n meest krachtige kern en voelen we bij overdracht in de dingen die ons erg imponeren, 'n menselike kern, zodat we ze menselike namen geven, liefst de meest menselike: Jan. De westertoren te Amsterdam heet Lange Jan, z'n broer te Moskou Grote Jan (Iwan Weliki?)[1)]. Bij het schrijven, dat uiteraard grote expansiviteit veronderstelt, stijgt de ongewone substantieve kracht nog hoger. Dat zien we vooral in de eeuw van de Allegorie. In die tijd van rasse geestesbloei, toen, na de uitvinding van de boekdrukkunst, geschreven taal 'n massaärtikel werd en zo vanzelf het bewustzijnszaad met hopen werd gestrooid, bleek bij feestelike gelegenheden de substantie tot wonderplant opgegroeid. Vruchtbaar was het volk al te voren in substantiveringen als *Beter blode Jan dan dode Jan* (= 't is beter bang dan geschaad te zijn), maar nu werden de hoedanigheden zelf allemaal Jannen en Jannetjes; *blood* werd niet alleen tot *blooheid* en *goed* tot *goedheid*, die substanties gingen op hun beurt de hoogte in en werden personen in levenden lijve, één défilé van substantiverende mannequins.

Indrukwekkend vooral, omdat ze niet alleen liepen, maar ook voortbrachten. ‘Vreugd veroorzaakt dit’, werd er bijgeschreven,

1) Dat *Jan* 'n meest menselike naam is blijkt uit de veelheid van gezegden als *Jantje Sekuur, Jan Kordaat, Jan Salie, Jan de Kiezer, Jean qui rit.*

en ‘Vroomheid heeft dat ten gevolge’. De eeuw van de boekdrukkunst was ook de eeuw van de groeiende kausaliteit; Bacon en Koster waren kinderen van één geest; centratie gaf substantie en kausaliteit. Dat is te begrijpen. Wie bij afwisseling zegt 'k schrijf, 'k lees, 'k eet, 'k drink, voelt zich niet alleen 'n steeds blijvende kern in 'n veranderlike sfeer, maar 'n motor in 'n vlijtige machine. Zo is ook 't aardmiddelpunt kern èn motor: van al wat valt, is hìj de trekker. Niet alleen 'n rustige substantie is de ikheid, maar ook 'n zelfbewuste drijfveer. ‘Als 'k niet wìl’, zegt reeds 't kind, ‘dan doe 'k 't ook niet’. Kausaliteit is de mens zich dan ook krachtiger en eerder bewust dan substantie; vóór Loeke, de grondlegger van 'n moderner substantiebegrip, was er Bacon, de man voor wie ‘oorzakelik weten kompleet weten’ was. Maar als 't er op aankomt, kausaliteit als 'n soort ik heid bewust te maken, dan blijkt de mens nog minder bekwaam dan waar 't de substantie geldt, ja die bekwaamheid neemt af met de jaren, in de mens en in de mensheid; 'n kind dat ‘niets doet als 't niet zelf wil’, merkt, dat met die kausaliteit ook verantwoordelikheid verband houdt, en 't begint met de volwassenen ijverig mee te praten over ‘aard’, ‘aanleg’, ‘natuur’, ‘neiging’, allemaal oorzaken van z'n daden. Dat bedoelt ie wel niet zo bewust als de determinist of als Eva (die 't op de slang terugwierp) of als de latere Jood (die 't op de zondebok laadde), maar prakties denkt ie toch zo. ‘Wetenschappelike aanleg’ zou men dat kunnen noemen, want de gangbare wetenschap is de opperste in de kunst van schuldverschuiving. Immers terwijl in alledaagse taal nog dikwels wordt gehoord ‘Jij bent de schuld!’ - als nl. Jan in z'n onrust 'n stoel omgooit -, heet 't in wetenschappelike taal niet, dat Jàn de oorzaak is, zelfs niet z'n onrust, maar 't feit dat ie tegen de stoel aanstootte; ook 'n ander had dat kunnen doen, om 't even! als maar tegen de stoel wordt aan gestoten valt die om; bij het sterk gecentreerde wetenschappelik denken zijn f e i t e n , niet personen of dingen, d e oorzaken.

- Maar dan heeft kausaliteit niets meer met substantie of centratie te maken!

- Die kausale feiten substantiveert men: ‘door h e t tegen de stoel a a n s t o t e n valt deze om’. Wetenschap voogt aan het Leven 'n massa substanties toe. In beginsel is daar weer niets op tegen. Wie, op middeleeuwse manier, alles direkt op mensen, of nog korter, op God alleen terugbrengt, is zomaar aan 't eind van alle onderzoek en kan te rusten gaan; wie graag wakker

blijft, die schuift steeds opnieuw de oorzaak van 'n reeds gevonden punt af. Zo kan 'n veelheid van kausale substanties 'n teken van geestesijver zijn; zo kan ook 'n allegoriese optocht in de eeuw van de Renaissance 'n feest geacht worden van de ontwakende mens, die vruchtbaar werd in reeksen van hoge substanties, gepersonifieerde Causae.

In 't laatste ligt ook 'n les. Jonge bloei is kwistig, verkwistend zelfs. En dan zijn we vergeeflik. Onverbiddelik zal de kritiek moeten zijn tegenover schrijvenden in de twintigste eeuw, die, man geworden, spreken als 'n man en ... schrijven moeten als 'n man d.i. met verstand en met smaak. Wat geeft 't, dat met vernuft wordt gezorgd voor ‘'t geslacht en de naamval’ van 't substantief, als daarnaast de substantie zelf tiert met de smaak van de pedant, 't ritme van de klomp, de lengte van de speech, de klaarheid van de rechter, de slimheid van 't kostschoolmeisje? Onze waarderende beschouwing van de substantie moet gevolgd worden door een geordende kritiek op 't velerlei leliks dat Ali en de haren bij 't schrijven te zien geven.

Allereerst in de school. Daar hebben ze 't b.v. over 't feit dat cencellige wezens ook buiten 't water kunnen leven, ‘zo in afgietsels van gedroogde planten verschijnen en daar dan ook eens door Van Leeuwenhoek ontdekt werden’; *vandaar*, schrijft de geleerde meer kausaal, *vandaar h e t v o o r k o m e n van infusoriën in afgietsels van gedroogde planten wat a a n l e i d i n g gaf tot h u n o n t d e k k i n g door Van Leeuwenhoek*. Dat zijn drie substanties meer. Wetenschappelik cachet geeft dat! 't verraadt type, zegt de Fransman, die 't niet mooi vindt dat men in gemengd gezelschap z'n beroep verraadt. Ook in ons land zijn er die die Franse smaak huldigen, en daarom was 't met spijt dat we die kausale centratie in 'n encyclopedie aantroffen (Oosthoek VI, 879). Dat wordt bedenkelik. De liedjeszanger Louis Davids vroeg eens aan z'n gehoor of ie nog 'n paar liederen zou veroorzaken. 't Algemeen gelach bewees dat pedanterie ook komies kan zijn. De normale mens kijkt niet steeds zo scherp dat al wat kausaal is, ook als kausaal naar voren komt. 'n Zanger is de oorzaak van z'n lied; maar in 't feit dat men 'm tot subjekt kiest van 'n zin (*Louis D. zingt 'n lied*) is die kausaliteit al voldoende tot uiting gebracht. Die kausaliteit was in 't geheel van de gedachte ook maar iets van de achtergrond of van de ondergrond, misschien meer gevoel dan begrip. 't Leven kent veel van die halve begrippen zoals

ook de Natuur voor de helft uit achtergronden en diepten bestaat. Weliswaar kent 't Leven ook zo goed als de Natuur reliefs en toppen: ‘De gevolgen van de grote droogte doen zich ook op de beurs gelden’, zegt men natuurlik en toch zeer scherp, of: ‘de oorzaken van die malaise liggen voor de hand’, en tegelijk zijn dan die hele begrippen 'n handige samenvatting i.e. van allerlei ongunstige omstandigheden. Zo'n handigheid zal vooral ook de wetenschap moeten betonen; daar toch streeft men naar algemeen begrip; hoevelerlei biezonders wordt dààr niet te zamen één ‘oorzaak’ of één ‘gevolg’! Zo worden daar ook veel feiten samen één ‘eigenschap’ of ‘vermogen’, kortom 'n kausale substantie. Maar ook hier krijgt de deugd z'n gebrek. Het kausale substantief wordt 'n gewoonte-ding en daarmee 'n leeg idioom. ‘Een lied veroorzaken’ heeft nog zin, maar ‘die soort plant heeft de eigenschap der vergiftigheid’ (i.p.v. is vergiftig) at: *Het bevatten van jodium is niet uitsluitend een eigenschap van de zeeplanten* (i.p.v. Niet alleen zeeplanten bevatten jodium) of: *Die haartjes bezitten het vermogen zich te kunnen samentrekken* (i.p.v. Die haartjes kunnen zich s.), al die kausale taal is in de school 'n bef te veel en moest daarbuiten met hoongelach beantwoord worden. Dat dit nu niet gebeurt, is 'n bewijs hoezeer de School het Leven heeft aangetast. Uitgevers van botaniese kalenders laten de tekening door 'n kunstenaar maken, maar de beschrijving dragen ze op aan ...? Beschrijven is geen kunst; taalsmaak wordt met de vakkennis op de koop toegegeven, wetenschappelike titel waarborgt bel esprit[1)] en zo leest men op 'n wandkalender: *Deze plant deelt de eigenschap der vergiftigheid met alle andere ranonkelachtigen*.

Van de wanden vloeit die schoolse zwaarwichtigheid over de bureau's ook van niet-wetenschappelike schrijvers. Een bekend romancière die van 'n meisje wil vertellen dat ze dagenlang niet slapen kon en toen 'n brief ontving met 't opschrift *Mijn lieveling*!, vertelt verder: *Het lezen van dien brief deed de strakheid in haar hoofd wijken*. Dat ‘lezen’, dat normaal slechts als oorzaak wordt gevoeld zodat 't latent blijft in 'n bijzin van tijd (‘Toen ze dat woord las, enz.’), die oorzaak wordt bij 't schrijven, vooral

1) Dit was misschien geen ironie in de tijd toen akademiese vorming aan alle fakulteiten 'n belletristiese zijde waarborgde. Verkeerd beoefende letterkunde was oorzaak dat die zijde meer vakkundig werd dan schoon bleef en zo ten slotte voor de meeste vakken overbodig werd geacht.

van ontwikkelde mensen, meer bewust, nog wel niet evident in 'n apart begrip (‘oorzaak’) maar toch reeds als zins s u b j e k t (‘Het lezen’) en wel subjekt van 'n kausaal gezegde (‘deed wijken’). 't *Cum hoe* wordt al aardig 'n *propter hoe*, prijst de geleerde aan de wand; als ie aandachtig z'n koerant leest, zal ie lauweren te kort komen. Zo goed als hij zelf schrijft ‘Door het tegen den stoel aan stooten, valt deze om’, zal ie ook van 'n ongeluk op 'n overweg lezen dat *het moet te wijten zijn aan h e t niet tijdig tot staan k u n n e n brengen van de paarden*.

Vooral bij het opvallend gebruik van termen als *onderzoek, oorzaak, reden, gevolg, verwekken, wegens, door*, meest vergezeld van 'n gesubstantiveerde omstandigheid, blijkt de meest alledaagse pen 'n stekje van de professor. 'n Waterstoker gaat dan *'n o n d e r z o e k instellen naar d e p l a a t s waar 't geluid mocht worden g e w e k t*; bij 'n loting kan dan *niemand d e r e d e n te weten komen van h e t niet d o o r g a a n der trekking* en 'n jongen *komt dan d o o r v e r d r i n k i n g om h e t l e v e n*. Een groot percentage van de gevangen vogels gaat dan dood *ten gevolge* van *het met lijm besmeerd zijn van veeren en snavels*. Het bezwaar dat een giraffenek zo lang is, wordt dan 'n *bezwaar dat v o o r t v l o e i t uit d e l e n g t e van den giraffennek*. Maatregelen om 'n geschikt terrein voor 'n kerk te krijgen worden dan *maatregelen die tot g e v o l g hebben dat een geschikt terrein beschikbaar kan worden gesteld*, en als iets van de jenever komt, dan *wordt het v e r o o r z a a k t d o o r h e t d r i n k e n van genever*, terwijl er, nu hier dan daar, *een staking uitbreekt onder de bioskoopmusici w e g e n s h e t n i e t i n w i l l i g e n van hun wensch van een wekelijkschen rustdag*; bioscoop en bos, kerk en kroeg, dierentuin en spoorlijn, 't is alles gedrenkt in de zee van kausaliteit die de nieuwe wereld overspoelde. Zelfs die meest diepzinnige oorzaak die altijd nog in de kausale verschijnselen wegkruipt, is nu gemeengoed geworden: *de o o r z a a k van het ongeluk is te zoeken i n h e t h a r d r i j d e n van den bestuurder*, en zo schreef ook 'n architekt over 'n oorzaak die in de gesubstantiveerde oorzaak was wegg e s c h o l e n . Hij had 't toen nl. over 't feit dat luifels en galerijen, die in de nieuwe stad ook op regendagen het winkelen zo prettig maken, in de oude stad contrabande zijn

omdat 't daar toch al zo donker en muf is.

Maar hoor nu eens hoe die oorzaak wetenschappelik tot uiting komt, te beginnen met 'n hoofdletter en te vervolgen met tien substanties: *Men weet wat d e o o r z a a k is van h e t n i e t t o e-*

passen dezer zoo nuttige werkwijze. Zij schuilt in het gebrek aan licht en lucht in de nauwe s t r a t e n onzer oude s t a d .

Als we die gewichtige omhaal in 'n algemeen tijdschrift, laken, kan Schr. ons tegenwerpen, dat voor hem Franse smaak en bel esprit geen maatstaf zijn. Maar behalve de geest stelt ook het oor z'n eisen, eisen van Hollandse smaak. Als iemand 't wil hebben over 't feit dat m'n broer aan z'n vrouw 'n kadootje geeft, en dan schrijft ‘over *het geven* van m'n broer aan z'n vrouw van 'n kadootje’, dan zal ieder, zo niet het komiese van de gedachtebouw, dan toch 't holderdebolder van de aksenten vernemen. Datzelfde geluid zat in die architekturale zin over ‘de oòrzaak van het niet toèpassen dezer zo nuttige wèrkwijze schuilt in heb gebrèk aan licht en lùcht in de stràten onzer oude stàd’; al die opgehoopte substantieven dreunen als de klompen van de feestvierenden op de boeredeel.

> Er was daarbij ook zo sterk gedacht! en denken is geen ritmeren, integendeel, die twee zijn zo verschillend als ziel en lichaam, al hangen ze ook even innig samen. Ritme is de meest primitieve uiting van leven, 't zit in 't water, 't riet, 't dier, alles ritmeert. De poes die in de zon zit te vegeteren, doet 't zelfs heel duidelik: hij spint. Maar als ie attent wordt op 'n vlieg, dan houdt ie op; 'n mens die erg attent wordt, houdt z'n adem in. Deze biologiese feiten symboliseren die menselike attentie die d e n k e n wordt; 't is in kern 'n zekere stilstand van dierlik leven. De leer bij velen luidt dan ook dat na de dood de geest pas z'n volle leven kan beginnen. Die toekomstleer is voor hun rekening; wij, die slechts huidige feiten beschouwen, moeten hun toch in zover gelijk geven dat de denkkern (zoals in de woorden *'k, 't, -er, 'n* en *de*), zo niet ritmeloos, dan toch ritmies down is, in tegenstelling tot de noemwoorden, die steeds 'n up vertegenwoordigen. Kon denken 't zonder spreken, kon in 't leven 't individu 't zonder gemeenschap, dan zou denken misschien totaal geluid- en dus ook ritmeloos zijn; nù is 't met 't ritme innig saamgeweven, ja in zo'n sterke mate, dat ònze denk-kwestie foneties meer de luide noemwoorden (*het g e v e n , het l e z e n*) dan de stille kernwoorden betreft en overdreven centratie geen smoring van de geluidskracht maar bederf er van betekent.

Men vergelijke:

De Regèring beslòòt, 'n kommissie te vormen.	De Regeèring besloòt tot het vòrmen van eene commissie.

Beide zinnen hebben vier aksenten, maar bij 't spreken zijn die vier verschillend van kracht en toon: het lijkt daar een duin, dat door de zeewind in twee stadia steeds hoger werd opgewaaid, toen z'n derde en hoogste toppunt bereikte in ‘kommissie’,

om daar tamelik plotseling de laagte in te gaan. Zo'n duinritme wordt door de mens dikwels verwoest, met ploeg en wals, met ... pen en inkt. Hij krijgt dan 'n mooie weg, 'n effen plein, 'n ... monotoon gedreun. Niet ieder hoort dat. Er zijn er voor wie taal geheel vergeestelikte en lezen, zo goed als schrijven, enkel denken werd. Ze verdienen de blaam die nu de ‘intellektuelen’ treft: 't zijn verdwaasden in de wijsheid. En ze gaan er groot op. ‘Je moet me enkel met de ogen lezen’, zeggen ze; ‘wíe me met de oren leest, is atavisties besmet; 'n mens is geen nachtegaal, onze diereafkomst is praehistories’. 't Is waar, voor de klankeweelde van 'n Paul Verlaine deugt het algemene schrijven niet, maar ook niet voor het intellektualisme van geleerden[1]; de massa is in deze minder bewuste dingen meer gemiddeld; uitersten in dezen deugen alleen in de randgroepen; ook 't dichterlik uiterste; uiterste is altijd eenzijdig, in ritmies opzicht monotoon. In de dichter gaat ritme in eenzelvig metrum over; dat past bij de verrukking boven 't alledaagse[2]; 't alledaagse zelf eist variatie; jambe en trochee, anapest en daktylus, 't hutst er alles door elkaar.
Organisatiemannen vinden hier 'n ‘chaos’; ze vergeten dat de boze wereld voor de helft 'n beau désordre is, zoals ook de natuur, waar de meest onmogelike groepering van bomen en duinen, plassen en hoeven, toch een heerlik panorama geven. Niets is dan op zich zelf braaf of boos, maar alles wordt aannemelik in 't schoon geheel. Op zich zelf is 't geklop in ‘het besluiten tot het vòrmen van een kommìssie’ mooi noch lelik; 't kan 't muzikale thema worden van 'n gedicht, - er is, meen 'k, zelfs 'n klopsymphonie -, maar in 't proza van alledag zou die veelvuldige herhaling van dezelfde slag al gauw vervelen. Wie de vermaning van Geel om ook van 't proza iets moois te maken, zou willen behartigen, vond ook ritmies 'n goede gelegenheid: hij richte zich naar de natuur. Maar hij zette zich schrap! Duizenden scribenten zullen 'm omver willen lopen. Ze kunnen niet anders. In leerboek en circulaire, in koerant en reglement en in al die duizenden vormen waarin Organisatie en Ontwikkeling

1) Hun woordvoerder over ‘atavisme’ en zo, is Dr. Jan te Winkel. Kenmerkend is hier 't verschíl tussen zijn portret in *De Príns* van ..? en dat van P. Verlaine in *L'Illustration* (Salon-nummer van 1922); de eerste met ogen als wachters op de tinne, de tweede een en al sensualisme met weggezonken ogen.
2) Ik hoorde Royaards eens 't lied van Saidja bij de boom voordragen als 'n recitatief; ik vond dat goed gevoeld.

zich uiten, is schrijven geen konverseren, waar 't bevallig ritme vanzelf zich presenteert als 't daar gaat over de kachel die moet opgepookt worden of over de honderd andere, dingen uit de sfeer van tafel en bed, - 't schrijven raakt dan dingen die voor de meesten al gauw 'het hogere' zijn; hùn menselikheid faalt dan; ze zouden kultuurmensen moeten worden, in wie, zoals in de kultuur zelf, de tegenstelling steeds krasser werd, in wie o.a. 't denken sterker, 't voelen inniger, kortom 't dualisme sprekender werd. Maar daartoe waren ze niet in de wieg gelegd, en de School, die hun opvoeder werd, kon 't hun niet geven: de 'Algemene' Ontwikkeling gaf maar de helft, de denkende helft, en de duizenden Schrijvers die door de Verlichte Eeuw uit de grond werden gestampt, stampen op hun beurt een zeer bedenkelik ritme[1)]. Dat doen ze ook bij 't spreken, als redenaars, voorzitters, inleiders en debaters. Want ook dan gaat 't over 't hogere en ook dan stoppen ze, om wille van de steun, hun taal vol centra, wat dan meestal ook een te veel aan aksenten geeft en 'n bederf van ritme en klank. Een spreker over de Afstamming van de Mens wilde 'n serie lichtbeelden van mensen en dieren, met en zonder staart, besluiten met iets meer verhevens, en het doek vertoonde plotseling deze enkele woorden, door de spreker met pathos afgelezen: *Het Verband dat alle Schepselen samen verbindt*! Ik dacht toen aan die redenaar van de Oude Heer Smits op Het Landelijk Maal, die 't had over 't genot, de ... genotten, die 't genot van 't landelik leven te genieten geeft. Hoe hingen beide sprekers met handen en voeten aan 'n idée fixe dat in 'n substantief vooral z'n vaste kern vond![2)]

(*Wordt vervolgd*).

PH.J. SIMONS.

1) Dit houdt geen verwijt in tegen het Leerdicht, waarin ook sterker wordt gedacht in eenvormig ritme; hier is verrukking boven 't alledaagse en harmonie tussen verstand en gevoe], al is 't 'n zeer ongewone harmonie; de dreun van schrijftaalproza is zinking beneden 't alledaagse en verraadt innerlike disharmonie.

2) Dezelfde Spreker: De *Wetenschap is u borg dat de cijfers die ik u geven zal, wetenschappelik gevonden zijn. - De Haagse Courant* van 2-3-'26: *De eerste v e r o o r d e e l i n g onder de nieuwe wet tegen het dragen van korte rekken heeft plaats gehad in h e t v e r o o r d e e l e n van 'n jong meisje tot 24 uur gevangenisstraf; d e v e r o o r d e e l i n g werd enz.*

Losse opmerkingen over het werkwoord.

Imperss. zonder *het* worden, nu men de typus *hem hongert* wel als verouderd mag beschouwen, alleen erkend in de pseudo-pass. (*Er wordt geroepen*.) Intussen is, hoewel in min gewone taal, nog in vol gebruik *Aldus (Alzo) geschiedde. Mij geschiede* (*naar ..., volgens* ...) wordt gebezigd om aan de stijl enige wijding te geven.

Wanneer er regen, storm of onweer is, *regent, stormt, onweert het*. Men hoort niet licht nieuwvormingen, en leest ze zelden, altans in gewone taal. Maar uit de N. Rotterd. Ct. (25 Aug. 1925, Ochtbl. A kol. 2) tekende ik op: Gisternacht heeft het ... gewolkbreukt. Wie op zulke gevallen wil letten, zou b.v. ook ev. kunnen optekenen *het heeft geaardbeefd*. Want ten onrechte beperkt men deze groep van imperss. tot ‘atmosferiese verschijnselen’; ze konstateren 'n n a t u u r g e b e u r e n . Dat is in de regel atmosferies; maar zogoed als het thalatties *het ebt* bestaat, is het géïes *het aardbeeft* mooglik.

Conjunctief. Tegenwoordig bestaat zekere neiging, *-e* te gebruiken in alle vormen, doordat dan duidlik de modus blijkt. Ter oriëntering enkele vrb. van ongelijke herkomst. R.N. Roland Holst, Overpeinzingen 55: opdat gij ervare. Verslag Toespraak tot de Prov. Staten van Gron. door de Kommissaris der Koningin, Juli 1925: Moge gij het mogelijk achten. H. Koch in Ndl. Ts. voor Geneesk. 1924, 2281: Intusschen leze gij vooral de brochure niet! - Uit 'n Indies dagblad: getuige de ± 100 bestaande Zendingscholen. Uit 'n Nederlands: getuige de glimmende kielen der schooljeugd. Algemeen bekend: Leve de koningin en de prins(es)! In 1918 vond ik als leus der bestreden Kalvinisten aangegeven: Geen tooneelstukjes, maar leve de samenspraken! (en adverteerde de Ekonomiese Bond: Leve de mannen van de daad!). Van *-e* voor *-en* herinner ik mij alleen deze 3e ps. *leve* en *getuige*. Er zullen allicht personen zijn die hier g e e n werkw. voelen, maar voor wie *leve* iets is als *hoera* en *getuige* znw., of = ‘men kan dat zien aan het volgende’; misschien hebben juist zij deze vorm als pl. ingevoerd.

Velen gebruiken zelfs in wensende zinnen de ind.-vorm. Niet onbeperkt; voor ‘'t Mag je wél bekomen!’, ‘Dat 't maar gauw

wat beter worden mag!' is niet in gebruik ''t Bekomt je wél!', ''t Wordt m.g.w.b.!', terwijl '*Dat* 't m.g. wat b. wordt!' omschreven conj. mag heten. Maar men hoort: ''t Gaat je goed!', 'Wie 't schoentje past, die trekt et aan'. Het mag opgekomen wezen in gevallen die twee opvattingen toelaten, zoals 'Wie wil, die gaat mee'.

Imperat. naar de bet., ind. naar de vorm is b.v. Wezen jullie voorzichtig met mijn bont (Sinclair). Maar Den Hertog geeft (na de juiste vrb. Trekken jullie wat harder! Lopen jullie wat vooruit!) te onrechte 'Scharen we ons om het vaandel!', 'Rapen we al onze moed bijeen!'; de zinnen bevatten conjunctieven, nl. *(ad)hortatieven*, en deze zijn - door kortheid wat krachtiger - aequivalenten van *laten we* + ínf. (welk laatste ook D.H. conj. acht; § 198, 3). - De ind. laat het subj. niet onuitgedrukt; vd. 'Kijkt u [maar]', 'Komt u hier es zitten!', 'Vertelt u es ...', niet 'Kijkt [maar]' enz. De woordorde is als bij imp. en hort.

Imprt. plqpfeti en imprt. impfeti. 'Kom daar nu es om!' heeft geabsorbeerd wat men zou kunnen uitdrukken door 'dan doe je vergeefse moeite'; dientengevolge is het gaan betekenen 'Daar hoef je nu niet om te komen'. Zo is deze nog slechts formale imprt. vatbaar geworden voor tempusverschil: 'Kwam daar vroeger es om!', en vooral 'Was daar vroeger es om gekomen!' - 'n Zin als 'Zeg dat daadlik maar' komt veelal neer op 'Dat kun je gerust daadlik zeggen' en dgl.; zodoende is mooglik 'Had dat d.m. gezegd!' - 'Ga dan maar liever naar huis' is vooreerst: 'Ik heb dan m.l. dat je n.h. gaat'. Maar dat liever hebben berust veelal op betér achten; daardoor betekent de zin vaak 'Het is dan maar beter dat je n.h. gaat'. Vd. vervolgens 'Was dan m.l.n.h. gegaan' = 'Het was dan maar beter geweest dat je n.h. gegaan was'. 'Ging dan m.l.n.h.' klinkt mij altans nog wat ongewoon; als zodanig tekende ik (vóór misschien 20 jaar, uit 'n hoofdartikel) op: 'Kwam er maar voor uit dat ge zelf 't bewind wilt voeren en de baas wilt spelen' - maar van stonde af merkte ik 't vaker.

Toen de imprt. plqpfeti niet ongewoon meer was, kon hij ook gebezigd waar geen gewone imprt. ernaast stond. 'Had dat maar eerder gezegd!' was van 't begin af 'Het was beter geweest dat je dat dat eerder gezegd had'; 'Zeg dat maar eerder!' is zo onmooglik als 'Het is beter dat je dat eerder zegt' [tenzij in de hier

niet afdoende bet. ‘dat je dat 'n v o l g e n d e k e e r e.z.’]. Hier schijnt ‘Zei dat m.e.!’ mij ongebruiklik.

Imprt. hortativi. In aansluiting aan ‘Laat mij nu de uren goed gebruiken’ zegt H. Swarth (in Olivia; Nedl. 1910 III 33): ‘Stil! liet zij nu de uren goed gebruiken, genieten van den mooien morgen, waarin zij, vrij, weer werken mocht’. Hier zou ‘Ze *wou* nu de uren ...’ het in de oratio obliqua passend impf. geweest zijn naast ‘Ik *wil* nu ...’ van de or. recta. Dit tempusgebruik is door H.S. toegepast op 't (ad)hortatief *laat*, dus op 'n formale imprt.

Zwak impf. Ik weet niet of reeds 'n verklaring is gegeven van 't Westvlaams impf. op *-dege* (*schuddege* naast *schuddede* en *schudde*; ook de sterke ww. zijn daarnaast zwak, dus b.v. *helptege* naast *helptede, helpte, hielp*; z. Onze Volkstaal II 37). Zo niet, dan zou ik déze in overweging geven. Naast *schud(de)de* ‘schudt gij’, uit *schud(de)di*, stond met herhaling van 't pron. *schudde-gi*, verzwakt *schudde-ge*; doordat de fonemen *-de, -dede* en *-dege* nu als gelijkwaardig gevoeld werden, kwam naast *gij schudde* en *gij schuddede* op: *gij schuddege*.

Men weet, dat veel vaker 'n zw. impf. naast 'n sterk opkomt dan omgekeerd: de zw. ww. zijn talrijker dan de st., en deze zijn verdeeld in 'n aantal groepen, zodat elke groep in ledental ver bij die der zw. achterblijft. Is 'n onoorspr. impf. weinig verbreid maar vroeg te vinden, dan zal het dikwels niet hebben voortgeleefd, maar opnieuw zijn ontstaan. Want de paraatheid die aan afzonderlik te onthouden vormen reproduktie waarborgt begeeft A 'n enkele keer, B meermalen. Dit hangt minder samen met algemeen verstand en levensgang dan men zou kunnen denken; bij 'n ook in 't buitenland met ere bekend hoogleeraar b.v. leest men telkens afwijkingen als *ervaarde*[1]. *Kijven* is bij V. Nievelt herh. zw., en M. Esser schrijft *bekijfde*; het bleek mij dat sommigen hierin niets vreemds zien; leeft hier mnl. zw. (meestal st.) *kiven* voort? De zeldzaamheid in Lubach's Ww. der 16e E. tegenover de vele st. vormen doet onderstellen van niet. Maar zw. *mijden* is daar níet zeldzaam, het zal dus wel doorbestaan hebben; men

1) Eline Vere' 257: vaarde zij uit tegen .... Men voelt geen samenstt. van *varen*.

hoort het; nog wel, en ik vind *verwijdde* bij P.v. Limburg Brouwer, Rom. W.I. 29*b. Ontluikte* bij Pierson, Is. da Costa, zou ik eer gevormd achten door de schrijver of z'n kring; *ontlook* zit minder vast dan *keef* omdat het minder gebruikt wordt; hierom echter is het niet-vóórkomen bij L. enz. geen argument. *Verbergde*, Silhouetten door L.E. 33, kwam mij vreemd aan; maar daar *bergde* meermalen bij L. te vinden en reeds mnl. is, zal het anderen allicht anders gaan. Wij naaiden en *spinden*, Het Leven 1908, 1449, schijnt mij door de begeleider uitgelokt. Aan deze zou ik bij zw. en st. worden in 't algemeen veel invloed toekennen, want ww. hebben vaak huns gelijke(n) op korte afstand, en sommige verkeren overwegend in bepaald gezelschap. Daarmee wil ik niet afdingen op de invloed van buiten de zin liggende associatie; waar men b.v. zei *gesturven* of *gestorven*, kon dat leiden tot *geürven* of *georven*, ev. tot verdwijnen der zw. vormen.

Impf. door zich-verplaatsen. In Groningerland - niet in de stad - wordt meermalen tot iemand het woord gericht met 'n impf. waar men prs. verwachten zou: Daar was ik weer, Daar kwam ik ook nog es weerom, Hij was 'n best hondje. Ik hoor dat dit ook gebeurt in N. Br. En 'n enkele keer in Holl., maar men is onzeker inhoever het daar thuis hoort. Toevallig vond ik bij Cremer, Daniël Sils 97: toen de bedrijvige wederhelft met de woorden: ‘Daar was ik’, het ontbijtvertrek binnenkwam. Naar mijn gevoel wordt de hoorder geacht iets te denken als ‘Daar is hij weer’; dat denken is er vóór de spreker het bevestigt; nu zegt deze, zich verplaatsend in de tijd van dat denken: ‘Daar was ik weer’. De brengster van 't kopje tee denkt dat de ander zich allicht afvraagt wat dat is; ze verplaatst zich in de tijd van die vraag. Zo ook in 't geval van 't hondje. Men stelt zich voor - zoals 'n kind bij 'n pop: zonder het te menen - dat het dier zich heeft afgevraagd wat voor hondje het was (gevonden werd); bij die tijd sluit de inlichting zich aan. Zó gingen de Grieken en meer nog de Romeinen in brieven in op de tijd van de lezer: Ik *had* niets wat ik van Titus *kon* melden. - Na ‘Wil je me even je mes lenen?’ voel ik ‘Daar was 't’ als bevestiging van bij de vrager opkomend ‘Daar is 't’; we zeggen dan ook niet licht ‘Daar had je 't’ voor ‘Daar heb je 't’, want dat zou bij de vrager 'n op het feit vooruitlopend ‘Daar heb ik 't’ onderstellen. - Algemeen ndl. schijnt mij de verplaatsing in ‘Bij wie moest u wezen?’, ‘Wou je daarmee aan de gang?’; in elk geval is ze zeer verbreid.

Pf. inf. met zijn en met wezen. Wanneer de inf. vóór 't pte. staat, komt alleen *zijn* voor: b.v. wel ‘Dat kan veranderd wezen’, maar niet ‘Dat kan wezen veranderd’; evenmin ‘te wezen uitgesloten’.

Dubbel samengest. vl. t. In Holland en zuidwaarts bestaat, in gelijke bet. als 't gewoon pf. en pqpf., 'n dubbel samengesteld: Ik heb, had het verkocht *gehad*. 't Antwerps Idiot. vermeldt *Ik heb* en *had daar geweest (gehad)*, en dan ook *Ik zal* en *zou dat niet gezien (gehad) hebben*. De zaak is niet nieuw; z. Stoett, Mnl. Synt. § 252, en vooral daar ook genoemd Kern, Verh. Ak. v.W. Afd. Lk. N.R. XII 2, alw. ook 'n vrb. uit Haaksbergen. De vormen worden niet in heel Holland even gereedlik gebruikt. Over Amsterdam licht Onze Volkst. II 133 in: ‘Ik heb dit boek gezien gehad’ zegt men niet. Wel: ‘Ik heb dat gekocht gehad’, waarmee dan bedoeld wordt, dat de koop later weer vernietigd is. ‘Ik heb dat verloren gehad’ = verloren en teruggevonden. ‘Ik heb dat gebroken gehad’ wil zeggen dat het breken een geruimen tijd geleden is. Onder de Joodsche bevolking komen deze vormen inzonderheid voor. - In Gron. is 't laatste geval onbekend, maar de beide eerste vrb. klinken er gewoon. Doch 'n dubbel samengest. tijd is niet aanwezig, want dit *ik heb verloren* is 'n schijn-pf.: ‘Ik heb die speld verloren gehad’ staat gelijk met ‘Ik heb die kamer schoon gehad’ (en toen was 't een *'n verloren(e) speld* zoals 't ander *'n schone kamer*). ‘Heb ik jou al ['n kopje koffie] ingeschonken gehad?’ vraagt of 't nu lege kopje gevuld is geweest, of of 't niet lege al vóór deze keer gevuld is geworden. Op dezelfde wijs komt het pqpf. voor: ‘Hij zei, hij had 'n week tevoren 't huis al verkocht gehad, maar de koper had z'n bod eenvoudig ontkend’. Evenzo pass.: ‘'t Huis is, was al verkocht geweest’ enz.

Parallel met de besproken nutloze toevoeging van *gehad* kende en kent men die van *geworden* in 't pass. Kern acht de verbinding 'n geleerd produkt, geen volksvorm. Dit oordeel kan men onderschrijven en toch vrb. gelijk hij bijbrengt goed ndl. achten, mits men *geworden* als copula opvat. Kern betwijfelt of het in De Ndl. Taal van Talen e.a. § 260 in sommige verbindingen terecht minder zeldzaam wordt geacht, en vindt o.a. hun ‘Hij zal zeker ondervraagd zijn geworden’ ongewoon en gemaakt deftig. Ik voel er in: tot dat ondervragen zal het zijn gekomen; het zal plaats gehad hebben. Uit Boekenoogen, Zaansche Volkst.

LXXXVII, haalt hij aan (ik vernederlands): Het werd water en was 'n meer, net zo lang dat het later weer drooggemaakt geworden is. Ik weet niet hoe 'n Zaankanter dit voelt; op mij maakt *drooggemaakt* de indruk van praedicatief attribuut, dus van prdetspte., zoals *'n droogmakerij* prdetssubst. zou zijn. Voor het echte van de vorm in N.H. spreekt ook wat ik heel toevallig vind in V. Lennep's Drie Jongens bij het Beleg van Leiden: Niet lang na het gebeurde was Haarlem door de troepen van Alva belegerd geworden. Hier wordt, dunkt mij, gezegd: was het ertoe gekomen, was het gebeurd, dat H. belegerd werd. H. was geworden: belegerd [wordende] door de t. van A. En al is bij het vrb. uit Maastricht de gedachte aan hd. invloed niet onnatuurlik, op dat uit 's-Gravenmoer-Dongen hoeft geen verdenking te rusten. ‘Ze was tijdig bediend geworden’ (verndlst) zegt m.i.: dat was gebeurd; zó was ze geworden; - het komt immers maar aan op de t o e s t a n d *tijdig bediend*. Ik neem dus aan dat het taalgevoel elders, zij het niet overal, met het gron. overeenstemt. Bij ons vraagt ‘Is de kachel van morgen niet gevuld geworden?’ of het er niet toe gekomen is. ‘Het huis is verkocht geworden’ stelt de zaak niet voor als handeling, maar zegt dat het zo ver kwam; het pte. is evenzo prdctsnomen als het prdcatief attr. is in ‘Hij achtte het huis verkocht’. Vgl. nog ‘De bloemkoolsoep is gebonden geworden’ met ‘is dik geworden’, waar *gebonden* niet noodzaaklik pte. is.

§ 53 slot vindt Kern geen verschil tussen ‘Het land is altijd goed geregoerd’ en ‘... geweest’; slechts bij *ik ben bemind, bedacht* enz., die praes. + adj. hebben, vormt *geweest* het pf. Mij zegt de zin mét *geweest*: het is altijd zó geweest dat het land goed geregeerd werd; het land is altijd geweest: goed geregeerd [wordende]. *Geregeerd* is prdetspte., en de zin is gebouwd als ‘Het land is altijd zeer welvarend geweest’. Natuurlik wil ik slechts konstateren hoe m.i. te onzent en elders het taalgevoel is, niet Kern weerspreken door te beweren dat het algemeen zo is.

Tempora die men niet pleegt te vermelden. ‘*Te zullen gelezen hebben, te zullen gevallen zijn*, zijn zuiver theoretisch’, zegt Den Hertog. Toch verstaat men ze ook zonder aandacht, doordat wél deze vorm, maar niet het gehele tempus ongebruiklik is. Men kan intussen ongebruiklike tempora vormen; zelfs worden ze 'n enkele maal gehoord. Futureren en perfecteren zijn gewone operaties: wie zulks verkiest kan tegen de gewoonte vormen er aan onderwerpen. Gebruiklik is geen fut. futuri; voor ‘Hij zal dan nog

zullen vertrekken' dient 'Hij zal dan nog moeten vertrekken', maar *moeten* drukt het fut. niet uit (wel: iets waaruit het toekomend-zijn is a f te l e iden). Wil men niets meer uitgedrukt hebben dan het temporale, dan zegt men b.v. 'Hij zal pas na die tijd vertrekken'. Toch kan gezegd worden: 'Hij zal zich nú beteren en over 'n maand zal hij zich nóg zúllen beteren', en zelfs 'Hij zal zich binnenkort gebeterd hebben en over 'n maand zal hij zich nóg binnenkort zúllen gebeterd hebben'. Hieruit volgt allerminst dat 'n fut. futuri en 'n fut. futuri exacti in 'n volledig paradigma moeten voorkomen; daarin staat wel wat niet van daagliks gebruik is, maar niet, wat, hoewel aan 't gebruik aansluitend, óngebruiklik is. - 't Pqpf. futuri bestaat: 'die had zullen huwen met ...' (Museum 1912, 260), 'Hij had indertijd benoemd zullen worden'.

'n Imperat. kan het onmooglike gebieden, b.v. 'Wees neger of sterf!', 'Leef duizend jaar!' Daardoor is ook 'n pf. imprtvi mooglik als 'Heb ten minste één vijand gedood of getroost u kleinachting'. Naast zulke óngebruiklike kan men geen gebruiklike plaatsen. 'Wees gezegend!', 'Wees vervloekt!' bevatten 'n prdetspte..; 'Wees vervloekt door alle weldenkenden!' vertegenwoordigt 'n typus dat men niet zo zelden ontmoet, maar waarin *vervlockt* even afzonderlik is als in 'Hij stierf, vervlockt door a.w.', en dus niet met *wees* 'n pf. vormt.

Attractie van tempus. Spraakgebruik is, dat b.v. voor 'Ik dacht', 'heb gedacht, had gedacht: hij gaat mee' en voor (soms door 't laatste uitgedrukt) 'Ik zou gedacht hebben: hij gaat mee' in oratio obliqua gezegd wordt: 'Ik dacht dat hij meeging', 'mee zou gaan', 'meegegaan zou wezen'; na *had* en *zou hebben* ook 'meegegaan was'. Behalve deze als consecutio temporum bekende invloed van de hoofdzin op de bijzin bestaat 'n tegengesteld gerichte. Bevat nl. 'n rectum 'n irrealis, dan kan 'n irrealisuitdrukkend tempus indringen in 't regens ingeval dit 'n pf. bevat of 'n in betekenis daartoe naderend impf. M.a.w., men zegt ook: 'Ik *had* gedacht, gewenst dat hij meeging', 'mee zou gaan', 'meegegaan was', 'meegegaan zou wezen', met *had gedacht* als irrealis - hoewel men bedoelt *dacht, heb gedacht* (of *had gedacht* als realis, met formaal onwaarneembare verschuiving).

In 't Noorden kennen we niet het Holl. 'Wou u meneer gesproken hebben?', 'Wat wou u gekocht hebben?' Trekt *wou* mechanies de inf. van 't v e r l . aan, zonder dat de bet. iets verschilt?

Persoonsuitgangen. Hoever de ook in eng. en fra. tongvallen aanwezige neiging om een uitgang te bezigen voor de s. en een voor de pl. te onzent verbreid is, is mij onbekend. In Delft hoorde ik o.a. *ik komt, ik kant* - de tegenhanger van *jullie kome(n)*, dat de pl. eenvormig doet zijn.

De 1 ps. s. prs. ind. gaat in 't mnl. bij uitzondering uit op *-n*, maar niet opvallend vaak bij *doen, gaan, staan* (over *sta(e)* tegenover *gaen, dun* in de Limburgse Sermoenen z. Kern § 222, '3), hoewel 't wgm. hier evenzo *-m* had als voor *ik ben*; ook bestaat wel mnl. *bem, bim*, maar geen *doem, gaam, staam*. In de 16e E. echter is juist bij de drie genoemde *-n* gewoon; z. Lubach § 106, '8. Maar dan tevens bij *zien*. Zo ook in hedendaagse tongvallen; in in 't gron. b.v. hebben alle vier facultatief *-n* (vd. ook de imprt., daar deze aan 1 s. prs. gelijk pleegt te zijn). De verklaring uit *doen ik* enz. is misschien voor 't ndl. in engere zin juist, of altans voor 'n deel van het taalgebied. Voor tongvallen als 't gron., die geen *n*-epenthesis kennen (geen *woonden ik* of dgl.), moet men aannemen, dat bij *doen, gaan, staan* evengoed *-n* steeds bewaard is als bij *zijn*. 1 Ps. *sien* is, zegt Mnl. Wb., geheel of bijna uitsluitend oostmnl.; o.a. in Maastricht is het nog steeds *zên*. Maar ook *slaon* (ik) sla. Houben heeft dit *zên* en *slaon* reeds verklaard als anal. naar *gaon* en *staon*; *dôn* heeft de analogievorm *daon* naast zich, ‘naar *gaon*’, zegt H., en *staon*, mag toegevoegd. De vocaal-*Angleichung* zal pas door de suffixgelijkheid mooglik zijn. Ze bewijst dat de eenlettergr. verba sterk als een groep gevoeld worden; genoemde vocaalontlening staat op een lijn met de suffixontlening in *zên* en *slaon*. Evenzo is *ik zain* en dgl. in 't N.O. te verklaren (maar gron. *ik sloag* bij *sloagn*).

Pte. pf. met Uml., dus oorspr. *-in*, is slechts in adj. geworden *eigen* gewoon. Maar voor Kampen en omstreken konstateert Gunnink het in de klassen *bieden* en *breken*; in Hellendoorn is *zeunemelk* gezoden melk, nl. pap van karne- en gruttenmelk (Driem. Bl. 7, 32); in Drent karnemelk met brood gekookt (Dr. Volksalm. 1839); in Staphorst is *zeule melk* gekookte karnemelk (Driem. Bl. 6, 94) - *l* voor *n* door *melk*. Alles dus uit Dr. en de noordhelft van Ov., evenals *eupen* open (Ts. ndl. Tl. en Lk. 38, 4), welks participiale oorsprong niet vaststaat.

Groningen.

W. DE VRIES.

Vers-studie in van Ginneken's publicaties.

Men kan de ijver bewonderen, maar moet de overmoed betreuren, waarmee leermeester en leerlingen dit geschrift hebben samengesteld. Ik kan niet over elk onderdeel ervan oordeelen, maar enkele opmerkingen mogen volstaan om mijn uitspraak te rechtvaardigen.

Daar is allereerst een uitvoerig opstel, getiteld: Het Ritme van De Vrouw in het Woud. Wie, dit werk van mevr. Roland Holst lezende, zijn aandacht richt op de vers-beweging, zal onmiddelijk merken dat die in tweeërlei tempo voorkomt. Het eene is het rustig gaande, waarin de sylben-telling voelbaar blijft; het andere het springende, waarin van sylben-telling wordt afgezien en de beweging uitsluitend op de accenten berust. Het eerste ontmoet men, enkele uitzonderingen daargelaten, in een vers van tien en elf lettergrepen; het tweede doorgaans alleen in een korter vers. Dit is niet een toevallig onderscheid: het heele werk, beurtelings bespiegelend en lyrisch, berust erop. De schrijfster van het bedoelde opstel, mej. Mia van der Kallen, heeft dit niet ingezien. Zij onderscheidt de tempo's niet naar hun voor de hand liggende, technisch aanwijsbare, en dus inderdaad objectieve, kenmerken van sylben-telling en accentueering, maar naar haar, noodzakelijk subjectieve, gevoelsindruk. Zoo komt zij ertoe sommige strofen die volgens hun techniek klaarblijkelijk bij het springende of, zooals zij zegt, stootende type van de korte verzen behooren, daarbij niet onder te brengen, en nog op andere plaatsen verschillen te voelen, waar de techniek haar had kunnen leeren dat die verschillen niet wezenlijk waren of als uitzonderingen behooren te worden opgevat. Het gevolg is dat zij niet alleen verzen in de eéne groep onderbrengt, die bij de andere thuisbehooren, maar ook, inplaats van twee verstypen er drie onderscheidt, daar zij niet opmerkte dat het derde, volgens objectieve kenmerken, met het tweede samenvalt.

Op blz. 10-11 betoogt mej. van der Kallen dat de verzen van Henriette Roland Holst ametrisch zijn. Dit is juist; maar onmiddelijk daarop begaat zij haar grootste fout door het maken van een onjuiste gevolgtrekking. Zij zegt namelijk: daar wij dus, tot het bestudeeren van haar verzen, het gewone uitgangspunt,

d.w.z. het metrum, missen, ‘beginnen wij met eenvoudig luisteren, en allereerst een verdeeling te maken naar de *totaalindruk*’. Volkomen onlogisch! In welke bestudeering van verzen ook, indien ze tenminste waarde zal hebben voor een gemeenschappelijk onderzoek, zal op geen voorwaarde mogen worden afgezien van het zoeken naar een objectief kriterium. Indien de maat dit niet wezen kan, dan gaan wij niet verder zonder scherp te hebben toegezien of er geen ander is.

En in *dit* geval *is* er een ander.

Mej. van der Kallen schrijft op blz. 21: ‘Eigenaardig is zeker, dat gewoonlijk het aantal silben, niettegenstaande er een top meer of minder is, gewoonlijk constant blijft’. Laten wij eerst het woord gewoonlijk, hoewel het twee keer in de zin voorkomt, uitwerpen. Het is een vergissing. Het constant blijven, niet als toeval of ter afwisseling, maar als regel, kenmerkt enkel de verzen van tien en elf lettergrepen. Had de schrijfster dit opgemerkt, dan zou zij stellig niet haar eerste voorbeeld voor dit kenmerk gezocht hebben bij de korte verzen, die van het springende type, waar de gelijke regellengten enkel bij wijze van uitzondering voorkomen en allerminst het karakter van het vers-type uitdrukken. Zij zou dan integendeel het objectieve kriterium voor de bestudeering van haar tekst (het eenig bestaande kriterium bij afwezigheid van het metrum) gevonden hebben: sylbentelling in de verzen van tien en elf lettergrepen. De juiste verdeeling: naast deze soort verzen die van de meerendeels kortere, alleen aan het accent onderworpene, zou uit die vondst onmiddelijk zijn gevolgd.

Evenals de schrijfster, bij haar zoeken naar een kenmerk tot onderscheiding van de verstypen, van het speuren naar een onpersoonlijk kenmerk is afgedwaald naar een persoonlijke gevoelsindruk, heeft zij ook bij het vaststellen van de accenten, van wat zij noemt de intensiteitstoppen in de verzen, een, mijns inziens zeer toevallige en persoonlijke lezing van die verzen voor een algemeen-geldige en gezaghebbende aangezien. Hoe moeten verzen worden gelezen? Welke lezing is gerechtigd als tekst te dienen voor een gemeenschappelijke en bindende bespreking? Dit zijn ongetwijfeld moeilijke vragen. Gramofonische opname van de door een dichter zelf, van zijn eigen werk, gehouden lezing, zou misschien een uitkomst zijn. Lezing en vergelijking door een groot aantal goede lezers zou misschien een tekst opleveren die voldoende betrouwbaar was. Maar zeker kunnen we weinig meer

dan een persoonlijke opvatting zien in de noteering van klemtonen die mej. van der Kallen ons voorlegt en die klaarblijkelijk *in hoofdzaak* berust op de voordracht van één, hoe ook door enkele anderen beinvloed lezer, die door haar A wordt genoemd. Dertig lezers inplaats van drie zou misschien niet teveel zijn geweest. Hoe dit zij, één enkele proef door mij genomen, de lezing namelijk van de aangehaalde verzen door ééne goed lezende bewonderaarster van mevr. Roland Holst's gedichten, gaf al dadelijk een andere uitkomst dan de door mej. van der Kallen verkregene. Haar stelling dat de intensiteit van de verstoppen in die verzen meestal toeneemt van het begin naar het einde, werd door deze lezeres niet bevestigd, maar weersproken. De vraag kwam zelfs op of die conclusie niet eenvoudig het gevolg kon zijn van de vaak voorkomende gewoonte, bij het lezen van rijmende verzen het sterkste accent te leggen op het rijm.

Ik heb tot hiertoe alleen de studie van mej. van der Kallen besproken. Er zou meer van te zeggen zijn. Maar liever maak ik ook een opmerking over een volgende bijdrage: een tekst met noten en caesuren van Kloos' Okeanos. Ik laat daar of de tijdsduur van gesproken silben met die van gezongene overeengebracht, en beide door het teekenschrift van de muziek kunnen worden uitgedrukt. Kossmann's verklaring, uitgaande van het inderdaad gezongene Hik Spik Spouw, heeft mij evenmin overtuigd als indertijd Saran's theorie omtrent de verbinding van de ‘orchestische’ en de ‘sprachliche’ rhythmus. Maar het feit is, dat wanneer ik Kloos' Okeanos in deze tekst tracht te lezen, ik mij niet voel op het veilig terrein van de gemeenschappelijke verstandhouding. Ik ontdek slag op slag willekeur, om niet te zeggen misverstand. ‘Deze tekst’ - lees ik in een aanteekening - ‘werd op analoge wijze als hierboven door Mej. van Kallen geschetst is, door Mej. Nelly van den Biggelaar vastgelegd’. Ik geloof het gaarne; maar wij zagen hoe moeilijk het is een zoo vastgelegde tekst meer te doen zijn dan de uitdrukking van een subjectieve opvatting. Dit subjectieve komt tot uiting in het langer of korter aanhouden van de silben; maar ook, en in dit geval zeer bizonder, in het leggen van de rusten. De schrijfster, en zonder twijfel ook haar voorgangster die de tekst vaststelde, heeft E. Zitelmann's ‘Der Rhythmus des fünffüssigen Jambus’ gelezen. ‘E. Zitelmann’ - zegt ze - ‘vond voor zijn Duitsch materiaal, dat jambische vijfvoeters gewoonlijk bestonden uit dipodieën, die gescheiden waren door caesuren’.

Dientengevolge staat het voor haar vast dat de vijfvoetige jambe een vers is dat een caesuur bezit. Eén caesuur, neen twee caesuren, een hoofd- en een bij-caesuur, vindt men zorgvuldig in ieder vers van de tekst, door dubbele en enkele streepjes bijgeteekend. Ik sprak zooeven van misverstand: vers 35 in het gedicht van Kloos is een halve regel, en wel een slothelft. In deze tekst is het vers als heele regel met vier lang aangehouden silben en met volledige uitrusting van twee caesuren vermeld! Welnu, dit heele caesuren-spel, en daarmee het heele daarop gebouwde getimmorte van indeeling en verstelseling berust op verkeerd begrip en onjuiste naamgeving. In de eerste plaats: er is alle reden - en dit is, meen ik, al meer opgemerkt - om caesuren te onderscheiden van rusten. De caesuur is een insnijding, die van het schematische vers onafscheidelijk is. De alexandrijn heeft een caesuur, onverschillig of men op de plaats van de caesuur een rust legt. In het werkelijke vers wordt die caesuur geëerbiedigd, doordat men er geen silbenverbinding overheen plaatst. Vóór de caesuur eindigt, nà de caesuur begint een woord. Maar de vijfvoet heeft geen caesuur. Hij heeft enkel rusten en die kunnen gelegd worden na iedere lettergreep. Zitelmann kon in het klassieke Duitsche vers die rusten vrij regelmatig geplaatst vinden. Daardoor kwam hij er toe, rusten, die hij caesuren noemde, als noodzakelijke kenmerken van dat vers te beschouwen en het naar de plaats van die ‘caesuren’ in ‘categorieën’ in te deelen. Dit neemt niet weg dat ze als zoodanig onbruikbaar zijn. Zij behooren niet bij het schema. Zij zijn geen insnijdingen die aan de bouw van 't vers verbonden en van rusten onderscheiden zijn. Ze zijn zelf rusten, kunnen overal en nergens zijn, en leveren geen 't minste kriterium op voor een indeeling. Minder dan ergens doen ze dat in onze vijfvoet van na '80, een vers dat uitmunt door onverwachte pauzeeringen zoowel als door 't uitblijven van een rust. Op 't voorbeeld van Zitelmann evenwel, heeft de schrijfster van dit opstel een uitvoerige studie besteed aan het verdeelen en onderverdeelen van de Okeanos-verzen volgens een fictief beginsel[1)].

1) Dat vroeger ook bij ons de ‘snijdinge’, en dan achter de vierde en zesde lettergreep, in het tien-lettergrepige vers voor regel gold (zie o.a. de Verhandelingen van het Genootschap Nil Volentibus Arduum, 1723, p. 25) wordt hier niet geloochend. Er waren altijd regels, die met de practijk niet overeenkwamen. Zelf sprak ik indertijd van caesuren, en wel in mijn opstel over de Sonnetten van Shakespeare (De oude Strijd, p. 141-142). Het bleek daar echter reeds duidelijk dat ik rusten bedoelde en ik toonde aan dat zij in het vers op zeer verschillende plaatsen, en ook in het geheel niet, konden voorkomen. In ons hollandsche *blank-verse* van na 1880 werd dit beginsel bewust versterkt.

Het is niet mijn bedoeling, op deze wijs voortgaande, ook de verdere bijdragen in de omvangrijke bundel te bespreken. Ik zei genoeg om duidelijk te maken dat de uitspraak van mijn aanhef reden heeft. In het algemeen kan men zeggen dat te spoedig aan persoonlijke lezingen de rang van algemeen-geldige teksten wordt toebedeeld, - dat kennis van de techniek ontbreekt, die in staat zou stellen de vaste elementen te onderkennen van de toevallige, - dat tusschen de verschillende elementen niet scherp genoeg onderscheiden wordt, - dat, in één woord, deze studie van het vers meer aan dilettantisme denken doet dan aan het begin van een gezaghebbende scholing. Het is een geringe fout, maar toch niet zonder kenmerkende beteekenis dat, klaarblijkelijk, de dichteres Henriette Roland Holst en de dichter A. Roland Holst met elkaar verward worden. Dat een gedicht van de laatste wezenlijk van het werk van de eerste verschilt, is in een ongelukkig oogenblik voorbijgezien. Bij de noteering van kwantiteitsverschijnselen in verzen na '80 wordt van een verzekerdheid omtrent de juistheid van eigen lezing blijk gegeven, die op zijn minst genomen, onvoorzichtig is. IJver, maar tevens overmoed.

Noordwijk aan Zee, 22 Juni '26.
ALBERT VERWEY.

Grammatica.

Une règle grammaticale qui s'appuye sur des lettres qu'on ne prononce pas est une règle perimée pour le sentiment linguistique; n'atteignant pas la réalité, elle ne peut quo la dénaturer.

Charles Bally: *L'enseignement de la langue maternelle* (*Le langage et la vie* [2]), blz. 222.

Bredero en de Engelse toneelspelers.

Ongeveer een halve eeuw (van 1590 tot 1645) is ons land, om in de geest der mannen van de Eglentier te spreken, onveilig gemaakt door rondreizende Engelse akteurs. Zij voldeden aan de in die dagen steeds sterker wordende behoefte aan vrolikheid, gevolg van de toenemende welvaart en het krachtig opbloeiende leven in de vrije gewesten aan de Noordzee. De Kamers van Rhetorijcke deden hun best aan dit verlangen tegemoet te komen, maar dikwels met schamel resultaat. De Amsterdamse Kamer 'In Liefd Bloeyende' had haar schouwburg maar al te vaak slechts half gevuld, en in haar eigen boezem hadden zij, die het ernstig meenden met de kunst, de handen vol met rumoerige elementen onder de jongere leden. Zo is het te begrijpen, dat de komst van een Engelse troep te Amsterdam voor het 'klootjesvolk', zoals Bredero met kwalik verholen spijt degenen noemde die op luchtiger kost gesteld waren dan zijn Kamer hun bood, een blijde gebeurtenis was. Van de graaf van Leicester mocht men hier te lande niet al te goede herinneringen bewaard hebben, deze erfenis, het geregelde bezoek dat de Engelse komedianten hier brachten, vond veel waardering.

De ergernis van Bredero en de zijnen is verklaarbaar, met recht bewust als zij waren van het voortreflik werk, dat zij in de dagen van het Bestand, in het bizonder in de jaren 1613 tot 1617, tot stand brachten. En toch - het enkele verschijnen van John Green met zijn troep was voldoende om de zaal van de Amsterdamse kunstbroeders te doen leeglopen.

Wat brachten die Engelsen dan wel? Vrolikheid in de eerste plaats, uitgelaten vrolikheid. Ieder die een avond van de 'Follies' heeft bijgewoond, weet hoe onweerstaanbaar de vrolikheid was, die van de spelers uitging. En wij zijn zeker niet ver van de waarheid, als wij vermoeden dat die reizende Engelse komedianten in vele opzichten de voorlopers waren van deze 'Follies', die in de donkere oorlogsjaren hier wat vrolikheid brachten; immers zij namen naar het vasteland, naar Duitsland en de Republiek, een repertoire mede, dat voornamelik uit zang- en dansspelen (z.g. 'jigs') en kluchten bestond.

De veronderstelling is gewettigd, dat zij hun vrolikheid dikwels kruidden met de nodige spotternijen ten koste van het Hollands publiek. Prof. Huizinga heeft in zijn belangwekkende Gids-artiekelen *Engelschen en Nederlanders in Shakespeare's tijd*[1] gewezen op de rol die Nederlanders steeds vervullen op het Engels toneel van die tijd; met hun komies brabbeltaaltje wekten zij de lachlust op. De vreemde akteurs, die natuurlik van die rol op de hoogte waren en waarschijnlik zelf meer dan eens als zo 'n krompratende Hollander waren opgetreden, zullen het Hollands publiek hebben doen lachen (maar niet minder elkaar hebben vermaakt) met het malle mengelmoes van Engels, gebroken Hollands en Platduits (dit laatste leerden zij op hun reizen door Duitsland[2]).

Deze veronderstelling, die reeds op zichzelf aannemelik is, berust voornamelik op de toespraak, waarin Bredero in 1615 tegenover het publiek zijn ergernis luchtte over de konkurrentie, die de ‘ongewenste vreemdelingen’ de Amsterdamse schouwburg aandeden. Hij scheldt ze uit voor ‘vreemde lantloopers’ en ‘diefachtich volk’ en noemt wat zij vertonen ‘belachelijke sotticheden en veel dozijn-werck van *ongevoechelijke brabbelwoorden*[3].’

Op deze toespraak is meermalen gewezen, o.a. door Te Winkel, Ontwikkelingsgang I bl. 451. Dezelfde noemt de tweede plaats, waar Bredero de Engelse toneelspelers à faire neemt, n.l. waar hij in *Moortje* Reynier dezen laat prijzen tegenover de eigen spelers. Reynier ergert zich bij de ‘Rederijkers’ over het voortdurend berispen van de mensen en over de stijfheid waarmede zij ‘haar les opzeggen.’ De Engelse, ‘die hoort men singhen en so lustich dansen, dat sy suysebollen en draeyen als een tol.’ Men voelt Bredero's ironie; zijn ernst spreekt door Eelhart, die het juist roemt in de rederijkers, dat zij het publiek zedelik opvoeden.

Maar naar mijn weten heeft nog niemand opgemerkt, dat Bredero nog op een derde plaats de Engelse akteurs een lik uit

1) *De Gids*, 88e jrg. nrs. 5 en 6.
2) Het is bekend, dat de Engelse toneelspelers in Duitsland aanvankelik de Engelse taal spraken op het toneel, maar weldra hun stukken in Duitse vertaling opvoerden.
3) Ik kursiveer.

de pan geeft. Naar mijn opvatting altans, moet *Sp. Brab.* vs. 187 zo uitgelegd worden.
Robbeknol zegt tot Jerolimo:

> Ja 't is een moye mengelmoes, ghy meuchter wel van spreken,
> Ghy luy hebt de Fransche, de Spanjers en d'Italianen vrij wat of ekeken,
> *De Brabanders slachten d'Engelse* of de spreeuwen, zy kennen van eleks wat.

In zijn uitgave in de Bibliotheek van Ned. Letterkunde tekent Terwey bij *d'Engelsche* aan: ‘wier taal ook een mengelmoes is van Germaans en Romaans[1)].’ Deze verklaring dunkt mij te geleerd, voor de schrijver, maar zeker voor de spreker. Het is waar, veel philologiese scholing is niet nodig, om het gemengd Germaans-Romaans karakter van de Engelse taal te ontdekken. Maar voor die tijd, en bij een eenvoudig man als Bredero (die zelf, zij het te bescheiden, heeft gezegd, dat hem ‘maer een weynich kints-school-frans in 't hoofd rammelde’) ware dit inzicht in het karakter der Engelse taal wel verrassend. In ieder geval past de opmerking in Robbeknols mond allerminst. En als men daartegen wil aanvoeren dat de oude dichters in dit opzicht niet zo nauw zagen, vraag ik toch, dat men de plaatsen aanwijze waar Bredero zijn personen dingen laat zeggen, die niet in overeenstemming zijn met hun stand of kennis. Zou een Amsterdamse bedeljongen bij het horen van zuiver Engels getroffen worden door het voorkomen van woorden van Franse naast die van Germaanse afkomst? En - zou het toenmalig schouwburg-publiek een dergelijke opmerking zonder meer begrepen hebben?

Ook de tweede helft van het vers, *of de spreeuwen, sy kennen van elcks wat* past minder goed bij de opvatting van Terwey. De spreeuwen vangen hier en daar, van dezen en genen, een paar woorden op, ‘zij kennen van elke taal wat.’ In verband hiermede moet de eerste helft betekenen, dat ook de Engelsen

1) Ook A.A. Verdenius (Ts. v.N.T. en L. XLIV, p. 261) vat de plaats zo op, onder verwijzing naar *Kraambed van Zaartje Jans* 2e bedr. 2e ton.: “De Engelse taal is van natuur, dat die deselve wel verstaat, verstaat van alle talen wat.” Verdenius acht het mogelik, dat Bredero bij deze hele passage aan de *Twe-spraack* heeft gedacht, waar het Engels een *schuimtaal* genoemd wordt. - Evenzo Prof. J.W. Muller in zijn artikel in hetzelfde nummer van het Ts. (p. 298).

van verschillende talen een paar woorden kennen en dat zij die woorden door elkaar gebruiken (*een moye mengelmoes*).

Indien wij het vers zó opvatten, is het duidelik dat dit een nieuwe uiting van ergernis over zijn drukbeklante Engelse konkurrenten is. Met *d'Engelsche* in Sp. Brab. 187 bedoelt hij m.i. speciaal *de Engelse toneelspelers*. Duideliker behoefde hij tegenover zijn publiek, dat Bredero's ontstemdheid ter zake kende, niet te zijn. Het is zelfs niet onmogelik, dat '*d'Engelsche*' de toen gebruikelike benaming was van de Engelse troep, zoals wij wel zeggen 'de Italianen' voor de Italiaanse opera[1)].

W. VAN DEN ENT.

Elckerlijc's roeyken.

In het Januarie-nummer 1926 van het Tilburgse *Tijdschrift voor Taal en Letteren* betoogt P. Maximilianus, Kapueijn, dat in de veelbesproken versregel Elckerlijc 749: 'Slaet aen dit roeyken alle u hant', aan het woord roeyken de betekenis van geselroede moet worden gegeven. Hiertegen bestaan m.i. enige ernstige bezwaren.

1. Wanneer schrijver zegt: 'Moet daar (vs. 749) roeyken niet verstaan worden, zooals in alle mnl. teksten, in de beteekenis van roede, geesel, virga', dan mag dit in 't algemeen en naar de letter waar zijn; maar bezien wij de twintig plaatsen die Verdam's *Middelnederlandsch Woordenboek* i.v. roede geeft, wat nauwkeuriger, dan blijkt een eigenaardige betekenis-differentiëring. Van de tien plaatsen waarin roede in figuurlike zin voorkomt, zijn er negen enkelvoud; het zijn meest uitdrukkingen als Gods roede, der duvele roede, blijkbaar onder invloed van bijbelse taal: roede = lat. virga. Dit bewijzen ook de plaatsen door P. Maximilianus aangehaald. Omgekeerd zijn van de tien plaatsen in letterlike zin er slechts twee enkelvoud, één twijfelachtig en zeven, waaronder de belangrijke van Kiliaen en Plantijn, meervoud. De gewone uitdrukking in rechtsboeken en dergelike is: met roede*n*? slaan; Plantijn: met roede*n* slaen, geesselen = virgis caedere, flagellare. Kiliaen maakt heel duidelik het bedoelde onderscheid tussen enkel- en meervoud: roede, roeye = virga; roeden = virgae, flagella, scuticae, verbera. De meest aan-

1) Misschien wijst de bovenbedoelde plaats in *Moortje* daarop.

nemelike verklaring hiervan is m.i. deze: in Kiliaen's tijd leefde nog in het volksbewustzijn de oorspronkelike betekenis van het meervoudige roeden = meerdere twijgen, al of niet tot een bundel verenigd.

Er blijft dus wel degelik twijfel bestaan, of vs. 749 roeyken, in enkelvoudige en letterlike zin, zonder meer met gesel vertaald mag worden.

2. Een ander bezwaar is het volgende. Stellig wordt met het ‘juweelken rene’ van vs. 524 hetzelfde bedoeld als ‘die gheesselen pure’ (let wel: meervoud) van vs. 528, maar dat is hier *geen* bundel twijgen. Zie vs. 538: Ende oerboert die harde *knopen* altijt; en vs. 545: Al sijn dese *knopen* strenghe ende hardt. Er is sprake van riemen of touwtjes met knopen, overeenkomstig Verdam's definitie van gesele = zweep of touw met knopen of prikkels. En nu is het ten enenmale onaannemelik dat het touw met knopen van vs. 525-543 in vs. 749 opeens door een bundel twijgen zou vervangen zijn. Er blijven dus slechts twee mogelikheden over: òf roeyken = gesel = touw met knopen, òf roeyken betekent in 't geheel niet: gesel. De eerste onderstelling zal wel niemand willen verdedigen.

3. P. Maximilianus acht de bedoelde versregel 749 meer tot het publiek gericht dan tot de spelers, in casu Duecht, Vroetschap, Cracht, Kennisse en nog anderen, want het heeft natuurlik geen zin, Duecht en de anderen tot boetvaardigheid aan te manen. Leest men echter de context, dan blijkt duidelik, dat Elckerlijcs gehele betoog ten doel heeft, de genoemden over te halen hem te vergezellen. En al is het in 't algemeen ook waar, dat een speler zich soms meer tot het publiek richt dan tot de medespelers, het gaat toch niet aan, één regel uit zijn verband te lichten en dan te zeggen: dat zal hier ook wel 't geval zijn.

't Komt mij voor, dat P. Maximilianus zichzelf heeft vastgewerkt in zijn dilemma: òf kruis, òf geselroede. Maar waarom geen derde mogelikheid aanvaard? Bijvoorbeeld: pelgrimstaf. Deze betekenis komt mij veel aannemeliker voor. Immers: stok, staf is de oorspronkelike betekenis van roede; en de zin van het vers zou dan zijn: neemt alle deze pelgrimsstaf; maakt u klaar voor de reis; komt, wij gaan op weg, wat in onmiddellik verband met de voorafgaande en volgende regels veel beter past dan de beide andere opvattingen.

ZR. HILDEGARDE VAN DE WIJNPERSSE.

Boekbeoordelingen.

Dr. G.S. Overdiep, *Stilistische Studiën I: De zinsvormen in Vondel's Pascha en Lucifer* (Leiden - E.J. Brill 1926). (Prijs ƒ 1.60.)

De te lang verwaarloosde studie van de Nederlandse syntaxis vond in Dr. Overdiep een verdienstelik beoefenaar. Na zijn proefschrift gaf hij in zijn brede inleiding op de Ferguut, in zijn opstellen over het groepvormende participium praesentis, waardevolle bijdragen, terwijl hij in dit tijdschrift de grondbeginselen helder uiteenzette. De reeks studieën die met dit deeltje geopend wordt, is als voortzetting bedoeld. Hij is overtuigd dat beschrijvend détail-onderzoek het eerst noodzakelike is, en dat dit vooreerst 'beperkt dient te worden tot de individueele taal; zonder deze beperking is psychologische verklaring der feiten onmogelijk'. Vandaar ook het woord 'stilisties' in de titel. De eerste greep is gelukkig: een vergelijking van Vondel's taal in zijn eerste drama met die van zijn tot volle rijpheid gekomen kunst, in *Lucifer*, geeft een leerzaam voorbeeld van de taalontwikkeling in één dichterleven. De zinsvorm vertoont al dadelik opmerkelike verschillen: 'in de eerste plaats door de grilliger woordschikking in het *Pascha*, in de tweede plaats door het synthetischer karakter der zinsverbinding in *Lucifer*. Deze twee verschillen hangen met elkaar samen: het vermijden van afwijkende woordschikkingen duidt evenzeer als de groeiende voorkeur voor synthetisch zinsverband op een sterker gespannen stijl' (blz. 3). 'De bewuste vermijding van archaïeke zinsvormen, de evenzeer bewuste navolging van klassieke synthetische vormen zijn de middelen, waardoor Vondel in den Lucifer zijn stijl heeft gelouterd en verfraaid; in dezen beheerschten vorm uit hij een sterker gevoel, een sterker dramatische spanning' (blz. 61). Deze konklusies worden overtuigend bevestigd door een grondig détail-onderzoek, dat als model kan gelden voor dergelijke onderzoekingen. Bij ons rees de vraag of de schr. de dichtertaal niet te uitsluitend als individueel beschouwt, en of niet naast de psychologiese ook de litterair-historiese verklaring der feiten geplaatst zal moeten worden. Het *Pascha* ontstond in rederijkerskringen, onder invloed van een machtig conventioneel taalgebruik, dat niet op vrije keuze van de kun-

stenaar berustte, maar op de litteraire smaak van bepaalde kringen, m.a.w. Vondel was reeds onder de rederijkers-tijdgenoten een persoonlikheid, maar hij was ook kind van zijn tijd. Het verdwijnen van de gewild-onnatuurlike woordorde is ongetwijfeld een bewijs van Vondel's geestelike ontwikkeling en van de groei in zijn kunst, maar is tevens te verklaren uit de geringschatting waartoe de rederijkersconventie verviel door het renaissance-vonnis.

Dat ook het genre van invloed kan zijn op de zinsbouw, ziet Overdiep natuurlik in: hij wijst op blz. 40 o.a. op het verschil tussen epiese en dramatiese stijl. Daarnaast dient ook gelet te worden op het verschil tussen verzen en proza in de renaissance-stijl. Menigeen zal denken dat de ‘dichterlike vrijheid’ in poëzie een sterker van de gesproken taal afwijkende zinsbouw veroorzaakt dan in proza. Bij de renaissance-dichters was vaak het omgekeerde het geval: het vers - vooral wanneer het voor het toneel bestemd was, maar ook het verhalende of beschrijvende - werd voorgesteld als gesproken en gehoord, in veel sterkere mate als de breed gebouwde proza-perioden. Dat geeft m.i. de oplossing waarom Vondel in zijn proza-Vergilius talloze malen het part. praes. gebruikt, dat in de poëtische bewerking zeldzaam is (blz. 40). Hetzelfde verschil zien we uiteraard bij Bredero, maar vooral opmerkelik is het bij Cats: zijn huiselike taal in de verzen en zijn deftig proza hebben eigen woordkeus en zinsbouw.

De betekenis van de zinstoon ontgaat een modern syntacticus als Overdiep niet (zie b.v. blz. 54), maar zou het, om misverstand te voorkomen, niet gewenst zijn, ook van de melodiese *vorm* van een zin te spreken op blz. 49, bij de opmerking dat uitroep en vraag ‘door gelijken syntactischen vorm uitgedrukt worden’? Even verder staat, dat uitroepen in de vorm van onvolkomen zinnen ‘moeielijk van mededeelende te onderscheiden zijn’. Mij dunkt, dat hier de toon het beslissende element is. Het eerste voorbeeld: ‘Al hoogh genoegh gevoert!’ hoor ik als uitroep; het tweede: ‘En liever d'eerste Vorst in eenigh lager hof, Dan in 't gezalight licht de tweede of noch minder’ daarentegen als mededeling. Vondel's eigen interpunctie geeft daarbij een vingerwijzing.

Deze opmerkingen doen niets af aan de verdienste van deze methodies-voorbeeldige studie, waarvan wij het vervolg met grote belangstelling tegemoet zien.

C.D.V.

Dr. L.J.Th. Wirth, *Een eeuw kinderpoëzie* (1778-1878). Groningen, Den Haag - J.B. Wolters, 1926.

De belangstelling in onze oude kinderboeken is tot noch toe niet overmatig groot geweest. Lag dit alleen aan hun geringe literaire waarde, of - werden de onderzoekers afgeschrikt door de overstelpende menigte? Immers, de 19e eeuw is uiterst produktief geweest op dit gebied. Als Van Alphen eenmaal 't voorbeeld gegeven heeft, hoe men voor jonge kinderen dichten kan, volgen zeer velen hem na, tientallen van jaren achtereen. En de later intredende kentering in de grote-mensen-opvattingen brengt wel verandering van toon en inhoud, maar geen beperking in de omvang van de kinderlektuur, waar 't proza intussen 'n even ruime plaats heeft ingenomen als de poëzie.

't Is daarom 'n verheugend feit, dat 'n jonge vrouw 't heeft aangedurfd, wat orde te brengen in deze chaos. Terecht heeft ze haar taak beperkt, door 't proza en de eigenlike schoolboeken buiten beschouwing te laten. Er bleef noch genoeg over! 't Register van kinderdichters, in haar proefschrift genoemd, beslaat 6 kolommen; de lijst van geraadpleegde kinderboeken niet minder dan 23 bladzijden! 'n Eerbiedwaardige arbeid van eindeloos speuren en vergelijken, waarbij we 't ontbreken van enkele boekjes nauweliks als 'n gemis kunnen voelen.

Met Van Alphen's tijd begint ze; bij de komst van 't moderne kinderboek, omstreeks 'n eeuw later, sluit ze af. Wat ze voor merkwaardigs vond in enige honderdtallen kinderboekjes, deelt ze in zekere rangschikking mee. En er zijn 'n massa aardige dingen te vinden voor wie belangstelt in 't oude kínderleven; uitingen van volwassenen, waaruit blijkt hoe zìj de kinderen beschouwden, niet alleen in hun dageliks leventje van eten, drinken, slapen, spelen en leren - dit laatste vooral! - maar ook in hun intiemere verhouding tot de natuur, hun medemensen, hun ouders, tot God.

Eén feit vooral komt hierbij in 't helderste licht te staan: hoe lang n.l. Van Alphen's geest in deze lage landen is blijven hangen. Meer dan 'n halve eeuw wordt hij bewonderd en nagevolgd. Eerst met 't derde geslacht begint merkbaar de kentering, al blijft tot aan 't eind van de eeuw zijn geest in bepaalde kringen aan te wijzen. 't Rationalisme begint te verzwakken, 't slappe liberalisme gaat plaats maken voor frisser en krachtiger geest, die ook in de literatuur voor volwassenen tot uiting komt.

Tussen 1830 en '40 vallen de eerste onmiskenbare veranderingen, weldra door meerdere gevolgd. In 1835 geeft Goeverneur z'n *Fabelen* in 't licht. Potgieter kritiseert in de eerste jaargangen van de pas opgerichte *Gids* herhaaldelik kinderboeken op de hem eigen, niet bepaald zachtzinnige manier. Heye komt in 1844 met *Kinderliederen* voor den dag, en wordt in 1847 door 't Nut bekroond. In dit zelfde jaar verschijnt de 3e druk van 'n parodie op Van Alphen, door 'n student geschreven. 'n Ander student, de jonge De Génestet, waagt in 1849 terloops 'n vermetele aanval op Mr. Hieronymus, en tracht 8 jaar later in 'n geestige rede de gevierde kinderdichter de doodsteek toe te brengen[1)].

Er is 'n nieuwe geest gekomen, die krities staat tegenover toon en inhoud van 't oude kinderboek, en prakties nieuwe kinderpoëzie voortbrengt.

Goeverneur en Heye gaan daarbij vooraan. De ouderwetse deftigheid wordt uitgebannen, evenals de opgedrongen moraal. De lang verwaarloosde fantazie krijgt, mèt de humor, de plaats die haar toekomt in 't kinderleven, vooral bij Goeverneur. Er spreekt 'n frisser, flinker geest uit, die ook de kinderlike dwaasheid bijwijlen niet versmaadt, en al die brave Hendriken en deugdzame Maria's uit vroeger tijden doet vergeten.

Natuurlik vormen deze nieuwe-lichters eerst 'n minderheid. In hoeverre ze 't terrein van de kinderpoëzie allengs hebben veroverd, wordt door de schrijfster niet duidelik aangegeven. Vast staat, dat Van Alphen's geest nog lang heeft nagewerkt, en dat daarnaast 't nòg oudere is blijven leven, zij 't ook in bescheiden omvang: 't orthodox-christelike kinderdicht, dat na 1850 zelfs wat opfleurt.

***

Over 8 hoofdstukken van ongelijke omvang en waarde heeft de schrijfster haar stof verdeeld. Hoofdstuk II geeft 'n aardig overzicht van de soorten kinderboeken, en beschrijft 't wisselend uiterlik daarvan, waarbij de prentjes gelukkig niet vergeten worden. Hoofdstuk III toont Van Alphen's nawerking. (Was 't wel nodig, hierbij de kinderboeken van vóór 1778 op te sommen?) Hoofdstuk IV en V handelen over de tijdgeest en de opvoed-

1) De opmerking van de schrijfster over 'n Gids-recensie in 1868 (blz. 171. noot 1) moet op 'n vergissing berusten. De Génestet is al in 1861 gestorven.

kundige denkbeelden. Allergenoeglikste lektuur! Ze vormen de kern van 't boek, behandelen 'n groot aantal verheven en meer dagelikse onderwerpen - hier als overal overvloedig met citaten uit kinderversjes toegelicht - en geven vaak 'n verrassende kijk op de toenmalige denkbeelden.

Waarom deze hoofdstukken gescheiden zijn, is evenwel onbegrijpelik, evenals de rangschikking van de vele onderdelen. Hier was 'n meer logiese indeling nodig en ook uitvoerbaar geweest. De laatste bladzijden b.v. (over orthodoxie, gebeden, bijbels en Jezus) dienden er uitgelicht en met de korte hoofdstukken VII en VIII (*In oude banen* en *De orthodox-christelike litteratuur*) tot 'n zelfstandig geheel verwerkt te zijn. Dan was er meer *relief* gekomen door de oude tegenstelling, waarna hoofdstuk VI (*Reactie tegen onnatuur. Vernieuwing van de kinderpoëzie*) 'n waardig slot kon hebben gevormd.

Vormt dit ontbreken van streng doorgevoerde indeling 'n bezwaar bij nauwgezette bestudering, ernstiger nog doet zich 't gemis van 'n achtergrond voelen. De grote-mensen-opvattingen inzake kinderen worden ruimschoots meegedeeld, maar de verklaring blijft achterwege. Van Alphen was de eerste geweest, die uiting gaf aan de moderne denkbeelden van *zijn* tijd; daaraan dankte hij voor 'n groot deel z'n ongeëvenaard sukses. Hoe komt 't, vragen we, dat 'n later geslacht hem de rug heeft toegekeerd? Welke veranderingen op geestelik of maatschappelik gebied hebben hoofd en hart van de volwassenen gewijzigd, zo, dat ook hun houding tegenover kinderen niet ongewijzigd kon blijven?

Door 't opsporen en meedelen van dit dieper liggend verband zou de schrijfster haar werk op steviger fundamenten hebben gezet. Nu volstaat ze met af en toe 'n enkele opmerking, ('t Korte 1e hoofdstuk *Over onderwijs en opvoeding* is in dit verband geheel onvoldoende.) Ongetwijfeld zou haar toch al omvangrijke taak er noch aanmerkelik door verzwaard zijn, maar dan had ze ons ook, naast 't genoegen over onderhoudende biezonderheden, 't diepere besef kunnen schenken en 'n klaar begrip.

Met dat al, 'n genoeglik boek, dat z'n lezers wel vinden zal onder de vele kindervrienden van deze tijd.

Den Haag.

DR. H. POMES.

Joan de Grieck: *Drie Brusselsche Kluchten uit de zeventiende eeuw*, ingeleid, van aanteekeningen en woordenlijst voorzien door Dr. Paul de Keyser, en met houtsneden verlucht door Victor Stuyvaert. (Voor de Seven Sinjoren, uitgegeven door 'De Sikkel', te Antwerpen 1926) (Prijs *ƒ* 4.-.)

Met hun onderzoekingstochten op het nauweliks ontgonnen veld van de zeventiende-eeuwse Zuid-Nederlandse letterkunde doen de Vlaamse geleerden een verdienstelik werk. Er is een reeds te lang bestaand hiaat in de geschiedenis èn van de letterkunde èn van de taal aan te vullen. Of 'de oogst tal van uitnemende en zeldzame verrassingen aan litteraire fijnproevers belooft', gelijk Dr. De Keyser meent, zou ik durven betwijfelen, tenzij onder 'fijnproevers' verstaan worden de liefhebbers en kenners van het Zuid-Nederlandse verleden. Daartoe behoort de uitgever van deze teksten, blijkens zijn belangwekkende *Inleiding*, die in twee hoofdstukken verdeeld is: *Een blik op land en volk in de Spaansche Nederlanden, in 't bijzonder te Brussel* is inderdaad verrassend voor de Noord-Nederlander, die onwillekeurig een parallel trekt tussen deze kultuur, waarin het Katholicisme zich ten volle kon uitleven, en de Calvinisties-humanistiese van onze 'gouden eeuw'. Tegen deze achtergrond moet gezien worden de *Zuid-Nederlandsche rederijkerij in de* XVIIe *eeuw en de beteckenis van de Brusselsche 'Vrije Liefhebbers der Rijmerkonste'*, waarover de schr., ter aanvulling van Worp's hoofdstuk, nieuwe biezonderheden meedeelt, al is 'de geschiedenis van de Brusselsche Camers nog te schrijven'. In de kring van de 'Liefhebbers der Rymerkonste', waarvan Willem van der Borcht de ziel was, bewogen zich de treurspeldichter Claudius de Grieck en zijn broeder Joan, de schrijver van *Het Brussels Klucht-Tooneel*, een aantal kluchten, die wellicht als naspel voor de treurspelen van Claudius, e.a. dienden, en een zinnespel. De drie beste vindt men in deze uitgave, nl. *De Ghedwonghe Griet, Lemmen met sijn Neus* en *Meester Coenraedt Bierborst*[1].

In de uitvoerige *Aanteekeningen* geeft de schr. nadere biezonderheden omtrent het feit dat De Grieck Hollandse kluchten voor

1) De laatste is al in 1467 te Brussel gedrukt, achter de vertaling *Het Leven is maer droom* van Schonwenbergh, in het Noorden nagedrukt en opgevoerd, en door Worp (I, 449) ten onrechte aan Claude de Grieck toegeschreven. Of de uitgever deze oudste druk voor zijn editie vergeleken heeft, vermeldt hij niet.

zijn doel bewerkte, nl. de *Klucht van de qua grieten*, van een onbekende auteur, de *Klucht van Lammert met sijn neus*, van C.V.B. en de *Bedrooge Dronkkaert* van J. Noozemans. De laatste, tamelik vrij bewerkt, is ‘naar inhoud en vorm het best geslaagd’. Ten slotte wordt aangetoond dat de familie De Grieck een belangrijk aandeel heeft gehad in de Brusselse boekhandel, die tegen de achttiende eeuw grote betekenis kreeg en Antwerpen ver overvleugelde.

In de zakelike toelichting van deze teksten valt dus veel te prijzen; zwakker is de taalkundige commentaar, in de *Woordenlijst* samengevat. Daar vervalt de uitgever te zeer in de dilettantiese fout, om de betekenis die uit het verband blijkt of schijnt te blijken, zonder nader onderzoek te vermelden, zodat de kritiese lezer onbevredigd blijft, en op menige plaats een vraagteken zet. *Krincken* wordt b.v. verklaard als ‘zich afwenden’, terwijl het blijkbaar = krenken (zwakker worden, verminderen) is; *quandt* = ‘quantiteit, omvang’, is onaannemelik; *swacken* kan niet met ‘braken’ gelijkgesteld worden (De Bo kent het ww. intransitief als: neervallen; hier dus wel = smijten); *fiolen laten sorghen* kan niet betekenen: wijn laten aanrukken. Verklaringen als bij *nestel-gat, verhapt* hebben geen waarde zonder nader bewijs. Waarom zijn de werkwoorden in de persoonsvorm opgenomen? Dat leidt b.v. tot de fout om uit ‘ick jont u’ (ik gun het u) te distilleren: *jont* = benoem. Woorden die geen moeielikheid opleveren als *belgen, bescheyt, nochtans* zou men gaarne missen voor verscheidene nu-ongebruikelike of plaatselike woorden, die onvermeld blijven, als *bloem-hert* (I, 375) *haef* (I 297), *ieverins* (III, 46), *lieghen* (III, 24) = schorten, haperen (vgl. Hooft's *War.* vs. 300), *tatering* (II, 24), *versmeren* (III, 220). Intussen bevat ook deze *Woordenlijst* enige belangrijke, zakelike toelichtingen. Voor een later onderzoek blijft de vraag bewaard, welke invloed de taal van het Noorden gehad heeft op deze Brusselse litteraire taal, een vraag die voor de ‘cultureele wisselwerking’ waarop de schr. terecht wijst (blz. 152), van groot belang is.

C.D.V.

Aankondigingen en mededelingen.

Te Winkel's Ontwikkelingsgang der Nederlandsche Letterkunde.

De tweede druk van dit standaardwerk vordert geregeld. In 1925 verscheen, het zesde deel: de ‘Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde in de eerste eeuw der Europeesche Staatsomwentelingen’, bevattende De Vrijwording der letteren (1780-1830) en het eerste gedeelte van Romantiek en Realisme (1830-1880). De indeling en de hoofdinhoud bleef ongewijzigd, maar al wat sedert 1911 gepubliceerd werd, is met grote zorg in de tekst of in de aantekeningen verwerkt. Vooral door de nauwkeurige dokumentatie blijft Te Winkel's werk voor iedere beoefenaar van onze litteratuurgeschiedenis onmisbaar.

Woordenboeken.

Van het *Middelnederlandsch Woordenboek*, voortgezet door Dr. F.A. Stoett, ontvingen wij reeds de derde aflevering, lopende tot *wiel*. Met loffelike spoed verschijnt ook K. ter Laan's *Nieuw Groninger Woordenboek*, waarvan ons de elfde aflevering (tot *munt*) toegezonden werd, en dat met zijn vele folkloristiese biezonderheden en aardige illustraties aantrekkelik blijft. Ook buiten Groningen verdient deze onderneming in ruime mate gesteund te worden.

Dialect-atlas van Klein-Brabant, door Dr. E. Blancquaert, met 150 kaarten (Antwerpen - ‘De Sikkel’ - 1926). (Prijs 37 gln.: in portefeuilles 43 gln.). Als nieuw bewijs van de groeiende belangstelling in de moderne dialekt-geografie verscheen deze belangrijke bijdrage, met het doel voor een betrekkelik klein gebied ‘materiaal te leveren met alle mogelijke waarborgen van betrouwbaarheid’. De schr. koos dit gebied als zijn geboortestreek, maar ook als de overgangszone tussen Brabant en Vlaanderen, waar de dialektgrenzen doorheen kruisen: de hoekpunten zijn: Aalst, Dendermonde, Mechelen, Vilvoorde. Uitgaande van zijn geboorteplaats Opdorp, stelde hij met zorg een vragenlijst samen van 139 zinnen, woorden en woordreeksen voor een rondvraag, waarbij telkens ook de taalkundige en sociale omstandigheden van de plaats werden bestudeerd. De opnemingen geschiedden door de foneties-geschoolde schrijver zelf, die daarvoor

het internationale fonetiese schrift bezigde. De zegslieden werden met de meeste zorg gekozen; hun mededelingen werden krities vergeleken.

Terecht zag Dr. Blancquaert in, dat zijn werk zich moest aansluiten bij de algemene opzet van Kloeke en Grootaers: hij nam dan ook de nummers en vakverdelingen van Kloeke's kaart over. Bij de samenstelling van de kaarten was beperking noodzakelik: de belangrijkste verschijnselen werden dus in 150 kaarten samengevat. Het eerste deel van deze Atlas geeft nu op 139 blz. groot formaat de volledige verzameling teksten in foneties schrift met aantekeningen over de plaats, de taaltoestanden en de zegslieden; het tweede deel bevat alle kaarten.

Er was moed toe nodig, bij de auteur en de uitgever, om een zo omvangrijk tijdrovend en kostbaar werk te ondernemen. Mogen zij beloond worden door een voldoende debiet. In elk geval zullen de dialektonderzoekers hun dankbaar zijn voor een zo rijke verzameling betrouwbaar materiaal.

Tekstuitgaven. Van het *Klassiek Letterkundig Pantheon* (Zutphen - W.J. Thieme) ontvingen wij een drietal deeltjes in het vergrote formaat, nl. P.C. Hooft's *Granida*, door Dr. F.A. Stoett, met voetnoten en zonder inleiding; Vondel's *Lucifer*, met historiese toelichting, van Dr. J. Bergsma, voorzien van Inleiding en Woordenlijst; en Langendijk's *Krelis Louwen*, opnieuw uitgegeven met inleiding en aantekeningen door Dr. C.H. Ph. Meyer. Met ‘eenige verbeteringen’ gaf de schr. een herdruk van zijn degelik bewerkte editie die in 1892 en 1908 verscheen[1)].

In de reeks *Lyceum-Herdrukken* (Groningen, Den Haag - J.B. Wolters) verscheen als No. VIII een bundel *Protestantsch letterkundige essays*, verzameld en ingeleid door Dr. Ph. A. Lansberg en Dr. J.C. de Moor. De Inleiding betoogt dat in onze letterkunde, die in menige periode een weerklank is van godsdienstig leven, het stichtelike essay, de preek, als letterkundig genre verdiensten kan hebben, die niet verwaarloosd mogen

1) De tekst is niet vrij van drukfouten. Bij het doorlezen merkten we o.a. op: *aardig* (l. aartig) vs. 59; *zeer* (l. meer) vs. 162; *niets* (l. niet) vs. 305; *uumers* (l. ummers) vs. 726. De grondslag voor deze editie is de tekst van de *Gedichten* (1721). Opmerkelik is, dat hier, meer dan in de afzonderlike uitgaven (A.C.D.) aan de eisen van de schrijftaalspraakkunst voldaan is, b.v. door de verandering van *de* in *den*.

worden. Ten bewijze volgt dan een reeks van proeven uit het werk van theologen-tijdgenoten, die stilisties - naar de mening van de uitgevers - de niet-religieuse vertogen en de roman-literatuur evenaren. Uit de keuze der auteurs blijkt dat in de titel het woord ‘rechtzinnig’ vergeten is. Deze beperking hangt samen met de bestemming van deze bundel voor het letterkundeonderwijs op ‘Christelijke middelbare scholen’.

No. X van deze reeks brengt een keuze uit *Bilderdijk's Lyrische Poëzie*, in omlijsting van zijn leven, uitgegeven door Dr. Ph. A. Lansberg. Terecht merkt de uitgever op: ‘Van een zoo subjectief dichter als Bilderdijk hangt de arbeid ten nauwste samen met zijn leven’. Om dit verband duidelik te doen uitkomen is met kleine letter boven aan de bladzijde een doorlopend overzicht gegeven van Bilderdijks' leven, waarbij de gedichten zich illustratief aansluiten. De keuze is, in zo beperkt bestek, over 't algemeen gelukkig. De goed uitgevoerde portretten zijn een sieraad van deze bloemlezing.

In Meulenhoff's *Bibliotheek van Nederlandsche Schrijvers* gaf W. Kramer, van wie onze lezers zich het opstel over *Het symbool in Boutens' verzen* zullen herinneren, een *Inleiding met bloemlezing* uit het werk van *P.C. Boutens*. Deze Inleiding (blz. 9-47), met toewijding en fijne smaak geschreven, wordt gevolgd door een goede keuze uit de voornaamste bundels (blz. 49-166) en een korte bibliographie.

Middelnederlandse legenden en exempelen. Van dit boek, in 1900 door Dr. C.G.N. de Vooys als proefschrift samengesteld, bezorgde de firma J.B. Wolters onlangs een herziene en vermeerderde uitgave. ‘De herziening bestond in aanpassing en verwijzing naar de vele publicaties over de exempelen-litteratuur, die in binnenen buitenland de laatste kwart-eeuw verschenen zijn’, terwijl op tal van plaatsen de tekst en de noten aangevuld werden.

Bloemlezingen. Van Leopold's *Nederlandsche Schrijvers en Schrijfsters* verscheen een tiende, omgewerkte druk, bezorgd door W. Pik en Dr. G.E. Opstelten (Groningen - J.B. Wolters - 1926): ‘aan verscheidene Schrijvers en Schrijfsters moest thans een plaats in deze historisch-aesthetische bloemlezing worden ontzegd, andere daarentegen daarin worden opgenomen, al gebood de voorzichtigheid tegenover vele “jongeren” een afwachtende houding aan te nemen.’ - Gelijktijdig verscheen bij dezelfde uitgever een tweede druk van het *Letterkundig Lees-*

boek, eerste deel, door J.H. van den Bosch en Dr. C.G.N. de Vooys, waarvan de omvang enigszins beperkt werd, om bij een herdruk van het tweede deel plaats te winnen voor uitbreiding.

Uit de tijdschriften (Julie-Augustus).

De Gids. Julie. M. Nijhoff schrijft, naar aanleiding van Antoon van de Velde's toneelstuk, over *Tijl op tooneel*.

De Nieuwe Gids. Julie. W. Kloos schrijft waarderend over *Roel Houwink*.

Aug. Ter aanvulling van de brieven van Busken Huet aan Potgieter, door Albert Verwey uitgegeven, publiceert J. Berg fragmenten uit de *Brieven van Mevr. Anne Busken Huet aan Mejuffrouw Sophie Potgieter*, die menigmaal een aardig kijkje geven in het intieme leven van de Huet's. - W. Kloos prijst Een nieuwe schepping van Herman Teirlinck, nl. *De wonderlijke Mei*.

Groot-Nederland. Julie-Aug. J. Saks beschouwt uitvoerig *Het geval-Huet*, om Huet in bescherming te nemen tegen ‘het kort maar geweldig requisitoir’ van Prof. Colenbrander, die Huet, naar aanleiding van zijn gedrag in 1866, ‘geen gave persoonlijkheid’ acht.

Stemmen des tijds. Aug. F.C. Dominicus geeft de eerste helft van een opstel over *Potgieter als mensch en als schrijver*, waarin hij wil aantonen ‘hoe innig het verband tusschen den dichter en den mensch is’.

Opwaartsche Wegen. Julie. T. Schuyt ontleedt en beschouwt de karakters in G.F. Haspels' novelle *De Medeplichtige*. - J. Haantjes ziet in *Roel Houwink* een van de belangrijkste verschijningen in de litteratuur van de allerlaatste tijd.

Den Gulden Winckel. Julie. Het vraaggesprek van Pannekoek is gericht tot *R. van Genderen Stort*. - Jan de Vries schrijft over Mnl. legenden en exempelen (*Oude Legenden*). - In de Kroniek van het Proza wordt Herman de Man (*Het wassende water)* besproken door Joh. Theunisz.; in de *Kroniek der Poëzie* geeft Henrik Scholte een uitvoerige beschouwing over *Karel van de Woestijne*.

Aug. R. Herreman schrijft over de poëzie van Firmin van Heeke; Henrik Scholte, in de *Kroniek der Poëzie*, over de jonge dichter Anthonie Donker.

Roeping. Julie. G. Bruning uit zijn grote bewondering voor *Herman Gorter's 'School der Poëzie'*, waarin hij slechts een belangrijk litterair-historisch document meende te vinden, maar dat hem vol levende en aangrijpende schoonheid bleek te zijn.

Vlaamsche Arbeid. Junie-Julie. Jozef Muls herdenkt met grote piëteit *Dr. Eugeen van Oye*. - Filip de Pillecyn vertelt veel biezonderheden over *Hugo Verriest en de 'Vlaamsche Vlagge'*. In de *Kronieken* schrijft Paul van Ostayen over dichtbundels van *Henri Bruning en Alb. Kuyle;* Jozef Muls over *Lode Baekelmans;* Roel Houwink 'ter oriënteering' over het proza in de Noord-Nederlandse letteren sedert 1918.

Dietsche Warande en Belfort. Julie. Al. Walgrave schetst *Tot gedachtenis van Eugeen van Oye* (1840-1926) de verhouding van deze dichter, die zich 'Gezelle's kind' noemde, tot zijn grote meester, zoals die uit brieven en gedichten op te maken is. - Gerard Walschap wijst in zijn opstel *Het geval van de Jongeren* het verband aan tussen de jonge Vlaamse dichtkunst en de Vlaamse beweging sedert de wereldoorlog.

Tijdschrift voor Taal en Letteren. Julie-Aug. H.J.E. Endepols besluit zijn artikel *Enige opmerkingen over Algemeen Beschaafd in de Middeleeuwen en Volkstaalevolutie*. In *'t* biezonder gaat hij de toestanden na te Maastricht en in Zuid-Limburg. Zijn gevolgtrekkingen luiden: 1°. 'Op zijn minst moet er reeds van de 13de eeuw af geweest zijn in een beschaafd centrum een bovenstroom van lokaal beschaafd en een onderstroom van wat wij nu dialekt noemen; 2°. De Middeleeuwse Zuid-Limburgse dialekten hebben, inzonderheid het Maastrichts, een evolutie gehad, die zich wat zinsbouw en flexie aangaat, ongeveer in dezelfde banen bewoog als die het tegenwoordig A.B.N. heeft doorlopen'. - Het tweede deel van D.A. Stracke's studie *Over Middelnederlandsche epische gedichten* is getiteld *Nederlandsche letteren en epen, uit de* XIIe *eeuw*. De schrijver levert een betoog dat in het graafschap Wijnen tussen de jaren 1170-1187 zeer waarschijnlik door de 'ioculatores' Dietse voordrachten gegeven werden. - Verder bevat deze afl. een reeks *Boekbesprekingen*.

Boekzaal der geheele wereld. Aug. Gerard Knuvelder geeft een kritiese beschouwing over het *Verzameld Proza van Dirk Coster*.

Volkskunde XXXI, afl. 1-2. Jan Gessler deelt een en ander mee *Uit en om een Limburgsch Recepten- en Incantatieboekje* van 1856. - Jules Frèrc behandelt *De Bedevaart naar de Drie Gezusters*. - Victor de Meijere verhaalt *Leugenvertelsels*. - E. van Heurck en Pol de Mont geven aanvullingen omtrent *Het Sermoen van Bacchus*. De aflevering wordt besloten door een lange reeks Boekbeoordeelingen.

Leuvensche Bijdragen XVIII, afl. 1. D.A. Stracke gaat in een uitvoerig artikel *Over Beatrijs* na, wat de juiste lezingen van het handschrift zijn (*Tekststudie*) en stelt daarna een reeks *Tekstverbeteringen* voor op de overlevering van het enige Haagse handschrift.

Verslagen en Mededelingen der Kon. Vlaamsche Academie. April. Maurits Sabbe publiceert *Twee onuitgegeven Gedichten van. Jan van Beers*. - Rijk gedokumenteerd is de rede van J.W. Muller over *Reinaerts avonturen en rollen in en na de Middeleeuwen*, die hier volledig met veel noten afgedrukt is. - D.A. Stracke geeft een *Middelnederlandsche Bijdrage* uit een Würzburger handschrift, dat nauwkeurig beschreven wordt en o.a. een merkwaardige reeks rijmspreuken blijkt te bevatten.

Mei. J. Muyldermans schrijft over *Vier Mechelsche Geschiedschrijvers in de* XVIIIe *Eeuw*. - J. Salsman betoogt de noodzakelikheid van *Theologische toelichting bij Vondels gedichten*, omdat ‘dieper gaande theologische studie onvermoede schoonheid aan den dag brengt, en inniger genot veroorzaakt’. - Verder bevat deze aflevering de *Verslagen der Keurraden* over de Prijsvragen voor 1926. Deze betroffen: De opvatting van Vondel over de beeldende kunsten en zijn verhouding tot de kunstenaars van zijn tijd; Een Klank- en Vormleer van het Brusselsch Dialect; Een Vakwoordenlijst van de Garenspinnerij.

Literaturblatt für germ. und romanische Philologie. Sept.-Okt. Th. Frings beoordeelt de Nederlandse spraakkunsten voor Duitsers geschreven, door Van de Kerckhove en door Van der Meer en Ramondt. - Marie Ramondt bespreekt de door De Boek uitgegeven bloemlezing uit de *Gedichten* van Th. van Rijswijk.

C.D.V.

Taal en taalonderwijs[1].

Voordat ik tot mijn eigenlike taak kom, het spreken over het taalonderwijs aan onze *Middelbare Scholen* en *Gymnasia*, moet ik wel enige algemene lijnen aangeven voor dat moedertaal-onderwijs aan de *Lagere School*. Ik doe dat met aarzeling, omdat ik deze niet meer ken, en alleen weet, wat ik er graag vandaan zag komen, en ik zal mij dan ook wel wachten om te spreken over de methode, welke zij moet volgen bij dat onderwijs. Zij vervult nu al een zware taak, om in zo korte tijd, de leerlingen zoveel eerste techniek bij te brengen: ik heb in mijn eerste klassen leerlingen zitten, die ook nu al veel hebben opgestoken. Ook nu al, zoals het onderwijs nu is. Ik wil hier aan toevoegen, dat de toestand in onze gymnasium-eerste-klassen allicht beter is

1) Redevoering gehouden te Utrecht voor de Vereniging van Leraren in Levende Talen (1926) over onderstaande stellingen over taalonderwijs:
    1. De grondslagen, bij het moedertaal onderwijs op de Lagere School gelegd, moeten kunnen dienen voor een onderwijs aan Middelbare Scholen met de levende taal tot middel en doel.
    2. Een eenvoudig spellingstelsel is voor beide inrichtingen nodig.
    3. Ontplooiing der persoonlikheid in de leerlingen is aan Middelbare Scholen het naaste doel van goed moedertaal-onderwijs en daardoor zeer belangrijk o.a. voor dat in de moderne talen.
    4. Beurten-vóór-de-klas en vrije opstellen zijn van de eerste klas af uitnemende hulpmiddelen bij het moedertaal-onderwijs.
    5. Ontplooiing van eigen persoonlikheid en het besef hiervan doen de leerlingen ook later de kunstenaars beter begrijpen.
    6. De leraar heeft geen beter middel dan sub 4 om zijn leerlingen te doorgronden.
    7. Alle leerstof kan toch nooit behandeld worden, belangstelling zó wel gewekt on dat is het voornaamste.
    8. Het onderwijs in moderne talen kan er waarschijnlik niet anders dan wel bij varen, wanneer het te zijner tijd op soortgelijke wijze het voorbeeld van het moedertaal-onderwijs volgt.
    9. Persoonlike ervaringen op elk taalgebied geven immers belangstelling in de hogere waarden van het leven.
    10. De leraar in de wiskunde (niet die in de moedertaal) moet de abstrakties van eerstgenoemd vak duidelik maken o a. door het samen lezen der vraagstukken.

dan op de H.B. Scholen, omdat 1e. wij vaak de besten krijgen en 2e. wij zelf toelatingseksamen afnemen. Toch heb ook ik nog dringende wensen, maar de onderwijzers mogen zelf vaststellen, hoe zij daaraan kunnen voldoen en, als ze mij bewijzen, dat ik te veel vraag, zal ik mij aan de algemene lijnen houden en een deel van hun taak overnemen.

Het kind groeit in de 6, 7 jaren van de Lagere School op tot een in hoofdzaak ‘cerebraal wezentje’, zoals nu wijlen Dr. van Waeyenburg het op het Pedagogies Kongres noemde; du persoonlikheid ontwikkelt zich eerst in de volgende puberteitsjaren. Het kind van de Lagere School kan veel onthouden, veel begrijpen, zijn verstand werkt goed en spoedig, maar zijn gevoel spreekt in 't algemeen nog niet mee. Wat moet hem nu bijgebracht worden aan taal? Behalve dan de eerste techniek en begrippen! Uit de persoonlike overgeërfde taal van ieder mens, uit de plaatselike, gewestelike gouwspraken en dialekten heeft zich een algemeen beschaafd ontwikkeld, dat nog steeds groeit en zich verspreidt, worstelend met het dialekt, maar ons dan ook volstrekt niet eenvormig in de oren klinkt. Dat algemeen beschaafd moet de leerling in hoofdzaak leren spreken, lezen en schrijven. Steekt eigen dialekt er bij af, zegt hij b.v. thuis de *h* niet, dan moet het wel moeite kosten hem die bij te brengen, hem die wèl te doen spreken, maar het *moet*. Toch mag er op school van zijn dialekt geen kwaad gezegd worden, het moet zelfs zoveel mogelik voor voorbeelden gebruikt; maar meester moet het kind ten slotte het algemeen beschaafd bij brengen. Ook de schakeringen er in. Dit gebeurt lang niet altijd Al te vaak doe ik deze ervaring op, dat het machtwoord van de onderwijzer kort en bondig, maar ten onrechte, en vaak foutief, beslist: ‘zo is het goed; het andere is fout’. En is het b.v. alleen maar de slechte onderwijzer, die het kind al maar weer het boekerige, oneigene ‘*daar*’ opdringt tegenover zijn eigen en dus veel natuurliker *omdat* en *want*? Waarom schrijven toch zo tal van kinderen: *je hadt, je vondt* en *vindt je, hadt je* of b.v. *je had* maar *jij hadt*? Dan is er toch in de onderwijzer, òf 't boekje, dat ze gebruiken, òf ook wel de invloed van thuis, iets ouderwets, iets onwaars, iets waar de goede leerboeken als de laatste druk van Terwey (door Kuitert), en leerboeken van Tinbergen, Rijpma en Schuringa, Gertenbach en van Slooten, v. Ham en Hofker aan ontgroeid zijn. Schakeringen moesten meer besproken, meer geduld. Zeggen ze bij hun in de buurt *kinders*, dan moet dat op school niet belet worden, al moet

het kind natuurlik ook horen, dat er hele streken zijn, tal van gezinnen, waar men *kinderen* zegt, terwijl daarentegen het Groningse *kinder* moet worden aangeduid als maar op klein gebied geldend en gebruikt. De algemene levende taal der beschaafden zij dus de grondslag; het dialekt worde er van afgescheiden, niet als iets leliks, maar als iets biezonders, dat vaak hele mooie dingen heeft, doch niet algemeen is. Ik weet het zelf wel, dat de toepassing niet gemakkelik is en weer geheel anders zal moeten zijn te Amsterdam en te Utrecht dan in Rauwerd, Oude Pekela, Koudekerke, Diepenveen of Weert, maar een tweede druk binnen 't jaar van Gertenbach en van Slooten's ‘Verschijnselen’ geeft mij moed; het leesboek moet meehelpen en overal wonen wel beschaafd sprekenden, wier taal boven het dialekt uitgegroeid is: zij mogen zich dan meteen bewust worden, die gestudeerden ter plaatse, dat hun taal mee ten voorbeeld moet kunnen worden gebruikt op de Lagere School. In ieder geval, de onderwijzer mag niet langer meer vervallen tot boeke-Nederlands, zoals Terwey in zijn vroegere staat wel doceerde, maar waar Kuitert nu in de laatste druk het algemeen beschaafd boven geplaatst heeft. De grondwet voor de Onderwijzer is herzien: men zou kunnen vlaggen! Toch was alle taalonderwijs, zij 't aarzelend, in de laatste jaren al gegroeid in de richting van 't levende woord: de stem van Ligthart heeft luid geklonken.

Maar ja, de tegenmachten zijn groot. Wat wij, leraren, al zoveel jaren lang ondervonden hebben, zullen de onderwijzers nu gaan ervaren. Er is een stille ongeorganiseerde, maar machtige tegenstand. Voor hoeveel inspekteurs en schoolopzieners is niet wat die jongeren willen, niets dan anarchie, iets onmogeliks; hoeveel kollega's, leraars en onderwijzers, doen nog niet met ons mee; vele half-kollega's, die in hun betrekking als leraar in oude en moderne talen het Nederlands, moedertaal van leerling en leraar beide, raken, zijn wel *bij* ten opzichte van de vreemde taal, maar in zake het Nederlands spoken hun nog tal van oude axioma's door het hoofd; de buitenstaanders, ouders van leerlingen en zelf oud-leerlingen uit een vroegere periode, ze zitten vast aan oude taalbegrippen; evenals vele letterkundigen, zelf vrij, zich zelf genoeg, de taal behandelend als levende klank, als materie waarin zij hun beelden houwen, waarmee zij schilderen, waarin zij hun leed en vreugd uitzingen, maar toch - vol onuitroeibare oude schoolbegrippen. En dan doet ook nog de opbloeiende belangstelling voor gouwspraken

als Gronings, Limburgs, Zeeuws, voor een taal als het Fries, spreken van hun heerlik levende, frisse, echte woord, tegenover het stijve schrijftaal-Nederlands, dat zij op de school voor *het* Nederlands hebben leren houden.

Ik wil bij deze laatsten beginnen. O, zij staan stevig, want hun taal is de zo rechtstreeks uit de ziel opbloeiende. En zo is dan ook eenvoudig dit, hun inzicht: over alle dorpzelfstandigheidjes, over histories geworden gouwen en gewesten heeft zich vooral na 1815 een kunstmatige eenheid gevormd met een kunstmatig algemeen Nederlands als voertaal, een boeketaal, die niet leeft, maar die voor de ambtenaars de draagster is van hun algemene wetgeving en eisen. Van Holland uitgaande een schrijftaal met ernaast voor eigen plaatselik gebruik veel platte dialekten; in hùn gewest echter de frisse, levende, welluidende spraak met voor behelp enige Hollandse formules.

U haalt wellicht de schouders op over dergelijke achterlike inzichten, vindt ze ongelofelik, maar laat ik u een bewijs leveren: con oud-leerling van oen Fries Gymnasium, die door zijn Friese leermeester kennis leerde maken met dat algemene Nederlands, schrijft o.a. het volgende, dat ik vertaald opneem:[1)]

> ‘om een algemeen Nederlands aan te leren, dat waardeloos is, omdat het niet bestaat - de ambtenaars maken . . . de uitzondering - geeft men de, van nature ons eigene, gouwspraak op, waarmee men zichzelf tot geestelike armoede neerdwingt. *Onze gehele Hollandse letterkunde verkeert in armoedigheid en malaise, omdat het zich uiten in de schoolmeesterlike boeketaal noodzakelik glansloos en dof moet wezen*.’

En deze letterkundige van naam, wie dus eens zes jaar studie in het Nederlands ten deel viel, denkt hier volstrekt niet anders dan zo menige Friese boer, wiens schrijven in 't Nederlands volkomen gekenschetst wordt door ‘schoolmeesterlike boeketaal’. Wanneer men nu weet, dat die leermeester een goede, wetenschappelike, fonetiese grammatika van het Fries geschreven heeft, zodat hij oor voor klank moet gehad hebben, terwijl zijn

1) ‘om in algemien Nederlânsk oan te learen dat weardeleas is om 't it net bistiet - de amptners meitsje . . . de útsûndering - jowt men de eigen oanberne geasprake kwyt, hwermei men jinsels yn geastlike earmoede deltwingt. Us hiele Hollânske skriftekennisse hâldt ta yn earmoedicheit en malaise, om 't de utering yn 'e skoalmasterlike boeketael needwindich glânsleas en dof wêze moat.’
D. KALMA, Frisia. 1919 blz. 28.

leerling, *de* dichter van 't jonge Friesland, hem hierin nog ver overtreft, dan moet men wel aannemen, dat het Renaissance-begrip van twee afzonderlike talen, één om te schrijven en één of vele om te spreken, heel diep zit. Of hebben leermeester en leerling zich toen al meer met de Friese taal en letterkunde bezig gehouden dan met de Hollandse? Immers, wie in 1919 de tweede zin neer kan schrijven, het door mij onderstreepte slot van de aanhaling, die is op school op zijn hoogst tot 1880 gekomen en heeft ook uit de tijd daarvóór de glans, de gloed van tal van schrijvers niet leren waarderen. En hij schreef het in 1919.

Dat het Nederlands leven kan in de zielen, niet alleen van ‘ambtenaren’ - wie is dat niet tegenwoordig? - maar ook van hun kinderen en kindskinderen en van allen, die uit gouw of streek vandaan gerukt worden en elders hun dialektiese eigenaardigheden verliezen, dit, vaststaande feit is in brede kringen blijkens dit ene voorbeeld nog steeds niet doorgedrongen. Dit toch geldt niet alleen voor deze Fries, die als zodanig misschien een beetje in een uitzonderingstoestand verkeert; tal van dialektschrijvers en vooral -sprekers denken er niet anders over en in het hart van Holland zelf menen dit zelfde vele doktoren, meesters in de rechten, dominee's, notarissen, architekten, apothekers, fabrikanten en kooplieden, ambtenaren en leden van de Kamers, kortom allen, die zich door hard werken een plaats in de Nederlandse Maatschappij hebben verworven, tenzij - zij genoeg zijn, om nog iets van het levenwekkende moderne taalonderwijs aan onze Middelbare Scholen in zich te horen naklinken; wat erger nog is, hiervan zijn ook hun moeders en vrouwen overtuigd, dank zij vroeger opgedane schoolwijsheid. Ja, ook vele leraars vinden het persoonlike bij leerlingen van de 5de of 6de klas Gymnasium of H.B.S. veel te vaak plat en ik zou haast durven wedden, dat die Friese rektor, die door de dorpsjongens Homerus in het Fries vertalen liet, omdat het dan zo echt werd, hun Nederlands ten strengste gezuiverd heeft en dat hij er eerst dan vrede mee had, als het behoorlik krioelde van *gij, reeds, spoedig, zich begeven, zich bevinden, gaarne* enz.; of, als hij dit niet deed, dan voelde hij dat als een tekortkoming in zich, die hij maar gaan liet, omdat hij tegen de stroom toch niet oproeien kon. Misschien ook deden die Friese jongens van nature al zijn zin, omdat ook hun Fries-sprekende ouders zulk Nederlands schrijven in hun brieven: veel te weinigen immers wagen zich aan Friese briefwisseling. En al dezen hebben als

ouders on gezaghebbenden plaatselik grote macht om de onderwijzer te bestrijden, als hij nieuwe taalboekjes, meer overeenkomstig met zijn eigen nieuwe wetenschap, wil invoeren, of de kinderen thuis laat aankomen met heiligschennende nieuwe gedachten. Moge hij sterk zijn! - Daarbij stuit hij nog bovendien op de anarchie, die er in ons, schrijven heerst, doordat de Regering nog altijd meehelpt die begrippen van de levende taal uit de school te weren. De Lagere School is blijkbaar haar stuur in zake 't schrijven van de moedertaal kwijt geraakt door de golven der Nieuwe Gids-beweging, die de levende taal aanbrachten, en door de bries der Vereenvoudigers, die nu beide al een 35, 40 jaar door ons leven - en dus ook door onze school - gaan en er veel in veranderden, zonder dat de Regering begreep, dat er een andere koers gevolgd moest worden. Vroeger stond op de voorgrond het zuiver schrijven, verwerken van talloze spellingmoeilikheden in diktee's met boven geplaatste zgn. naamvalsijfertjes en dáarmee kwam de jeugd voor Nederlands klaar voor onze H.B.S.-en en Gymnasia. Nu stellen vele Middelbare Scholen prijs op andere waarden: levendig lezen, begrijpen van verschijnselen, voorbeelden er van zoeken, gevolgtrekkingen maken enz. En het evenwicht is nog niet verkregen tussen het goede schrift-uiterlik en het naar voren brengen van de beschaafde taalklank. Er heerst, hier erger, daar minder, anarchie, en de Regering werkte tot nu toe eerder verbijsterend dan leidend. Ik wijs hier op symptomen als:

1e. de klachten bij Dr. Vinkestein ingekomen van Direkteuren van Lycea en hun leraren in het Duits in 't bizonder over het moedertaal-onderwijs der Lagere School en door hem overgebracht aan de nieuwe Minister.

2e. het rondschrijven van Delft naar aanleiding van een diktee[1)] met veel te veel fouten, dadelik na de vakantie op de H.B.S. gemaakt.

1) Er werden door 56 leerlingen ± 400 fouten gemaakt, door elk dus, buiten de leestekens - grootst aantal fouten 21, Hiervan waren 89 echter niet gemaakt, wanner de hoofdregels der Vereenvoudigde Spelling toegepast hadden kunnen worden; 49 waren tegen het woord ‘Oost-indische’, waar talloze grote mensen echter ook ‘Oost-Indische’ schrijven, en 40 leerlingen lieten de hoofdletters weg van Koningin en Prins, zoals nog eens honderden; dat maakt samen al 178 fouten, die òf vermeden òf niet gerekend hadden moeten worden, en het gemiddelde per leerling al op 4 hadden doen dalen. Zo is er nog wel meer kritiek op te oefenen, maar het is het daar de plaats, niet voor.
(*Latere noot*, J.B.S.)

Ik kan hier maar even op klacht No. twee ingaan.

Als men alle te Delft gemaakte fouten en geuite grieven nagaat, is er veel overdrevens in: was het diktee misschien een maand later gemaakt, als alles weer in 't gareel liep, dan waren er niet zoveel fouten geschreven, zoals een herhaling van het diktee aan een Lagere School te Haarlem wel mag bewijzen. Maar er komt iets geheel anders uit naar boven en dat is wel deze klacht, dat er te veel leerlingen naar de H.B.S. worden gestuurd, die er òf in 't geheel niet horen, òf er nog niet rijp voor zijn; een klacht tegen het naar beneden gelijk maken van de Lagere School door de afschaffing van 't Frans en de invoering van de zgn. eenheidschool.

Nog eens: om tijd te houden voor goed onderwijs in levende-taal waarin het algemeen beschaafd tot z'n recht kan komen, heeft de Lagere School in de allereerste plaats dringend behoefte aan de invoering van de Vereenvoudigde Spelling. Tenminste onze hoofdregels: n.l. de regels der e- (No. 1) en o-spelling (No. 2), s- spelling (No. 5) (in pl. v. met klinkende -sch) en de buigingsregel (No. 9). Voerde men deze alleen maar in, er zou een enorme tijdsbesparing uit voortkomen en wat Prof. van Hamel voor 25 jaar in de Gids schreef, geldt nog.

> ‘Wie de taal gevoelt als leven en als kunst, die dwinge de school haar verouderde regels te laten varen, haar byzantijnse ontledingen af te schaffen en voor de taal zelf, voor haar rijkdom en haar kracht, haar frisheid en haar adel het oor te openen en het hart te winnen.’

Moge de nieuwe Minister, die blijkens het Kamerverslag van goeden wille is, het gehele volk deze dienst bewijzen.

En zo kom ik dan met een ander soort van schroom tot mijn eigenlike onderwerp, het onderwijs aan onze Middelbare Scholen; immers ik moet nu wel zo'n beetje doen, of mijn onderwijs heel wat biezonders is, terwijl ik hier voor kollega's sta, die bij zich zelf zullen zeggen: ‘Dat weet en dat doe ik allang, man; waar praat je over?’ Er zijn echter misschien ook onder u, die er niet zo goed nog inzitten on ik vond, dat het tijd werd om iets van het nieuwe onderwijs eens samen te vatten, maar zal het niemand kwalik nemen, als hij heengaat, of het anders blijft doen.

Wij ook krijgen in de eerste klas die zelfde volgroeide meisjes en jongens in de vóór-puberteitsleeftijd, ‘cerebrale wezentjes’ van 12, 13 jaar; maar wij weten dat er binnen een paar jaar aan onze scholen een golf over hun heen zal gaan, die der puberteit,

welke slib zal achter laten, om er de stenen uit te bakken voor de opbouw van hun later leven, zoals Dr. van Waeyenburg het ongeveer uitdrukte. Dan wordt bij ons het persoonlikheidje in de leerling geboren met alle gevolgen van dien. Daar moeten wij rekening mee houden en het taalonderwijs kan en moet in die richting werken, omdat het er zich biezonder toe leent.

Beurten vóór de klas en geheel vrije opstellen heb ik nu, na bijna vijf-en-dertig-jarige ervaring, d.w.z. zoeken, doen, grijpen naar het nieuwe, wegwerpen, opnieuw zoeken, als probaat materiaal daarvoor leren gebruiken in alle klassen. Zij toch verschaffen de leraar in de allereerste plaats belangstelling en alleen wanneer die gewekt wordt, terstond al in 't begin, ontplooit zich als van zelf de persoonlikheid, het eigene. Ik weet het, ook andere dingen kunnen waarde hebben, want deze hangt veelal af van de persoonlikheid van de leraar. Men kan verstand en redenering nog meer scherpen bij het ‘cerebrale wezentje’ - door zinsontleding; men kan wat mensen nu schrijven, en vroeger geschreven hebben duidelik maken - door woordenboekoefeningen en dergelijke; men kan trachten in oude volkswijsheid door te dringen met de behandeling van spreekwoorden, waardoor zij zich een beetje meer deel van een groot geheel gaan voelen; men kan veel hechten aan zuiver schrijven en zo het nadenken ontwikkelen; maar de rechtstreekse weg naar de ontplooiing der persoonlikheid geeft ons dat alles niet. Wen ze er aan, dat het een heel gewone zaak is vóór een klas te staan, twintig paar ogen op zich gevestigd te voelen en dan toch te durven doorgaan. Dan gaat ook in de hogere klassen de schuchterheid en het zich terugtrekken niet overheersen en het uiten van dan opkomende levendige gevoelens zal alleen een diepere inhoud aan hun beurten geven en de drang om dan met eigen kunnen roem te oogsten, ook een eigenschap van de pubers, zal meehelpen; zo kunnen ze uit de moeilike jaren aangename herinneringen voor hun later leven meenemen. Daarbij moeten ze tevens goed leren schrijven en het Nederlande van anderen leren kennen; en men zou zo zeggen: voor dat alles zijn onze vier uren van vijftig minuten per week in de eerste klas niet voldoende. Er is echter één geluk bij: de leerling wordt van zelf en buiten ons om ouder en tot een persoonlikheid, die zich ook door alles wat zich buiten de school in zijn gedachtenkring ophoudt, of ook maar vertoont, ontwikkelt. Ieder goed gegeven lesuur in welk vak ook brengt ook ontwikkeling van zijn taal, zijn persoonlikheid mee. Hoe prijs ik nu nog onze leraar

Hartelust in Groningen, die ons voortdurend aandreef om het juiste woord te vinden voor het Griekse van Homerus, zodat het een edele wedijver werd, zonder dat hij ooit verviel tot de moordende pedanterie van geen ander woord goed te keuren, dan wat hèm toevallig voor de geest stond. Hoe groeiden wij, wanneer ons woord voor het inwendig geziene beeld geprezen werd. Hoe genoot ik ten minste. - - -

Ter zake. Ik verdeel dus mijn vier uren zo: één uur voor beurten vóór de klas, één voor verzen, één voor lezen, één voor bespreking van de nu-levende taal. De beurten zet ik voorop, omdat ik dan dadelik het persoonlikheidje uitschil uit de klas; hij mag zich oefenen op z'n hoorders; hij moet hun aandacht houden, want de eerste kritiek komt van hun; zij oefenen zich in het hanteren van de kritiek op hem en in 't sijfers geven. Maar de beurthouders moeten eerst wel veel schroom overwinnen. Zittenblijvers moeten dus voorgaan. Die beurten zijn eveneens vierderlei: 1e. iets vertellen, 2e. iets moois in proza tot z'n recht laten komen door voorlezen, 3e. ditzelfde doen met een vers (beide desnoods met mondelinge toelichtingen), 4e. een van buiten geleerd vers opzeggen.

Het eerste is het belangrijkste, omdat de leerling bij 2e en 3e een boek schuift tussen zich zelf en zijn publiek, terwijl, als hij een van buiten geleerd vers oplegt, zijn geheugen hem parten kan spelen door de zenuwen, zodat de reddingsboei, het boekje, waarin 't vers staat, niet al te ver af moet wezen. Maar het eerste. Het lastige geheugen, dat zo onberekenbaar kan werken bij het vers, laat hem hier niet in de steek, want hij kan zijn punten of moeilike namen meenemen. Predikanten verzekeren zich, door hun preek mee te nemen, tegen ongevallen; dat mag hij ook doen. De kritiek wijst de grenzen wel aan van het gebruik. De verwarrende schroom bij meisjes, als zoveel jongens naar ze kijken, en omgekeerd, werkt nog maar bij enkele voorlike en kan nog wel meestal weggelachen of -gebromd worden. En dan is het wonderlik, hoe snel de persoonlikheid loskomt; hoe intuitief de grenzen tussen gewenste en ongewenste taal gevonden worden. Fouten worden door 't jeugdige publiek ontdekt, aanwensten aan de kaak gesteld, wellicht afgeleerd. Er komen wel eens sippe gezichten, enkel zelfs tranen. Maar het is tevens heerlik, wanneer b.v. een meisje zo'n klas weet te boeien tot stillere stilte; en - dit weegt dan ook nog zwaar mee in het door de jeugd gegeven sijfer. Het op een vodje papier anoniem gegeven sijfer levert

van de hele klas een rezultaat als het schervengericht bij de oude Grieken. Eerst deed ik dit mondeling, maar ze zeiden, dat ze elkaar dan zo gauw napraatten; schriftelik vonnis vragen van een jury, een vijftal b.v. levert te veel risiko, omdat vooral bij meisjes sympathie en antipathie hun invloeden op het sijfer doen gelden; deze worden meestal onschadelik gemaakt door het aantal sijfergevers zo groot mogelik te maken. Is er geen tijd meer voor het uitrekenen, dan kan de leraar de papiertjes licht even meenemen. En dan blijkt het gemiddelde van de klas heel vaak ook het sijfer, dat ik in gedachten nam en daarna ook wel eens zeg. Aan deze schriftelike kritiek is een mondelinge voorafgegaan, waarin de leraar zich *wel* mengt, door al te schelle kontrasten tot elkaar te brengen, onbillikheden weg te nemen en vergeten of onopgemerkte dingen voor 't licht te halen. Men kan zo ook nog kostbare gegevens voor taal krijgen - te gebruiken in het taal-uur -, die meer inslaan dan vele paragrafen uit boeken, omdat ze zo rechtstreeks uit het leven komen; maar bovendien komt b.v. plotseling iemand tot de ontdekking, dat het Japanse of Karakoroem-sprookje, dat daar verteld wordt, machtig veel lijkt op ‘de wilde zwanen’ van Andersen. Ook dit kan uitgebuit. Het voornaamste is echter het doorstaan van de vuurproef der ogen. Ziedaar mijn beurten-uur. Over de andere uren kan ik korter zijn: we doen misschien alle wel hetzelfde zowat, maar het *mijne* ligt in *mijn* lijn, wat *u* doet in de *uwe*.

Mijn *taalbespreking* knoopt zich vast aan ‘de kleine Gids’ van Scholten en mij[1)], omdat die in beknopte vorm genoeg geeft en overal aansluit bij de levende taal, die om ons heen gesproken wordt (de hiervóór genoemde leerboeken zijn allen te uitvoerig), maar natuurlik zijn ook lees- en oefeningboek te gebruiken; gelukkig staan er zelfs in zo'n leesboek voor a.s. Cobets aardige drukfouten om ontdekt te worden. Maar het *leesuur* blijft vooral leesuur met alleen de nodigste verklaring, en de weg volgend van Dr. B 's Analecta, om ze aan de leessleur te onttrekken. En ten slotte het *verzenuur*. Ook dat geeft de gelegenheid om eigen smaak te ontwikkelen door de eigen keuze, en het eigen kunnen, door in wedijver een twee- of drietal een zelfde vors te doen voorlezen vóór de klas. Maar niet altijd is een klas hiervoor gestamd en het is echt gevoelswerk. Wil het niet, dan is het maar beter een verstandelik

1) Uitgave J.M. Meulenhoff, 1925.

oefeningsboek er voor in de plaats te nemen; maar in de beste ogenblikken - wat een worsteling wordt het dan tussen 't kinderlik schoonheidsgevoel en de onmacht om dit uit te drukken, welk een spanning in die wedstrijd! Hoe heerlik voor de leraar, als hij er dan soms in slaagt wel uittedrukken, wat de leerlingen in het vers voelen. Is het niet onze inspanning waard, als men dan een hè! hoort, omdat het zó góéd geweest is? Dit gebeurt ook wel niet en dat leert ons dan nederigheid. Frisse, ongegeneerde kritiek op verzeboeken, vaak herzien, maar niet verbeterd voor de jeugd, moet geduld, besproken, beaamd of weerlegd. En dan het *opstel*: dit moet ook al vrije uiting zijn, een krachtmeter van het kunnen, van de rijpheid: meisjes en jongens zitten in één klas; veel persoonliks moet nog komen, en voor de gewone leerling is dan eerst het weervertellen van verzen of verhaaltjes wel geschikt, maar wie al iets eigens heeft en van de vorige zomer met z'n tochtjes of iets van nog vroeger - wat dan ook - weet te vertellen, die moet terstond maar het persoonlike doen en ervan ophalen in zijn opstel; misschien wel, nadat hij er in het verteluur van verteld heeft. Waarom niet? De weg naar de vrijheid is vrij en allen zoeken hem al gauw op; gesprekken onder vier ogen tussen leraar en leerling, terwijl de voorlopers al aan 't werk begonnen zijn, werken hard mee. Aan 't eind van de eerste klas hebben allen hun persoonlike aard ook in het opstel al neergelegd.

Dit alles moest nu zo kunnen doorgaan in *de hogere klassen*, maar we hebben dan maar twee uren van vijftig minnten meer over en beperking is nodig. Toch kan men ze houden in afgeknibbelde (liefst eerste) kwartieren en ze laten gelden voor een te geven rapport, voor zover ze gehouden zijn met b.v. een minimum van een of twee beurten per persoon.

In de *tweede klas* komt het eigene al op en het verhaal dat verteld wordt krijgt al meer kleur en ook wel mededinging met andere onderwerpen. Ik herinner me een uitvoerig deskundig overzicht van onze zeesleepdienst, waarvoor een overigens niet ijverige knaap, die wat stotterde nog wel, tal van platen bij elkaar had gescharreld; ook wel een leuk verhaal van een zeiltocht met eigen boot; maar meestal is het nog weervertellen. In de *derde klas*, wat een verandering: spreekbeurten over de auto en z'n inrichting, geïllustreerd op het bord; over het leven in Athene, door een meisje uit een boek gehaald en verwerkt, over het huis Lauernesse, de jeugd van Frederik de Grote,

Paganini, de groei van Heemstee en dan dit merkwaardige geval. Jongen komt thuis: ‘Vader, ik moet een spreekbeurthouden, zal ik het over het radio hebben?’ - ‘Nee’, zegt Vader, ‘doe dat nu niet, daar ben je te weinig technies voor, spreek over je duiven.’ - ‘Daar heb ik een reuze-opstel over gemaakt; tweemaal, dat is vervelend’. Een jonger broertje, 2e klas Lyceum, zegt: ‘Ei jong, je moet het geval van Jean Calas vertellen, dat heb ik op schrift van de Franse leraar.’ Vader vertelt hem dan dat geval nog eens en tot verstomming van leraar en klas spreekt de domineeszoon over ‘Voltaire en sur la tolérance’. *De vierde klas* zet dit werk voort met spreekbeurten over kanonfabrikatie, de film, de kleine Johannes, de muziek bij de Atheners - zwaar voor een niet-kenner van muziek -, de uitbouw van Amsterdam, de Indrapoera met een doorsnee van het grote motorschip enz. Uit de *vijfde klas* wil ik alleen maar noemen, van vroeger en nu, spreekbeurten over graafspinnen, het weer en de weerkaartjes, een bespreking van Batakkers en Menang-Kabouwers door een Bataks leerling, een keurige kultuur-historiese verhandeling over Das Lied von der Glocke, een slap beurtje over Tagore, een heel goede over het Yellowstone park en een goed gemeende poging van een a.s. medikus, om het zijne over vivisektie te zeggen. Een ander sprak over Hippokrates. Samen zoeken met de leraar doet ook de verlegen leerling meestal wel een onderwerp vinden. De stadsbibliotheek en openbare leeszaal zijn voor die ouderen open en lenen uit en de vrijheid om te kunnen spreken, wordt zeer op prijs gesteld, de kritiek spaart dan ook nergens de vorm. Maar begint men zoals ik midden in 't jaar hiermee in een vijfde klas, dan zijn vele meisjes - ook wel jongens - te gesloten. Een volgend jaar gaat dat beter, dank zij de pioniers. Wie als leerling zulke dingen onderneemt of ondervindt, doet ervaringen op, leert veel, en, als hij daarnaast naar eigen keuze vers of proza mag ten gehore brengen en horen bespreken, dan bouwt hij niet alleen zijn eigen smaak op, maar bovendien - en dit is rijk gewin - kunstenaars-leven en -taal zal hij beter leren begrijpen en waarderen; terwijl tevens de leraar door alle vragen en opmerkingen, die er door loskomen, zijn leerlingen beter leert doorgronden, dan als men alleen maar doceert. En dit moet ons er dan mee verzoenen, dat er zoveel tijd in gaat zitten; het lichtende voorbeeld voor de hele klas is veel waard.

Ieder begrijpt, hoop ik, echter wel, dat de tevredenheid daarom

nog niet uit mijn leraarsleven met lepels kan worden opgeschept: er zijn bezwaren. Ten eerste moet men dit soort werk liever doen als men dertig of veertig is dan in de zestig: het eist jeugd en jeugdkracht; dan kosten de beurten meer on meer tijd, omdat ze breder worden opgevat en ons aantal uren is gehalveerd; dan kan men er geen tijd voor uittrekken in het huiswerkschrift - behalve voor 't afwerken van 't opstel -, omdat het-alles-zo-persoonlik is en voor enkelen, en het aantal leeruren-'s avonds neemt voor de klassen toe met het aantal vakken, zodat de beurten wel in 't gedrang komen; maar, als de leerlingen ze maar belangrijk vinden, zien ze ook niet op een beetje tijd en zo hoop ik ze te kunnen handhaven, al wordt het overige van mijn tijd dan ook besteed aan, wat ik zou willen noemen: gelegenheidsonderwijs; wanneer er uren van slapheid komen en wegens veel ‘proeven’ beurthouders mij in de steek laten, krijg ik kans voor een goede taal-, lees- of letterkunde-beurt, al naar de klas; dat wil dus zeggen, dat ik dan probeer met geestelike stimulantia ze weer op te wekken en ze op mijn lijn in 't onderwijs te houden. Een afgerond geheel wordt dat alles nooit, maar aangezien men toch als leraar een gevoel krijgt, als de komeet misschien heeft, die door het heelal heenschiet, zonder het recht te hebben hier en daar, op mooie plekjes naar keuze, stil te staan, berust ik daarin. En ik doe dat te liever, omdat ik meergemelde Dr. van Waeyenburg in zijn belangrijke rede over de psychologie van de puberteits-leeftijd het spreken en debatteren in klubjes of vóór de klas als iets zeer belangrijks hoorde roemen, omdat daardoor het allerbeste in de puber, belangstelling en wedijver gewekt konden worden.

En wat *het opstel* nog betreft, laat een leerling een zeiler en roeier zijn, een meisje vol van haar kampleven en geef geen gelegenheid om zich te uiten en er eer mee in te leggen; laatze opstellen maken over opgegeven onderwerpen, waaronder niet zulke zijn als hun belangstelling vooral wekken, en hun werken zal tot onverschilligheid kunnen overslaan en daardoor vol slordigheden zijn, die men niet dulden, kan; maar laat *hèm* los op zijn eigen terrein - wij moesten allen zwijgen over de dingen, die niet van onze wereld zijn -, laat hem maar eerst eens vertellen van een zeiltocht met gevaar en pret, *hààr* van zalige kampvreugde en laat ze dan het vertelde vastleggen in een opstel, dat niet voorgelezen wordt voor de klas, maar dat zij kunnen bewaren voor later en gelooft u niet met mij, dat schrift en spellen beter

worden door de gewekte belangstelling? Of, als het eens in het tegenovergestelde overslaat, zodat, zij over 't papier gaan draven van hartstocht en zich zelf dus te kort doen, dan zal er toch gang in zitten en het verbeteren en weer nazien is prettiger werk, dan anders.

Lang heeft het geduurd voor ik er toe kwam die beurten over de hele school te houden, zoals dit jaar, behalve dan in de zesde klas, die toch al genoeg te doen heeft met eigen werk; maar nu hoop ik dan ook het al zoekend gevondene een volgend jaar met bewuster leiding door te zetten. Nu al weet ik, dat terstond de hele klas meewerkt, want het is ieders zaak de sfeer te scheppen, waarin ieders werk het best kan uitkomen. Sommigen zetten zich wel de eerste keer met potlood en papier tot kritiek, maar dat al te kriminele week onder invloed van de tegenstand der klas voor korte, meer algemene samenvattingen en voor het bewustzijn, dat ieder geval van een kameraad iets van allen was. En ik haal mijn buit voor uren, dat we niet aan beurten doen, om met die voorbeelden uit het leven eigen materiaal te verrijken. Ook worden er nu veel meer zelfstandige vragen gedaan dan vroeger. - Voelen de leerlingen dit alles nu bewust zo mee? Ik vermoed, dat de meesten de beurten wel ‘lollig’ zullen vinden; maar natuurlik zijn ze dat ook wel eens niet; natuurlik ondervindt men ook teleurstellingen van de grilligheidsleeftijd, kost het moeite deze en gene er toe te krijgen, maar wie met de jeugd omgaat, vindt dat van-zelf-sprekend. Ik wil hier ook nog tegen waarschuwen, dat men er gemakzucht in mocht zien. Het is ten eerste persoonlik onderwijs, dat dwars door het algemene klassikale heengaat en dan eist het als zodanig de opmerkzaamheid, meewerking, frisse gedachte van de leraar in volle mate. Het wil heel wat zeggen zich toe te wijden met *echte* belangstelling aan allerlei persoonlikheidjes van de le tot de 5e klas, onvermoeid en scherp te luisteren naar al wat er gegeven wordt en daar-tussen-door in alle klassen dan weer *zelf* te geven, wat men aan taal- en litteratuur-inzicht en -kennis heeft, of, als er aan een opstel begonnen moet worden, hetzij een gewoon, hetzij over een literatuur-onderwerp (dit wel in de 4e en 5e klassen) dan hier, dan daar, waar men nood ziet, te gaan helpen òf aan de keuze van 't onderwerp, òf aan een raad voor een geschikt begin òf voor de draad, die de schrijver in zijn werk toch al helder voor zich ziet, maar niet durft te volgen uit een zekere schroom, die zo heerlik is, op die leeftijd - net als altijd! Ik

hoef gelukkig niet meer dan 24 uren te geven - 't is zó al welletjes -, maar men kan gerust zeggen, dat het bij deze opvatting misdadig is de leerkrachten dertig uur telkens op dertig leerlingen los te laten en zich op de meest volstrekte wijze te laten afbeulen.

Dit alles staat wel vast voor mij, maar nu ga ik mij bij stelling 8 op glad ijs wagen. Bij de moderne talen staan tegenover elkaar: 1e. het *aanleren van het vreemde taaleigen*, wat veel tijd kost, vooral omdat er bij hoort het leren kennen en waarderen van vreemde schoonheid en wereldwijsheid en 2e. het *uiten van de persoonlikheid* der leerlingen on het gemak om iets *eigens* in zó'n taal te zeggen. Beide, is nodig, maar in bovengenoemde volgorde. Wie het bij een vreemde taal toch eens wagen wil, heeft één voordeel, als de Nederlandikus voorgaat: ze hebben dan geleerd vóór de klas te staan, het griezelige daarvan is vervallen en de leerlingen zijn al wat ouder geworden; maar, aan de andere kant, het hoe langer hoe belangrijker wordend letterkunde-onderwijs en de korte tijd aan moderne talen gelaten, zijn, ik weet het, grote belemmeringen. Toch stel ik mij voor: wanneer een leraar in Frans, Duits of Engels, resp. in de 3e, 4e en 5e klas eens de proef begon te nemen met voor diezelfde vier beurtsoorten van ieder uur een kwartier afteknibbelen en net als ik van de rezultaten een aparte lijst ging aanleggen, die buiten alle rapporten, om ging, er alleen op meetelde, voorzover de beurten dan met zo'n rapport gevorderd waren, zodat ieder leerling daarmee geheel in eigen hand kreeg het al of niet verhogen van zijn sijfer; dat er dan over het gehele jaar gerekend nog vrij wat gedaan kon en ook zòù worden. Stel alles saam op 40 weken school, iedere week twee uren, d.w.z. twee beurten, dus 80 beurten in 't jaar, laten we zeggen 60, dan konden nog 20 jongens ieder drie beurten krijgen; en versvoordracht of -voorlezen (naar keuze) hoefde niet zoveel tijd te nemen; de animo zou wel drijven tot een sneller tempo van beurten, zodat ieder van de leerlingen toch z'n vier beurten kreeg zo'n jaar en van die van zijn medeleerlingen en vooral ook de kritiek - ook door de leraar - veel opstak. Zij zouden zien, dat ook hun kameraden schommelingen vertonen in eigen inzichten omtrent wat mooi is, en zo zou dit - dunkt me - leiden, kunnen leiden ten minste, tot belangstelling voor de hogere waarden van het leven. Wedijver om kameraden

intehalen zou er ook uit voortkomen en dat verkregene zou blijvend zijn, omdat men er door eigen werkzaamheid aan gekomen is. Ik zeg dit maar niet zo losjes weg, maar weet dat kollega's Ras en Mej, Land er zeer mee ingenomen zijn en er de rezultaten ten zeerste van waarderen bij hun Duits en Engels onderwijs. Laat mij hier nog bijvoegen als argument, dat wij, Nederlanders, meer dan ooit ons in de toekomst in velerlei talen zullen moeten kunnen bewegen. Afstanden bestaan niet meer; grenzen verwazen door de luchtvaart en het radio; het internationalisme, de invloed van de Volkenbond nemen hand over hand toe, wereldkongressen, en -bijeenkomsten eisen onze beste krachten; wij, Nederlanders, hebben wel is waar onze sporen al verdiend, maar nu ook stand op te houden; de jongeren moeten nog veel meer kunnen èn doen dan de ouden en van ons persoonlik initiatief zal veel gevergd worden[1)]. Met taalregels-leren alleen komt men er niet; dichterlike taal en wijsheid van het vreemde volk alleen helpen daarvoor niet; de jongeren moeten zich vrij in het vreemde idioom kunnen bewegen, vrij als de vissen in het water, on misschien kunnen wij op bovengenoemde wijze daartoe een weinig bijdragen. 't Eigen gemis hiervan in mijn vreemde-taalopleiding heb ik altijd door hevig gevoeld.

Dit alles komt ook het schrijven ten goede, want de eens goed gewekte belangstelling zal de leerlingen ook vatbaar maken voor de spreuk: ‘wees keurig en nauwkeurig’.

En nu nog punt 10: de gewekte belangstelling zal natuurlik zich toch niet over alle vakken uitstrekken; zo universeel is niemand, al eisen onze programma's dat wel. Ik geloof b.v. niet, dat alle meisjes door die zelfwerkzaamheid belang in wiskunde gaan stellen; maar wie er wèl aanleg voor hebben en het hun voorgezette vraagstukke-Nederlands toch niet vatten, omdat het voor hun geest te abstrakt is, ja die zullen bij de Nederlandikus geen troost of hulp moeten zoeken. Leraren in wis- en natuurkunde zeggen ons wel eens: ‘Hoe is het mogelik, dat je die goed in Nederlands vindt, hij begrijpt een gewoon vraagstuk niet eens!’

1) De rede door Prof. Lorentz op 4 Sept. 1.1. gehouden in Teylers Genootschap over de internationale kommisie voor intellektuele samenwerking was een voortdurend pleidooi voor de noodzaak de vreemde taal te leren spreken, waarin de leraar moet voorgaan (zie N.R.Ct. Ochtendblad B 5 Sept. 1926).

Maar het ligt niet op onze weg, om ook daarvoor nog tijd en inspanning over te hebben. Dat moeten die leraren zelf hun bijbrengen, over goed als wanneer op school b.v. wijsbegeerte gegeven werd. Wij kunnen ze geven - trachten te geven ten minste - een frisse geest, om zuiver te denken en goed weer te geven. Meer niet, maar misschien helpt dat ook voor zulke vakken nog een beetje bij het samen lezen van de waagstukken.

Als ik dus alles samen vat, dan zien wij, die zulk soort van onderwijs in taal nu al geven, tegenover het nadeel, dat wij minder tijd hebben, om onze eigen wijsheid (ook wel eigenwijsheid) aan te brengen bij kind en puber, veel meer voordeel, omdat wij belangstelling wekken, het schoolleven veraangenamen, eigenverworven kennis bijbrengen en herinneringen meegeven van eigen doen en kunnen, die ook later kunnen brengen tot het zoeken van de hogere dingen in het leven, tot geloven in zich zelf.

Voor ieder mens geldt, wat de geniale Bredero aan 't eind van zijn jonge leven al neerschreef als ervaring:

> of ick schoon al las
> Hetgeen zoo kunstich wass
> Als Goddelijk geschreven:s
> Ten gingh ter ziel noch sins
> So nijver mij niet ins
> Als 't eygen selfs beleven.

Haarlem, Mei 1926.

DR. J.B. SCHEPERS.

Defleksie.

In bepaalde kringen wordt zeer ten nadele van het taalonderwijs sterk geijverd tegen het gezonde streven, om wat genus en fleksie betreft de geschreven taal in overeenstemming te brengen met de taal der beschaafden en intellektuelen. Vooroordeel en onkunde zijn de krachtigste bondgenoten van deze ijveraars, die in strijd met het nederlandse taalsysteem bij de mannelike woorden de enkelvoudige objektvorm der adnominale woorden formeel willen onderscheiden van de subjektvorm.

Het spreekt vanzelf, dat vormnivellering niet identiek is met taal verval. Defleksie is het natuurlik gevolg van nieuw opgekomen uitdrukkingswijzen, waardoor alle of sommige kazusvormen als overtollig hun betekenis verliezen. Wie zou van het Italiaans of Frans durven beweren, dat ze minder geschikt zijn dan het Latijn, om alle gedachten en gevoelens tot uiting te brengen? En toch kennen deze talen in het geheel geen kazusfleksie meer. Psychiese aristokratie is niet gebonden aan een taalkundig fleksie-systeem, evenmin als een rijke fleksie per se subtiele zieleuitingen zou in de weg staan.

Dr. GERLACH ROYEN, *Proefschrift*, blz. 80.

Stijl
II.
Centratie.
(vervolg).

- Maar die tafelredenaar sprak ook voor de vuist! Hij moest toen wel met heel z'n ziel zich hechten aan 'n konstant idee om niet met al de geluiden van de vogeltjes in de bomen, te vergaan in de onmetelikheid van de landelike ruimte! Maar had ie 's kunnen schrijven! alleen op z'n kamer! Z'n denkend hoofd had in gunstiger kondities verkeerd; de mensen hadden dan niet zo op z'n woorden zitten wachten als de gasten van de heer Smits op de hete pannekoeken!

- 't Schrijven over 't hogere is nog moeiliker dan 't spreken er over; omdat schrijven zelfs over gewone dingen iets ongewoons is, iets onnatuurliks. Niet bij de inktpot werd de mens geboren maar te midden van lieden die met spanning luisterden. Toch krijgt die geboren prater al gauw 'n pen in de hand, en . . . dan gaat er iets geks gebeuren. De geest, aan de radde tong gewend, moet nu met de hand gaan lopen: dat breekt z'n elan. De materie van pen en inkt en oog en hand, 't wordt allemaal als 'n zak die 't verstand omhult. Dat wordt dan 't zelfde geval als wanneer 'n kind nog lopen moet leren. Wat 'n treurige muziek van schoenen en voorhoofd tegen vloeren en deurstijlen! Tot eindelik alles zich oplost in 'n schoon gewieg van heup op been, van romp op heup, van hoofd op romp! 't Zingt dan alles één bekoorlik lied, 't lijnenspel van 't lijf, de elastiese tred van de voet! Dan is 't kind een mens geworden. Zo zou elk schrijvend mens een schrijver moeten worden! Maar de meesten worden wat anders, koopman, botanikus, diplomaat, architekt; en terwijl 'n ieder 't in eigen vak dan heel ver brengt, blijven ze in de schrijfkunst levenslang 'n kind, heel hun schrijverij één show van onbeholpenheden, met muziek waar de angst een vloed van anapesten in trapt als het gaat over ‘het besluiten van de Regering tot het vormen van 'n Kommissie’. Dat die noodaksenten ook dan weer de substantie raken, is te begrijpen. Wie voortdurend gevaar loopt uit mekaar te vallen, die houdt alle leden zo vast mogelik

gekoppeld aan de staande romp en de romp zo vast mogelik aan z'n eigen centrum. Een gedachte die bij de noodlottige gang van 't schrijven niet uiteen wil vallen, moet almaardoor z'n eenheid versterken; instinktief zoekt de schrijver dan z'n heil in meer kern, almaardoor meer substantie; z'n zin zwelt van kern. Dat daardoor de kernachtigheid verdwijnt, is bijzaak; hoofdzaak is, voorlopig op de been te blijven, al is 't strompelend en stampend. De geleerde vindt de nodige zwaartepunten in z'n vak; de natuurkundige b.v. vindt er de substantieve termen, *afmeting, vorm, grootte*, en hij pent ze met hopen in z'n wankelende zinnen. Terwijl ie met 't grootste gemak *zegt*: (zie onder links), zal ie met zwaarwichtigheid schrijven: (zie rechts)

Eencellige dieren zijn meestal heel klein, maar er zijn er ook van 1 c.M. doorsnee.	*De afmetingen van eencellige dieren zijn doorgaans zeer klein maar er zijn ook vormen ter grotte van een c.M. doorsnee* (Oosthoek).

En het kausale karakter van wetenschap in 't algemeen, doet elke geleerde, onverschillig het vak, aanhoudend substantieven als *oorzaak, gevolg, vermogen, eigenschap*, aan de hand om z'n auteurschap te redden. 'Niet alleen de zeeplanten bevatten jodium' wordt dan: H e t b e v a t t e n *van jodium is niet alleen 'n* e i g e n s c h a p *van de zeeplanten* en zo komt honderden malen de geleerde behoefte aan kausaliteit de schrijversbehoefte aan kern in 't gevlij[1)].

De niet-geleerde grijpt naar beelden. Een zekere methode waar men veel heil van verwacht, wordt dan 'n h e i l a a n b r e n g s t e r, ook 'n vorig jaar wordt als 'n mens: 'n v o o r g a n g e r, 'n volgend jaar 'n o p v o l g e r, 'n volgende kommissie: h a a r o p v o l g s t e r, allemaal substantieven die in dat verband niemand z e g t, tenzij ie voorleest of met de tong pent.

Geleerd on ongeleerd redden zich met eigengemaakte substantieven. Hoe klank en ritme dan uitvallen blijkt vooral bij die substantiveringen die de hele redaktie wijzigen. Als men

1) 'Een rede van professor C.' Nadat spreker had uitgelegd waardoor zoal ons Nederland in den vreemde te weinig bekend was, wees hij er op, dat alles wat in zeker land over de grenzen lag, slechter was gekend dan eigen omgeving. Die waarheid als 'n koe werd tot 'n uil van Athene: *Deze verschillende* o o r z a k e n *spruiten echter alle voort uit de menschelijke* e i g e n s c h a p *om hetgeen ver af ligt slecht te kennen*.

b.v. bedoelt te z e g g e n : (zie links), dan gaat, men s c h r i j v e n ; (zie rechts)

Mijn grief is dat u z'n karakter miskent; 't is 'n pionier.	*Mijn grief tegen u is het over het hoofd zien van zijn karakter dat daarin bestaat dat hij pioniers werk verrichtte* (*Studien*).

Dat zijn drie substantieven meer. Het nieuwe geval daarbij is, dat 'n reeds gebruikte substantie (i.e. *karakter*) nog wat wordt aangedikt door 'n herhalend substantiewoord; d a t *daarin bestaat*. Zulke verzwaring van 'n reeds aanwezig centrum is ook zeer frekwent. Vergelijk:

De Regering ging nu een ander s y s t e e m volgen; zij nam de kunstmatige druk op de prijzen weg.	*De regering ging nu 'n ander systeem volgen, het wegnemen van den kunstmatigen druk op de prijzen*.
Een s y m p t o o n van katteziekte is, dat het dier niet in de rondte slaapt en in plaats van op de knietjes met doorgezakte schoudertjes zit.	*Een symptoom van kattenziekte is het, niet in de rondte slapen en het, in plaats van op de knietjes, zitten met doorgezakte schoudertjes*. (*De Haagsche Courant*).

Een zelfde onnatuurlik ritme geeft de volgende natuurkundige ten beste als ie om de substantie v o o r w a a r d e blijft doordraaien: *Aan het laboriumexperiment moeten zeer biezondere* v o o r w a a r d e n *gesteld worden nl.* h e t *zooveel mogelijk* n a b o o t s e n van de natuurlijke levensvoorwaarden der[1] *te onderzoeken dieren*. Zouden we aan die schrijver van 'n boek voor de Volksuniversiteit òòk 'n voorwaarde mogen stellen? nl. dat ie 't ritme van de natuurlike taal ook in populair wetenschappelike taal benut? Daar hadden niet alleen de dieren maar ook de mensen wat aan. Misschien zelfs z'n wetenschap. *Natura Artis Magistra*[2].

1) Zie noot op bladz. 293.
2) Ook in de Amsterdamse Artis is met alles natuur. *Lees*, schrijft A.F.J. Porticlje, *over* h e t *allermerkwaardigst* t r e k k e n *van de paling als ook over* d e b r o e d v e r z o r g i n g *en* h e t *ons land* b i n n e n t r e k k e n *en langzamerhand* b e z e t t e n *van den snoekbaars, maar eens in mijn Artisboek*. Op dezelfde blz. van dat Verkade's Album (*Mijn Aquarium*) staat 'n zin met 'n onderwerp van 62 woorden! Slechter taal voor kinderen, onuitslaanbaarder boek voor volwassenen las ik nooit. Ook de Firma Verkade droeg de illustratie aan 'n kunstenaar op, de beschrijving aan . . .? De 'deskundigen' zijn er overal in geslaagd, vooral met het gevoelige woord 'wetenschappelik', de 'leken' van de markt te houden; zelfs de kraampjes voor kinderen hebben ze bezet. We hopen spoedig weer bij Verkade Thijsse te zien, 'n Schr. die in de natuur wel niet leerde styleren (dat spreekt vanzelf!) maar toch zich van onnatuur vrij te houden.

- Maar dat is allemaal veel eenvoudiger te verklaren! Die diepzinnigheid over 'n onzichtbaar centrum in verband met 'n ondraaglik ritme is totaal overbodig. A n a l o g i e is in 't spel! Zoals men spreekt van ‘'t besluit t o t overgave’, zo schrijft men over ‘'t besluit t o t het vormen van een kommissie’; zoals men spreekt van ‘Kant z'n leer v a n de kategorieen’, zo schreef iemand over ‘*Kant's leer* v a n *het ongeoorloofd zijn* v a n *verzet tegen het gezag*, en zoals men spreekt van “*de oorzaak* v a n 'n verschijnsel”, zo schreef die architekt over *de oorzaak* v a n *het niet toepassen dezer zo nuttige werkwijze*; zoals men iemand kennis geeft v a n z'n promotie’, zo gaf de Senaat Hare Majesteit *kennis* v a n *de verleening van het doctoraat* in dit of in dat, en volkomen analoog met ‘Ik erken de noodzakelikheid v a n die maatregel’, *erkennen alle oeconomen de noodzakelikheid voor het oeconomisch herstel der wereld* v a n *het wegnamen* v a n *deze scheidsmuren tusschen de naties*. Heel zo'n sliert van dittes en van dattes, doorspekt met v a n ' s en nog eens v a n ' s [1)], is 'n lange maar gemakkelikeschoen op de leest van 'n korte bepaling! ‘Gemakzucht’, noemden dat vroeger de taalkundigen, ‘analogie’ zeggen wij nu meer objektief. Maar u met uw smaak is veel te agressief! net als die 19-eeuwse spraakkunstmoralisten; alleen verplaatst u 't terrein van de propaganda: Zij werkten tegen de analogie die de oude buigingsuitgangen deed verdwijnen, ù keert u tegen analogie die ongewone anapesten in de taal brengt. Maar wetenschap propageert niet, zij konstateert, liefst met onderscheiding van oorzaken en gevolgen!!

- Kultuur eist kritiek en uitverkiezing. Wetenschap konstateert

1) Afgewisseld door 'n sierlike genitief: *de oorzaa* v a n *het niet toepassen* d e z e r *zo nuttige werkwijze*. - *Enkele symptomen* v a n *het verdwenen zijn* v a n d e r *Nederlanders geloof in de schoolmeesterlijke bekwaamheden van den Staat*. - *Vele sceptici ontkennen de mogelijkheid* v a n *het vinden* d e r *waarheid. Vgl.* (‘Veel sceptici ontkennen dat het mogelik is de waarheid te vinden.’) Eenzelfde noodgenitief op blz. 303 en 306.

wat Natuur èn Kultuur brachten. Ieder kultiveert op zijn terrein, de moralist en de taalkundige, de taalkundige van de 19e en die van de 20e eeuw. Met de eeuw verandert de smaak. De romantiese eeuw verkoos oude vormen boven nieuwe, de realistiese van nu wil goede natuur boven slechte kultuur, golvend spreekritme boven hamerend schrijfritme, eerstens in eigen praktijk, als 't kan ook in die van anderen; in beide gevallen wordt de taalkundige stijlkundige, de theorie praktijk. Maar gesteld al, dat we ons tot de theorie bepaalden, welk antwoord geeft dan uw wetenschap op de vraag waarom bij het s c h r i j v e n allerlei analogieen optreden die bij het s p r e k e n uitblijven? Uw ‘analogie’ geeft geen verklaring, 't is zelf 'n verschijnsel dat verklaard moet worden, verschillend naargelang 't geval. In ons s c h r i j f g e v a l ligt de verklaring voor de hand. Als de meeste mensen voor hun schrijftafel zaklopers worden, dan zullen ze naar alle mogelike steun grijpen, o.a. naar 'n stok. Zo'n stok is de analogie. 't Helpt de loper, zoals de vorm de bakker, de mal de schilder. Dat die analogie soms tegelijk substantivering is, verwondert niet: bij 'n schipbreuk zijn alle hens aan dek; bij de schrijfnood werken kausale geleerdheid, centratie en analogie hand aan, hand. Met kinderen (voor wie het s p r e k e n nog 'n lopen leven is) hebben centratie en analogie ook heel wat te stellen. *In Holland staat 'n huis*; in dat h u i s *daar woont 'n heer:* die h e e r *die kiest 'n vrouw* . . .; steeds wordt in die kindertaal de reeds benutte substantie nog 's herhaald, op z'n volle kracht, om de gedachte maar vol centrum en zo op de been te houden. En analogieen als *Anna wordt altijd voorgetrokken, ik* w o r *altijd* a c h t e r g e t r o k k e n, komen zo dikwijls voor dat de oudere wel aan 't lachen kan blijven. Verbeeld je! *ik wor* tegenover *zij wordt* zoals *ik hoor* tegenover *zij hoort*! naiever kan 't niet! Toch leert de historie[1)], dat 't juist zulke analogieen waren die de taal levend hielden en de geest gaandeweg vlotter maakten. Vakkundige onderwijzers hebben dan ook altijd de verbetering van die ‘naieve’ taal betracht als 'n koncessie aan de ‘ontwikkelde’ menigte, die 't onderwijs betaalt. Misschien komt er naast dat takties taalonderwijs nog wel eens 'n plaatsje voor redelik stijlonderwijs, dat nl. niet tegen werkelik taalbegrip indruist. In ons geval zal men vooral preventief moeten zijn; jonge kinderen toch centreren nog niet zo doorlopend geraffineerd; de meesten

1) Jaarg. I blz. 145: A. Kluyver: *De analogie als taalscheppende macht*.

schrijven nog als Toos. Eerst als met de jaren de physieke kracht is gegroeid, zullen ze ook psychies sterk willen schrijven, ten dele uit eigen drang, ten dele ook doordat al wat ze lezen bij groeiende traditie steeds gecentreerder werd. Zoals de substantie groeide in de s p r e k e n d e mensheid, werd ie ook in de s c h r i j v e n d e mens steeds sterker; op zekere leeftijd gaat de gestudeerde mens danook schrijven als Ali, ook in hem wordt bij veel lezend denken substantiedorst een kwaal. Als Ali psychiese hygiëne had geleerd, had ze die kwaal in anderen opgemerkt en bij klassikale stijloefeningen leren verbeteren. Zoals wij vroeger taal uitsluitend logies moesten maken ('n exces dat nog voortleeft in allerlei charivarii), moest de onderwijzer nu werkelik-slechte citaten uit periodieken, laten onthameren door 't oor, laten ontkernen door 't verstand; de welluidende kern die overbleef, zou te pittiger aandoen en de leerling later bij z'n eigen schrijven een weldoend voorbeeld zijn.

En behalve kijk op substantie en ritme zou dat ook begrip van zinskonstruktie en oekonomie geven: menige enkelvoudige zin wordt bij onthamering samengesteld: *De politiek werd gewijzigd door de indiening door de liberalen van 'n amendement* wordt dan ‘de politiek werd gewijzigd, doordat de liberalen 'n amendement indienden.’

Dat lijkt 'n nadeel voor wie graag bondig en zuinig is, in werkelikheid is er voordeel: men behoeft d r i e woorden minder[1)]. Reeds bij 't kleinste zinnetje blijkt die handiger eenheid bij 't spreken: ‘hij besloot, 'n kommissie t e vormen’ is twee woorden korter dan z'n enkelvoudige schrijftaal-equivalent; de schrijver die hier met 'n hamer kernachtig gaat doen, slaat; er onbewust de langdradigheid in; in kultuurdingen blijkt instinkt niet zo doelmatig als in de natuur. Een poes die in de tuin zo logies aarde weet te krabben over 'n daad die buiten hem niemand aangaat, doet 't zelfde, met nog meer ijver, op 't gladde vloerzeil; z'n logika blijkt dan maar dom instinkt. Ook de centratie, bij boer en en chemikus, ie maar instinkt en, bij 't schrijven, 'n dom ding;

1) In 't Duits luidt die laatste zin: Man bracht u.s.w. Dit mogelik ‘Germanisme’ hetzij etymologies of ritmies, schrikte mij eerst af; toen ik 't wilde verbeteren in ‘men heeft drie woorden minder nodig’, vond ik dit toch, in dit klankverband, minder goed; 't werd te slap, Wat gaat voor: volstrekt nationale taal of volmaakt geuite gedachten van 'n Nederlander?

in die kunstmatige sfeer moet 't geregeld worden door de kunst; de centratie moet dan door 't verstand gekend, door de wil beheerst worden. In verschillende richtingen. Op de melodie en 't ritme en de daarbij betrokken levendigheid, wezen we al voldoende, ook op de grammatikale onderscheiding substantie enerzijds, werking en kwaliteit anderzijds; de oekonomie in 't geval moet nog even duideliker worden belicht. De zin van die geleerde op blz. 291 over h e t b e v a t t e n *van jodium* telt 12 woorden tegen 6 zes in de gesprekstaal; de diplomatenzin in onderstaande noot links bevat 25 woorden tegen die van rechts 17[1)], terwijl op blz. 238 een architekt 29 woorden nodig heeft voor 'n gedachte die bij meer welluidende zelfbeheersing 't met 10 woorden stelt. Wie had ooit gedacht, dat belletrie zo oekonomies kon zijn!

Maar de schoonste stenen zijn niet alleen 't kleinst, ze zijn ook 't helderst. Aesthetiese centratie, die 'n kleiner vorm geeft, maakt daardoor 't syntheties werk voor de lezer gemakkeliker, en, wat de andere helft van z'n geesteswerk betreft, de analyse, dit wordt door de natuurliker zinskonstruktie, - die dan niet enkelvoudig, maar samengesteld is -, in de hand gewerkt. *Hij heeft de krijgslieden willen opwekken 'met hem* h e t o f f e r e n *van Ifigenia te verhinderen*, vertelde iemand[2)] 't bekende drama na. Wat doet Ifigenia hier? vraagt 'n lezer die nog niet met de feiten bekend is. We herhalen, maar nu in gesprekstaal: ‘Ze moesten verhinderen, d a t I. geofferd w e r d .’ Wat bij het spreken 'n uitdrukkelik onderwerp of voorwerp is, wordt, bij 't substantiverend samentrekken tot 'n zin, verlaagd tot bepaling en nog eens bepaling, allemaal voorafgegaan door v a n . . . v a n . . . v a n . . . ; 't monotone van de dreun weerkaatst de nivellering van de syntaktiese betrekkingen.

Zelfs zonder substantivering heeft die samentrekkende centratie veelvuldig plaats: bij 't schrijven wordt nevenschikking tot onderschikking, onderschikking tot enkelvoudigheid; 't geeft 'n steeds stijgende klimax van eenheid, 't zij men substanties ophoopt of zinnen samenkernt of 't een tegelijk mèt 't ander

1) *Men moge* h e t f u n e s t e *erkennen van* h e t v o l g e n *van 'n politiek die* d e v e r v r e e m d i n g *van onze besie vrienden met* z i c h *brengt*, zij kan noodzakelijk zijn. Al moet 'n politiek die de beste vrienden van ons vervreemdt, noodlottig heten, 't kan noodzakelik zijn.
2) Pierson: *Hellas*.

en dóór 't ander bereikt. En toch minder bereikt dan de spreker die minder geleerd en ... meer duidelik i.[1)]

Geen wonder dat zelfs bij de Duitsers met 'r draaikolkstijl, de lange zin aan veld verloor! En is 't wonder, dat mannen als Pannwitz, Gurlitt, Berthold Otto, die bij 't onderwijs aan jonge mensen wel gedwongen waren duideliker te zijn en deze dwang zo gaarne gehoorzaamden, tegelijk kunstenaars bleken te zijn? Hun proza dat dichter bij de Faust van Goethe dan bij de Kritik van Kant staat, bracht in 't onderwijs de revolutie, die geest en gemoed van het jonge Duitsland ten goede kwam[2)]. Wel moet men zich verbazen dat in de steeds toenemende vloed van de hogere lektuur hoewel meest voor 't volk bestemd, toch de centratie in dezelfde mate voortwoekert. Wordt dan 't volk, zo niet de dreun dan toch de onduidelikheid niet beu?

Een andere vraag! Is 't de aanwassende schare om steeds meer onderscheiding te doen? Treed op voor 'n gemengde ‘vergadering’, en a1 vóór je 'n woord gezegd heb, zie je aller ogen werkzaam aan de enige onderscheiding: ‘Is u voor of tegen?’ voor of tegen dienstplicht, voor of tegen winstmakerij, voor of tegen ... Honderd simpele antithesen houden de g e m o e d e r e n in beroering. Dat woord typeert onze tijd, waarin niet alleen de

1) Meer voorbeelden:
Men schrijft:
Het telegram waarmede de Senaat aan H.M. Kennis gaf v a n d e v e r l e e n i n g *van het Doctoraat in de Rechtsgeleerdheid*.
Men zegt:
‘Het telegram waarmee de Senaat aan H.M. kennis gaf, dat Haar het Doktoraat enz. was verleend.’
Aan wie werd 't doctoraat verleend?
X-stralen beletten h e t a a n o e n g r o e i e n v a n *gebroken beenuiteinden door de* v o r m i n g *van nieuw beenweefsel*.
X-stralen beletten, dat nieuw beenweefsel zich v o r m t en zo gebroken beenuiteinden a a n e e n g r o e i e n .
Ik moest deze zin herlezen en vond tòèn pas vanzelf sprekend (uit 't verband!) dat ‘door de weefselvorming’ geen bepaling bij ‘beletten’ was.

2) Dr. C.G.N. De Vooys: Revolutionaire Stromingen in de Opvoed. kunde van het Jonge Duitsland (*De Beweging* van Des. 1910 en Nov. 1911). Jammer dat deze artikelen niet in de *Verzamelde Opstellen* konden herdrukt worden!

gevoelswaarde door de taalkundigen werd ontdekt maar ook die gevoelswaarde zelf een steeds machtiger hefboom werd bij de volksbewegingen. De ‘volksontwikkeling’ zal hard moeten loopen om de gemoedsontwikkeling bij te houden. Erdmann heeft daaromtrent 't zijne gezegd. Alles? Heeft ie naast gevoelswaarde van substantieven (*moeder, winst, militairisme*), ook op 't gevoelselement in 't substantieve woord als zodanig, gewezen? m.a.w. onderscheidde hij biezondere en algemene gevoelswaarde, resp. lexikologiese en grammatikale? 't Laatste vraagt in elk geval nog enig relief. In 'n populair geschrift is *hij smeert 'm* en '*t spant 'm* zeer van pas, juist omdat niemand weet wat dat '*m* betekent. Zo zal ook 'n koerant graag schrijven *in ogenschouw nemen* in plaats van *zien*, juist omdat niemand aan 'n schouw van de ogen denkt, en: *aan 't licht brengen* (i.p.v. ontdekken of bekend maken). Zo denkt ook niemand meer aan *licht door de kiertjes van de pas geboren ogen* bij: '*t levenslicht aanschouwen*; 't eenvoudige *geboren worden*, zonder één substantief, was in verstandelik opzicht, even ad rem; zo geven ook de substantieven van *in 't licht geven* (i.p.v. uitgeven), *Het stilstaan van de lijkkoetsen voor de woning heeft 'n half uur geduurd* (i.p.v. ‘De koetsen hebben stilgestaan’) verstandelik geen surplus, maar subjektief wel, in twee richtingen zelfs. Niet alleen dat de Schr.'s er hun eigen centrum mee stevigen, ze bewerken er ook te beter de lezers mee. Alle beetjes helpen! Wie voor rijk worden werd geboren, drijft onbewust alles in de richting van z'n kas; wie propagandist in z'n hart is, sleept zonder erg lexikologiese en grammatikale gevoelswaarden bijeen in z'n speech of brochure. Zelfs 't ritme kan men bij die ‘gemoedsvragen’ betrekken. Dr. Aletta Jacobs noemde eens haar propaganda-leven een ‘tikken op de harde mannenkoppen’[1)]. Ongetwijfeld werd ze bij die visie gesteund door 't taalgebruik, dat bij volhardend pogen van ‘hameren’ spreekt of ‘op 'tzelfde aambeeld slaan’. Dat eeuwenoud taalgebruik berust zeker op beproefde mensekennis, en zo zou men ook 't klopritme in onze huidige ‘schrijftaal’, - prediking van betere toestanden -, 'n zeer prakties geluid kunnen noemen.

Of ook Ali zich dat bewust was? Zeker is, dat 'r zin voor de substantieve gevoelswaarde al aardig ontwikkeld was. 'n Apart woordenboek met substantiekernen leek ze bij 't schrijven steeds

1) Eens in beeld gebracht door Braakensiek in de Amsterdammer.

naast zich te hebben: ‘onderzoeken’ werd dan ‘'n onderzoek instellen’, ‘overwegen’ ‘in overweging nemen’, ‘kopen’ ‘zich 't bezit stellen van’, ‘dronken zijn’ ‘onder den invloed van sterken drank verkeren’, ‘jarig zijn’ ‘zijnen geboortedag vieren’ ‘elektriese molens’ ‘door eleotrisclie kracht gedreven molens’ ‘met 'n koord’ ‘met behulp van 'n koord’[1]. Voor haar medescholieren werd ze dan ook in de prozakunst wat Ten Kate eens in de dichtkunst was: 'n voorbeeldig mens; en zeker is ze ook later in de maatschappij even invloedrijk geworden zo dikwels 't ging om ‘'n a k t i e ter b e v o r d e r i n g van de v e r b e t e r i n g van d i t en van d a t[2]. 'k Moet er nu nog om lachen ('t wekt nu nog m'n lachlust!) als 'k bedenk, hoe die jongemeisjeskop, gaaf en rond als 'n aardappel, prakties 't probleem oploste dat de wijsgeren eeuwenlang tot wanhoop bracht: de substantie. Bij elke zin plaatste ze zich telkens opnieuw op hoger plan om daar ... toch eigenlik niets te zeggen. Maar de twee verplichte bladzijden voor het opstel kreeg ze geregeld vol en fopte zo jarenlang de leraar. Zoals ze, - de kroon op 't werk! - ten slotte de examinator fopte. Ze trof 't toen buitengewoon. Die man had 't gebracht tot schoolhoofd, leraar, voorzitter van allerlei kommissies voor gezondheid, boerenwelvaart en examens, ten slotte zelfs tot kandidaat-kamerlid. De koerant die toen z'n redevoering publiceerde, heb ik trouw bewaard[3], als 'n voorbeeld van gevoelige stijl; in 'n zelfde zin ging 't over het l e e u w e n d e e l uit d e h e k s e n k e t e l der p a r t i j s c h a p p e n’. ‘Meesterlik gezegd’

1) eisen.
Hoe krijg ik dat?
Nu en dan werd voedsel opgenomen.
Dan kunt u 'n paar fazanten gaan houden.
goed letten op
zo mogen heten
het begon donker te worden.
voor A. een uitzondering maken.
den eisch stellen.
Hoe kom ik in 't bezit daarvan?
Nu en dan had het opnemen van voedsel plaats.
Nu kunt u tot den stap overgaan, een paar fazanten te houden
zijn bizondere aandacht wijden
aanspraak op dien naam mogen maken.
de duisternis nam een aanvang
A. in een uitzonderingspositie plaatsen.
2) Uit 'n jubileumstoespraak in het Gebouw te 's-Gravenhage 1926: *Uw arbeid voor 't Nederlandse volkslied is een bevordering van de versterking van de voornaamste volkskracht in ons land*.
3) *De Banier* 14 Juni 1913 (Tilburg).

tekende de koerant daarbij aan[1]. Maar de schare zag Spreker direkt op hoger plan en hoorde 'm daar... toch eigenlik niets zeggen. Want 't enigste wat ie te zeggen had, verzweeg ie: ‘Geef mij uw stem!’, zoals Ali: ‘Geef mij 'n hoog cijfer!’ Voordeel, niet stijl, was hun ideaal. Want stijl is 't middel, om iets biüten zich te scheppen dat op zich zelf waarde heeft. Maar Ali en de haren hebben genoeg met 'r eigen te stellen. In de wedloop om the money. Met 'n zak om.

Het besproken goed en kwaad vindt z'n hoogtepunt in overheidstaal. Centratie en Bestuur is in beginsel één. Zoals de enkele mens zich zelf blijft in z'n veranderend lichaam en z'n wisselende stemmingen, zo moet 'n volk of partij één blijven ondanks 't verschil tussen de leden. Die eenheid zit in 't Bestuur, 't Bestuur zelf voelt dat ook zo. Vader acht zich 'n centrum in de huiselike kring, 'n koning voelt zich 'n centrale kracht in z'n volk, 'n president in z'n vereniging; veel duideliker nog dan de eenling zal 'n gemeenschap bij monde van z'n bestuur centratie te horen geven. Een potentaat vatte z'n boodschappen aan de buitenlanders samen in 't stempel *Darius, de grote Koning*, Filips II in *Ik, de Koning*, en in Christus' woord *Ik ben de Weg, de Waarheid en het Leven* zien we nog beter, hoe veel verschillend werk van de Koning of Leider uitgaat en tòch, als één voordeel voor de menigte, aan 't ene ‘Ik’ van de voorganger gekoppeld blijft.

We onderscheiden hier nog soorten van Bestuur. Er is ook Bestuur dat afdaalt in détail, in 't Parlement volksredenaar wordt en in dag- en maandblad lange artikels schrijft. Dat geeft uitvoeriger overheidstaal dan 'n korte boodschap met 'n ondertekening. Bij de steeds toenemende regeerijver wordt Darius 'n automatiese sternpelaar, die geen weet meer heeft van de duizenden boodschappen, door honderden ambtenaren opgesteld. Pakhuizen van bestuurstaal storten dageliks hun vloed over de straten, de leeszalen, de partikuliere bureau's; onmogelik de invloed te keren van die zwaargecentreerde taal op 't algemene schrijven. Veel dan ook van wat we hierboven aan de kunstmatigheid van elke pen toeschreven, moet als infektie door

1) Toen ik hem eens vroeg waarom kandidaten voor de taak werden gesteld dergelike subst. in eigengemaakte zinnen toe te passen, sprak ie letterlik over ‘'n kontrolemiddel om te zien of iemand rijk aan gedachten was’.

bestuurspennen worden aangemerkt, bv. als 'n koopman aan z'n vriend schrijft dat ie ‘maar besloot tot *het aangaan* van 'n lening’ (i.p.v. ‘'n lening aan te gaan’). Zou ie ooit in 'n brief aan z'n vrouw over 't dienstmeisje dat eerst on willig was, schrijven: ‘zij besloot maar tot het poetsen van de schoenen’? In de sfeer van kelder en keuken zwijgt de parlementaire sprake[1]. Zo aktief daar de analogie is in zake buigingscentralisatie, - daar is 't vooral dat alle konjugatie zwak wordt: *bakte, braadde* -, zo weinig werkt daar die overbehoefte aan kern die de pit wegneemt. Maar daarbuiten wordt tans ieder die de pen opneemt, 'n echo van de Besturen die, van Eems tot Schelde, *besluiten tot* het vormen *van kommissies, tot* het aangaan *van leningen*; die *hun selcretaris verdenken van* het *als ambtenaar een gift* aannemen; die *het beginsel* van het aanvaarden van *een uitspraak* van *den Volkenbond onderschrijven*[2].

Dat in al die zinnen 't ritme zoveel leliker is dan bij 't spreken, hindert besturen allerminst. Als Bestuur tot schrijven komt, zal Oog en Verstand de leiding hebben; doet ook het Oor zich gelden, dan zal 't anders zijn dan wij 't wensen. Schrijfritme dat zich naar 't spreekritme richt, is kunst die de natuur wil benaderen. Er is ook 'n kunst die niet de Natuur als meesteres

1) Ook in de huiskamer. Wie zal ooit zeggen: ‘Jan heeft gebroken met het vriend-zijn van Piet’? Of ‘Hààr helpen is het beledigen van hèm’? Maar men schrijft als 'n sekretaris van een koninklik goedgekeurde bond: *De regeering steund de aanmaak van krijgstuig; dit is* het *in de hand* werken *van vredesbedreigingen*, of: *Dr. Guypers en Semper, beiden hebben gebroken met* het slaaf-zijn van *de traditie*.

2) Het vermoeden van Prof. de Vooys dat hier ook buitenlandse invloed kon werken, kwam uit. In de *Times* (22-12-'25) vond ik 't citaat van *De Haagsche Courant* in nationaal kostuum: *the general principle of the acceptance of the award of the League*. Wat bij ons wordt gemaakt, wordt ook elders met eigen genie gefabriekt; heel dikwijls zal in- en export niet meer uiteen te houden zijn. Zo goed als analogie is centratie 'n algemeen-menselik verschijnsel dat bij 't schrijven en in hogere taal 'n woekerverschijnsel wordt. Vooral in 't Engels? In 't heerlijk wakkere boek van Kruisinga, *A Grammar of Present-Day English*, vond ik van de Gerund voorbeelden te over, maar kon ze ritmies niet beoordeelen omdat ik 't Engels niet uit de omgang ken. Mijn oor sluit zich met afschuw voor de volgende zin over de schilder Gainsborough: *A story is even told of his having forged his father's name to a note asking the schoolmaster to give Tom a holiday*.

erkent, maar - zoals zekere Griek - de Honger, het Verlangen, de Wil. Zo is echte overheidskunst. Overoude vorstenfamilies, voor wie regeren vegeteren werd, mogen zich 'n Arkadia geschapen hebben, sterke en jonge regering (Jan de Wit, Robespierre, Lenin) is anders. Bouwen doen ze liefst hoekig Dories als de wiskunstige[1] niet bevallig Korinties als de plantenwereld; tekenen doen ze scherp projekties als de meubelmaker, niet vlottend perspek-tievies als de landschapschilder. De architektuur van heden, in hoofdzaak naar de wil van officiële lichamen, is niet louter import uit landen waar diktatuur en fascisme de regering willen verjongen, 't zit ook in onze ambtenaren zelf, die, voor 't merendeel uit verse, rauwe volkskracht gesproten, bij de steeds toenemende vraag naar regering, hun eigen verlangen naar koningschap zagen tegemoetgekomen en het nu uitvieren in de kantige dreun van hun huizenblokken zoals ze 't uitspreken in de dwingende deun van hun aksenten.

Ook het éne-zinskarakter (dat bij gelegenheid de hamerende opeenhoping van substantieven in 't gevlij komt), is precies iets voor Besturen. Toen G. Gezelle op 't toelatingsexamen voor de priesterschool was afgewezen, ging z'n leermeester met 't mooiste gedicht van 'm naar de bisschop en toen die 't vers had gelezen, gaf ie 't terug met de woorden: 'Hij is aanveerd'[2]. Daarmee kon de meester gaan. En de leerling komen. Alles beslist en beslecht in één zin. Echte overheidstaal! Michel Angelo gaf, in z'n Laatste Oordeel, aan Christus 'n slaande hand. Dat zei alles! *Wees vervlockt*![3]. En in diezelfde zin lag eeuwenlang de macht van hem die hele steden, ja landen, met koningen en keizers er bij, in de ban deed. En nog steeds tracht alle taal van de overheid en van hem die zich tot de overheid wendt, de vorm van de éne-zin aan te nemen: het rekwest, de motie, het vonnis, het bevel, allemaal verschillende uitingen van *zo zij 't*! of *zo is 't*! Liefst met het onderwerp vooraan zoals *Ik de Koning*. Dan wordt ''t Is verboden in de zijpaden te blijven staan' tot: Het

1) Men zie de nuchtere bijdrage van Jan de Wit in 't huizenkomplex van 't Binnenhof. - In Frankrijk gaat de tuinaanleg weer de kant uit van Le Nôtre, de schilderkunst die van Poussin, beide naar de geest van die zei: *L'Etat c'est moi*.
2) Zo hoorde ik 't van Hugo Verliest.
3) Precies zo zette Rembrandt 'n slaande hand in 't centrum van de tekening *De onbarmhartige knecht* (Albertina-Weenen).

blij ven staan in de zijpaden *is verboden* (Grote Kerk Den Haag) en ''t Is verboden in dit gebouw te roken' tot: Het zich bevinden *in 't Academiegebouw met brandende pijp, sigaar of sigarette is aan de studenten verboden*[1]. En, met de overheid zelf vooraan: *B. en W. moeten er tegen protesteren, dat*... neen! ... *moeten protesteren tegen* het bij dit onderwerp uitsluiten van *de gemeente* van *het genieten* van *subsidie voor door haar opgerichte bewaarscholen*.

En dan de officiële verantwoordingen! Hoe beter de honderden critici uit alle staten en standen te bevredigen dan met sterk kausale taal? dat motiveert dubbel! 'Die eentonige huizenblokken zijn te wijten aan de sohoonheidskommissie!' riep 'n ontevredene. *Neen*, antwoordde de wethouder, *die eentonige bouwblokken zijn geen* gevolg *van* het optreden *der*[2] *schoonheidskommissie*. En zo zien we, vooral bij akademies gevormde ambtenaren, de causa liefst afgewenteld op de aktie. Een winst van 't gemeentelik grondbedrijf is dan niet toe te schrijven aan voordelige straataanleg en aan weinig leningschuld maar *aan* het meevallen van *straataanleg*werken *en aan* het *bijna niet* rusten van *leeningschuld op de gronden*[3].

En zulke sneeuwballen, van de hoge bergen gerold, zijn nog niets in vergelijking met de planeten waartoe vonnissen aandikken. De Rotterdamse rechter was nog schappelik. 'k Heb 'n vonnis bewaard van de Amsterdamse rechter, één zin, die eerst na 138 regels met 'n punt eindigt. De vele alinea's deden 'r best, de nodige onderscheiding er in te houden. Met sukses?

Helaas! regeren dat ook redeneren en reglementeren werd,

1) De weerslag van deze taal hoort men in *Het laten volgen van een vierden bundel ligt in mijn bedoeling*. - *Het gedurende zeventig jaar gelezen worden blijft zeker het teeken van duurzame belangstelling*. Niet steeds besluite men hier uit 't ene geval tot de zwakheid van de auteur, integendeel konkludere men tot de kracht van de schrijffaktor die zelfs de sterksten nu en dan neerslaat, - zolang zo de vijand niet kennen!
2) Zie noot op bladz. 293.
3) Enorm is 't volgende, nog wel in Rembrandt's huis!: Door *het voortdurend uit de portefeuilles genomen en er weer ingelegd worden*, door het *aldoor* aanvatten *en door* het *over de in de hand gehouden prenten heen* spreken , *zou dan op den duur en zelfs al spoedig geen der exemplaren kontakt blijven*. In dezelfde Gids: *De rompslomp eener inrichting tot* het *bewoond* worden *door vijf gezinnen en* hetworden *gebruikt* worden *voor meer dan eene nering enz*.

werd 'n kruising van bondigheid en langdradigheid. En deze speling van de natuur is 't vooral, die met centratie decentratie geeft en met substantivering (in wezen duidelikheid) onduidelikheid. Geen wonder dat eens 'n Minister[1] aan z'n ambtenaren 'n circulaire stuurde, om toch voortaan wat duideliker te zijn. Zal 't baten? De eeuwenoude klacht over ‘stadhuiswoorden’ formuleert slechts het meest uiterlike en oppervlakkige; 't meer innerlike, de s t r u k t u u r - en de k e r n kwestie, is niet met 'n uiterlik verbod te regelen, 't vraagt begrip van des Pudels Kern. Wie zal de berg van wetten opruimen, waarvan, in elke officieel geschrift, deze en die artikels moeten worden aangehaald in-één en dezelfde zin? En wie zal de Schr. overtuigen dat in zo'n geval de éne-zin eer zwak dan sterk is omdat v e e l -onderschei-dingen-in-k o r t -bestek onduidelik maakt en onduidelikheid de grootste zwakte is tegenover 'n publiek, dat ondanks alle leerplicht toch graag oostindies dom blijft? Wat de ambtenaar zelf schreef zal ie waarschijnlik heel duidelik vinden! En ten slotte, is duidelikheid zo doorlopend 'n publieke eis? Doet Bestuur zelf niet mee aan exploitatie van de ‘gemoederen’? Ook dààrtegen had 't ministeriële schrijven kunnen waarschuwen. Erdmann waagt het, al jaren geleden, volksleiding die met gevoelswaarden werkt, soms misleiding te noemen. Maar ons raakt alleen de taalkwestie, o.a. 't feit dat in de Staatscourant en de Handelingen 't aantal gevoelssubstanties nog meer wast dan 't aantal kolommen. Wie schrijft nog over ‘de zorg voor het onderwijs’, nu ieder de pen vol heeft van ‘de zorg voor het p e i l[2] van het onderwijs,’ neen, van de ‘zorg voor d e b e v o r d e r i n g van h e t p e i l van het onderwijs’? ‘Het bevorderen’, ‘het bijdragen’, ‘het tot stand komen’, ‘de bloei’, ‘het peil’, ‘de bloei van het peil’ en ‘de bijdragen tot het bevorderen van den bloei’, 't getuigt alles van de goede wil, en van die wil getuigt ook het hamerend ritme van die ‘bloèi van de bevòrdering van het pèil van het ònderwijs’. Maar met wil en woord paait men alleen de Vader in den Hemel, het Vaderland wil 'n daad. ‘Bij de mannen van de straat’, zocht 'n dichter[3] die. Hij had ook grond voor de mening, dat het ongekunstelde woord in z'n sober bestek en z'n

1) Naar ik meen, Ruys.
2) Zo wordt ‘politiek’ onvermijdelik een ‘lijn van de politiek’ en ‘conjunctuur’ liefst een ‘conjunctuurgolf’.
3) Adama v. Scheltema.

golvend ritme, met de demokratie z'n intree zou doen in parlement en departement en daar gedachte en daad zou kunnen saneren. Maar helaas, ook in onze tijd blijkt volksvertegenwoordiging geen volk, ambtenaar geen partikulier, schrijven geen spreken. Wij verheugen ons daar zelfs over; 't behoort tot 't wezen van kuituur, dat er velerlei tegenstellingen zijn. We willen geen terugkeer tot de Natuur, zo, dat de Kultuur de rug wordt toegekeerd; we willen juist de tegenstelling verzorgen, door de uitwassen te voorkomen en zo te beletten dat de een de ander dooddrukt. Als onze algemene taal het stempel gaat dragen van ijzeren bureautaal en papieren retoriek, dan zinnen we op verweer.

Twee middelen schieten ons dan te binnen, 'n direkt en 'n indirekt. Het eerste gaven we al aan: de jeugd leren, eigen taal en die van anderen te onthameren en te ontkernen. Dat hoeft geen ‘verbeter’ zucht te kweken, 'n Louter objektieve vergelijking van zwaargecentreerd schrijven met natuurlik spreken is 'n syntaktiese transscriptie-oefening die niemand naast de fonetiese transscriptie[1)] een plaatsje op 't schoolprogram zal weigeren. Zelfs niet als hier juist begrip, gehuwd aan goede smaak, tot ‘verbetering’ zou leiden[2)].

't Indirekte middel is de lektuur van de geboren schrijvers, de belletristen; al schrijven ze niet allen naar het ideaal van A. Verwey a l s o f ze spraken, hun taal is toch meer klank dan letter en hun begrip meer natuurlike dan uiterste centratie. Geen gebroken lijn van hamerslagen richt hun beweging maar het elan van de vogel, de golving van het duin. Geen beter evenwicht tot officiële gewichtigheid dan de losse menselikheid van de

1) We doelen op 't baanbrekend werk van Van den Bosch, die bij z'n leerlingen door vergelijking van gangbare en fonetiese spelling resp. van teken en klank, de grondslag voor taalbegrip legde.

2) Men vergelijke nog eens; *De buitenlandsche schenkers van het monument wilden hiermee Wilson eeren, als* e r k e n n i n g *van de* m e d e w e r k i n g *van dezen Amerikaanschen president* t e r v e r w e z e n l i j k i n g *van* d e o n a f h a n k e l i j k h e i d *van Polen en Tjecho-Slowakije e n* d e t o t s t a n d k o m i n g *van het Zuid-Slavisch koninkrijk*, (*De Haagsche Cour*. 29-3-26). . . . . .Wilson eren, omdat die als Amerikaans President had mee gewerkt, dat Polen en Slowakije onafhankelijk werden en 't Zuidslaviese koninkrijk tot stand kwam.

taalkunstenaar! geen schoner harmonie tussen woord en daad dan in de taal van de belletrist! z'n verstand bepaalt de woordenkeus, z'n gevoel rijgt ze aaneen tot 'n daad, de zin, die daar staat als... niet als de loper in 'n zak; maar ook niet als 'n kommandant op 'n heuvel of als 'n chef op 't bureau. Zulk machtsvertoon was 't dat eens in de persoon van Rome's zwaarwapenden de Griekse kultuur plat trad. Uiterlik. Innerlik namen ze die kultuur met tere handen[1] op en brachten ze gedwee naar 't verre Westen over. In dienst van onze dichters en prozaïsten zullen we de dreunende gevoelswaarden van scribenten en debaters, die tot zo grove daden leiden, laten opwegen door de kracht van de bel esprit.

Met schifting.

Er was eens 'n taalkunstenaar die aan taal kunde ging doen. Hij meende - en terecht - dat als de Vereenvoudigde Spelling op de scholen werd ingevoerd, 't spellingonderwijs beter dan voorheen aan 't gezond verstand z'n deel zou kunnen geven. Maar zo zei ie 't niet. De stof was 'm nog wat machtig en, als de sekretaris van 'n Koninklijk Goedgekeurde Vereeniging schreef ie: *Wij zijn overtuigd dat de invoering der*[2] *voorgestelde regels een grooten vooruitgang zou beteekenen in het meer logisch maken van het onderwijs in de schrijfwijze onzer*[2] *taal*[3].

Hoe haasten we ons na dat getik op onze mannenhoofden, het aangenaam geluid van zijn romans weer op te vangen en dat aan onze leerlingen voor te houden.

Wie op school leerde, te schrijven met de klank en 't ritme van 't goede gesprek, geordend door 't goed verstand, geholpen door 'n goede smaak, die zal later als artiest niet verwaaien, als ambtenaar niet verstijven.

Tenzij ie tot de al te middelmatigen behoort. In dat geval wens ik 'm 'n gezellige kout met mijn beste Ali.

1) Men lette op die ‘onnatuurlike’ beeldspraak!
2) Zie noot op bladz. 293.
2) Zie noot op bladz. 293.
3) In dezelfde brochure over *Een gevaar voor Volk en Stam* door Carel Scharten, blz. 16: *het verschil tusschen s en sch hielp ons* (soholieren) *in* het gevoel krijgen *voor bijvoeglijk naamwoord en bijwoord*, en: *Dat tot voldoende* in-praktijk-brenging dezer *b e gin selen, een aantal wijzigingen in de Vries' en Te Winkel's syel-systeem niet geheel overbodig zou zijn, het is duidelijk*. Op bladz. 11: *Die invloed eou zijn een ontbindende* net als: Die invloed is een Duitse.

S a m e n v a t t i n g . Zoals de mens zelf is, denkt ie zich z'n wereld, uit ie zich ook in taal. Z'n egoïsme centreert alles om z'n eigen belang, z'n intellekt alles om z'n eigen ‘ik’[1]; zo denkt ie ook in alles wat niet hij zelf is, 'n soort ‘ik’, in de aarde 'n middelpunt, in 'n feit 'n subjekt. Zo komt 't dat 'n zin, uitdrukking van 'n feit, 'n onderworp heeft. Centrum en Subjekt zijn eenlieidskern, voorwaarden van krachtig zelfbestaan.

Zoals 't middelpunt onzichtbaar is, is ook het onderwerp in wezen onstoffelik, maar doordat het meest onmiddelik is gebonden aan kwaliteiten, komt 't zelf moest niet in zuiveren toestand tot uiting, b.v. in *die tafel is rond is 'n tafel*: iets dat alle kwaliteiten van 'n tafel bezit. Dat die kwaliteiten niet, zoals daarna de kwaliteit *rond*, in 'n apart zinsdeel worden vermeld, is geen reden om ze onvermeld te achten. Meer zuiver is het subjekt geuit in het voornaamw. b.v. in: *'n tafel is iets dat alle kwali-teiten van 'n tafel bezit*; zo ook in: *hij is rond*; dat ‘hij’ in de werke-likheid gelijk staat met ‘tafel’, is geen bewijs dat ook in de gedachte en dus ook in de taal die gelijkheid bestaat; juist de ongelijkheid in de taal is 'n feit. Volkomen zuiver komt 't subjekt tot uiting in *'t Regent*; daar is 't centrum zo echt als 't wiskunstig centrum van 'n bol. Wat syntakties van 't subjekt is gezegd, geldt uit etymologies oogpunt van de substantie.

Als onstoffelike kernen zijn de substanties minder gekend dan gevoeld, vooral in de gevallen als *'t spant 'm*; maar de psychologiese kennis van taal en letteren vindt juist hier z'n basis; de kranigheid van sprekers uit 't volk, de kracht van belletristen schuilt dikwels in 't versterkte substantie-element.

Dat veel wijsgeren de substantie niet als gevoels- maar enkel als denkzaak beschouwen, is te begrijpen. Filosofie konstateert niet, hoe iets volgens de bewuste of onbewuste uiting van de mensen is, maar hoe het in waarheid is[2]; taalkunde heeft niet tot taak de waarheid zelf, onafhankelik van 't mensebestaan

1) Dit ‘eigen ik’ niet in de zin van zelfzucht maar van zelfbewustheid. Psychologie moet hier onderscheiden wat in 't dageliks leven als één geldt.
2) Volgens Kant bestaat de substantie niet in de dingen buiten ons, maar is 't 'n kategorie d.w.z. een konstitutieve eigenschap van onze geest, die nu eenmaal niet over de verschijnselen kan denken zonder ze, voor 'n deel, te substantiveren; de substantie is dan in waarheid 'n soort rechterhand van onze geest (zie noot[1]) op blz. 306).

te achterhalen, ook niet de vondsten van de filosofen daaromtrent te toetsen aan ... de waarheid, maar de dingen te peilen zoals die in de ziel van de mensen leven en uit hun taal spreken.

Wat de zelfstandigheid tegenover de hoedanigheid is, is de oorzaak tegenover de aktie, 'n kern, i.c. 'n aktieve kern, zoals ook ons aardcentrum losgelaten voorwerpen doet vallen; zelfstandigheid en oorzaak zijn twee vormen van de ene substantie; krachtige taal is niet alleen zeer substantief maar ook graag zeer kansaal.

Een en ander brengt mee, dat we in elk substantief behalve z'n biezondere betekenis on gevoelswaarde nog 'n algemeen-substantieve gevoelswaarde aannemen, resp. behalve 'n lexiko-logiese 'n grarnrnatikale gevoelswaarde.[1)] Dit verklaart ook waarom geijkte uitdrukkingen met 'n substantief bv. *in 't licht geven*, zo geliefd blijven, hoewel 't substantief lexikologies sinds lang leeg is; men benut dan de grammatikale gevoelswaarde van de uitdrukking, 't zij om steun bij eigen denken, 't zij om de suggestie op de hoorder te versterken[2)].

Bij de draaiing van de aarde om zich zelf, doet het Zelf, het centrum, niet mee, en als dit 'n steen doet vallen, beweegt 't zelf niet. Denken is in wezen dan ook ritmeloos. Dit volgt vanzelf ook reeds uit 't feit dat 't in wezen onstoffelik en dus ook klankloos is. Als 't toch in spreken geschiedt, zijn de meest wezenlike denkelementen, de substanties, altans onbetoond; toch - dua-listies raadsel! - komt de a-fonetiese aard van 't denken de fonetiese kracht van het voelen ten goede: 't down doet 't up vol kleur en lijn verschijnen, de klank wordt ritmies en melodies. Zo zijn ook de woorden waar 't denken - om wille van de mededeling - 't duidelikst aan de oppervlakte komt en waar de mens zich zijn denken dan ook 't meest bewust wordt, nl. de naamwoorden i.c. de substantieven, steeds min of meer betoond en dus klankrijker dan de zuivere denkwoorden zelf, de voornaam-w., lidwoorden en achtervoegsels; maar omdat ook in die klankrijke

1) Naast de gramm. gevoelsw. v. 't woord is er nog die van de zin, de waarheidswaarde, die van de tweeheid onderw. en gezegde 'n eenheid maakt.(Vgl. Prof. De Sopper's inaugurele rede.) Op dit punt is 't, dat de filosofie en de taalkunde elkaar weer gaan ontmoeten na 'n scheiding van meer dan duizend jaar.

2) Hiermee is 't onderzoek omtrent dergelike uitdrukkingen niet afgelopen. Ik zelf betrapte me menigmaal op een gebruik dat enkel uit fonetiese behoefte voortkwam.

naamwoorden de substantieve kern iets van 't denken is, heeft 't denken - al is 't tegen z'n aard in - prakties voortdurend deel aan de melodie die de zin ook voor 't gevoel tot 'n eenheid maakt. Vooral bij de ongewoon sterke eentratie blijkt hoe de wezensstrijd tussen denken en voelen prakties juist een voorbeeldige samenwerking is; als dan nl. meer zinnen tot één zin worden, krijgt de geest niet alleen 'n gemakkeliker greep, de tong niet alleen 'n lichter taak, maar ook 't oor krijgt een kortere, geslo ener melodie te vangen: versterkte centratie blijkt foneties, oekonomies en intellektueel een werkelike taalverdienste.

Bij het schrijven is hier nog, tot op zekere hoogte, 'n klimax te konstateren; vooral geboren auteurs (impressionisten als Ary Prins zonderen we uit; ze zijn liefst a-substantief) zien we onbewust gemelde verdienste nog verhogen. Maar voor de meeste mensen blijft schrijven iets onnatuurliks, 'n noodtoestand, waarbij ze zich door abnormale centratie op de been houden. Dat geeft dan geen harmoniese verhouding tussen centrum en sfeer zoals bij 't spreken, maar 'n overladenheid van substanti-vering in 't wilde weg, iets als 't krachtsvertoon van de zakloper: 't algemene schrijven lijdt aan substantie woeker, pen en inkt infekteren zwakke schrijvers met substantie kanker, 't Ritme wordt dan iets niet als de wisselende golving van 'n duin maar als 't monotoon beweeg[1)] van hamerslagen. Ook in andere opzichten heeft de wanhopige centratie bij 't schrijven 'n averechts gevolg: wie met substanties, -in beginsel 'n middel tot duidelik- heid -, zjjn éne-zin volstopt, wordt juist onduidelik; en ook is die éne-zin, die de samengestelde vervangt, langer in plaats van korter. En al die onbeholpenheid wordt nog pedant er bij: de geleerde kausaliteit gaat in de kring van substanties de boventoon voeren.

Tegen een en ander helpt niet een berustend: ‘Analogie’. Zelfs in de taalkunde is die verklaring een dooddoener, zeker in de stijlkunde, waar verklaring nog moet gevolgd worden

1) Prof. J. te Winkel (in *Gedenkboek* 1808-1923) keert zich tegen dergelike woorden, alsook tegen infinitieven als *het bewegen*. Niet alleen ziet Schr. het foneties element in deze kwestie over 't hoofd, maar ook ontbrak aan zijn kritiek de grondslag die alleen door kennis van 't substantie-vraagstuk in 't algemeen, wordt gegeven. Nu wij die hier enigermate hebben geleverd, willen wij ook binnenkort verschillen als tussen *het bewegen* en *de beweging* uitvoerig bespreken.

door uitverkiezing en, op pedagogies terrein, door propaganda voor 't beste.

Dat laatste kan op twee manieren: door transscriptie en door goede lektuur. Tegenover niet begaafde leerlingen zij men intussen niet te optimisties; voor hen wordt, in tijden van goedkoop onderwijs, stijlonderwijs licht 'n distributie van imitatie-intellekt.

PH.J. SIMONS.

Sinte-Lucie-nacht.

Het motief van Potgieter's geestige tijdzang *Verschijning op Sinte-Lucie-nacht* wist Den Hertog (*Potgieler's Poëzie* II, 152) niet te verklaren.

Toevallig vond ik de oplossing, toen ik in handen kreeg: Juvikingen door Olav Duun, uit 't Noorsch vertaald door M.A. Zeeman, in 1926 uitgegeven in Arnhem bij Van Loghum Slaterus en Visser. In dit werk komen enige mededelingen omtrent deze nacht voor. In een gezelschap bijgelovige boeren waagt een van hen 't spottend te vragen: ‘Hadden ze van nacht niet Lijsje Langnacht?’ (pag. 45). En dan staat daarbij een noot van de schrijver: Lucia-nacht (13 Dec). Volgens een onjuisten kalender door de Noren voor denlangsten nacht gehouden, die vol verschrikking was.

Op pag. 45 staat ook iets over Langnacht: ‘Dan klagen de koeien in den stal en de schapen ook, en de menschen, bang als hazen, zitten te klappertanden en bijten zich op de tong; de geesten rollen steenen in het gebergte, kwelduiveltjes loopen om het huis en schoppen tegen den wand, overal slaat er wat en wordt er gegiegeld; wie wil op den zolder gaan dien nacht of.in de bootschuur?’ (Vgl. pag. 48. ‘Niemand mocht in dezen nacht opblijven’).

Ongetwijfeld bevat dus dit gedicht een herinnering aan Potgieter's verblijf in Zweden. Intussen is het nog niet duidelik wat met het ‘oud gebruik’ bedoeld is. Uit koepl. 18 zou men afleiden, dat de ‘kwellingen’ ook wel eens minder onaangenaam konden uitvallen. Ging men, toen de geesten in later tijd wegbleven, misschien hun taak overnemen?

W.L. BEZEMA.

Een regeling van het grammaties geslacht in verband met de sexe?

Nu er weer stemmen opgaan om de geslachtsregeling te verdedigen, die de Staatskommissie in 1918 voorstelde, kan het van nut zijn, opnieuw te betogen waarom dit voorstel op weten-schappelike en praktiese gronden te verwerpen is.

'De onderscheiding van de geslachten der zelfstandige naamwoorden *openbaart zich* door de verschillende vormen, die deze woorden zelve en de bepalende woorden waarvan zij vergezeld gaan, in de verbuiging aannemen', schreef M. de Vries[1]. Deze stelling, gegrond op een onveranderlike 'schrijftaal', wordt door de Staatskommissie niet meer aanvaard.

De tweede stelling luidt: 'Van een aantal woorden is het geslacht en dus ook de verbuiging *door hunne beteekenis* of *door hun vorm* bepaald'. De vorm zal voortaan niet meer beslissend zijn. En de betekenis? Dat voor *ons* taalgevoel namen van bomen 'door hun betekenis' mannelik, die van schepen, vruchten en bloemen daarentegen vrouwelik zouden zijn, neemt niemand meer aan. Maar dat de namen van mannelike wezens 'mannelik' zouden zijn, klinkt volstrekt niet zo dwaas. Toch mag een term ons niet verschalken! Laten we-gelijk Jespersen zo nadrukkelik aanraadt - *sexe* niet met *genus* (grammaties geslacht) verwarren. Een levend wezen behoort tot een sexe; een klank- of letter-groep (*woord*), waarmee dat levende wezen *aangeduid* wordt, héét geen sexe-kenmerken[2].

'Geslacht' betekent bij een woord, dat het tot een bepaalde categorie, met bepaalde slotklanken of buiging behoort. *Boom* en *man* waren even 'mannelik', toen ze nog met *den* en *des* verbonden werden, en zijn even weinig 'mannelik' nu ze beide alleen met *de* voorkomen. Heeft nu *den* zich langer gehandhaafd bij de categorie der namen voor levende wezens dan bij de andere? Zowel de geschiedenis van onze taal als het hedendaagse schrijf-

1) *Over de geslachten dar zelfstandige naamwoorden*, in de *Woordenlijst*, 3de! druk, blz. XIII.
2) Vgl. de uitvoerige uiteenzetting die Talen reeds in *Taal en Letteren* 1901 gaf (*Geslacht in taal*).

gebruik bevestigen het tegendeel. Wat dus de Staatskommissie wil, is: kunstmatig verband leggen tussen sexe en genus. Het schijnt zo eenvoudig: men behoeft de kinderen maar te leren: alle namen voor mannelike wezens zijn mannelik (behalve als ze 'onzijdig' zijn! ra, ra, hoe kan dat?), alle andere zijn .... vrouwelik? Daar zitten we weer in de begripsverwarring. Hoe kunnen die 'vrouwelike' woorden soms weer samengaan met aandiuding door middel van *hij*? Aan deze verwarring is M. de Vries al niet ontkomen, toen hij beweerde dat 'de hedendaagsche taal het vrouwelijke geslacht voortrekt'[1]. Bovendien heeft de Kommissie bij de diernamen de konsekwentie niet aangedurfd. Alleen 'diernamen die slechts een manlijk individu aanduiden' zullen mannelik zijn; alle andere, als *hond, olifant, muis, rat* worden vrouwelik, onverschillig of het een mannelik of een vrouwelik individu geldt. Voor de 'gemeenslachtige' persoonsnamen als *getuige* handhaaft de Kommissie de oude regel van het dubbele geslacht; waarom dan niet: *van den olifant* naast *van de olifant*? Moeten we ook afwisselend schrijven: *van den persoon* en *van de persoon, van den mens* en *van de mens*? Een zeer eonscientieuse speller zou zich kunnen afvragen of hij nu schrijven moet 'Die vrouw speelt *de* baas, of *den* baas.'

Nu zal men zeggen: de Kommissie heeft zelf niet geloofd aan een wetenschappelik-houdbare grondslag voor een dergelijke nieuwe regeling. Er wordt immers in het *Verslag* gesproken van 'een middenweg die althans *voorloopig* bruikbaar is.' Het is dus eenvoudig een concessie aan het heersend vooroordeel, dat het 'mannelik' geslacht van mannelike wezens extra-stevig-mannelik is, en dus niet 'verwaarloosd' mag worden[2]. Bovendien is de regel zó gemakkelik te leren en toe te passen, dat er van de 'geslachtsmoeielikheden' niet veel overblijft.

Wie door deze overweging gerustgesteld zou worden, vergeet één ding: dat voor de juiste toepassing van het *den*-gebruik *de gehele verouderde schrijtaalgrammatika op alle scholen onverkort onderwezen dient te worden*. Terecht heeft Dr. Kollewijn daarop

1) t.a.p. blz. XIV. Men zou omgekeerd kunnen zeggen dat het mannelike geslacht veld wint, sedert zoveel oudtijds vrouwelike woorden samengaan met aanduiding door *hij (-ie)*!
2) Van Ginneken's 'proefondervindelik' onderzoek in deze richting gaan wij hier stilzwijgend voorbij. M.i. heeft Gerlach Royen daarop een afdoende kritiek geleverd (Zie *De N. Taalgids XIX*, blz. 276 vlg.).

gewezen[1)]. Niet alleen schoolkinderen zullen ‘fouten’ blijven schrijven in zinnetjes als: ‘hij speelt de*n* baas; nooit zag ik een man zoo woedend als dezen, als eerste*n*, ondertekenaar werd hem verantwoording gevraagd.’ Let maar eens op het gebruik van het relatieve *die* en *dien* bij ervaren briefschrijvers en schrijfsters! Schrijven niet onze journalisten telkens: ‘benoemd werd de*n* heer X’?

Juist daárom - zeggen sommigen - wensen wij het mannelik geslacht, zij het ook bij één categorie, niet prijs te geven. De grammatica wordt tegenwoordig schandelik verwaarloosd; de noodzakelikheid om de buigingsvormen te leren zal een heilzame prikkel zijn om ook met de spraakkunst ernst te maken. Wij antwoorden: als inderdaad de grammatica nu reeds verwaarloosd wordt, en het middel deugdelik zou zijn, is het dan gewenst in negen-tienden van de gevallen de *n* te schrappen? Zou dan niet veeleer de buiging van *een* en *mijn* hersteld moeten worden? Een andere vraag is deze: kan dat wat men ‘verwaarlozing van de spraakkunst’ noemt, niet voortkomen uit ongeloof aan de *gangbare* spraakkunst'S Hesseling heeft indertijd de zeer juiste opmerking gemaakt, dat niemand datgene goed doceert, waarin hij zelf niet gelooft. Dan zou het zeer goed mogelik zijn, dat een spraakkunst op gezonde grondslag wèl weer met overtuiging en lust onderwezen werd. Geen taalkundige neemt immers aan, dat met het verdwijnen van de buiging de taal geen ‘grammatica’ meer heeft! Geen taalkundige of goed-onderwezen onderwijzer zal het nut van grammaticale waarneming ontkennen, maar daarvoor is de buiging geen noodzakelike voorwaarde. Onderscheid van subjekt en objekt kan men op de eenvoudigste volkschool leren waarnemen aan de persoonlike voornaamwoorden. Een leraar met veel ervaring vertelde mij, dat hij voor de zinsontleding juist zinnen koos waar het voorwerp géén buigingsvorm vertoonde.

Er komt nog iets bij: als een onderwijzer van hogerhand genoodzaakt werd om te leren schrijven: ‘van *den* man *dien* ik daar zie’, dan zou hij toch moeten leren lèzen: ‘van *de* man *die* ik daar zie’, m.a.w. het gevoel dat deze n's ‘onecht’ zijn, blijft in de school, evenals daarbuiten, bestaan. Het konsekwente *de*-gebriuk, dat reeds schrijvers en geleerden-van-naam toepassen, moet het tóch winnen.

1) Zie *Vragen des Tijds*, Nov. 1918.

Indertijd boog de regering en het gehele onderwijs voor het gezag van Matthijs de Vries. Aan dezelfde Leidse Universiteit geven nu de hoogleraren in het Nederlands, Prof. J.H. Kern en Prof. Albert Verwey - en daarnaast mag als derde Prof. van Wijk genoemd worden - het voorbeeld om konsekwent *de* te schrijven. Zou men menen dat de vertegenwoordigers van de tegenwoordige Nederlandse taalwetenschap omgekeerd het gezag van een regeringsvoorschrift hoger zouden stellen dan hun wetenschappelike overtuiging?

O.D.V.

Aankondigingen en mededelingen.

In de *Sammlung Göschen* zijn twee nieuwe nummers verschenen die hier vermelding verdienen: Sperber, *Geschichte der deutschen Sprache*, en Schirmer, *Deutsche Wortkunde*. Het eerstgenoemde boekje verdient warme aanbeveling; de schrijver gaat zijn eigen weg en weet ook op veelbetreden gebied zijn eigen standpunt in kort bestek helder uiteen te zetten; zo verdedigt hij bij de behandeling van de Germaanse klankverschuiving de mogelik-heid van een ontwikkelingsgang *patér - phathér - phadkér - jáder*. Grote invloed kent hij toe aan de Merovingiese tijd, toen Germanen en Romanen in intieme aanraking met elkaar kwamen en er ongetwijfeld veel tweetalige personen waren[1)]. Niet alleen zouden zich leenwoorden als *archiater* > hgd. *Arzt*, en *kapel* van het Merovingiese hof uit verbreid hebben, maar ook hier zou de verklaring te zoeken zijn van de parallelle ontwikkeling in de germ. en romaanse talen van demonstratief en telwoord tot artikel, van de overgang van *man* tot indefinitum (vgl. *homo > on*), van de vorming van 't omschreven perfektum. Na de behandeling van de ‘vorliterarische Entwicklung der deutschen Sprache’ volgt die van ohd., mhd. en nhd., waarbij S. alle aandacht aan de stijl en de gevoelswaarde van de woorden geeft. Aardig zet hij b.v. tegenover elkaar de invloed van het piëtisme en die van de verlichting: *Selbstverleugnung, Selbstbetrug*, de sterke gevoelstoon van *rühren* stammen uit de sfeer van de piëtisten; *Aufmerksamkeit, Verständnis, Bedeutung* kregen hun scherp omlijnde, betekenis van de mannen van de ‘Aufklärung’.

1) Vgl. Mansion: *Welke taal spraken de Merovingers* (Versl. en Meded. der K. VI. Academie).

S p e r b e r betreedt hiermee ten dele het terrein van Schirmer, van wiens werkje hij nog heeft kunnen profiteren; beider historiese overzichten lopen dan ook in veel opzichten parallel met elkaar. Schirmer begint met een algemene inleiding, waarin hij ook de betekenisverandering in de geest van P a u l bespreekt, maar hij merkt terecht op, dat de logiese indeling niet zo gewichtig is als het nagaan van de kulturele en psychiese veranderingen die in ieder afzonderlik geval de wijziging van betekenis hebben veroorzaakt. In zijn histories overzicht van de Duitse woordenschat, waarin aan woordgeografie en ontlening natuurlik een behoorlike plaats is ingeruimd, geeft hij veel materiaal, en dit beschouw ik als de hoofdverdienste van zijn werk, dat in fijnheid van behandeling niet geheel de hoogte van S p e r b e r bereikt. Na de bespreking van de invloed van de wereldoorlog geeft hij nog een kijk op de toekomst, die vermoedelik een internationaal idioom op de grondslag van de landstaal brengen zal. Wie schrijft (schrijven) eens twee even verdienstelike boekjes voor het Nederlands?

M.S.

Tekstuitgaven. In het vergrote formaat van de Pantheonuitgaven verscheen een herdruk van Vondel's *Joseph in Dothan*, bezorgd door Dr. F.A. Stoett, en een vierde druk van Bergsma's *Karel ende Elegast*, die in het biezonder voor beginners prakties ingericht is.

Voor de reeks ‘Zonnebloem-boekjes’ (Blaricum - De Wael-burgh) stelde Chr. Stapelkamp een bloemlezing samen uit de *Geestelijke poëzie* van Jacobus Revius. Terecht wordt voor deze verdienstelike Overijselse dichter opnieuw de aandacht gevraagd. In tegenstelling met de oudere bloemlezing door Van Vloten beperkte deze uitgever zich tot de geostelike poëzie. Een pendant, met zijn krachtige vaderlandse zangen, zou zeker gewenst zijn, omdat men nu de dichter slechts van één zijde ziet. *De Inleiding* is beknopt gehouden (blz. 5-12); aan de tekst en de aantekeningen is veel zorg besteed. Bij de ruime verklaring is gerekend op lezers die geheel vreemd staan tegenover de oudere taal, maar een teveel is altijd te verkiezen boven een tekort. Voorzover wij konden nagaan, is de toelichting goed geslaagd. Slechts een enkele maal twijfelden wij aan de juistheid van de verklaring, b.v. in de aanhef van *Scheppinge* (blz. 17): God heeft de wereld door onsichtbare clavieren betrocken als een luyt, waar *clavieren* moeielik ‘speeltuigen’ kan betekenen. Zou er niet eer te denken

zijn aan de sleutels waarmee de snaren gespannen worden? Weliswaar zocht ik deze betekenis van *clavier* in de woordenboeken tevergeefs.

Bij het *Harder-liet* op blz. 47 had op het soms woordelik volgen van Dorilea's lied uit Hooft's *Granida* gewezen kunnen worden (vgl. Kalff's Gesch. der N.L. IV, 408), als eentypiese vergeesteliking in Middeleeuwse trant. Dezelfde strofenvorm keert terug in *Pauli Bekeeringe* (blz. 85). Ook uiterlik is dit deeltje goed verzorgd.

Mededeelingen der Kon. Academie van Wetenschappen. In de reeks die gedurende 1926 verscheen, zijn er verscheidene die onze lezers kannen interesseren. Van G.G. Kloete's studie werd reeds melding gemaakt (zie blz. 159). - N.G.H. Deen handelde *Over taalverwantschap, meeningen en vragen*, op grond van enige artikels van Meillet, Schuehardt e.a. - J. van Gelder bestrijdt H. Hirt's opvalligen *Ueber den Ursprung der Verbalflexion im Indogermanischen*. - J. van Ginneken betoogt in een verhandeling over *De erfelijkheid der klankmetten*, dat ‘de hoofdoorzaak der zoogenaamde klankwetten der menschentaal niet ligt in de psychologie of de sociologie, maar op het terrein der algemeene biologie of levensleer: in de erfelijkheid’. -A.W.M. Odé geeft in het Duits een uitvoerig betoog over *Das schwache Präteritum in den germanischen Sprachen*. Al deze verhandelingen zijn afzonderlik voor een geringe prijs (f 0,40) verkrijgbaar.

Terwey's Korte Nederlandsche Spraakkunst. Naast de nieuwe bewerking van Terwey's *Nederlandsohe spraakkunst* door B. Kuitert, die in ons tijdschrift aangekondigd werd, verscheen van dezelfde hand de eveneens gemoderniseerde *Korte Nederlandsche Spraakkunst*, geflankeerd door de bijbehorende *Oefeningen*. De bewerker betreurt dat hij in zijn herziening niet verder kon gaan, omdat hij ‘helaas de geslachtsregels en de buigingsvormen die daarmee in verband staan, nog volledig moest opnemen.

Bericht. Na de voltooiing van de twintigste jaargang heeft de uitgever ons verplicht door een *Tienjarig register* te doen samenstellen, aansluitend bij het register op de jaargangen I-X. Het wordt tegelijk met deze aflevering verzonden.

C.D.V.

Uit de tijdschriften. (September-Oktober).

De Gids. Okt. A. Cornette beoordeelt de bloemlezing uit de geschriften van Hugo Verriest en de biografie van deze buitengewone Vlaming door De Pillecijn.

De Nieuwe Gids. Sept. J. Berg vervolgt de uitgave van de Brieven van Mevr. Anne Busten Huet aan Mejuffrouw Sophie Potgieter. - W. Kloos schrijft over *De Afspraak* van A. Roland Holst.

Okt. Behalve het vervolg van de bovengenoemde brievenreeks bevat deze aflevering een opstel van W. Kloos over *Een schilder-schrijver*, nl. Roland Holst.

Groot-Nederland. Sept. J. Saks bestrijdt in *Het geval-Huet* de mening van Colenbrander, als zou Busken Huet “geen gave persoonlikheid” geweest zijn. De vraag “Is Huet van beginselen veranderd omdat hij er profijt in zag” beantwoordt hij ontkennend.

Okt. Ook Albert Verwey wordt door J. Saks bestreden, omdat de uitgever van Huet's brieven z.i. geneigd is om Huet “neer te halen” en daartegenover Potgieter “mateloos omhoog te steken”. - J. Walch bspreekt als letterkundig curiosum’ *Duitsche ge-dichten van een Nederlander*, nl. van J.H. Donraadt.

De Stem. Okt. Dirk Coster publiceert een fragment van een inleiding op *Oude Nederlandsche Poëzie*, in 1909 geschreven voor een bloemlezing, die eerst nu zal verschijnen.

Stemmen des tijds. Sept. F.C. Dominicus beschouwt in het tweede gedeelte van zijn opstel *Potgieter als mensch en als schrijver* ‘de kunstenaar Potgieter’: ‘voor '80 is in de negentiende eeuw niemand grooter geweest dan hij.’ - C. Tazelaar bespreekt in de *Literaire Kroniek* o.a. het proefschrift van G. Dekker, *Heimem Dullaert* van J. Wille, Bastiaanse's *Ovenzicht der Ned. Letterkunde*, de elfde bundel van Kloos' *Letterkundige Inzichten en Vergezichten* en een aantal romans.

Opwaartsche wegen. Sept. J. van Ham geeft een bijschrift bij het portret van de vijftigjarige *G. Schrijver*, auteur van *Jobje's avontuurlijke jeugd*. - K. Fokkema vestigt de aandacht op *Enkele belangrijke Friese uitgaven*. - P.H. Mulder prijst de roman *Het goed van Cronaert* door H. Kuyper-Van Oordt.

Okt. W. Kramer beoordeelt het vijfde deel van *Jaarsma's roman van Thiss*; K.H. Miskotte *Dirk Coster's 'Verzamelde Proza.'* - E.G. van Teylingen zet zijn denkbeeld uiteen over het *Wezen der Christelijke literaire kritiek*. - W. ten Kate Jzn. wijdt een artikel aan *Henriette Roland Holst* en '*Het Offer*.'

Den Gulden Winekel. Sept. Het vraaggesprek van G.H. Pannekoek geldt de prozaschrijver *Jan hofker*. - In de *Kroniek van het Proza* spreekt G. van Eckereu over 'mode' in de letterkunde, naar aanleiding van de Campana-cyclus. Veel lof heeft hij voor het korte verhaal *De Vlucht* van Albertine Draayer-de Haas.

Okt. Onder het opschrift *Een stem uit het verleden* bespreekt Johannes Tielrooy Busken Huet's *Brieven aan E.J. Potgieter*.- G. van Eckeren oordeelt gunstig over de romans van A.M. de Jong: *Merijntje Gijzens Jeugd*, al hebben die ook veel kans om 'mode'boeken te worden.- Henrik Scholte weet niet veel goeds te zeggen van de dichter *J.C. van Schagen*.

Nederlandsch Archief voor Kerkgeschiedenis XIX, afl. 1. De Russiese geleerde B. Becker publiceert een doorwerkte lezing over *Coornhert de zestiende-eeusche apostel der volmaakbaarheid*.

De Vrije Fries XXVIII, all. 2. Behalve een opstel over *Joan Winkler en het Oera-Lindaboek* bevat deze aflevering een bijdrage van P. Leendertz Jr. over Tooneelgezelschappen te Harlingen, waarin vooral Simon Stijl en zijn invloed op het letterkundig leven te Harlingen behandeld worden.

Roeping. Sept. H. Moller geeft een beknopte inleidende beschouwing *Over geschiedenis van de letterkunde*.

Okt. De aflevering begint met de herdenking van twee gestorvenen: *Karel van den Oever* en *Gerard Bruning*.

Boekzaal der geheele wereld. Sept. C.R. Vullings schrijft over *J. Eilkema de Roo*; hij betreurt 'dat zooveel onmiskenbaar talent zoo deerlijk werd misbruikt.' - Ed. A. Serrarens bestrijdt Urbain van de Voorde's opvatting omtrent *Guido Gezelle*.

Paedagogische Studiën. Sept. J. van Ham prijst in een artikel *Modern taalonderwijs in onze Oost* met warmte het *Bronnenboek*

voor het nieuwe taalonderwijs in Indië door Dr. G.J. Nieuwenhuis, en de daarbij aansluitende methode *Nieuw Taalonderwijs* door Jonkmans en Nieuwenhuis.

Neophilologus XII, afl. 1. In de rubriek *Boekbespreking* beoordeelt H.J. Pos *The philosophy of Grammar* van O. Jespersen.

De Vrije Bladen III, afl. 6. C.J. Kelk bespreekt als een der *Nederlandsche dichters* de 'drekpoëet' *Salomon van Rusting* en stelt zijn platheid en parodie voor als de natuurlike reactie tegen de litteratuurtaal van de grote zeventiende-eeuwers, die tot een 'ongeëvenaard hoogtepunt geklommen was.'

De Vlaamsche Gids. Sept. Een beknopt artikel van Dr. T.J. behandelt *De aardrijkskundige namen in Vlaanderen*.

Okt. Rcb. Roemans beoordeelt *Een studie over Hugo Verriest* door Filip De Pilleeyn: het tweede, gedeelte laat z.i. de indruk van overhaasting na, terwijl de uiteenzetting van Verriest's taalparticularisme uitvoeriger had kunnen zijn. Een bibliografie had ook niet mogen ontbreken.

Vlaamsche Arheid. Sept. Hendrik Elias vond in de nieuwe uitgave van het *Geusenliedboek* aanleiding om na te gaan *Het nationaal gevoel in de Nederlandsche historische liederen der* 16e *eeuw*. - Roel Houwink, die de Kroniek der Noord-Nederlandse letteren verzorgt, deelt 'ter oriëntering' een en ander mede over de tijdschriften en de kritiek. - Jozef Muls herdenkt gevoelig, als. 'vooraanstaand medewerker' *Karel van den Oever* 'een groot schrijver, een moedig Vlaming, een hartstochtelijk geloovige.'

Okt. In deze afl. voltooit H. Elias zijn bovengenoemd artikel, waarin hij de liederen 'ontleedt als uiting van hetgeen de lagere klassen dachten en voelden in hun opstand tegen Spanje'.

Leuvensche Bijdragen XVIII, afl. 1, Bijblad. Behalve boekoordelingen en aankondigingen bevat deze aflevering een wegwijzend artikel van J. van de Wijer over *Ons Toponymisch Onderzoek*, aangevend hoe 'het inzamelen van het *levend* toponymisch materiaal' kan plaats hebben.

Verslagen en Mededeelingen der Kon. Vlaamsche Academie. Junie. Een aangeboden verhandeling van Dr. Jan Gessler is getiteld *Vondel en Gillis van Vinckenroy*. Uit Vondel's *Zegezang* ter eere van de Hasseltse burgemeester Gillis van Vinckenroy heeft men wel opgemaakt dat Vondel te Hasselt geweest zou

zijn. De schr. toont aan, dat dit onwaarschijnlik is: de *Zegezang* werd tussen 1644 en 1647 gedicht op verzoek van Martinus van Vinkenroy, broeder van de burgemeester en missionaris te Amsterdam, die dus Vondel omtrent plaatselike omstandigheden ingelicht kan hebben. - J. Jacobs publiceert *Een nieuw Mnl. handschrift van het Evangelie van Nicodemus*, waarvan hij aantoont dat het in 15de-eeuws Oost-Brabants, waarschijnlik te Diest, geschreven is. - Ten slotte bevat deze aflevering de rede over *Moderne Taalgroei*, door Prof. Jos. Schrijnen op de 'plechtige vergadering' van de Academie uitgesproken.

Tydskrif vir Wetenskap en Kuns. Sept. S.P.E. Boshoff geeft enige Opmerkings na aanleiding van die verklaring van 'n paar spreekwoordelike uitdrukkings in Afrikaans, deur Prof. Dr. D.F. Malherbe in *Afrikaanse spreekwoorde en verwante vorme*, nl. 'iemand dophou' en 'jong osse inspan.' - E. Eybers vervolgt zijn *Hoofstukke uit die geskiedenis van opvoeding en onderwijs in Suid-Afrika* - A.F. prijst de *Grammar of Modern Dutch* van Dr. E. Kruisinga.

Germanisch-Romanische Monatsschrift. Sept.-Okt. In een rede over *Lautsymbolik in alter und neuerster Zeit* bestrijdt Albert Debrunner de fantastiese denkbeelden van Prof. Hermann Beckh, die aan onze Bilderdijk doet denken.

Paginae Bibliographicae. Okt. A. Burssens wijst op *Een nieuwe, Nederlandse Bron van 'Elckerlije'*, nl. een beknopt Mnl. exempel, dat opmerkelike punten van overeenkomst vertoont met de eerste helft van Elekerlije.

Museum. Aug.-Sept. A. Kluyver beoordeelt de derde uitgave van J. Vercoullie's *Etymologisch Woordenboek der Nederlandsche Taal*. - A. Beets bespreekt *Het Oneigene* van W. de Vries, A.A. Verdenius de studie van Edda Tille *Zur Sprache der Urkunden des Herzogtums Geldern*.

Okt. J.W. Muller beoordeelt de twee bundels *Verzamelde Taalkundige Opstellen* van C.G.N. de Vooys. - A. Hendriks beoordeelt de keuze uit *Bilderdijk's Lyrische Poëzie* door Ph.A. Lansberg.

C.D.V.